

Forfatter: Carl Henrik Scharling, 1836-1920

Titel: Theolog eller Digter - Ungdomserindringer og breve

Citation: Carl Henrik Scharling, 1836-1920: "Theolog eller Digter - Ungdomserindringer og breve", i *Theolog eller Digter - Ungdomserindringer og breve*, NYT NORDISK FORLAG, s. i. Onlineudgave fra Danmarks Breve: <https://tekster.kb.dk/text/letters-002063487-000-root.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Theolog eller Digter - Ungdomserindringer og breve

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Theolog Eller Digter

s. ii

s. iii

s. iv Henrik Scharling

Efter en Tegning af Maleren

Carl Bloch under

et Ophold i Rom 1862.

s. v Henrik Scharling

Theolog Eller Digter

Ungdomserindringer

Og Breve

Nyt Nordisk Forlag

København

s. vij. Jergensen & Co. (Ivar Jantzen), København

1917

S. 1 THEOLOGI.

I Kjøbenhavn er jeg født den 3. Mai 1836. Som Søn af en Theolog er jeg opdraget i et theologisk Hjem. Der gik jeg som Dreng i min Faders Studerestue og læste paa Ryggen af Bøgerne Datidens store theologiske Navne: Schleiermacher, Neander, de Wette, Martensen, Clausen og mange andre. Naturligvis læste jeg ikke i Bøgerne, jeg læste kun, hvad der stod paa Ryggen af dem, det blev altsaa nærmest en Slags Bogbinder-Theologi. Men jeg blev da tidlig fortrolig med disse Navne, og de have for mig bevaret den Hygge og Fred, som hviler over de tidlige Barndoms-Erindringer. Imidlertid herved alene bliver man ikke Theolog — der skal jo mere til at køre end at sige Hyp! Snarere kunde jeg henvise til min Fader, der ikke alene var en lærd Theolog, men en inderlig from og kærlig Mand, som med stor Omhu tog sig af os Børn og særlig af vor religiøse Udvikling. Vi »læste« med ham, som vi kaldte det; han lod os lære gode og smukke Psalmer udenad. tilligemed Bibelsprog og Stykker af Lærebogen, hvilket han altsammen for-s. 2klarede for os. Det var mest Psalmer fra en ældre Tid med en fast Kristentro og Kærlighed til Jesus; jeg har ikke glemt dem siden, og de have ofte styrket mig i mødige og tankefulde Timer. Ogsaa førte Fader gjerne religiøse Samtaler med os, efterhaanden som vi voxede til og fik bedre Forstaaelse. Alligevel bliver man jo heller ikke Theolog herved — skulde alle de Sønner, som ere blevne opdragne i kristelige Hjem og underviste af fromme Forældre, blive Theologer, da fik vi vistnok for mange Theologer — man kan jo ogsaa faa for meget af det Gode.

Alt dette kan have været medvirkende Aarsager, men det Afgjørende maa have været en særlig Naturbestemmelse, et theologisk Anlæg eller Drift, hvad man nu vil kalde det. Dette har utvivlsomt været tilstede som en medfødt Arv fra min Fader, men det yttrede sig ganske vist paa en besynderlig Maade, nærmest i negativ Retning. Der er to Adgange til Christendommen: den ene er en høi og mægtig Portal, over den staar skrevet med store Lapidarbogstaver: Tro. Dette er Hovedindgangen, gennem hvilken de Fleste kommer frem. Den anden er en Bagdør, lav og trykket, besværlig at komme igennem, og over den staar skrevet med smaa forsigtige Bogstaver: Tvivl. Gennem den kom jeg frem under megen Besvær og Møie. Dog var det ikke Tvivl om Christendommens Sandhed, den laa for høit over mine Tanker, det var overhovedet ikke en Tvivl om dette eller hint Bestemte, men det var en Tvivl om alt Muligt i Tilværelsen, s. 3en Slags universal Tvivl. Og denne Tvivl førte til en stadig Grublen, som blev mig desto mere pinlig, fordi det var overfor Spørgsmaal, som dels den menneskelige Tanke overhovedet er ude af Stand til at løse, dels var saadanne, at jeg i hine Aar manglede alle Midler til at løse dem. Nu er saadan Tvivl og indre Uro ingenlunde noget ualmindeligt for den opvoxende Ungdom, som endnu mangler fornøden indre og ydre Livserfaring for at finde sig til Rette i Tilværelsen, men her var maaske den Eiendommelighed, at den begyndte saa tidlig og kom med saadan overvældende Styrke.

Hvor tidligt disse Tvivl begyndte, kan jeg ikke bestemt angive. Det gaar den Enkelte, som det gaar hele Menneskeslægten, at de første Barndomsindringer tabe sig i den graa Oldtid. Kun eet fast Holdepunkt har jeg, som staar klart for min Erindring. Det er, da jeg som 10 eller 11 Aars Dreng i Balles Lærebog, som vi dengang brugte, kom til Beviserne for Guds Tilværelse. Disse saakaldte Beviser gjorde paa mig den modsatte Virkning af den tilsigtede, de satte mit Sind i stor Uro, thi det stod strax klart for mig, at kunde man bevise Guds Tilværelse, saa kunde man maaske ogsaa modbevise den, og den blotte Tanke om en saadan Mulighed fyldte mig med Angst — det var mig, som om hele Tilværelsen styrtede sammen over mig.

En stærkere Haand løftede mig dog ud over disse Skær og Brændinger, som jeg i det Hele maa bekende, at om jeg end oftere baade i yngre og ældre Ar har maattet kæmpe med Tvivl og Frygt, saa har jeg dog s. aldrig kunnet opgive Troen paa en inderlig, alkærlig og alstyrende Gud, thi det er altid lokekomet mig som et aandeligt Selvmord. Men saa kom ny Tvivl om Verdens Tilværelse. Er alt det, som jeg seer og hører, de Mennesker, som omgiver mig, virkelig til, eller er det Noget, som jeg indbilder mig og drømmer paa samme Maade, som vi ligger og drømmer om Natten. Denne Tanke, som ofte kom over mig, fyldte mig med en underlig Uhygge og Utryghed. Kun om Et tvivlede jeg ikke, og det var, at jeg selv var til. Saaledes gennemlevede jeg, inden jeg endnu havde nogen Anelse om, at der var en stor Philosoph, som hed Cartesius og havde opstillet som Begyndelsesgrunde af sin Lære de kendte Sætninger: De omnibus est dubitandum — cogito, ergo sum. Den første Sætning fik jeg mange Aar senere ved en Examen gengivet i Formen: Dubito, ergo sum, hvad der passede paa mig i hin tidlige Ungdom, da jeg tumlede mere i Uklarhed, end jeg tænkte i Klarhed. Og ikke mindre forbauset blev jeg, da jeg i en modnere Alder gjorde Bekendtskab med Berkeleys og Fichtes Idealisme, og der fandt lignende Tvivl om den sandelige Verdens reale Existents, selvfølgelig i ganske anderledes klare og følgerigtige Tankerækker.

Nye Spørgsmaal dukkede op. Jeg følte i mig en dyb Trang til Lykke og Glæde, men kan denne Trang tilfredsstilles? Kan jeg nogensinde finde en saadan Lykke, at mit Hjerte og Sind er aldeles opfyldt der-af, saa at jeg kun føler idel Glæde uden ringeste Savn eller Utilfredshed? Og naar jeg udmalede mig s. si min Phantasi alle Jordens Goder og tænkte mig i Besiddelse af dem, vilde jeg saa være fuldt lykkelig? — Jeg maatte svare Nei dertil. Maaske den da kunde findes i Himlen, og jeg prøvede paa at tænke mig en saadan fuldkommen himmelsk Lyksalighed, men her stod min Tanke ganske stille, thi jeg kunde aldeles ikke forestille mig den. Var da en saadan fuldkommen Livs- og Lystfølelse umulig? Men hvorfor følte jeg da en saadan inderlig Længsel efter den? Og hvorfor er der saa megen Tomhed og Kedsomhed i det virkelige Liv? Og hvorfor var vore Glæder saa hurtigt forbi? Næsten inden vi have ret begyndt paa dem, var de allerede færdige! Alle disse Spørgsmaal strømmede stadigt ind paa mig, og jeg manglede alle Midler til at besvare dem. Jeg talte aldrig til Andre om dem, ikke til mine Søskende, heller ikke til min Fader — jeg havde en instinktmæssig Følelse af, at her maatte jeg hjælpe mig selv, ingen Andre kunde hjælpe mig, ligesom jeg ogsaa havde en iøvrigt dunkel og uklar Fornemmelse af, at disse Gaader ikke skulle løses af Tanken alene, men af Villien, nemlig ved en urokkelig Fastholdelse af det, som vi i lysere og klarere Øjeblikke have erkjendt for sandt og rigtigt.

Men alt dette lagde ofte Tunghed over mine Tanker og Forsagthed over mine Oplevelser, hvorfor jeg vel ogsaa blev betragtet som den jævnest begavede af os Søskende. Heldigvis dannede Livet omkring mig en gavnlige Modvægt mod disse ørkesløse Grublerier, som ikke førte til noget Maal. Der var nu først Hjemmet. Ganske vist hvilede der s. ogsaa over dette mørke Skygger efter min Moders tidlige Død, over hvilken min Fader sørgede dybt og derved i Forening med Overanstrengelse ved sine videnskabelige Studier paadrog sig en Nervesvækkelse, som i Aaringer svækkede hans Livsmod og Livsglæde. Men saa var der mine fire Søskende, tre Brødre og en Søster, de vare opvakte og muntre, og de sørgede for, at der var Liv og Spektakel nok derhjemme, og det tog jeg da ogsaa min Deel af. Dernæst var der Skolen, Samlivet med Kammeraterne og Legene paa Skolepladsen i Frikvartererne. I disse tog jeg i Dreng-Aarene ivrig Del, navnlig i de daglige Kampe i Frikvarteret. Der var en stor og stærk Bondeknøs mellem os ude fra Vangede, hvor hans Fader eiede en Gaard. Han hed Hans Sørensen, var et Par Aar ældre end vi Andre og kunde følgelig uden Vanskelighed afbanke tre eller fire af os paa en Gang. Han havde en klar og lys Forstand og var, som det jo heldigvis ofte er Tilfældet med store og stærke Folk, meget godmodig. Med ham sluttede jeg Fostbroderskab, og han var selvfølgelig en værdifuld Bundsfælle i Kampen. I denne udmærkede jeg mig ikke saa meget ved de Bedrifter, jeg udførte, da jeg var lille og spinkel, som ved min høie Raaben, og deri maa jeg have udvist en betydelig Dygtighed, efterdi mine Kammerater gav mig det homeriske Tilnavn »den vældige Raaber i Kampen«. Sligt hører jo ogsaa til, ligesom der paa den virkelige Slagmark maa høres Trommehvirvler, Trompetstød og vældige Hurraraab for at kalde det rigtige Krigshumør frem, naar s. 7der skal gaas paa med Bajonetten — i Drengenes Leg afspeiler sig Mændenes Daad. Blandt Venner fra Drengaaarene maa jeg i første Række nævne Ernst Trier (senere Forstander for Vallekilde Høiskole) og den fornævnte Hans Sørensen (senere Stiftsprovst i Aarhus): vi bleve Venner for Livet. De vare begge livlige og opvakte, religiøst interesserede, men iøvrigt meget forskellige. Hvad der især drog mig til dem, var det stærke Liv, som rørte sig i dem, og hvilket de hver paa sin Vis gav Udtryk. Triers Fader var en velstaaende Grosserer, hans Moder en Datter af den bekjendte Redaktør Nathanson, begge af jødisk Herkomst; Ernst Trier, der sammen med sine Søskende blev døbt som Barn, gjorde sig gerne lidt til af, at han nedstammede fra »Herrens udvalgte Folk« og læste med Iver det gamle Testamente. Triers Hjem, i hvilket jeg næsten var en daglig Gæst, var kunstnerisk smykket med Malerier af Marstrand og Ernst Meyer; Digteren Henrik Hertz kom der oftere, der var Munterhed og livfuld Samtale: en ny Kunstens og Poesiens Verden oplod sig der for mig i festlig Glands. Af helt anden Art var Hans Sørensens Hjem: en sjællandsk Bondegaard, i hvilken han som Dreng havde røgtet Køerne og deltaget i anden landlig Gjærning, indtil han i 15 Aars-Alderen kom ind i Metropolitanskolen. Han var en ægte Type paa den sjællandske Bondestand, og i ham lærte jeg denne at kjende fra dens lyseste og bedste Side, dens Arbeidsomhed, Nøisomhed, Fasthed og Besindighed, og over Alt dette et friskt og uforstyrret-s. sligt Humør, der sprudlede som et ustandseligt Kildevæld og spredte Munterhed og Livsglæde omkring sig. Alt dette prægede Hans Sørensens Liv, og sin djærve Humor bevarede han indtil sine sidste Dage, da Kræfterne begyndte at svigte ham.

Metropolitanskolen gennemgik jeg i otte Aar fra den nederste til den øverste Klasse. Med Taknemlighed mindes jeg den gamle Skole, i hvilken der, under dens Rektor, Bonaparte Borgens Styrelse, herskede en human Aand, og hvor jeg modtog en grundig Undervisning, særlig i Historie og de gamle Sprog, der afgav et solidt Grundlag for den senere Universitetsdannelse. Men den led af den samme Feil, som den lærde Skole lider af den Dag idag, og som synes i stadig Tiltagende under de mange Reformforslag, for hvilken den er Genstand: nemlig en altfor stor Spredthed og altfor stor Mangfoldighed af Læsefagene, hvorved Hukommelsen overlæsses med en Mangfoldighed af Enkeltheder, medens den selvstændige Tænken ikke udvikles^{*)}. Ved Siden af Skolens dygtige og ivrige Lærere var der heldigvis et Par forsømmelige og uduelige, men dem mindes jeg alligevel med en vis Taknemmelighed, fordi de skaffede mig fornøden Hviletid. Havde alle Lærerne været ligesaa ivrige og fremad drivende som de iøvrigt særdeles dygtige Overlærere Carl Berg (gjerne kaldet græske Berg) og Bornholmeren Esbersen, der var en fortrin-s. 9lig Historielærer, saa var jeg bleven sprængt af bare Lærdom. Ilde nok var det alligevel; og i 15 Aars-Alderen fik jeg en Nervefeber, der satte mig et Aar tilbage i Skolen, og hvis Følger, en jævnlig Hovedpine og Ildebefindende, strakte sig ikke alene over Skoletiden, men ogsaa over Studenteraarene og i høi Grad forstærkede den Nedtrykthed og indre Tomhedsfølelse, hvorunder jeg til Tider kunde lide. I Skolen havde jeg læst meget og indsamlet en betydelig Kundskabsfylde, men Svar paa de Spørgs-maal, jeg gik og grublede over, havde Skolen ikke givet mig og kunde vel ikke give dem. Heller ikke nu talte jeg om dem til Andre, men gik i Stilhed og grublede over dem uden at komme videre. De kom ligesom Bølgeslag i lange Rækker, bestandig de samme og samme om igjen. Navnlig ved For-aarstid, naar Alt i Naturen jubler og gærer, og Ungdomsblodet bruser i Uro, kom det over mig som en underlig Længsel og en uendelig Tomhed. Det gik mig som den tyske Digter Heine skildrer det i et af sine Digte, hvorledes han i den tause Nat stirrer op mod den gyldne Stjernehimmel og retter tusinde Spørgsmaal til de tusinde Stjerner, men de tusind Stjerner gaar tause deres Vej over Himlen — »und ein Narr wartet auf Antwort.«

Det var dog ikke den christelige Tro, der var Gjenstand for min Tvivl, den stod urørt udenfor alt det Øvrige, selv om der ogsaa i den var Meget, som jeg ikke kunde klare. Men det var Livet og Tilværelsen, dets Formaal og dets Fylde, som jeg ikke kunde klare, og denne Uvished hindrede mig i en s. 10fri Nydelse af de Goder og Glæder, som det enkelte Øjeblik tilbød mig, saa at Helheden i Livet selv og dets Formaal stedse stod uforstaaet og uforklaret for mig.

Saa blev jeg omsider Student 1854. Den stormende Glæde og Frihedsfølelse, hvormed Skoleungdommen forlader Skolens Tvang og hilser det frie Studenterliv, fornemte jeg intet af. Jeg kunde ikke føle mig fri og glad, saa længe jeg følte mig inderlig ufri, saa længe de mange uløste Gaader og ubesvarede Spørgsmaal hvilede tungt paa mit Sind. Paa den anden Side kjendte jeg intet til den Tvivl og Uro, som kommer over unge Studerende, fordi de ikke er klare over, hvilket Studium de skulle vælge. For mig var der aldeles ingen Tvivl herom, thi der var, i al Fald den Gang, kun et Studium, som havde Interesse for mig, og det var Theologien. Og jeg blev da heller ikke skuffet i saa Henseende. I et Brev, som jeg et Par Aar senere skrev til min Fader (28. Juli 1856) udtaler jeg med Ungdommens hele Varme og Begejstring efterat have bragt min Lykønskning til hans Fødselsdag: »Du veed, kjære Fader, at jeg pleier i mine Gratulationsbreve til dig efter mine Lykønskninger at føie min hjertelige Tak for alt Godt, som jeg har modtaget af dig — ogsaa denne Gang gjør jeg det og nærmest fæster mit Blik sig paa det, som jeg anseer for en af mit Livs største Velsignelser, nemlig at jeg er kommen til at studere Theologi. Jeg føler, hvorledes dette Studium tilfredsstiller mit inderste Væsen, jeg føler mine dybeste Længsler fyldestgjorte dermed, ofte s. 11maa jeg mindes Evangl. Ord: »Det Vand, jeg giver, skal blive til en Kilde af Vand, som opvælder til et evigt Liv«^{*)} Det er utroligt, hvor den daglige Læsning i Biblen fremmer vort indre Samliv med Christus, og jeg tør vel sige, at dette sidste Aar af mit Liv har været ligesaa frugtbringende med Hensyn til min christelige Udvikling som de nitten foregaaende. Jo mere jeg studerer, des mere maa jeg erkjende Theologien for Videnskabens Dronning, dens Alpha og Omega; fra den bør alt Studium begynde, og i den maa alt Studium ende. Jeg vilde finde det meget rigtigt, om man hos os indførte et theologisk Cursus istedenfor et philosophisk i Rusaaret. Megen Vantro og, jeg kunde gjerne sige, aandelig Uterlighed vilde forsvinde for disse forskruede Halvphilosopher, der neppe have læst et Par Sætninger af Fichte og Hegel, førend de selv faar Lyst at construere Verdenssystemet, skjøndt det kun bliver et Sammensurium af al mulig Daarskab. Hvor kunde ikke Læsningen af Evangelierne og Pauli Breve som et mægtigt Tordenveir rense Luften for alle disse urene Dunster! Du undres formodentlig over disse Ord, men i Samtaler om religiøse Gjenstande med disse Mennesker kommer man ned i et saadant Hav af Uvidenhed og Vantro, at man undrer sig over, hvorfor de ikke bortkaste Navnet Christne og kalde sig Jøder, Hedninger eller Mormoner, thi til alle disse Navne faaer de mere Adkomst end til Navnet Christne.«

s. 12— Hvad der særligt tiltalte mig ved Universitetsstudiet, var, at her var Alt en sammenhængende Heelhed, som dannede en glædelig Modsætning til alt Stykværket i Skolen, hvor man blev jaget fra det ene Fag og den ene Lectie over i den anden: fra Geographien sprang man lige over i fransk Grammatik, saa paa Hovedet ind i Geometrien for endelig at slutte med en Tur i Verdenshistorien og tilsidst faa en Afsvaling med latinsk Version. Der var hverken Glæde eller Hvile at finde i denne vilde Omtumlen. Her derimod paa Universitetet rakte det ene Fag det andet Haanden, Alt var til gjensidig Oplysning, og Sjælen fandt Styrke og Næring ved at trænge dybere ind i Aandslivets forunderlig dybe og rige Livsfylde.

Det var en heldig Tid, hvori mine Universitetsaar faldt. Det theologiske Facultet stod i sin fulde Kraft, dets

Medlemmer, H. N. Clausen, C. E. Scharling, Hermansen, I. F. Hagen og I. A. Bornemann, vare i deres bedste Alder, de vare Mænd med christelig Fromhed, omfattende theologisk Lærdom og rig human Dannelse. De stode udenfor de kirkelige Partier og maatte jævnlig høre ilde derfor, navnlig fra grundtvigsk Side, men vandt herved et friere Blik paa Livet og paa Videnskaben. Studiet den Gang var friere og lettere overkommeligt, fordi der lagdes mere Vægt paa selvstændig Opfattelse og Forstaaelse end paa Masser af Enkeltheder, der skulle læres udenad. H. N. Clausen og C. E. Scharling udmærkede sig begge ved stor Klarhed og kritisk Form, den sidste gjorde sig særlig fortjent ved sin grundige kritiske Gjendrivelse af den kritiske saakaldte Tübingerskole, som den Gang hærgede Tydskland. Hermansen gav en fin og sprogsikker Oversættelse af det gamle Testamente og gav os gennem sin Udlægning et dybt Indblik saavel i Israels religiøse Udvikling som i den indre Sammenhæng i den gammeltestamentlige Tro, særlig fængslende var hans Fortolkning af Propheterne. Hagens Fremstilling af Kirkehistorien var klar og livfuld, han gav en ypperlig, vel afgrændset Oversigt over det rige Stof, og Kirkehistorien var i hans Tid ikke det Theologiens Smertensbarn, som den først senere blev ved en Overlæsning med Stoffets Enkeltheder og Mangel paa klart Overblik. Kun I. A. Bornemann magtede ikke sin Opgave, ingenlunde paa Grund af manglende Lærdom, men paa Grund af en virkelig Mangel paa Evne til at give sine ofte skarpsindige Tanker en for de Studerende forstaaelig Form. Dette voldte dog ikke mig nogen særlig Skade, thi da de af ham docerede Fag, Ethik og Religionsphilosophi, netop vare dem, som jeg dyrkede med Forkærlighed, saa studerede jeg videre paa egen Haand.

Paa Universitetet færdedes jeg mellem Kammeraterne, og mellem disse dannedes atter en snevrere Kreds. Indenfor denne vare Ernst Trier og Hans Sørensen, med hvem jeg allerede i Skolen havde sluttet et fortroligt Venskab, mine nærmeste Venner, og om hver af disse sluttede sig atter en Kreds. Til den første hørte Jens Nørregaard, der paa Grund af sin friske Livlighed fik Tilnavnet »Tusindfryd«, s. 14 og den alvorlige og sindige Christopher Baagø (begge senere ved Testrup Høiskole), til den sidste Ernst Schebel, Otto Kalkar og H. L. D. Müller (alle blev senere Præster). Hver af disse Kredse havde sit eiendommelige Præg. I den Trierske Kreds drøftedes med Iver allehaande æsthetiske Spørgsmaal, Samtalerne dreiede sig meest om Poesi og Kunst samt human Cultur og dennes Stilling til Christendom. Den anden Kreds havde et strængere theologisk Præg og Disussionen førtes mest om Dagens theologiske og kirkelige Spørgsmaal. Dog maa dette ikke forstaaes, som om der kunde drages en skarp Grændse mellem de to Kredse, de giede tværtimod ofte over i hinanden. I Aarenes Løb fik den førstnævnte Kreds et mere og mere grundtvigsk Præg, og de nævnte Venner bleve Førere og ivrige Talsmænd for Grundtvigianismen, medens den anden Kreds sluttede sig fastere om den lutherske Bekjendelse. Dog kom Modsætningen mellem disse to forskellige Livsopfattelser ikke frem i Studenteraarene, vi omgikkes hjerteligt og venskabeligt med hinanden, og de livfulde Samtaler, de ivrige, stundom heftige Debatter bevirkede en gjensidig rigere Aandsudvikling.

Den herskende Retning i Facultetet var den saakaldte Formidlingstheologi, der søger at mægle mellem Christendommen og den høiere Cultur og eftervise den dybere Enhed mellem begge. Den udfoldede herved baade grundig theologisk Lærdom og rig Aandsdannelse, men det kan dog ikke nægtes, at de skarpere Kanter oftere bleve afslebne, og Op-s. 15fattelsen trængte ikke tilstrækkeligt dybt ind i Evangeliet. Jeg fulgte mine Læreres Veiledning og sluttede mig til deres Opfattelse, dog kom jeg allerede tidligt, uden selv at vide eller forstaa det, ind i en noget anden Retning. Allerede i mit første Studenteraar læste jeg Brevet til Romerne og blev dybt grebet af den Styrke, hvormed Apostelen her udvikler sin Lære om Retfærdiggjørelsen af Troen alene, og den Tankens Skarphed, hvormed han gjendriver og afviser enhver Fortrøstning til egne Gjerningers Retfærdighed. Jeg forstod, at den ved Christus skete Forsoning og deraf følgende Tilgivelse og Syndernes Forladelse er det egentlige Hovedpunkt i Evangeliet, ud fra hvilket alt det Øvrige maa forstaaes. Dette var mig til stor Trøst og Beroligelse, hvad det vedblivende er blevet mig i mit senere Liv. Men herved var jeg ogsaa sat midt ind i Centrum af Luthers Lære, inden jeg endnu kjendte synderligt til den, og efterhaanden, som mit theologiske Studium skred frem, sluttede jeg mig fastere til denne. Men Forskellen mellem den og Datidens theologiske Opfattelse saa jeg i hine Tider slet ikke, som det jo er Ungdommens lykkelige Fortrin, at den kan see frit ud til alle Sider og derved en Tid lang indoptage og styrke sig ved forskellige Livsopfattelser, uden at den bliver den dybere Modsætning mellem dem vaer.

Og saaledes kunde jeg da ogsaa være fuld af Begejstring for Martensens Dogmatik; dens Sammensmæltning af Aand og Natur, Religion og Poesi, Christendom og Cultur med det theosophiske s. 16 Anstrøg og i en ypperlig Fremstilling fængslede mig i høieste Grad, den forekom mig at give Svar paa mange af de Spørgsmaal, som jeg gik og grublede over, og jeg holdt paa, at man med den maatte kunne tilbagevise alle Tvivl og Indvendinger mod Christendommen. Paa samme Maade var jeg jævnlig Gæst i den grundtvigske Kreds, der samlede sig om Ernst Trier, deltog med Liv og Lyst i de Samtaler og Discussioner, som her førtes, uden at mærke Noget til, at der var Differentser i vore Opfattelser, som i senere Aar for lange Tider skulde skille os fra hinanden.

Under alt dette gik Studierne deres stille Gang. Jeg arbejdede og levede i dem, skønt mine Studenteraar faldt i en politisk stærkt bevæget Tid, stod jeg ganske udenfor dette. Det Samme gjaldt om de kirkelige Spørgsmaal, som ligeledes stode paa Dagsordenen. Aviser læste jeg kun sjældent og levede i en Uvidenhed om, hvad der foregik, som med Føie kunde bebreides mig. Heller ikke i Studenterlivet deltog jeg, og naar jeg en enkelt Gang gjorde det, følte jeg mig som en Fremmed. Til Gengæld levede jeg desto mere i de ovenfor omtalte smaa Vennekredse, og Livet i dem har i høi Grad fremmet min indre Udvikling. Ogsaa kan det siges

til min Undskyldning, at de store Livs- og Evighedsspørgsmaal optog mig i den Grad, at jeg hverken fandt Tid eller Lyst til at sysselsætte mig med alle de i Sammenligning hermed smaa Spørgsmaal, som fremkaldte saa stor Uro og Bevægelse omkring mig. Mit theologiske Studium vandt fremad, jeg hørte s. 17flittigt Forelæsninger og arbejdede ivrigt hjemme, og under Facultetets dygtige Veiledning fik jeg lagt et solidt Grundlag, der var stærkt nok til at kunne taale et omtumlet Reiseliv og de derefter følgende stærkt bevægede Aar uden at forstyrres af de mange nye Interesser, som droge mit Sind i helt andre Retninger.

Min Helbred var i Studieaarene ikke særdeles god, jeg led hyppigt af Hovedpine og nervøst Ildebefindende, det var Følgerne af den Nervefeber, jeg ved Overanstængelse i Skolen havde paadraget mig. Maaske fremkaldte Nervøsiteten ogsaa indbildte Sygdomme, som jo ofte er Tilfældet, og heraf fulgte et Klynkeri og Pylreri, som var min Faders livfulde Temperament høilig imod. Kommer saa hertil, at mit stille indadvendte Væsen og en vis Forsagthed dannede en stærk Modsætning til mine Søskendes ofte overstrømmende Livlighed, kan det ikke undre, at min Fader til Tider kunde see paa mig med et vist Misnøie og ikke være utilbøielig til at betragte mig som et mindre vellykket Exemplar af Familien. Dog viste han mig derfor ikke mindre Kærlighed, dels var jeg jo selv uden Skyld heri, dels var det en af hans Grundsætninger, som jeg i senere Aar ofte har hørt ham udtale, at Forældrene bør vise den samme Kærlighed og Ømhed overfor alle deres Børn og aldrig paa kendelig Maade enten foretrække eller tilsidesætte noget enkelt af dem — og det gennemførte han trofast i sin Praxis. Men dette udelukkede ikke, at han med s. 18nogen Bekymring kunde see paa mig og min Fremtid.

Da indtraf en Begivenhed, som uagtet den i og for sig ikke var af særlig Betydning, dog skulde fremkalde baade en Forandring i min Opførelse og en fuldkommen Omvæltning i min Faders Omdømme. Det theologiske Facultet havde udsat en Prisopgave med følgende Titel: »Skildring og Karakteristik af den christelige Mystik i de forskjellige Former, hvori den er fremtraadt samtidig med den lutherske Reformation.« Æmnet vakte min Interesse, og uagtet mine Studier langt fra vare saa vidt fremskredne, at jeg med nogenlunde Held kunde løse Opgaven, tog jeg uforsagt fat paa den. For min Fader skjulte jeg det omhyggeligt, eftersom han var blandt Dommerne og altsaa intet maatte vide derom, ogsaa for Vennerne fortaug jeg det, for at der ikke skulde komme videre Tale ud derom. Kun mine Søskende fortalte jeg det under Tausheds Løfte, thi for dem kunde jeg alligevel ikke holde det skjult, særligt ikke for min Broder William, som den Gang delte Værelse med mig. Saa ransagede jeg Faders Bibliothek, fandt adskillig Hjælp deri, hvilken jeg supplerede fra Universitetsbibliotheket. Naar da Fader var ude, enten til Forelæsninger eller i andet Formaal, satte jeg mig ind i hans Studerestue, fik Bøgerne frem, og saa begyndte Arbejdet. Var Tiden ude, og jeg hørte hans Skridt eller hans Stemme udenfor, fik jeg i en Fart Bøgerne og Papirerne lagte til Side og forsvandt skyndsomst Saaledes skred Arbejdet jævnt fremad, indtil jeg ved s. 19den besternte Tid kunde indsende den med Motto: *coelestem adspicit lucem* til Facultetets Bedømmelse. Det var et umodent Arbejde, men paa Grund af det flittige Kildestudium, som deri var udvist, tilkendte Facultetet det dog et Accessit med hæderlig Omtale. Seiren var ikke saa meget stor, men for mig fik den stor Betydning.

Min Fader havde under Gjennemlæsningen gjentagne Gange udtalt sin Forundring over den mærkelige Lighed mellem Forfatterens og min Haandskrift, men forklarede dette Phænomen med, at vi begge maatte have haft den samme Skrivelærer, thi at jeg kunde have skrevet den, laa ganske udenfor hans Tanker. Nu kom han hjem fra Konsistorium, hvor Bedømmelsen af de enkelte Afhandlinger blev oplæst og derefter Navnesedlerne aabnede. Saasart han var traadt ind ad Døren og fik Øie paa mig, ilede han hen imod mig, omfavnede og kyssede mig gjentagne Gange — jeg har aldrig hverken før eller senere set ham yttre en saa overstrømmende Glæde. Og hans Glæde var let at forstaa, thi om det just ikke var den bortreiste og fortabte Søn, der var gjenfunden, saa var det den hjemmeblevne og forsagte Søn, over hvem der pludselig faldt et helt nyt Lys, det var det aldeles Uventede, som satte Faderhjerter i den stærkeste Bevægelse. Fader forstod godt, at der hørte Mod til at begynde paa saa stor en Opgave og Udholdenhed til at føre den igjennem ganske paa egen Haand uden Hjælp af Andre, ligeesom hans kritiske Øie saa, at der trods al Afhandlingens Ubehjælpssomhed s. 20dog synedes videnskabelige Evner, særligt i det Overblik, der viste sig i Fremstillingen af Jakob Bøhmes dybsindige, men paa mange Punkter dunkle og forvirrede Tankerækker. Ogsaa mine Søskende og Venner yttrede levende Glæde, var de end ikke blevne fuldt saa overraskede, da de bedre forstode mig. Ligeledes maa jeg nævne Professor I. A. Bornemann, der fra dette Tidspunkt fulgte mine Studier og øvrige Fremfærd med levende Interesse.

For mig selv fik ligeledes dette Ungdomsarbejde Betydning. Det var første Gang, jeg paa egen Haand vovede mig ud paa Forskningens vide Marker, og jeg havde stor Glæde deraf. Navnlig havde Jakob Bøhme vakt min Interesse, hans dristige Forsøg paa at forklare Verden ud af selve Treenigheden og i alle Tilværelsens Enkeltheder dens Udstraalinger af Guddomslivet og hele Tilværelsen som en guddommelig Livsharmoni, fængslede mig i høi Grad, det var jo lignende Problemer, hvorover jeg selv havde grublet uden at kunne løse dem. Da jeg i en modnere Alder atter gjenoptog Studiet af Jakob Bøhme, kom jeg vel til en anden Opfattelse og forstod, at de store Livsgaader kunne ikke løses paa denne Maade, men min gamle Kærlighed til den drømmerige og tankefulde Theosoph var dog ikke svundet bort. Ogsaa paa andre Maader virkede denne Begivenhed paa mig: jeg lærte at kende mine Kræfter og havde vundet i Faders og Vennernes Omdømme. Saa gik det, som det pleier at gaa: har man en Tid lang holdt et Vandløb tilbage, springer det frem med dobbelt Kraft, naar det atter faar frit s. 21Løb. Under legemlig Svaghed og indre sjælelige Brydninger var min Selvfølelse ofte sunken ned til Forsagthed og unødigt Ængstelse, nu vaagnede den

pludselig op og kom hurtig til Kræfter, saa at min Fader, som hidtil havde næret Bekymring paa Grund af mit forsagte og tilbageholdne Væsen, snart fik nok at gjøre med at holde den hurtigt opvoxende Selvtillid og det deraf følgende ungdommelige Overmod indenfor de rette Grænser.

Med den theologiske Embedsexamen afsluttedes mit Universitets-Studium 1859 efter fem Aars Forløb. Over mange af de Spørgsmaal, hvorover jeg tidligere havde grublet, havde jeg vundet Klarhed, om andre var jeg kommen til Erkendelse af, at deres Besvarelse ligger udenfor den menneskelige Videns Række-Evner, hvorfor en vedblivende Grublen over dem var at løbe Panden mod Væggen; kun i den religiøse Tro gives der os Haab om deres Løsning under andre Livsvilkaar end dem, hvorunder vi færdes i vort Jordeliv. Saaledes var jeg efterhaanden vunden frem til større Ro i Sindet og bedre Forstaaelse af Livet. Jeg havde arbejdet mig ind i en lysere og klarere Tankeverden, havde vundet Kundskabsfyldte og aandelig Selvstændighed istedenfor de tidligere taagede Grublerier og Drømmerier. Alligevel kunde jeg endnu føle en vis Tomhed: det var Bøgernes og Tankernes stille Verden, hvori jeg havde færdedes, men det brusende, brogede Liv med Virkelighedens rige Fylde, deraf kjendte jeg kun Lidt, og dertil stod dog min Længsel.

s. 22POESI.

Ved Siden af den theologiske og filosofiske Drift, som tidligt gjorde sig gjældende og beherskede min Ungdom, kom ogsaa en anden Tilbøielighed frem: det var Lysten til de lange Reiser, og hvad Goethe kalder »die Lust zum fabulieren«. Dette havde jeg dog ikke arvet fra min Fader, han reiste ikke meget, hvorved maa erindres, at Folk vare i hans Ungdom ikke saa bevægelige som nuomstunder, de Fleste kom neppe udenfor Danmark. Og hvad »die Lust zum fabulieren« angaar, da var Fader altfor udpræget en Videnskabsmand og altfor optagen af sine Studier, til at den skulde faa nogen Magt over ham. Hvis jeg da overhovedet har den efter Nogen, maa det være efter min Moder, Anna Petrea, født Lund. Hun døde, da jeg var otte Aar gammel, og jeg har saa godt som ingen Erindring om hende. Men efter hvad min Fader og hans Venner have fortalt mig om hende, kunde det nok passe, at jeg havde den omtalte Tilbøielighed efter hende. Hun var en fantasifuld Kvinde med dyb og varm Følelse, af noget svagelig Helbred, men med en stærk Villie, s. 23hurtig, stundom skarp i sin Tale, men rede til ethvert Offer, hvor Hjælp krævedes^{*)}. Baade Reiselysten og Digtelysten yttrede sig først sent hos mig. I Ferierne, særligt Sommerferien, havde vi enten Ophold paa Landet eller gjorde Besøg i Præstegaardene hos Slægt og Venner, og det var mig altid overordentlig velgørende at færdes i Mark og Skov eller ved Havets Bred, men nogen Længsel til at see fremmede Lande og Stæder følte jeg endnu ikke. Ogsaa prøvede jeg som Dreng at sætte nogle Digte sammen og skrev mine danske Stile i Metropolitanskolen med Begeistring under vor fortræffelige Lærer Harald Rasmussens (senere Professor, maaske bedst kjendt under Navnet »danske Rasmussen«) oplydende Veiledning, men ved alt dette var der ikke noget Særligt at mærke.

Den, som først gav Stødet til den slumrende Muse og vækkede den, var Ernst Trier. Hans ældste Broder skulde have Bryllup, og da ingen i Familien formaaede at skrive en Bryllupssang, vilde han endelig have mig dertil. Trods min Vægring vedblev han paa sin indtrængende Maade at opfordre mig dertil saa længe, indtil jeg tilsidst gav efter. s. 24Sangen gjorde Lykke og blev snart efterfulgt af et Par andre ved lignende festlige Lejligheder, der ogsaa bleve modtagne med Bifald. Og nu begyndte jeg selv midt under fortsatte theologiske Studier at faa Troen paa, at jeg muligvis kunde være Digter. Det var ikke Smaating, jeg tog fat paa, da denne Tanke var kommen til Gjennembrud. Først skrev jeg et stort historisk Sangspil i rimfri femfodede Jamber efter Tidens Skik, og derefter gik jeg til den modsatte Side og skrev en Komædie med Titel »Moderne Christendom«. Havde jeg i det førstnævnte Drama forherliget Fortidens store Troshelt, den bøhmiske Reformator Johan Hus, som med jernfast Villie gik i Døden for Sandheden, saa blev det næste en Satire over Nutidens Christendom, som den viser sig hos Mange, og dens ofte pjankede Svaghed. Komædien blev digtet i det sidste Halvaar af min Studietid under en ivrig Examenslæsning, som dog ingen Standsning led derved — tværtimod var min Syssel med denne Digtning mig en stor Forfriskning under Examenslæsningens tørre Ørkenvandring, jeg vandt derved ny Kraft og Spænsthed til at gjenoptage Arbejdet. Efter vel overstaet Embedsexamen blev Komædien indsendt til det kongelige Theater. I et Par Maaneder gik jeg i spændt Forventning, men havde den store Skuffelse at faa Stykket tilbagesendt. Dog fik jeg hurtig Trøst og Opmuntring — med Stykket fulgte et Brev, i hvilket I. L. Heiberg, den daværende Censor ved det kongelige Theater, paaviste Stykkets Mangler og dets Umodenhed, men tillige udtalte, at s. 25det vidnede om »umiskjendeligt dramatisk Talent«. Herved fik jeg fuld Opreisning, og jeg udgav nu Komædien, ledsaget af Heibergs Dom. Dette var imidlertid paa en Maade at foregribe Bladkritikens Dom, og den kastede sig derfor med Voldsomhed over Stykket og frakjendte det alt literært Værd — muligvis var Animositeten mod Heiberg medvirkende hertil. Om end min Harme vakttes herved, rokkedes dog ikke min Tro paa mit Digterkald, thi jeg holdt for, at Heiberg havde mere kritisk Sands i sin lille Finger end mine Modstandere i hele deres Korpus^{*)}. Jeg lagde derfor dristigt ud igjen, og nu blev det en romantisk Digtning, »Folkvar«. Her kunde jeg ikke dye mig for at give skarpt Svar paa Kritikens haarde Tiltale, hvilket selvfølgelig fremkaldte et endnu voldsommere Uveir fra Recensenterne.

Min Fader kunde kun med Uro se paa alt dette Spektakel. Han troede mig efter fuldendt Embedsexamen vel forvaret i Theologiens sikke Havn, og fandt mig nu paa een Gang kastet ud i nye Storme. Han manglede

ingenlunde poetisk Sands, var tvært-s. 26imod vel bevandret i de store Digterværker og havde gjort os Søkende bekendte med dem i en tidlig Ungdom. Schiller var maaske hans Yndlingsdigter, der bedst samstemmede med Faders udprægede Idealisme, han lod os lære Here Stykker, navnlig af hans prægtige formfuldendte Ballader udenad. Ogsaa Goethe beundrede han, men følte sig dog oftere frastødt ved den Sandselighed, som kommer frem i hans Digtning. I Shakespeare og Dante var Fader vel bevandret og læste stundom Stykker af dem høit for os. Øhlenschläger og Holberg satte han meget høit; som Børn lærte vi enkelte Scener af dem udenad og spillede dem udklædte i Juletiden.

Heller ikke overfor Kunsten stod min Fader udeltagende, skønt den var ham mere fremmed: man vil erindre, at i hans Barndom og Ungdom var der, medens Digtekunst og Skuespil stod høit i Danmark, kun overmaade lidt at see af Maleri og Billedhuggerkunst. Han forstod dog at værdsætte deres Betydning som Dannelsesmiddel, og i en Aarrække modtog vi Børn hver Søndag Undervisning i Tegning af Hr. Rasmussen, der var Restaurator af gamle Malerier. Naar jeg undtager min ældste Broder, der havde noget Talent for Tegning, var det kun smaat bevendt med os Andre, og vi vare nogle urolige Hoveder, der ofte satte Hr. Rasmussens Taalmodighed paa Prøve, hvad han dog mødte med stor Godmodighed. Heller ikke fulgte vor Lærer nogen heldig Methode, han lod os næsten udelukkende tegne efter Fortegninger, navnlig udføre store Sortkridtstegninger, der trættede og kedede os. s. 27Imidlertid har denne Undervisning dog ikke været uden Betydning for mig, den aabnede Øiet for Tegningen og Perspektivet og hjalp mig derved til en bedre Forstaaelse i en senere Tid, da min Interesse for Kunsten var bleven levende vakt. Det var derfor med god Føie, at jeg i taknemlig Anerkjendelse tilegnede den ovenfor nævnte Ungdomsdigtning, »Folkvar«, til min Fader, som »den, der først aabnede mit Øie for Kunstens Skønhed«. Men det var jo rigtignok aldrig faldet Fader ind, at nogen af hans Børn skulde falde paa at optræde som udøvende Kunstner eller Digter, og da han saae al den Postyr og Strid, hvori jeg var bleven indviklet, var det ikke uden Grund, at han begyndte at frygte for, at jeg istedenfor at blive en dygtig Theolog, hvad der var hans Hjertensønske, skulde blive en middelmaadig Digter og derved berede mig en kummerlig Tilværelse.

Atter her kom den forestaaende lange Udenlandsfærd efter fuldendt Embedsexamen til Hjælp. Den rev mig med et Ryk ud af al den Kamptummel, hvori jeg ikke ganske uden egen Skyld var kommen ind. Jeg blev pludselig hensat i helt nye Omgivelser og ganske fremmede Forhold og fik nok at gjøre med at klare dem for mig. Dog hvad Rejsen gav med den ene Haand, tog den med den anden. Udefter fik jeg Ro, men indefter des større Uro. Thi alt dette Nye, jeg fik at see, snart i en stor og vældig Natur, snart i Kunstens herligste Værker, maatte gjøre et dybt Indtryk paa mig og sætte Fantasi og Følelse i den stærkeste Bevæ-s. 28gelse. Med største Iver kastede jeg mig over Kunsthistorien, da jeg havde den rigeste Leilighed til at studere den, ikke blot i Bøger og Billeder, men i levende Virkelighed, i dens herligste Pragtfylde. Kunsten var for mig ikke blot Nydelse, om end en af de ædleste, men ogsaa det levende Udtryk for Menneskeaaendens ideale Stræben og kommer derved i nærmeste Forhold til Tidens og Slægtens religiøse Udvikling.

Under disse Sysler og Studier blev min digteriske Selvfølelse end stærkere vakt, og det Spørgsmaal trængte mere og mere ind paa mig, om jeg skulde vælge Theologien eller Poesien som mit egentlige Livskald. Saalænge jeg var i Rejselivets Tummel og Adspredelse, kunde jeg vise Spørgsmaalet fra mig, men efter Hjemkomsten blev det mig stedse mere indlysende, at jeg maatte tage en Bestemmelse. Den ydre Livsførelse pegede ganske vist paa Theologien. Jeg havde bestaaet theologisk Embedsexamen 1859 og derefter overtaget Ledelsen af et kirkeligt Ugeblad og var dermed kastet ind i Datidens Kirkekamp, som med stor Heftighed førtes mellem Grundtvigianismen og den herskende Theologi. I en Konkurrence ved Universitetet havde jeg seiret og var derefter bleven ansat som theologisk Docent med Forpligtelse til at deltage i Examins Afholdelse. Et Par Aar efter blev jeg udnævnt til Professor og Medlem af Fakultetet. Mine Søkende og nærmeste Venner holdt for, at dermed var Sagen afgjort, min nye Virksomhed vilde kræve alle mine Kræfter og hele mit Arbeide. Selv saae jeg ander-s. 29ledes paa Sagen, Trangen til digterisk Production gjorde sig atter gjældende.

Ved Siden af Ethiken og Religionsphilosophien optog jeg Æsthetiken, som under et vist Synspunkt kan betragtes som en finere Ethik. Jeg holdt foruden de theologiske Forelæsninger ogsaa offentlige Foredrag over Æsthetiken for en talrig Tilhørerkreds. Der var saa meget mere Grund dertil, som Æsthetiken fra anden Side blev benyttet til de voldsomste Angreb paa Christendommen og Religionen. Længe varede det ikke, førend jeg paa Ny var indviklet i literære Feider, og i Dagbladskritiken, hvor Modstanderne førte Ordet, levnedes der mig ikke mindste Ære. Jeg maatte tie, men trøstede mig med, at Poeter og Profeter ere ikke altid agtede i deres Fædreland, thi paa samme Tid, som man her brød Staven over min Virksomhed, vandt mine theologiske og digteriske Arbeider Udbredelse og Anerkjendelse saavel i hele Norden som i Tyskland og England.

Det gik saaledes jævnt fremad under meget Arbeide, megen Strid og, hvad der vel voldte mig mest Uro, megen indre Tvivlraadighed. Poesien kunde jeg ikke slippe, midt under det alvorligste Arbeide brød den frem som en Solstraale paa en mørk Graaveirsdag og kastede Lys og Glands over alle Omgivelser. Det var en farlig Lyst, med hvilken det gaar som med Spillelysten: den kan en Tid holdes tilbage, men saa bryder den pludselig frem paa Ny med forøget Styrke, især naar man har spillet hel-s. 30digt, og jeg havde i hvert Fald et Par Gange digtet heldigt.

Men Theologien kunde jeg heller ikke slippe, den rørte ved de dybeste Strænge i mit Indre. Tør og kedelig, hvad saa Mange klager over, har jeg ikke fundet den, tværtimod har Arbeidet paa at udforme Tankerne i de klareste og skarpeste Synsbestemmelser for at finde de bærende Stemninger og udforme dem i deres fulde Konsekvents, altid haft en stor Tiltrækning for mig. Under den haarde Form fandt jeg rige Livskilder, og har Poesien været Jubel og Fest for mig, saa har Theologien været mig som en alvorlig og trofast Moder, der vel kan til Tider tale strængt til Sønnerne, men til hvem de dog altid tye hen i Modgangs Tider, naar Mismod og Uro tynger Sindet, forat finde Raad og Trøst — og de søge ikke forgæves.

Og saa er det tilsidst gaaet mig som Nissen i Andersens Æventyr, der deler sig mellem Spækhøkerens gode Madbod med den deilige Grød og Studentens luftige Kvistkammer med Phantasiens herlige Syner. Dog maa jeg bestemt afvise, om man vil søge tertium comparationis i Spækhøkeren og Theologien, thi det vilde være en stor Misforstaaelse. Jeg valgte ikke Theologien for Levebrødets Skyld, men omvendt Levebrødet, Embedsstillingen for Theologiens Skyld, fordi jeg i en fast Stilling bedst kunde dyrke Studierne. Naar Schiller i et af sine Digte siger om Videnskaben:

s. 31 Einem ist sie die hohe, die himmlische Göttinn,
Dem Andern die tüchtigen Kuh, die ihm mit Butter

versorgt —

saa har Theologien for mig været begge Dele, og derfor er den vel ikke bleven ringere.

Men Samtiden har havt meget ondt for at forstaa dette. Havde jeg levet i et stort Kulturland, England eller Tyskland, havde man nok forstaaet det, thi der holdes Grænserne mere flydende, men i et lille Land er der ofte snævert Albuerum, hvor godt og velsignet man iøvrigt kan have det der. Havde jeg endda faaet Plads i det filosofiske Facilitet, vilde man vel have fundet sig deri, thi der havde jo endogsaa store Digtere havt Sæde, men i det theologiske Facultet havde man aldrig seet Sligt, og man sluttede deraf uden videre, at Saadant var en Umulighed. Ja endog Erik Bøgh, som dog i Meget havde et friere Syn, skrev i Anledning af et Drama, som jeg havde været ubesindig nok til at udgive paa en Tid, da jeg havde baade Vind og Strøm imod mig, en Feuilleton, hvori han beviste, at en theologisk Professor kan ikke skrive et godt Drama. Og da jeg mange Aar efter overfor en Bekjendt, som jeg mødte, og med hvem jeg kom i Samtale, udtalte en Beklagelse over Kritikens Kølighed og Uvillie, svarede han ganske roligt: »Andet kunde De da ikke vente — De er jo theologisk Professor!«

Mennesket spaar og Gud raa'er, siger Ordsproget Naar jeg nu seer tilbage paa alle de mange s. 32 Aar med al deres Uro og Strid, kan jeg skimte en høiere Styrelse, der gaar sine egne for os ofte ret ufattelige Veie, til Tider forsvinder og bliver ganske borte for os, men pludselig dukker frem igen, stundom hvor vi mindst ventede det. Den gaar dybt i det Skjulte, kan ikke ses med vore legemlige Øine, heller ikke paavises gennem videnskabelige Experimenter og Argumenter, men maa gribes og fastholdes i Troens Forvisning.

Naar jeg med dette for Øie seer tilbage over det nu svundne Aarhundrede, da viser sig i dettes første Halvdel Theologi, Philosophi og Poesi vandrende Haand i Haand med hverandre, gjensidig støttende hinanden og arbejdende mod det samme Maal, nemlig hver paa sin Vis at kundgjøre den guddommelige Visdom og Kærlighed, som bærer hele Tilværelsen. Men i Aarhundredets anden Halvdel havde disse tre Aandsmagter skilt sig fra hinanden, ville Intet have med hverandre at gjøre, ja bære Vaaben mod hinanden for at tilintetgjøre hinanden. Paa den ene Side opløfte ivrige Præster og troende Lægfolk Krigsraabet og lyse Ban over Kunst, Videnskab og alle Menneskeaaendens friere Rørelser og stemple det som Affald fra Gud og som Djævelens Værk — fra den anden Side blive fritænkeriske Philosopher og gudløse Digtere ikke Svaret skyldig, men skælde Christendommen og Theologien for den sidste Levning af Middelalderens Overtro, der snart vil gaa samme Vei som dens værdige Søstre, Alkymi og Astrologi. Under al denne Strid, hvor Kampraabene lyde høit fra s. 33 begge Sider, kaarer hin tause Styrelse i al Stilhed en ung Mand med theologiske Kundskaber, filosofiske Interesser og digteriske Evner og sætter ham ind i det theologiske Facultet — ja den nøies ikke med dette, men gjør ham i en lang Aarrække til summus theologus, for derved ligesom at besegle sit Værk. Og hvad er saa Meningen hermed? spørges der, og Svaret bliver paa bredt dansk: Meningen er den, at hin tause Magt med stille Ironi siger til de ivrige Kamphaner paa begge Sider: »Gaar hen og forliges, luk Eders Øine op og luk Eders Øren op og seer og forstaaer, at Guds Riges Evangelium meget vel forliges med Markens Blomster og Himlens Fugle og al Naturens og Menneskeaaendens Skønhed — og erkjender til den anden Side, at al Naturens Pragt og Menneskeaaendens Magtfulde synker sammen til Støv og Aske, naar I ikke bag den kan skue en evig, almægtig og alkjærlig Guddoms Aand, der fremkalder alt Liv, bærer og opholder alt Menneskeliv, og fører det fremad mod dets høie Evighedsmaal!«

Vil man nu ikke tage saa høi en Flugt, kan man ogsaa ved en jævner Betragtning komme til Erkjendelse af, at det kun er for en høist overfladisk Betragtning, at Theologi og Poesi ligge hver i sit Verdenshjørne og Intet have med hinanden at gjøre. Thi som der i Naturens uendelige Mangfoldighed er en skjult Enhed, som sammenknytter alle Enkeltheder, saaledes er ogsaa i Menneskeaaendens forskellige Rørelser den samme Enhed tilstede. Gaar man dybere ned, vil det ikke være vanskeligt at s. 34 paavise Forbindelsesveiene mellem Videnskab og Kunst, mellem Theologi og Poesi. Ganske vist, saalænge man i Poesi og Kunst kun vil søge

Stemning og Følelse, barokke Indfald og løse Phantasier uden dybere Livsopfattelse, hvad nuomstunder hyppig skeer, da er der ingen Forbindelse, men har man forstaaet, at al sand Kunst og Poesi tilsigter at give et aandelig forklaret Billed af Menneskelivet og af Naturen, saa vil man ogsaa erkjende, at der i begge bag den billedlige Form er Tanker, Begreber, tilsidst en omfattende Livsanskuelse, virksom. Og her maa Forbindelsesveiene søges og findes. At lægge Planer for en større Digtning, lige meget om det er en Fortælling eller et Drama, at bestemme de optrædende Personers gjensidige Forhold og afveie deres indbyrdes Stilling, at føre Handlingen gennem de mere eller mindre forviklede Forhold, frem til et bestemt Maal — alt dette er den samme Aandsvirksomhed og de samme Evner, som kræves for at gennemføre en videnskabelig Undersøgelse eller opbygge et theologisk System. Dog vilde det være en falsk Slutning, om man deraf vilde mene, at enhver Videnskabsmand kan ogsaa blive Digter og enhver Digter blive Videnskabsmand, om det saa behagede ham. Ved Siden af Enheden gjør sig nemlig ligesaa store Forskelligheder gjældende baade i Evner og Virkemaade, der nærmest kan bestemmes saaledes, at Videnskabsmanden og Tænkeren virker i Kraft af Abstraction, dyb og stærk Tankebevægelse, Digteren og Kunstneren i Kraft af Intuition, umiddelbar Anskuen. Kun ved et Lykke-s. 35ligt Sammentræf vil begge Opfattelses-Evner findes i Forening, kun der vil en Virken i begge Retninger være mulig. Hertil kommer endydermere andre bestemmende Momenter som Opdragelse, Uddannelse, hele Livsførelsen, dertil fornøden Villiestyrke — først hvor alle disse ere tilstede og virke i samme Retning, ville de nødvendige Betingelser være bragte tilstede, for at hin Mulighed kan blive Virkelighed.

Og nu kom den treaarige Udenlandsfærd, hvormed et nyt Afsnit i mit Liv indlededes. Jeg, som hidtil havde færdedes i Studerekamrets Stilhed, i Familiens og Vennernes Kreds, blev nu pludselig kastet ud i et stærkt omtumlet Reiseliv, flakkede om fra Sted til Sted, saae fremmede Byer og Lande, kom i Berøring med mangfoldige Mennesker — med eet Ord: jeg var fra Tankernes og Drømmenes stille Verden kommen ud midt i Livets brogede og stærkt bevægede Virkelighed.

S. 36 UDENLANDSFÆRDEN.

Det første Maal, jeg havde sat for den videnskabelige Studierejse, til hvilken Universitetsstipendier og Statsunderstøttelse havde givet mig de fornødne Midler, var Jerusalem og Palæstina. Kun faa Danske havde dengang besøgt det fjerntliggende Land og Ingen af vore Theologer havde været der. Med Undtagelse af en kortfattet Beskrivelse af Jerusalem ved Th. Petersen ^{*)}, nærmest i Tilslutning til Amerikaneren Robinson, forelaa der ikke nogen dansk Beskrivelse af Palæstina, grundet paa Selvsyn. Det laa mig derfor stærkt paa Sinde at foretage denne Reise, først og fremmest selv at lære det Land at kjende, hvor Jesus og hans Apostle havde talt og virket, og som danner det physiske Grundlag for hele Israels Historie, og dernæst saa vidt muligt skaffe Andre Lys og Klarhed derover. Men om det vilde lykkes mig, der var ganske uvant og uerfaren med at reise og endnu aldrig havde været udenfor Fædrelandet, at udføre denne Reise, turde være høist tvivlsomt, om der ikke uventet var blevet s. 37givet mig en trofast og saare værdifuld Reisefælle. Det var Cand. Theol. Valdemar Schmidt, der samtidig med mig havde bestaaet Embedsexamen. Allerede som Student havde han syslet med ægyptiske Studier og ønskede nu selv at see Landet med Pyramiderne, Templerne og de vidunderlige Mindesmærker fra Oldtiden, ligesom jeg ønskede at see det hellige Land med de dyrebare Erindringer. Vi bleve da snart enige om at gjøre Reisen i Fællesskab saaledes, at jeg vilde følge ham gennem Ægypten og han dernæst følge mig gennem Palæstina. Ligeledes besluttede vi paa Veien at gjøre et Ophold i Grækenland, til hvis classiske Kunst og Cultur vi begge nærrede stor Kjærlighed, samt at lægge Hjemreisen over Konstantinopel. Hermed var Reiseplanen lagt for det første Aar; hvad der senere skulde følge, stod for mig endnu kun i usikkert Omrids.

Den orientalske Reise kunde dog paa Grund af den stærke Hede først tiltrædes om Efteraaret; vi bestemte derfor hver at benytte Sommermaanederne paa sin Vis og derefter i September at mødes i Triest. Jeg valgte da Strassburg med det derværende theologiske Facultet til første Station paa Reisen. Dette skete efter min Faders Raad, da denne By, som dengang hørte til Frankrig, vilde være et godt Udgangspunkt, fordi de to store Nationer mødtes og dermed ogsaa de to store Cultursprog, Tydsk og Fransk, hvorved der vilde gives mig Leilighed til at øve mig i begge Sprog. Ogsaa stod min Fader i videnskabelig Brevvexling med den derværende bekjendte The-s. 38olog, Professor Edward Reuss, til hvem han vilde medgive mig et Anbefalingsbrev.

Midt i Juni 1860 forlod jeg Hjemmet. Mine to yngre Brødre, William og Carl, begge juridiske Studenter, fulgte mig til Jernbanestationen. Vi vare alle Tre meget alvorfulde; jeg mindes endnu, at Carl, som ellers var en overmaade lystig ung Student, havde Taarer i Øinene, det var ikke saa underligt, thi vi Tre, der hidtil havde levet i dagligt Samliv, skulde nu skilles, og hvem kunde vide, om vi atter saaes: jeg vilde langt bort og blive længe borte.

I Strassburg blev jeg modtaget med stor Hjertelighed af Professor Reuss og hans Familie: Hustru og en Datter og Søn. Under mit Ophold var jeg en jævnlig Gæst her og fandt mig altid vel i denne Kreds, hvor jeg fik gode Raad og Anvisninger under mit Ophold i den fremmede Stad. Hos en Præste-Enke, der havde et Pensionat for unge Studerende, fandt jeg et godt og hyggeligt Logis. Saasnart jeg var kommen lidt til Ro, tog jeg fat paa Studierne og hørte theologiske Forelæsninger. Noget stærkt theologisk Liv rørte der sig ikke ved

Universitetet, men netop det tjente mig bedst Jeg trængte til at komme til Ro og samle mig for uforstyrret at kunne gjøre mine lagttagelser. Og Strassburg var vel skikket hertil med de to store Culturfolk med saa forskjelligt Aandspræg, som her mødtes. Baade hos Professorer og Studenter var man villig til at give mig de Oplysninger, som jeg ønskede. Jeg blev her indøvret i Kunsten at reise d. e. at vinde et aandeligt s. 39 Udbytte af Reisen ved med opmærksom lagttagelse at fordybe sig i det Fremmede, som omgiver En og derigennem vinde den rette Forstaaelse af det.

Medens jeg saaledes var stærkt optaget og midt i Sommerens Hede hørte theologiske Forelæsninger og studerede Schleiermachers Dogmatik, vaagnede atter »die Lust zu fabulieren«. Muligvis var det den stærke Hjemvee, hvoraf jeg til Tider led, der var primus motor hertil, men til denne kom saa ogsaa andre Indtryk. Den herlige Domkirke, som jeg jævnlig besøgte og flittig studerede, vakte et rigt Stemningsliv — endvidere Byens frugtbare Omegn med Haver, Lunde og frodige Marker, indrammet af Vogesernes og Schwarzwalds blaalige Bjerge i det Fjerne og over Alt dette en klar Sommerhimmel med gyldent Solskin — Synet af al denne rige Livsfylde vakte idylliske Drømmerier. Det blev dog ikke, hvad der kunde ligge nærmest, en Sommeridyl, men tværtimod, maaske fremkaldt ved Modsætningen, en Vinteridyl — Nøddebo Præstegaard. Stærk Hjemvee, bitter Længsel, indre Uro i Forening med de nye og fremmedartede Indtryk, der satte Phantasi og Stemning i stærk Bevægelse — alt dette drev denne muntre Digtning frem, som i Aarenes Løb skulde fremkalde Latter og Livsglæde i skiftende Slægtled. Jeg førte Fortællingen med mig paa min anden Reise, først til Grækenland, senere til Ægypten, hvor jeg fuldførte den *). Men jeg bevarede dyb Taushed om dette Arbejde, talte aldrig om det til s. 40 mine Omgivelser, skrev heller ikke om det til Hjemmet, og da jeg senere under et Besøg i Hjemmet fik det trykt og udgivet, vidste Ingen af mine Nærmeste det Ringeste derom.

I Midten af August begyndte Sommerferien ligesom ved de tyske Universiteter og varede til Midten af Oktober. Studenterne reiste hjem, Professorerne tiltraadte deres Sommerreiser, og der var for mig intet videre at gjøre. Saa pakkede ogsaa jeg min Kuffert, tog Afsked med mine Venner og min Værtinde, som havde skænket mig en omhyggelig Pleie, og reiste gennem Schweiz, hvor jeg gjorde forskellige mindre Ophold, til Norditalien. Sommerheden var trykkende, men i det stærke Sollys udfoldedes en glimrende Farvepragt. Jeg vandrede alene om og følte mig stærkt trykket af Ensomheden i de folkevrimlende Stæder, var ofte nedtrykt i Sindet, men havde paa den anden Side den Fordel at kunne heelt uforstyrret hengive mig til de stærke Indtryk, som den herlige Kunst og det brogede Folkeliv i Milano, Verona og Venedig gjorde paa mig. Medens jeg i Brevene til Hjemmet gav mig Luft over Reisens smaa Gjenvordigheder og Pinagtigheder, har jeg senere i Indledningen til min Reisebeskrivelse over Grækenland gengivet det samlede Skønhedsindtryk, som jeg modtog af dets Stæders Pragtbygninger, tilligemed det første stærke Indtryk, som det brogede sydlandske Folkeliv gjorde paa mig.

Fra Venedig seilede jeg over til Triest, hvor jeg efter Aftale mødtes med Valdemar Schmidt. Glæden s. 41 over at gjense en Ven, over atter at kunne tale Modersmaalet og kunne udtale sig om Forholdene i Hjemmet, var overordentlig stor. I Triest indskibede vi os til Athen, havde en herlig Seilads over Adriaterhavet med pragtfulde Solnedgange, gjorde et Par Dages Ophold paa Korfu og ankom endelig d. 26. September til Athen. Det var fem Uger, siden jeg havde forladt Strassburg, og disse fem Uger havde jeg tilbragt under Reiselivets idelige Omskiftelser, saa at jeg nu var træt og længtes efter et roligt Ophold med stille Studier, og det opnaaede jeg da ogsaa i Athen.

I Athen fik vi Bolig hos en tysk Bogbinder Warch, hvor vi fandt os vel tilfreds. Fra Prof. Reuss fandt jeg Brev og Hilsen med til en ung græsk Professor Lykurgos, som havde studeret ved flere tyske Universiteter. Han modtog os med stor Hjertelighed og var os til megen Hjælp under vort Ophold. Jeg søgte særlig Oplysninger om den græske Kirke og Forholdene i denne, og herom kunde Lykurgos give god Oplysning. Han var nylig bleven ansat som Professor i Theologi; vi overværede hans første Forelæsning, som holdtes for en talrig Tilhørerkreds, der var yderst begeistret, klappede i Hænderne og raabte Evviva! Lykurgos' Theologi var under stærk Paavirkning af den nyere protestantiske Theologi, Martensen var hans Yndlingstheolog. Paa den anden Side fastholdt han strængt den orthodoxe græske Kirkelære, hvilken han efter bedste Evne søgte at forlige med sine moderne Anskuelser. Ved Siden heraf fornyede jeg her paa den classiske Grund mine s. 42 Oldtidsstudier fra Skolen og studerede ivrigt de pragtfulde Templer paa Akropolis og i den lavere liggende By. Flere interessante Toure gjorde jeg sammen med Schmidt til Marathon, Korinth, Argos. Et deiligt Efteraar havde vi uden trykkende Hede med gyldent Sollys og pragtfuldt Farvespil over Bjergene, Tempelsøilerne og det farverige vinblaa Hav. Luften var let, og vi færdedes, snart til Hest og snart til Fods over Bjerg og Dal. Tre Maaneder opholdt vi os i Athen og Omegn; der blev hermed givet mig rundelig Tid til Studier i Hjemmet og til Fortsættelsen af »Nøddebo Præstegaard«, som vedblivende var mig det Fredens Asyl, i hvilket jeg trak mig tilbage, naar Reise-Uroen og Hjemlængsel kom for stærkt over mig. Om mine Oplevelser i Grækenland og om Udbyttet af mine Studier, særligt over den græske Kirkes Stilling i Nutiden har jeg givet udførlig Meddelelse i min Bog om Grækenland, der udkom et Par Aar efter min Hjemkomst (1865).

Fra Athen fortsatte vi vor Reise til Alexandria, hvor vi ankom anden Juledag. Det var sommervarmt, og Løvtræerne stode endnu grønne, saa det var os noget vanskeligt at forstaa, at det virkelig var Jul. Efter nogle Dages Ophold reiste vi til det prægtige Kairo, og her tilbragte vi et Par Uger, thi vi skulde der træffe

Forberedelser til Reisen opad Nilen forat see Oldtidens mægtige Templer og fremfor Alt Ruinstaden Theben. Jernbanen var den Gang kun ført frem til Kairo, nogen regelmæssig Dampskibsfart fandtes ikke, vi maatte derfor leie en Nilbaad med arabisk Besætning. Denne Expedition s. 43 var for Schmidts Vedkommende Hovedformaalet for hans Reise, medens den ganske vist laa udenfor mit Program. Ogsaa var jeg uforberedt til denne Reise, medens jeg overfor Grækenland og Palæstina først ved det classiske Studium i Skolen og senere ved fortsat Læsning havde erhvervet mig de nødvendige Forkundskaber, stod jeg aldeles blank overfor Ægypten. Pyramiderne stode her som Grændsestene mod Syd for min geografiske og historiske Viden. Min Fader var derfor misfornøiet med denne Reise og hans Kolleger ligeledes: de saa i den en slet og ret Turistreise men ingen videnskabelig Studiereise. Heri havde de vel ikke saa ganske Uret; imidlertid oversaa de dog en Omstændighed, som var af stor Betydning for mig, nemlig at jeg havde Valdemar Schmidt til Ledsager. Al den Viden, som jeg hverken havde i mit Hoved eller i min Kuffert, den var Schmidt i Besiddelse af, og han meddelte deraf med en rund Haand. Han blev min Manuctør, og det blev en pragtfuld paa sin Vis enestaaende Manuduction paa den gamle Nilflod med Templer, Obelisker og Grave for Øie, undersøgende og discuterende Alt nøie. Ogsaa forsynede han mig rigeligt med Haandbøger af det lille Bibliothek, han førte med sig, og til Læsning var der rigelig Tid i de mange Timer ombord i vort Fartøi, da vi stille og sagteligt gled frem paa den mægtige Flod. Ja vel var jeg uforberedt og uvidende; men — Ægypten var ligesom for Aladdin i Digtingen falden i min Turban, hvorfor skulde jeg da ikke uden lang Betænkning tage imod den? Jeg har da heller aldrig s. 44 fortrudt det, men altid senere med største Glæde tænkt paa denne ægyptiske Reise og dens rige Udbytte.

Under hele den orientalske Reise var Schmidts Følgeskab mig til største Hjælp og Glæde ikke blot ved hans omfattende Viden og rige Kundskaber, hvoraf han altid med største Redebondhed meddelte mig ligesom senere i Livet saa mange Andre, men ogsaa ved hans uforstyrrelige jydsk Ro og gode Humør, der dannede en gavnlig Modsætning til mit urolige Temperament. Heller ikke betænkte han sig noget Øieblik paa at yde mig sin Bistand, hvor det behøvedes. Saaledes var vi under Besøget i Kairo paa en af vore Vandringer komne et Stykke udenfor Byen. Schmidt gik i Forveien, som sædvanligt speidende og iagttagende, jeg dryssede bagefter i mine egne Tanker. Pludselig blev jeg omringet af en Flok arabiske Drengene med deres Ride-Æsler. De vilde efter deres Sædvane paanøde mig et af disse; jeg afslog det, hvorved de kun bleve endnu mere paatrængende. Saa løftede jeg min Stok, men nu blev det først for Alvor galt. Drengene brugte deres Æsler som Skjolde, idet de puffede dem ind imod mig — jeg var i bogstaveligste Forstand klemmt mellem Skjolde, d. e. mellem Æsler. Saa udstødte jeg et Nødraab og kaldte paa Schmidt. Han gjorde øieblikkelig høire om og kom marscherende i Stormskridt og med saa harmfuldt et Aasyn, at jeg senere altid har tænkt, at saaledes maa sikkert Achilles have seet ud, da han vaabenløs stormede frem mod Troerne. I hvert Fald gjorde Schmidts s. 45 uventede Tilsyneladelse samme Indtryk paa Drengene som Synet af Achilles paa Troerne: i et Nu vare baade de og deres Æsler forsvundne. Schmidt og jeg stode ene paa Valpladsen, og da jeg saae paa ham, havde hans Ansigt antaget sit vanlige milde og velvillige Udtryk, som om Intet var hændet.

Nu skulde vi have leiet en Seilbaad til vor Nilfart, og Schmidt søgte i dette Øiemed tilbage til Alexandria, medens jeg blev nogle Dage alene tilbage i Kairo. Efter nogen Vanskelighed lykkedes det ham at faa leiet en Dahabieh, som en saadan Baad kaldes, og sluttet den fornødne Kontrakt. Vor Dahabieh var en lang Baad med et mægtigt Latinerseil i Forstavnen og et lille Seil i Bagstavnen. Det store Seil tjener til at fange Vinden op, naar den stryger hen over Sletterne langs Floden, men kræver ogsaa stor Agtsomhed, navnlig hvor Bjergene træde ud til Floden, paa Grund af de pludselige stærke Kastevinde. Med Baaden fulgte en arabisk Besætning af otte Mand og en Kaptein, der kaldes Reis, desuden fæstede vi en arabisk Kok og en Dreng til vor Opvartning; den første kunde lidt Engelsk og i paakommende Tilfælde gjøre Tjeneste som Tolk. I Baadens Agterende var Kahytten reist, i hvilken vi havde vort Ophold med tre smaa Værelser, hvoraf det første var Daglig-, Spise- og Studerestue, de to bagerste Soveværelser. Ovenpaa Kahytten var et fladt Dæk, hvorpaa var anbragt et Par Sophaer, hvor man i Ro kunde sidde og betragte de fortryllende Landskaber med deres Palme-s. 46 skove og Landsbyer, medens vi langsomt gled op ad den mægtige Flod. I Kontrakten var nøie bestemt, hvor længe Reisen skulde vare, samt de forskjellige Steder, hvor der skulde gjøres Ophold, og hvor længe dette maatte vare. Endelig maatte Baaden provianteres for den lange Reise: Kaffe, The, Sukker, Ris, Biscuit og Vin — Høns og Æg kunde kjøbes underveis i Landsbyerne.

Efter tre Ugers Ophold i Kairo gik vi ombord i vor Dahabieh, heisede Seil og stødte fra Land. I Alexandria havde Schmidt gjort Bekjendtskab med en ældre Nordmand, Konsul Ring fra Drøbak, der lod sig overtale til at følge med. Han havde tumlet meget om i sine unge Dage og fortalte gjerne om sine oplevede Æventyr, var en erfaren Sømand og var os til megen Hjælp og Opmuntring under den lange Flodreise, skjøndt hans Hidsighed og sære Luner af og til fremkaldte Sammenstød, som dog heldigvis snart bleve bilagte.

Opad Floden benyttes Nordenvind, der paa denne Aarstid er fremherskende, til at føre Baaden imod Strømmen; bliver det Vindstille eller Modvind, hvad hyppigt sker, slaas et Reb om Masten, og Mandskabet maa gaa i Land for at trække Baaden mod Strømmen. Paa Tilbagereisen behøves dette ikke, thi da vil den stærke Strøm af sig selv føre Baaden med sig.

Det blev en herlig Fart, rig paa vexlende Indtryk. Naar undtages en heftig Storm lige i Reisens Begyndelse, der medførte en usædvanlig Kulde og i tre Dage holdt os fængslede paa det samme Sted, s. 47 havde vi iøvrigt det herligste Veir i Lighed med de skønneste Sommerdage hos os. Navnlig var Morgenene med klart

Solskin og en let Brise henrivende og ligeledes de stille Aftener, naar Ægyptens Stjernehimmele funkede over os, eller naar Maanen kom op og kastede sit klare Lys over de dunkle Palmeskove og den sølvglindsende Flod. En Modsætning til disse idylliske Indtryk dannede det ophøiede Skue, som de kolossale Tempelhaller og Kongepaladser afgave. Til alle disse idylliske og heroiske Skjønhedsindtryk afgave vore arabiske Sømænd de komiske Intermezzo'er. Deres Dovenskab og Sløseri, hvormed de ideligt forsinkede Reisen, vakte vor og især den iltre Nordmands Vrede, medens de til andre Tider med deres Skrigen og Skraalen, deres ubeskrivelige og bagvendte Manøvrer optraadte som rene Klowner og fremkaldte vor Latter. Saasnart det blæste lidt stærkere op, vare de yderst forskrækkede og vilde helst strax lægge til Land, og under Stormen i Begyndelsen af vor Reise sad de og krøb sammen og frøs. De spyttede mod Vinden og roede aldrig i Takt, men hver førte sin Aare, som han bedst kunde, og medens de roede, gik Tobakspiben rundt fra Mand til Mand, og den lykkelige Ryger holdt da Piben med den ene Haand og roede med den anden. Da Vandstanden i Nilen paa denne Aarstid er meget lav, er der overalt Sand-banker, som med lidt Forsigtighed kunde undgaas, men vi løb altid bus paa, fik paa een Gang et stærkt Stød og saa sad Baaden fast i Sandet, hvorefter hele Mandskabet sprang over Bord og under et s. 48gyseligt Spektakel trak og halede, indtil Baaden omsider blev flot og vi kunde fortsætte Farten. Reis'ens (Kapteinens) Kommandoraab ændsedes kun i ringe Grad og fremkaldte ofte en livlig Meningsudvexling mellem ham og Mandskabet om, hvad der nu var det bedste at gjøre. Iøvrigt vare de godmodige, yderst nøisomme og stadigt i godt Humør, hvori det indbyrdes Skænderi ikke lod til at gjøre noget Afbræk. Var Vinden god, saa der hverken skulde roes eller trækkes, sad Mandskabet gjerne i en Kreds paa Dækket foran vor Dør og musicerede eller sang paa Orientalerens sædvanlige snøvlende Maade.

Nogle Dagbogsoptegnelser hidsættes til Udfyldning af de senere gengivne ofte kortfattede Breve.

Lørdag d. 26. Januar 1861 seilede Konsul Ring, Schmidt og jeg fra Kairo. Stort Spektakel med Kokken, Drengen og Reis'en: den sidste vilde forsone Konsulen og trak ham i Skægget til Tegn paa sin Høiagtelse, denne misforstod ham og havde nær slaæet ham fordærvet. Vinden er ugunstig, saa Folkene i de første Dage maa trække Baaden.

D. 29. ligge vi stille hele Dagen formedelst heftig Søndenvind. Kjedelige Formiddage, men herlige Maaneskinsaftener. Gemytlig Aftenpassiar i Kahytten, hvor den Gamle, der er ligesaa god som et helt Bibliothek og ikke fylder i Kufferten, fortæller Krøniker fra sine Ungdomsdage i Chile og Peru.

D. 31. Januar. En slet Nat, da det blæste meget stærkt, trak ind ad Vinduerne, og Skibet var s. 49i stærk Bevægelse. Om Dagen end stærkere Blæst og meget koldere end de foregaaende Dage. — Endelig Kl. 4 slippe vi bort fra denne Landsby, hvor vi have tilbragt tre Dage, og seile vel omtrent en Mil frem.

D. 1. Februar. Stærk Vestenvind, Baaden ligger atter stille, og Konsulen er fortvivlet over, at vi ikke bruger den gode Vind. Endelig kommer vi ud, men maa snart efter søge Land. Da Vinden stilner af, begiver vi os atter paa Farten og faa samme Eftermiddag og Aften god Seilads.

Søndag 3. Februar. Herlig Morgenstund, Floden speilklar, Vindstille, af og til smaa Regnbyger. Det er atter blevet varmt, en mild Søndagsstemning falder over Alt. Om Eftermiddagen lidt friskere Kuling, vi seile lige til Kl. 10 om Aftenen. — Jeg fuldender »Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard« og gaar dernæst ovenpaa Kahytten for at see paa den pragtfulde Stjernehimmele.

Mandag 4. Februar. Tidligt i Land med Konsulen, som derefter begynder at reparere Tougværket og Lign. Han er ideligt i Strid med Reis'en, som i høi Grad er uvidende om Alt, hvad der angaar Søvæsenet.

Tirsdag 5. Februar: Mildt og klart Veir, blaa Himmel med hvide Skyer som en smuk Augustdag hos os. Om Eft. blev det stille, ganske sagte gled Skibet forbi en Palmeskov, der aftegnede sig mod den gyldne Himmel og speilede sig i det stille klare Vand.

Herligt er det at glide for en sagte Vind henad s. 50Floden, medens de stille Palmeskove følge os, og drømmende at søge efter Nilens Hemmeligheder. — En lille Palmeskov med sine sagte bævende Grene seer i Maanelyset ud som et Fepalads. — Dog er Landskabet ensformigt: flade Kyster, grønne Kornmarker og Palmeskove — hist og her Landsbyer med en utrolig Mængde Kvinder.

Onsdag 6. Februar. Frisk Kuling hele Dagen, vi avancerer rask. Konsulen fortæller Historier.

Torsdag 7. Februar. I Land tidlig om Morgenen, en deilig Morgentur, Alt er saa sommerfriskt, store Strækninger med Agerkaal, Udsigt over den stille klare Flod til Palmeskovene i det Fjerne; paa den anden Side træder Ørkenen ud lige til Floden. Kl. 10 frisker det op, Folkene komme ombord, og medens Baaden glider frem i det klare Sommerveir, blive vi trakterede med den sædvanlige Musik, Tamburin, Fløite, en Art Tromme og den snøvlende arabiske Sang. Folkene sidde i en Kreds foran vor Kahyt, nikke Takt og klappe i Hænderne. Saaledes gaar det nok saa lystigt, indtil Seilbaaden, der skøtter sig selv, løber paa Grund, og hele Musikpersonalet springer over Bord for at bringe den flot igjen. — Om Eftermiddagen seilede vi forbi Minyeh, hvor vi blev beleirede af Baadfolkene, otte i Tallet, der forlange Bakschisch og med stor Naivitet ligesom ved Beni opramse alle de Steder for os, hvor de ville have Bakschisch. — Vi seilede iøvrigt til langt ud paa Natten.

Fredag 8. Februar. Atter frisk Kuling, Skibet løber pilsnart over de blinkende Vover. Kysterne, s. 51der før vare flade med frugtbare Marker, blive nu ofte sandede, ligesom den lave Bjergkjæde ofte træder ud lige til Floden. Herlige Landskaber om Morgen, naar jeg skuer ud over den speilklare Flod, paa hvilken mangfoldige Seilere vise sig, langs Kysten sees de slanke Palmetræer og bag disse atter de lave Bjerge. En idyllisk Ro hviler over Landskabet, og naar jeg seer Hyrderne drive deres Hjorde ud, maa jeg ofte tænke paa Abrahams lykkelige Tider, om ikke Barbariet, Uvidenheden og Urenligheden saa ofte bragte mig paa andre Tanker.

Om Aftenen var jeg kommen i Seng, men maatte atter ud af Køien, da vi seilede forbi temmelig høie Fjelde. Saa kom et heftigt Vindstød, der bragte alle vore Arabere til at hyle af Forskrækkelse; den, der skulde passe Skødet, glemte at slippe det, hvad enten han nu sov eller han meente, at det var bedst at have Noget at holde fast i. Heldigvis sprang Konsulen til og rev det ud af Haanden paa ham, saa Baaden atter reiste sig. Senere blev det roligt — en herlig Midnatsstund, hvor Stjernerne funkede over de truende Fjelde med deres mørke Huler.

Løverdag 9. Februar. Frisk Kuling, vi kom forbi høie Fjelde. Et Par heftige Vindstød fra Ørkenen bragte en Deel Sand ud til os. Om Aftenen hændtes det, at Vinden stilnede af, hvorfor Mandskabet maatte i Land for at trække Baaden. Men ved Styrmandens Ukyndighed skete, at de slap Touget, hvorefter Skibet drev ud paa Floden, medens Mandskabet var i Land. Kun Kapteinen og Styrmanden vare blevne ombord. Da de skulde tage Seilene ind, s. 52kom de op at skændes paa vanlig arabisk Vis. Saa laa Baaden paa Grund midt i Floden, Mandskabet spadserede inde paa Landet, Kaptainen og Styrmanden sad hver i sin Vagt og skældte hinanden ud. Omsider fik vi den lille Baad sendt i Land forat hente Folkene tilbage. Men da de formodentlig ikke havde Lyst til et koldt Nattebad forat bringe Baaden af Grunden, gjorde de Vanskeligheder, og nu begyndte Skænderiet ogsaa inde fra Land. Derefter gik de dog i Baaden og kom tilbage, men nu havde Kaptainen tabt Taalmodigheden, han greb et Reb og begyndte at tampe løs paa de Første, der kom ombord. Allerede begyndte jeg at frygte for, at de atter skulde støde fra, men Kokken var saa snild at binde den lille Baad fast til vor Baad. Efter vanligt Spektakel kom vi atter afsted, og da Vinden blev god, naaede vi ud paa Natten til Assiuf. —

— Paa samme Vis fortsattes Reisen, indtil vi d. 26. Februar, netop Maanedsdagen efter vor Afreise fra Kairo, naaede Assuen, det gamle Syene, det store Romerriges sydligste Grændsested. Strax udenfor Byen begynder Ørkenen, og vi mødte her Kamelryttere, hvilke fra deres høie Stade bad os om Bakschisch, som da overhovedet hele Befolkningen langs Nilens Bredder fra Kairo til Assuen strax er rede til at kræve Bakschisch, saasnart en Fremmed viser sig. Overfor Assuen ligger den deilige lille Tempelø Philæ ved Ægyptens Sydgrænse. Her har vi ogsaa den første Nilkatrakt, der imidlertid paa Grund af Nilens lave Vandstand var temmelig uanseelig: en Mængde mørke Klippe-s. 53stykker, om hvilke det brusende og boblende Vand hvirvlede afsted. En Mængde nøgne brune Drenge viste sig strax efter vor Ankomst, sprang ud i Floden paa Stumper af Træstammer, som de med stor Behændighed styrede rundt om Klipperne i de hvirvlende Vande, hvorefter de kom op til os som vaade Pudelhunde og forlangte deres Bakschisch for den udviste Svømmekunst.

Paa hele Nilreisen havde vi forgæves speidet efter vore hjemlige Storke, der i Januar og Februar »spanker i Pharaos Eng«, uden at see en eneste af dem. Her ved Reisens Endemaal mødte vi dem, ovenikjøbet i store Skarer. Maaske det er gaaet med Storken som med Nilhesten og Krokodillen, der heller ikke mere sees i Ægypten, men kan træffes længere Syd paa — ellers kunde vore Baadfolk heller ikke saa frygtløse være sprunget ud i Floden for atter at bringe Baaden flot. Thermometret viste nu i Skyggen 25° R., og Storkene samlede sig for at forlade den solhede ægyptiske Sommer og flyve det nordiske Foraar i Møde.

Vi gjorde som Storkene og droge atter mod Nord, dog ikke med samme Fart som hine vingede Reisende. Snarere kunde vi synge som vore Soldater sang paa Marschen: »vi har en lang Vej hjem — lang Vei hjem!« — Thi nu var det jo først, vi skulde tage disse Ægyptens vidunderlige Mindesmærker i Øiesyn, hvilke vi hidtil kun havde betragtet i flygtig Forbifart forat naa Reisens Endemaal, inden Nilen er sunken for stærkt og Vandstanden bleven saa lav, at en længere Seilads bliver s. 54umulig. Vi havde nu den Fordel, at den mægtige Flod i sin Ilen mod Nord førte os med sig, dog saaledes at vi, paa Grund af den stærkt synkende Vandstand, jævnligen løb paa Grund og da havde det sædvanlige Halløi og Spektakel for igjen at komme videre.

Onsdag 27. Februar. Vi besøgte Templet i Ombar, der ligger i stille Ensomhed ved Flodbredden. Det er fra Ptolemæernes Tid, ikke ganske fuldendt. Det ligger paa en Høi ved Flodbredden, hvorfra var udmærket Udsigt over Flodens Krumninger og Palmeskovene. En Del af Templet var nedrevet med barbarisk Vold, en Del har Floden taget med sig ved dens Oversvømmelser. Det meste af det Tilbagestaaende ligger begravet under Ørkenens Sand, dog kunde det vistnok udgraves ligesom Templet i Esneh, med hvilket det er samtidigt. Af Pylonerne er den ene styrtet ned og dækker Brinkens Side med sine kolossale Blokke, af den anden staar kun en Del tilbage. Kun Pronaos staar endnu opreist med femten kolossale Søiler, 40 Fod høie og 20 Fod i Omfang, hvoraf dog den underste Halvdel er begravet i Sandet. Kapitælerne danne en mangfoldig Harmoni: endnu ere Spor tilbage af de røde, gule og blaa Farver, der har ladet det Hele straale i Flammepragt i det stærke Sollys. Over Indgangen saas den ringede Solskive, under Loftet Phønixfuglen,

Væggene var smykkede med Gudebilleder.

Torsdag 28. Februar. Vi staar i Gravene ved Silsileh. Floden er saa snæver, og Sandstensbjergs. 55gene træder helt ud til Bredden og have dermed givet Anledning til det Sagn, at en Konge engang skal have spændt en Kjæde (arabisk Silsileh) over Floden for at fjærne dem. Paa den østre Bred ses meget store Stenbrud, hvorfra Stenene til Pragtbygningerne i Theben ere tagne. Paa den anden Side findes Hieroglyftavler fra det ottende Dynasti, den største af dem i en lang Gang, hugget ud i Klippen, støttet af høie Piller, muligvis Gravsted for en fornem Familie. Ogsaa andre Gravkapeller, i hvilke den Afdøde er fremstillet i siddende Stilling og skuer ud over den speilklare Flod; her er Gravenes milde, venlige Fred. Længere henne ses et Par Mindetavler, hvor Ramses den Store sees at offere til forskellige Guder. Tavlerne ere smukt indrammede af Søiler, der dannes af sammenbundne Lotosstængler. Farverne ere mærkelig godt bevarede, skjøndt de ere et Par Aartusinder gamle; det skyldes det tørre, regnløse Klima.

Fredag 1. Marts. Templet i Edfu, fra Ptolomæernes Tid, bygget omtr. 150 f. Chr., var ganske i den gammelægyptiske Stil. Det er for nylig udgravet og rensat for de Masser af Grus og Sand, som tidligere fyldte del, ligesom ogsaa Fellahbyen med dens usle Hytter, som man byggede ovenpaa Templet, vare fjernede. Templet sees nu i sin tidligere Skikkelse og giver en levende Forestilling om de gammelægyptiske Tempelers arkitektoniske Skjønhed og kolossale Pragt. Vi gik derop en Morgenstund gennem Korn- og Græsmarker, der vare vaade af den stærke Dug. Foran Templet rei-s. 56ste sig to store Pyloner med mægtige Gudebilleder udenpaa og indeni med en Mængde Kamre og mørke Gange. Vi besteg Toppen af dem og fandt herfra en prægtig Udsigt over Nilen, Palmeskovene og Bjergene samt den lille usle Landsby ved Tempellets Fod. Efter Pylonerne fulgte en meget stor Forgaard, omgivet af Søilerækker, derefter Pernaet og endelig selve Helligdommen med det Allerhelligste. Virkningen er slaaende af disse høie Tempelhaller, Luften er sval, og kølige Vinde herske. Rundt omkring paa Vægge og Søiler sees Offerscener fremstillet, et enkelt Sted sees Kongen, der hugger Hovedet af mange Fjender, hvortil Horus rækker ham Sværdet — det Hele iøvrigt meget ensformigt. Ogsaa Kongerne sees i Gudedragt, som det overhovedet synes, at Ptolomæerne have bygget deres Templer ligesaa meget for sig selv som for Guderne. I det Allerhelligste, der er ganske mørkt, var opstillet et Kammer, udhugget af en eneste Kampesten. Det var et transportabelt Tempel fra en meget ældre Tid og fandtes ved Udgravningen her, hvor man har ladet det blive staaende. — Ved Siden af det store Tempel laa et lille Tempel, faktisk sunket i Gruset; det har muligvis været for den onde Gud Typhon, hvis Billede findes her flere Gange ligesom Billedet af Krokodilguden Savak: par nobile fratrum!

Lørdag 2. Marts. Gravene ved El Kab — Grotter oppe i Bjergene med Udsigt over Ørkenen og Floden. Disse Grave vare fra Ramses den Stores Tid for flere fornemme Ægypt-s. 57terc. Motivet er det samme i dem alle med ægte ægyptisk Monotoni. Vi vare inde i en af de bedst bevarede; her er Eieren og hans Hustru afbildede siddende paa en Løbænk med Løvefødder. Hun lægger Armen om hans Skulder; trods Stivheden ligger der megen Ømhed i dette Stykke. Ved Siden af Ægteparret er en veltegnet Abe fastbunden til Løbænken. Foran sidder alle Gæsterne, Mænd og Kvinder for sig, paa Hug, som Araberne endnu gjøre, og lugte til Lotusblomster. Tjenerne (ganske smaa) bære Forfriskninger om. Musik af Harpe og Dobbeltfløite (Kvinderne ere altid malede med lysere Farver end Mændene). Paa den modsatte Side sees Scener af Agerbrug, Pløining, Vinhøst, Tærskning med Oxer, Fiskefangst og Seilads paa Nilen (Dahabi'erne ere af noget lignende Bygning som nutildags), endelig Offring til Guderne. Det Hele er som en smuk Idyl, fuld af landlig Ro og Fred, saaledes som Livet tænkes først paa Moses Tid blandt de Rige. Der er fin Kultur og Forfinelse — hvilken Modsætning til Nutidens fattige Arabere! — Vi besøgte andre Grotter med mere udviskede Billeder, nogle vare aldeles uden Billeder. Disse Grotters Beliggenhed oppe paa Bjergene i Ørkenens Sand sikrede dem mod Ødelæggelse af Fjendehaand.

Herfra seilede vi op til Theben, hvor vi tilbragte ti Dage. Den gamle Ruinstad ligger paa en stor Slette paa begge Sider af Nilfloden, der gennemstrømmer den ligesom Themsen London, mod Øst og Vest indsnævres den af Bjerge. Kun Monumen-s. 58terne og Gravene ere tilbage, den egentlige By er ganske forsvunden, dens Bygninger har været opført af tørrede Sandsten, og ere rimeligvis sunkne sammen ved Nilens aarlige Oversvømmelser i de mange Aartusinder. De tilbagestaaende Monumenter ere Kongepaladserne og de kolossale Templer med de mange Pyloner (deraf Navnet det hundredportede Theben) og Obelisker foran og foran disse atter de lange Alleer af Sphinxer, der førte op til Helligdommen. Disse Pragtbygninger benævnes nu efter de smaa elendige Landsbyer, der ere opførte rundt om dem, og i hvis Midte de rager op som en Elefant i en Flok Markmus. Hertil kommer saa Gravgrotterne oppe i Bjergene, hvor Væggene ere dækkede med farverige Malerier, ligesom Paladserne og Templerne ere dækkede med Basreliefs, der fremstille Pharaernes Seire over deres Fjender og Offerscener til Guderne i uendelige Rækker. Det Hele bliver paa denne Vis en Kæmpebilledbog til Illustration af Livet i Ægypten for tre eller fire tusinde Aar f. Chr. — altsaa enestaaende i sin Slags, hvor Indtrykket end yderligere fæstnes ved Omgivelsernes Ensomhed og dybe Stilhed *).

Søndag 3. Marts. Templet i Luxor, som er bygget af Amenofis 3. og Ramses den Store. Først vandrede vi op gennem en Række af Sphinxer, der førte ned til Floden og gennem en tilsvarende s. 59Alle paa den anden Side af denne forbandt Templet med det store Tempel i Karnak. Efter at have vandret gennem denne

Række kom vi til to Obelisker af rød Granit, hvoraf den nederste staar paa sin Plads og er vel bevaret og smukt udhugget, den anden er ført til Kairo og rejst paa Landingspladsen. Bagved Obeliskene ere to siddende Statuer af Ramses paa hver sin Side af Indgangen, tildels dog begravet i Sand og deres Ansigter ere stærkt beskadigede af de billedsky Arabere.

Mandag 4. Marts. Om Morgenen i Tempelpaladset i Kurna. Pylonerne ere meget forfaldne, derefter kommer en Række Sphinxer, hvoraf de fleste dog nu ere forsvundne, og saa Templet med det tilstødende Palads. Alt er temmelig forfaldent, man vader om i Grus og Stenstumper: Hver af de store Blokke i Loftet sidder i en meget faretruende Stilling. De forskellige Gemakker i Kongeborgen ere paafaldende smaa efter vore Begreber, navnlig naar man betænker den Soliditet, hvorefter den ægyptiske Kunst altid stræber. I et af dem sad Skulpturbilleder paa Væggene, de forestillede Ramses den Anden, der føres frem for Guderne, eller hvor han offerer til Guderne. Kongen er stedse omgivet af guddommelig Nimbus, hvorfor ogsaa Templet er i hans umiddelbare Nærhed. I dette Rum har altsaa den mægtige Pharaos vandret frem og tilbage, udkastende sine stolte Erobringsplaner. Den Storhed i Tanken, som træder frem i Bygningerne, træder ogsaa frem i de Indskrifter, som læses paa Væggene, f. Ex. »den af Guderne Elskede, Aandernes s. 60 Herre, Kongernes Konge, ham med det rene og hellige Liv, Solens Søn« etc. etc. — Paa enkelte af Søjlekapitælerne og Billederne sees endnu Farverne.

Dernæst gik vi til flere af Mariette opdagede Grave. En af dem fra det attende Dynasti udmærkede sig ved Billedernes udmærkede bevarede Farver. Iøvrigt var Indholdet det samme som i Gravene ved El Kal: et stort Gæstebud, hvor Gæsterne lugte til de hvide Lotusblomster, medens Musikanterne spille paa Harpe og Fløite — eller Offeringer til Guderne — Billeder af Landlivet o. lign.

Om Eftermiddagen gjorde vi et kort Besøg i Ramses den Stores Gravmausoleum, som venligt belystes af den nedgaaende Sols Straaler. Først lige ved Solnedgang naaede vi tilbage til vor Nilbaad.

Tirsdag 5. Marts tilbragtes i det mægtige Tempel i Karnak. Hvilken Storhed i Tanken! — men hvilke Sukke have her ikke lydt af Fangerne, som maatte udføre disse Kæmpe-Arbejder! En Alle af 1200 Sphinxer fører op til Templet, næsten alle har de fanatiske Arabere hugget Hovederne af — mellem Forbenene holde de en lille Mumiefigur. Hvilken Stilhed og Ro i den kæmpemæssige svale Søjlehal, hvor skarpt aftegnede ikke Obeliskerne sig mod den klare blaa Himmel, og hvilke kæmpemæssige Søjlerækker som en hel Skov! Midt i al denne Herlighed ligger Ramses den Anden styrtet i Støvet. Men der har været en Dristighed og Storhed og Høihed i Tanken hos disse Pharaoner, der endnu maa s. 61 vække vor Beundring. Disse Templer og Paladser maa tænkes straalende i deres rige Farvepragt, hvoraf nu kun svage Spor findes, smykkede med kostbare Tæpper, Løjbænke med Løvefødder, som det er afbildet i Gravene.

Onsdag 6. Marts. Om Morgenen atter en heftig Kamp med Æseldrengene ad en lang besværlig Vej, hvor Alt var goldt og øde, ikke et Græsstraa at se, ud til Kongegravene i Ørkenbjergene, hvor kun Schakalerne herske. Underligt var det at gaa i de lange mørke Gange, hvor Lysflammen vakler hid og did, og en enkelt Flaggermus opskræmmes af sin Søvn. Her hersker Stilhed og Taushed — det er Osiris' og Anubis' Rige, vi her gæste, og Billeder af disse Underverdenens Guder møder os overalt. Men i Modsætning hertil have vi her i andre ægyptiske Grave Billeder fra de svundne Tiders Herlighed i rig Farvepragt. Ved Køkkenscenerne maatte jeg tænke paa Pharaos Bager og Mundskænk i Josefs Drøm.

Herfra til Medinet el Hebu og de to Kolos-Statuer, hvorfra den ene alt fra Oldtiden er vel kjendt under Navnet den klingende Memnon. Begge ere Statuer af Kong Amenofis 3., der have staaet foran Templet, som nu er forsvundet, saa at de rage op i Ensomheden som Mærker, synlige langt fra, da de ere 60 Fod høje. Grækernes historiske Phantasi omdannede Pharaonens Navn til Memnon og overførte det til den homerske Helt Memnon, der var en Søn af Tithon og Morgenrødens Gudinde. Han blev dræbt, og Sagnet fortalte nu, at s. 62 hans Statue hver Morgen hilste Moderen med en klagende Tone, og at hun udgød Taarer over den faldne Helt, det var Morgenduggen. Strabo fortæller, at han selv har hørt den sælsomme Klang fra Statuen, der lød som en bristende Harpestræng. Ogsaa andre Reisende omtale det gaadefulde Phænomen. Nuomstunder gaar det meget naturligt og meget klodset til: en Araber kravler op og slaar med en Sten paa Statuen, der giver en sprukken Lyd fra sig, dog kan man tydelig høre Metalklangen. Iøvrigt have begge Statuer lidt meget, Overdelen er styrtet ned, rimeligvis ved et Jordskælv, men senere opreist af store firkantede Blokke, derimod er Underdelen og særligt Benene vel bevarede. Figurernes se derfor ud som om de vare sammensatte af kolossale Firkanter og saa ilde medtagne, Ansigtet og Brystpartiet mangler, dog gjøre de god Virkning i Frastand.

Torsdag 7. Marts. Vi besøgte alle Kongegravene, Amenofis den 3dies Grav er den ældste af disse; den er meget medtaget, besværlig at komme ind i og meget dyb; vi fandt Flaggermuse-Reder dernede. — Ramses den 2dens Grav er tilstoppet af Sand, som Regnen har skyllet ind i den, saaledes ogsaa i flere af de andre — i Ramses den førstes Grav maatte vi krybe frem paa Maven. Adskillige af disse Grave ere ufuldendte, ofte er Tegningen angivet paa Væggen, men Udhugningen er ikke foretaget. I flere findes Indskrifter af græske og romerske Reisende, der udtale deres Beundring. I en af dem fandt vi koptiske Indskrifter og s. 63 et Par plumpe Helgebilleder, dog var Graven for vel vedligeholdt, til at her kunde have været nogen koptisk Kirke.

Lørdag 9. Marts. Om Morgenen en lang Æseltour til Medamot, halvanden Mil fra Luxor. Et ægte dansk Sommerveir, Kornet stod saa friskt og grønt og viftede for de lette Nordenvinde, Himlen var dækket af et tyndt Skylag, der skjulte Solen, som kun af og til brød frem i svage Straaler. Af Templet stod iøvrigt kun fire Søiler i gammelægyptisk Lotusstil, Pylonerne vare nedstyrtede i uhyre Stenmasser.

Søndag 10. Marts. Meget varm Sydostvind, der efterhaanden dreier om til en Storm fra Vest og Nord. Yderst ubehageligt Føre. Heldigvis havde vi raske Æsler. Først Besøg ved den klingende Memnon, dernæst til Medinet el Hebu, hvor vi traf et stort Englænder- og Tydskercompagni. Væggene i dette Tempel ere bedækkede med store Slagscener, hvoraf desværre en Del er blevet skjult af det opkastede Grus. I de senere Aar er en Del af Templet udgravet, saa at man seer den underste Del af de 10 bedste Søiler og til Siden flere Kamre.

Mandag 11. Marts. Stærk Vestenvind, meget koldt; Araberne frøs jammerligt i deres tynde Skjorter, og for deres Skyld maatte vi tage tidligere hjem.

Tirsdag 12. Marts. Om Morgenen i Templet i Karnak, vandrende om mellem de uhyre Ruinmængder, hvoraf der stadig udgraves flere og flere. Vi fandt adskillige Brudstykker af Statuer, nogle i Granit, slebet saa glat som Glas. Der er Alvor i disse s. 64 Kunstværker — hvad Ægypteren vilde, det vilde han baade i Kunst og i Daad.

Om Eftermiddagen besøgte vi Templet i Luxor; det er næsten umuligt at finde ud af Grundplanen i dette Tempel, saa bebygget som det er af Araberhytter.

Efter Solnedgang forlode vi Theben under et stort Bakschischhyl af Æseldrengene.

Seiladsen førte os rask Nord paa. Flere Gange gjorde vi Holdt et Par Timer eller en halv Dagstid, saaledes ved Templerne i Denderah og Abydus, ved de billedrige Grave i Benihassan, hvoraf nu kun Gravstaden er tilbage, medens Byen selv er forsvunden, og dens Plads dækkes nu af en Palmeskov. Den 26. Marts lagde vi atter til ved Kairo netop to Maaneder efter at vi vare seilede derfra, og d. 2. April naaede vi Alexandria, hvor vi efter et Par Dages Ophold skiltes fra vort Skibsmandskab under megen Strid og Spektakel. Ogsaa med vor Rejsefælle, Konsul Ring toge vi Afsked, heldigvis paa en venskabeligere Maade. En Del Bryderi havde vi med at faa Alt ordnet med vor Seilbaad og Provianten, men ogsaa dette blev bragt i Orden, saaledes at vi d. 8. April kunde forlade Pharaonernes gamle Land. Et rigt Udbytte bragte vi derfra: Synet af en storartet Oldtids-Kultur, der strækker sig flere Aartusinder tilbage i Tiden, var traadt os i Møde i al sin uforlignelige Høihed og rige Billedpragt. I særlig Grad havde dette Folk og dets eiendommelige Kultur interesseret os ved det nære Forhold, hvori det var s. 65 traadt til Israels Folk, og netop dette Forhold med de Betragtninger, som det fremkaldte, havde jævnlig været Genstand for vore Samtaler, medens vi færdedes paa den hemmelighedsfulde Nilflod. Og saaledes var da denne Reise bleven en værdig Forberedelse til vore Vandringer i det Land, i hvilket Livet og Sandheden, over hvis Gaader Ægyptens Vise grublede uden at kunne løse dem, fandt deres fulde Aabenbaring. —

— Efter en heldig Seilads fra Alexandria saa vi Onsdag Morgen d. 10. April Solen hæve sig over Palæstinas Bjerge og stege i Land ved Jaffa. Det var med en overordentlig Glæde, jeg saa ud over de blomstersmykkede Enge med de blaalige Bjerge i det Fjerne. Det Maal, jeg fra først af havde sat for Reisen, var nu lykkelig naaet, og hvad der i det sidste Aar saa levende havde fyldt mine Tanker og været mine Længsler Gjenstand, skulde jeg nu see i Virkeligheden.

Om Eftermiddagen forlod vi Jaffa og kom næste Aften efter et langt og besværligt Ridt over Judæas Bjerge til Jerusalem. Vi toge ind i det protestantiske Johanniter-Hospitium, hvor vi bleve modtagne med stor Venlighed. En Maaned tilbragte vi her og gjorde i den Tid Udflugter til Bethlehem, Hebron, Jericho og det døde Hav. Det var i den skønneste Aarstid, Foraaret var kommet i al sin Friskhed, og saasart vi vare komne uden for Byens snævre støvopfyldte Gader og udenfor Murene, var Luften let og balsamisk at indaande, og Øiet frydedes ved Markens Lilier, der nu vare iførte deres For-s. 66aarspragt, rigere end Salomo i al sin Herlighed. I Jerusalem selv havde vi travlt med at undersøge Resterne af de gamle Mure, Vanddammene og de iøvrigt ikke mange Levninger, som endnu vare tilbage fra Oldtiden, samt Høiene og Dalene for saa vidt muligt at danne os et klart Billed af Stadens Topografi. Den Gang var det endnu Spørgsmaalet om Golgathas og Jesu Gravs Ægthed, der var paa Dagsordenen, medens Spørgsmaalet om Zions Beliggenhed vel var bleven reist, men endnu ikke havde vakt almindelig Opmærksomhed. Og hvilken Glæde var det ikke, naar vi i vort stille Kammer fordybede os i de gamle hellige Historiebøger og bagefter gik ud og toge Herlighederne i Øiesyn, som dannede Skuepladsen for alle disse Begivenheder, hvorom vi havde hørt fra vor Barndom, og som senere i vor Ungdom havde været Genstand for vore Studier, og som vi nu i Samtaler med hinanden drøftede og søgte at bringe i Samklang med Stederne, hvor de vare foregaaede.

Midt i Mai Maaned brøde vi op fra Jerusalem i Følge med en Englænder, en Skotte, en Tydsker og en Armenier. Til Fører og Tolk fandt vi en Ungarer, hvis Bekendtskab vi havde gjort i Jerusalem, hvortil endnu kom et Par arabiske Hestepassere — som man ser, en international Kreds, i hvilken forskellige Lande vare repræsenterede; vi vare alle muntre og glade og kom godt ud af det med hverandre. Vi besøgte først Nablus,

Oldtidens Sichem, hvor vi tilbragte en Dag, rede dernæst gennem det sydlige Galilæa forbi Thabor til Tiberias og Gene-s. 67zareth Sø og kom derfra til Nazareth, hvor vi tilbragte Pintsesøndag og overværede Gudstjenesten i den lille protestantiske Kirke. Næste Dag gik Reisen til Karmel, hvor vi bleve gæstfrit modtagne i Klosteret og frydede os over Egeskovene, som dækkede Bjergets Sider, og den storladne Udsigt over Middelhavet. Langs Middelhavets Kyster drog vi gennem det sydlige Galilæa, gjorde Ophold i Saida og Tar, hvor vi saa de fattige Rester af Oldtidens Pragtsteder, Sidon og Tyrus. Efter at have udhvilet nogle Dage i Beirut, gjorde vi over Libanon en Udflugt til Baalbeks classiske Ruiner og derfra videre over Libanon til Damaskus. Efter atter at være komne tilbage til Beirut, indskibede vi os og seilede forbi Cypren og Rhodus, med korte Ophold begge Steder, til Konstantinopel. I den byzantinske Hovedstad med de rige historiske Minder og de tyrkiske Sultaners Residents, med pragtfulde Moskeer og rige Naturomgivelser, tilbragte vi en Maanedes Tid i det herligste Sommergeir. Derefter seilede vi opad Donaufloden og glædede os efter Reisens Besværligheder ved atter at kunne nyde en større Hvile under mere hjemlige Omgivelser. I Wien skiltes Valdemar Schmidt og jeg fra hinanden med gjensidig Tak for trofast Reisefølge, idet vi nu hver drog sin Vej forat følge forskellige Maal for Reisen.

Under Reisen i Palæstina havde jeg gjort omhyggelige Optegnelser, som det var min Agt efter Hjemkomsten at samle og udgive. Dette skete dog ikke saa hurtigt, som jeg havde ventet. Jeg blev s. 68nemlig draget ind i saa Meget og Forskelligartet, at det først efter en længere Aarrække lykkedes mig at udgive »En Pilgrimsfærd i det hellige Land« (1876). Imidlertid havde jeg dog herved vundet den Fordel, at jeg ved fortsatte Studier, særligt over Jerusalems Topografi, kunde vinde et klart Overblik over de udviklede Spørgsmaal, som var bleven reiste over dette Æmne. Det blev da et Hovedmaal for mig at gjøre Alt for at se, hvad der i Jerusalem endnu er tilbage af Oldtidslevninger og i Forbindelse med Oldtidsforfatterne (Tacitus og Josephus) samt senere Helgenskrifters Beskrivelse kunde give en ændret Fremstilling af Jerusalems Topografi og de vigtigste Punkter af Palæstinas Geografi. Senere føjede jeg hertil efter en ny Palæstinareise en Række Reisestudier over Ægypten og Palæstina (1892). Ved disse Skrifter samt ved Valdemar Schmidts og Fr. Buhls Skrifter over Jerusalem og Palæstina i Forbindelse med det ovennævnte Skrift af Th. Petersen, var Begyndelsen gjort til en dansk Palæstina-Literatur, grundet paa Selvsyn.

Efter at have forladt Wien førte jeg i et Par Maaneder et omflakkende Reiseliv. Sommermaanederne var ikke gunstige for videnskabelige Studiereiser, Universiteter og Bibliotheker ere lukkede, Professorer og Studenter ere borte, Heden er trykkende, og der er Reise-Uro i Alle, som har Evne og Leilighed til at komme aisted. Saa blev jeg ogsaa greben af den almindelige Uro, der har noget smittende ved sig. Omsider fandt jeg et Holdepunkt i Genf. Her holdt den evangeliske Alliance sine s. 69Møder i September 1861, og jeg besluttede at overvære dem. Denne Forening søger at samle Bekendere af alle evangeliske Kirkesamfund til sluttet Enhed overfor Romerkirken og Fritænkeriet. Det blev nu rigtignok næsten udelukkende de reformerte Kirkesamfund, som gave Møde, de lutherske Samfund holdt sig tilbage. Det var første Gang, jeg fik et nærmere Kendskab til den reformerte Kirke og den nyere Opfattelse, som paa den Tid havde gennemtrængt den. Det var et meget blandet Indtryk, jeg modtog af disse Møder. Hovedtanken, at samle alle evangeliske Præster under eet Banner tiltalte mig i høj Grad. Mange udmærkede Mænd fra de vesterlandske Kirkesamfund havde indfundet sig, der blev talt med Varme og Begeistring for den christne Tro og med dyb Ærefrygt for den hellige Skrift, hvilket Alt greb mig i høi Grad. Men den altfor strømmende Veltalenhed, de mange Ord og de lange Bønner virkede trættende; en vis urolig Travlhed var fremherskende og lod mig savne »Ordenes stille Væren i Uforkrænkelighed«. Endelig gav det methodistiske og pietistiske Væsen, som hvilede over Møderne, disse et Præg af Udvorteshed og Tunghed, der ikke tiltalte mig.

Sidst i December reiste jeg efter et Ophold i Erlangen til Rom, hvor jeg tilbragte Vinteren og Foraaret 1861. Rom var den Gang endnu Kunstnerstad og havde i det Væsentlige bevaret det samme Præg, som Goethe saa levende har skildret i sin italienske Reise. Stilhed og Storhed hvilede over s. 70den evige Stad, de rige Kunstsamlinger, de herlige Villahaver og den vide Udsigt i Bjergene gjorde et uforglemmeligt Indtryk. Munkene i deres brune og graa Kutter saas overalt i Gaderne, deres venlige Væsen virkede hyggeligt, medens Befolkningen i de smaa Byer rundt om i Bjergene med deres farverige Dragter i høi Grad virkede malerisk. Midt i denne fremmedartede, lysende Skønhedsverden levede Nordboerne i et fortroligt Samliv. Det var mest unge Videnskabsmænd og Kunstnere; de sidste reiste den Gang fortrinsvis til Rom, hvor de ofte tilbragte flere Aar. En fri og utvungen Tone herskede mellem dem, og Livet mellem dem formede sig som i en lille dansk Kjøbstad, ikke ganske fri for al Slags Bysladder, hvad der dannede en paafaldende Modsætning til de storartede Omgivelser, mellem hvilke man færdedes. Men paa den anden Side maa erindres, at det var begavede unge Mænd med ideale Formaal og Interesser, hvilket atter løftede Omgangslivet i en høiere Sfære. Det laa i Sagens Natur, at æsthetiske og videnskabelige Æmner fortvinsvis vare Gjenstand for livfulde Debatter, men den Maade, hvorpaa de forskjellige, ofte hinanden modsatte Synsmaader krydsede hinanden, vare i høi Grad udviklende for Deltagerne. Ved fælles Følgeskab i Musæerne og paa Udflugter i Omegnen fik man Øinene opladt for Meget, som man ellers ikke vilde have bemærket, og vandt derved en dybere Friskhed og Forstaaelse. Ogsaa Catholicismen, som vi daglig havde for Øie i dens s. 71pragtfulde Kirketjenester, og dens Stilling til Protestantismen blev jævnligen draget ind i Samtalen. Det Hele blev en Slags indbyrdes Undervisning i stor Stil, som med Virkeligheden umiddelbart for Øie mangan Gang kunde virke mere befrugtende end den stille Studeren af Bøgerne i Ensomhed, hvilket iøvrigt heller ikke blev forsømt.

Under saadanne Forhold afhænger meget af, hvem det er, man kommer i Forbindelse med og faar til sin

daglige Omgang. I dette Stykke var jeg særdeles heldig, thi der var nemlig i denne Vinter samlet usædvanlig mange flinke og dygtige unge Nordboere i Rom. Særlig Glæde havde jeg af de Norske, det var første Gang jeg kom i nærmere Berøring med dem, deres Djærvhed og Friskhed tiltalte mig i høi Grad. Iøvrigt hørte Carl Bloch, Chr. Richardt og Bjørnstjerne Bjørnson til mine nærmeste Omgangsvener. De vare alle tre i deres første Frembrud og havde netop begyndt at vinde Navn. Af disse var Bjørnson vel den interessanteste, men var ogsaa den vanskeligste. Han var fuld af Ideer, havde altid Dampen oppe, og saa gik det over Stok og Sten, Sandt og Falsk mellem hinanden, og han forsvarede begge Dele med samme Haardnakkethed. Han kunde elektrisere hele Selskabet en Aften, men han kunde ogsaa, naar han var i det Hjørne, med sin udæskende Optræden ødelægge en hel Aften for os. Det var derfor et almindeligt Mundheld blandt os: »Det var en fornøielig Aften igaar — og Bjørnson var i godt Humør« — thi det s. 72 Sidste var en nødvendig Betingelse for det Første. Han modtog mig ved vort første Møde med stor Venlighed, og vi bleve strax Dusbrødre, hvad han blev med de Fleste. — Hans jævnere, men ogsaa forstandigere Hustru ledsagede ham paa Reisen, og de havde deres ældste toaarige Barn med. Dette førte de ofte med sig paa Musæumsbesøgene, da de vel ikke havde noget andet Sted at anbringe det, og Fru Bjørnson fik da gjerne En eller Anden af os til at bære det for hende. Engang blev dette Tillidshverv ogsaa betroet til mig, men det gik ikke heldigt. Jeg fik Drengen paa Armen, men under den livlige Samtale med de Andre gled han længere og længere ned paa Siden af mig, hvor han klamrede sig fast med Armene omkring mig. Da Moderen saa det, udbrød hun forskrækket: »Men Scharling dog! De bærer jo Gutten som et Sabelgehæng!«, hvad jeg nu blev opmærksom paa og maatte indrømme, men det ansvarsfulde Hverv blev strax frataget mig og Barnet skyndsomst overgivet til en mere paalidelig Værg.

Det gik dog ikke altid saa venskabeligt til mellem Bjørnson og mig. Han var hidsig og taalte ikke godt Modsigelse, og jeg var heller ikke begavet med noget Overmaal af Sagtmodighed. Nogle Debatter havde i et Par Dage fremkaldt et mere spændt Forhold mellem os, saa brød det løs en Aften i Skandinavisk Forening. Bjørnson var i høieste Grad begejstret for Michel Angelo og fandt i ham Høidepunktet af menneskelig Kunst. Herimod var s. 73 Intet at indvende, det bliver tilsidst en Smagssag. Men uheldigvis begyndte han for at hæve sin Helt endnu høiere at tale nedsættende om Raphael. Hertil var der ingen Grund, og uheldigvis var Raphael min udkaarne og høit beundrede Kunstner. Jeg fandt mig derfor foranlediget til at tage til Gjenmæle, hvad der æggede Bjørnson end mere. Han kaldte Raphael en Pavetjener, hvortil jeg bemærkede, at naar man undersøgte Sagen nærmere, havde Michel Angelo i nok saa høi Grad været Pavetjener overfor Pave Julius den Anden. Nu blev Bjørnson for Alvor vred, Striden blev skarpere og gik fra en videnskabelig Debat over til en Række Udtalelser af overmaade subjectiv Art, som Intet havde med hint at gjøre. Tilhørerne følte sig mindre hyggelige ved det skarpe Ordskifte, hvis Aarsag de havde ondt for at fatte, og vi skiltes tilsidst i stor Vrede fra hinanden.

Næste Dag sad jeg i det Trattori, hvor Skandinaverne pleiede at indtage deres Middagsmaaltid, til vanlig Tid henimod Kl. 7. Kun et Par Gæster havde indfundet sig, jeg havde taget Plads i et Hjørne af Salen. Saa gik Døren op og ind traadte Bjørnstjerne Bjørnson og hans Hustru. Han kastede et hastigt Blik om sig, og da han saa mig, gik han rask hen i det modsatte Hjørne. Men Fru Karoline havde ogsaa Øinene med sig, hun styrede sine Skridt lige hen imod mig og tog resolut Plads ved Siden af mig. Saa maatte hendes Mand følge efter, vi hilste køligt paa hinanden, og Samtalen gik lidt trægt i Begyndelsen. Men efterhaanden s. 74 løsnedes den, og Bjørns Vrede var gjerne ligesaa hurtig til at lægge sig som til at reise sig, og han sagde da: »Ja, Du faar undskylde min Ilterhed igaar Aftes, men der var saa varmt i Stuen, seer Du, og den Kakkellovnshede taaler jeg nu ikke saa godt,« hvortil jeg svarede, at mine Ord havde vel heller ikke været saa godt overveiede og kunde ogsaa behøve en Undskyldning. Saa drak vi et Glas Vin sammen, og Venskabet var atter gjenoprettet, takket være Fru Bjørns Snildhed, og vi kunde i den følgende Tid atter udvexle vore Tanker og afvigende Anskuelser med hinanden, dog paa mere fredelig Vis.

Det Haab, som jeg den Gang nærede, om en frugtbar Samvirken mellem Bjørnson og mig i senere Aar, gik dog ikke i Opfyldelse. Vor Udvikling gik i altfor forskjellig Retning: han, som dengang hyldede det grundtvigske Livssyn, fjernede sig mere og mere derfra over mod en politisk og religiøs Radikalisme, for hvilken jeg aldrig har følt nogen Sympathi. Følgen blev, at vore Veie skiltes, og i senere Aar mødtes vi ikke mere. Men vore ildfulde Ungdomsdage i Rom, den store Gæstfrihed, som Bjørnson og hans Hustru viste mig baade her og senere i deres Hjem, har jeg altid bevaret i levende og taknemlig Erindring.

Omgangen med Carl Bloch og Chr. Richardt førtes under roligere og mere stilfærdige Former. Paa Blochs Atelier aflagde jeg jævnlige Besøg, saa med Interesse, hvorledes hans Malerier skred frem, og medens han malede, diskuterede vi ivrigt Kun-s. 75 stens og særlig Malerkunstens Væsen og de Opgaver, som Fremtiden vilde stille den. Med Richardt gjorde jeg lange Spadsereture, stundom Vandringer i Campagnen, paa hvilke vore Samtaler dreiede sig snart om æsthetiske, snart om religiøse Æmner. Egentlig theologiske, videnskabelige Interesser havde Richardt ikke, men han besad en dyb og inderlig Følelse og var en fin lagttager af det religiøse Tanke- og Følelsesliv.

Foruden denne snævrere Vennekreds havde jeg venskabelig Omgang med den skandinaviske Kreds, som i denne Vinter opholdt sig i Rom. Særlig følte jeg mig tiltalt af Nordmændenes djærve Friskhed og maa blandt dem nævne Hartvig Lasson, Bætzmann og Glosimodt. Af Danske opholdt den Gang Prof. Martin Hammerich med Hustru og Datter, Maleren, Prof. Jørgen Roed, ligeledes med Hustru og Datter, sig i længere Tid i Rom,

fremdeles Brygger I. C. Jacobsen med sin Søn, som allerede den Gang, skøndt ganske ung, var ivrig kunstbegeistret, Musikeren Ravnkilde, Maleren Kølle, Billedhuggerne Saabye og Freuchen o. fl. A. Af Svenske maa jeg særligt nævne Digteren og Æsthetikeren Karl Nyblom. Med alle disse førtes et livfuldt Samliv snart i de store Gallerier og Kunstsamlinger, snart paa Trattorier og Kaféer, hvor vi daglig mødtes, snart endelig paa Udflugter i Roms herlige Omegn.

I Mai foretog jeg sammen med nogle skandinaviske Venner en Udflugt til Neapel og Pompeji og vendte derefter atter tilbage til Rom, hvorfra de Fle-s. 76ste vare reiste bort, men som nu ret udfoldede sin Stilhed og Storhed i lysende Sommerpragt. Et Par Uger tilbragte jeg endnu her, saa drev den stigende Hede mig op til køligere Steder. Jeg besøgte flere af de norditalienske Stæder, hvor jeg udfyldte de kunstneriske Indtryk og Studier fra Rom, og reiste derpaa efter et kort Gjenbesøg i Erlangen Nord paa.

I to stærkt bevægede Aar, rige paa mangeartede Indtryk, havde jeg været borte fra Hjemmet og længtes nu efter at see mine Kjære i dette. Jeg lagde da Reisen saaledes, at jeg atter stod i Hjemmet om Morgenen d. 28. Juli, min Faders Fødselsdag, hvor jeg traf hele Familien samlet, og mit uventede Komme vakte almindelig Overtænkelse. Det havde vistnok været mere hensynsfuldt, særligt overfor min Fader, i Forveien at have givet Meddelelse om mit Komme, men i den ydre og indre »Sturm- und Drangperiode«, som jeg i hine Aar befandt mig i, spiller det besindige Overlæg en underordnet Rolle. I et Brev fra Erlangen havde jeg kun givet en dunkel Antydning af mit Besøg, som dog næppe var blevet forstaaet.

Endnu et andet Formaal havde jeg med Besøget i Hjemmet, nemlig at faa »Nøddebo Præstegaard« trykt og udgivet. Dette maatte imidlertid ske i største Hemmelighed, thi efter mine tidligere literære Felttog turde Fortællingen ikke vente nogen gunstig Modtagelse af Dagspressen. Forlæggerne, Brødrene Reitzel, tilraadede mig da ogsaa en stræng Anonymitet, og derfor maatte Trykningen holdes skjult selv for mine Nærmeste. Dette lyk-s. 77kedes da ogsaa, saa at jeg efter to Maaneders Ophold i Hjemmet i Begyndelsen af Oktbr. 1862 kunde gjenoptage Udenlandsfærden.

Hermed begyndte den anden Halvdel af denne, som fik et i flere Henseender forskelligt Præg fra den første Halvdel. I denne havde Oldtidskulturen og Kunstudviklingen optaget min Hovedinteresse, medens Theologi og Kirkeliv, naar undtages Universitetsopholdene i Strasburg og Erlangen, først kom i anden Række, nu blev det Omvendte Tilfældet. Det var Vesteuropa: Holland, Frankrig og England samt Skotland, jeg nu vilde besøge, og det var de kirkelige Forhold, Menighedslivet og de theologiske Kirkestandpunkter, som jeg fortrinsvis vilde sætte mig ind i. Og medens det før havde været et længst forsvundet Oldtidsliv, hvis rige Aandsliv jeg i stille Studium og Eftertanke havde søgt at mane frem for min Fantasi, saa blev det nu et kraftigt pulserende Nutidsliv i fremadskridende Virksomhed, i hvilket jeg færdedes, og som kaldte Tanke og Villie fra en indadventt Aandsrørelse udefter til daadkraftig Virken. Men begge Reisens Dele har med hver sit Særpræg sluttet sig sammen til en omfattende Helhedsanskuelse af Menneskeslægtenes Aandsudvikling i sammenhængende Række fra dens tidligste Begyndelse indtil vore Dage, som jeg i senere Aar, da jeg var naaet frem til større Klarhed over det rige og mangeartede Stof, søgte at gjenfremstille i min »Historiens Philosophie, betragtet fra et christeligt Synspunkt«.

s. 78I Holland tilbragte jeg henved fire Maaneder og fik et levende Indtryk af det eiendommelige Samfundsliv og meget hyggelige Familieliv. Overalt blev jeg modtaget med stor Gæstfrihed og Hjertelighed. Det reformerte Menighedsliv traadte mig i Møde med sit Særpræg, og den hollandske Theologi gik ligeledes sine egne Veie. Den var i hine Aar skilt i tre forskellige Retninger, der vare knyttede til de tre Landsuniversiteter, saaledes at den orthodoxe Retning havde sit Tilhold i Utrecht, den moderne liberale i Leyden, medens Groningen indtog et formidlende Standpunkt. Til det sidstnævnte noget fjærntliggende Universitet naaede jeg ikke op, medens jeg i Utrecht og Leyden kom i livlig Berøring og mangedformede Samtaler med Professorer og Studenter. Ved Siden af mine Studier gjorde jeg flittige Optegnelser af, hvad jeg hørte og saa, og hele dette Stof samlede jeg efter min Hjemkomst til en Fremstilling af den nyere hollandske Theologi, hvilken jeg forsvarede for Licentiatgraden.

Ogsaa i Amsterdam tilbragte jeg en længere Tid og blev her optaget i den danske Konsul Ludvig Brandts Hus. Han var gift med en hollandsk Dame af en rig Kjøbmandsfamilie, hun var en Type paa en fint dannet og elskværdig Hollænderinde, og i dette Hjem tilbragte jeg Jul og Nytaar og nød et længere behageligt Otium. Jeg fik her Leilighed til et nærmere Bekjendtskab med den nyere hollandske Skønlitteratur, og de herlige Malerisamlinger i Amsterdam og Haag fængslede mig s. 79i høi Grad. De iorskjelligartede Indtryk gjengav jeg i nogle Breve, der bleve optagne i Illustreret Tidende, og senere udgivne og udfyldte i en lille Samling »Breve fra Holland«.

I Februar forlod jeg Holland og reiste til Paris, hvor jeg tilbragte et Par Maaneder. Men dette Ophold blev en Skuffelse for mig. Jeg havde tænkt mig det i Lighed med Opholdet i Rom, den samme Stilhed og Storhed, et fortroligt Samliv mellem Skandinaverne, Sydens milde Vinter — men alt dette blev ganske anderledes. Vel traf jeg atter her Venner og Landsmænd — Bjørnstjerne Bjørnson var ogsaa kommen hertil, fremdeles mødte jeg H. C. Andersen og den Heibergske Familie, der viste mig stor Venlighed, og den unge Statsøkonom N. C. Frederiksen — og var ofte sammen med dem, men Samlivet havde et andet Præg end i Rom. Vi boede ikke i et samlet Kvarter som i Rom, men i store Afstande fra hinanden, havde hver sine Maal at følge, hvad der

lagde Hindringer i Veien for Samlivet. Hertil kom den store Uro og Travlhed, det idelige Spektakel, Indtrykkene vare mangeartede og spredte, uden at jeg formaaede at samle dem til Helhed. Ogsaa forekom det mig, at der var noget Smaatskaaret og Hverdagsagtigt over Pariserne, og over deres store Pragtbygninger megen tavs Glimmer og Pral. Det tidlige Foraar var skarpt og koldt, hvortil endelig kom nogen Upasselighed, som jeg havde paadraget mig — kort sagt, det lykkedes mig ikke at faa Øie for den s. 80skønne Verdensstad ved Seinens Bredder, som henrykker saa Mange. Heldigvis kom jeg i Forbindelse med flere franske Theologer og Præster og fik derved Indblik i de franske Kirkeforhold og den skarpe Modsætning mellem orthodoxe og liberale Theologer, der skiller den franske protestantiske Kirke i to Leire, som stod bittert og lidenskabeligt overfor hinanden.

Bedre stillede Forholdene sig for mig i London, og her fandt jeg snart, hvad jeg havde savnet i Paris. Allerede Seiladsen op ad Themsen var i høi Grad imponerende ved de Masser af Skibe, som stævnede hertil fra alle Verdens Kanter. Og det samme Storhedspræg hvilede over den kæmpemæssige Stad. Jeg tog Bolig i City, midt i det travle Handelscentrum, hvor Livet rørte sig i Mangfoldighed og med mægtig Kraft. Naar jeg stundom om Aftenen gik hen i en Kafé, da kunde jeg høre mange Sprog omkring mig og havde en levende Fornemmelse af, at jeg nu sad i en Verdensstad. Og atter om Søndagen var City som uddød, alle Butikker lukkede med Skodder og Døre. Kun hist og her saaes en enkelt Fodgænger paa Gaden — det var engelsk Sabbatshvile i stor Stil. Overhovedet var der over al denne Storhed meget, som mindede mig om Opholdet i Rom, kun at den her viste sig fra Livets modsatte Pol. I Rom er det en længst forsvunden Oldtid, hvis Kultur og Kunst fylder Beskueren med ophøiet Storhed — i London er det Nutidslivet i sine mægtige Bølgeslag, der vækker Beundring; i Rom drages man indefter i det stille s. 81Tankeliv, i London drages man udefter til virksom Handlen.

Jeg var forsynet med forskellige Anbefalingskrivelser, deriblandt fra H. C. Andersen, og disse virkede med samme Magt som Trylleordet »Sesam, luk Dig op!« i det østerlandske Æventyr. Jeg blev modtaget med stor Gæstfrihed og imødekommende Venlighed. Overhovedet ere Englænderne ganske anderledes i Hjemmet, end man pleier at træffe dem i Udlandet. Her ere de kolde, overmodige og afvisende, i deres Hjem ere de aabne, hjærtelige og hjælpsomme overfor den Fremmede, vel at mærke, naar han bringer Anbefalingskrivelse med, thi uden en saadan ere alle Døre lukkede. Egentlig gjælder det Samme om den engelske Politik og Statsstyrelse; overfor Udlandet har den ofte vist sig som en egoistisk og brutal Handelspolitik — ikke uden Grund sagde Napoleon om Englænderne: They are a people of shopkeepers — indenfor har den været en høisindet Frihedspolitik og som saadan været et Exempel til Efterfølgelse for det øvrige Europa. I Modsætning hertil staar rigtignok en større Konservatisme i Bevarelsen af gamle Institutioner og Sædvaner, selv hvor saadanne staar i Veien for en fri og sund Livsudfoldelse. Saadant kan i høi Grad vække Forundring, men vidner dog ogsaa om en usædvanlig Dygtighed og aandelig Sundhed i et Folk, der kan rumme saadanne Modsætninger i sig.

Den Originalitet, hvormed den engelske Folkekarakter er stemplet, har ogsaa sat sit Mærke paa s. 82Kunsten. Navnlig Architekturen og Malerkunsten interesserede mig i høi Grad ved den Phantasi og Stemningsrigdom, som udtaler sig gennem begge, og med dens stærkt udprægede nationale Særpræg, der saa bestemt adskiller den fra Fastlandets Kunst.

Med Hensyn til Bolig og Ophold var jeg heldigere stillet i London end i Paris, hvor jeg havde leiet mig et enligt Værelse og ofte følte Trykket af Ensomhed og Forladthed i den travle Menneskestrøm, der uafsladelig brusede forbi. I London fandt jeg derimod et godt Hjem hos en dansk Familie, der holdt et Pensionat. Det var meget snaksomme og meget hjælpsomme Folk, altid i godt Humør, og mange Nordboer toge ind her, deriblandt Skibsførere, der kom fra Langfarter og havde Meget at fortælle. Jeg befandt mig vel her, især da min Helbred atter bedredes ved den kraftige engelske Levemaade. Ogsaa Aarstiden var gunstig, det var i Sommermaanederne, hvor Alt straaledede i Friskhed og Fylde saavel i de herlige Parker inde i London selv som ude paa Landet. Det Samme kunde siges om Aandslivet: Mai er den Maaned, hvori de store kirkelige Sammenkomster og Midsommermøder holdes i London, hvor jeg fandt rig Lejlighed til at blive kjendt med den travle og opofrende Virksomhed, som her øves til Guds Riges Fremme.

I Juni Maaned reiste jeg ud til Universitetsbyerne Oxford og Cambridge, hvor jeg opholdt mig en Maanedstid. Tiden var for saa vidt mindre hel-s. 83dig, som Ferien alt var begyndt, Forelæsninger og Studier vare ophørte og Alt i Opbrud, dog traf jeg endnu nogle Universitetslærere og Studerende. Parkerne og Haverne omkring de ærværdige middelalderlige Collegiebygninger viste sig i deres fulde Pragt. Da jeg var vel forsynet med Anbefalingsbreve, blev jeg atter her modtaget med stor Gæstfrihed og fandt da god Leilighed til nærmere at undersøge det engelske Universitetsliv, der er saa vidt forskelligt fra vort eget som overhovedet fra Fastlandets. Med stor Redebonhed meddelte man mig de Oplysninger, jeg ønskede, hvilke jeg senere sammenarbejdede til en Afhandling: »Oxford og Cambridge, en Skildring af det engelske Universitetsliv i vore Dage«, som blev trykt i Nordisk Universitets-Tidsskrift (10. Aargangs 1ste Hefte).

Fra Universitetsbyerne vendte jeg atter tilbage til London, hvor jeg blev endnu en Maaned i den varme Sommertid, men iøvrigt fandt mig vel i Kredsen af Venner og Landsmænd. Et Par Gange prækede jeg i den danske Kirke i London, hvor der for Tiden ingen Præst var ^{*)}. Man ønskede meget, at jeg vilde overtage denne Stilling, men jeg længtes nu efter det treaarige urolige Reiseliv efter at komme til en rolig Virksomhed

i Hjemmet, helst i videnskabelig Retning, og jeg turde derfor ikke overtage en saadan Stilling, som iøvrigt ikke var uden Tiltrækning for mig. —

Endnu stod Skotland tilbage. Jeg forlod Lon-s. 84don midt i August Maaned og reiste derop og tilbragte Høstmaanederne der. Da jeg i Begyndelsen havde ondt for at finde Nogen hjemme, eftersom de fleste vare paa Feriereiser, gjorde jeg Toure ud i Høilandene. Disses eiendommelige Partier viste sig nu i deres fulde Efteraarspragt og gjorde et stærkt Indtryk paa mig i Forbindelse med Læsningen af Walter Scott, hvis Romaner og Digte staar ligesom forklarende Folkets og Landets Natur og smælter sammen til Enhed med dem. Trods Romanernes store, noget ubehjælpssomme Bredde ere de dog fængslende med deres levende og farverige Fremstilling, ligesom de ogsaa virke oplysende ved deres aandelige Sundhed og ideale Livsanskuelse.

Min Hovedvirksomhed gjaldt dog de skotske Kirkeforhold, hvilke jeg gjorde til Gjenstand for en omhyggelig Undersøgelse saavel ved Læsning som ved Samtaler med Præster af de forskellige Samfund, og derefter gjorde jeg en Række Optegnelser saavel over, hvad jeg selv iagttog, som hvad jeg erfarede af Andre. Den skotske Kirke var den Gang delt i tre Samfund, nemlig Statskirken (the established church), den forenede presbyterianske Kirke (United presbyterian church) og Frikirken (Free church), hvortil endnu kom den episkopale skotske Kirke, som dog kun tæller et ringe Antal Medlemmer. Det Mærkelige var, at de tre førstnævnte Samfund, som vare skarpt sondrede fra hinanden, alligevel lignede hverandre som tre Draaber Vand. De havde alle den samme calvinistiske Bekendelse, den samme Ordning af Gudstjenesten, den s. 85samme Helliggørelsesmaade, saaledes at man kunde overvære en Gudstjeneste uden at vide, hvilket af de tre Samfund man her var imellem. Det var udelukkende et enkelt Spørgsmaal af en stærkt begrænset Natur, der satte Skilsmisse mellem de tre Kirkesamfund, nemlig Spørgsmaalet om Statens Stilling overfor Kirken, end yderligere tilspidset i Spørgsmaalet, om det var Regeringen eller Menighederne, hvem det tilkom at have Kaldsret til Præste-Embederne. Medens Established Church fastholdt Godseiernes og Statens Patronatsret, krævede de to andre Kirkesamfund Menighedernes udelukkende Ret dertil, kun med den Forskel, at medens det ene strængt gennemfører Kravet om Kirkens fuldkomne Uafhængighed af Staten, mener det andet, Free church, at Staten vel kan lønne Præsterne, naar den iøvrigt vil respectere Kirkens Selvstyrelsesret, fremfor Alt Menighedernes Kaldsret. Da Regeringen vedblivende nægtede at opgive Patronatsretten, fandt den store Udtrædelse Sted 1842. Med eet Slag traadte en overveiende Del af Folket, omfattende saavel de fornemste og rigeste Mænd som de lavere Samfundsklasser, ud af Statskirken, byggede resolut nye Kirker, lønnede selv de nyvalgte Præster og oprettede Læreanstalter og Seminarier til de vordende Præsters Uddannelse. Den Offervillighed og Heroisme, som udvistes af den skotske Menighed, ikke mindst af Landsbypræsterne, der maatte forlade deres gode og smukke Embedsboliger for at drage ud paa det Uvisse, kan ikke noksom beundres, men alligevel vil det ikke s. 86kunne nægtes, at der for en dybere Betragtning reiser sig Skyggesider ved den hele frikirkelige Bevægelse. Hvad der strax falder i Øinene er den store Snæverhed i Synet: det er i Virkeligheden et meget lille Spørgsmaal, der adskiller de tre Kirkesamfund, nemlig Retten til at besætte Præste-Embederne, medens der i Lære, Bekendelse, Gudstjenestens Ordning og Kirkeforfatningen er fuld Overensstemmelse. I de senere Aar har da ogsaa Ønsket om at tilveiebringe en Gjenforening gjort sig stærkt gjældende og er tilsidst bleven gennemført. Hertil kommer en stærk Udvorteshed i den sædelige Livsanskuelse, Loven opfattes som en ydre tvingende Lov, ikke som Udtryk for den gjenfødte Villie, hvad der træder særligt frem i Søndagsfreden, der er endnu strængere i Skotland end i England. Det falder haardt at faa Skotten til at udføre et Arbejde paa Sabbathen, men skeer det, da vælger han ikke den Vei, som er den naturligste, nemlig at udføre det som en Kærlighedsgjerning uden Betaling, men han vælger den modsatte og kræver dobbelt Betaling, idet han mener, at skal man handle mod sin Samvittighed, saa skal man da ogsaa have en klækkelig Fordel derved. Og ligesaa udvortes er Frihedsbegrebet: den Uafhængighed, som er Kirkens Stolthed, bringer i Virkeligheden Præsten i dyb Afhængighed af Menigheden og hindrer ham ofte i Ordets fri Forkyndelse. Et mærkeligt Exempel herpaa fik jeg i en Samtale, jeg havde med en af Frikirkens dygtigste Præster. Det var, som saa ofte mellem os, Sabbathspørgs-s. 87maalet, den dreiede sig om, og efter en lang Forhandling fik jeg ham til at indrømme, at den friere Opfattelse af Søndagen maaske nok stemmede bedre med Jesu Udtalelser end den strænge skotske. Jeg foreholdt ham da, at han burde overtøye sin Menighed derom, men fik til Svar: »Ja gjorde jeg det, saa var jeg nok snart færdig her, thi Nyt vil min Menighed Intet høre om.« Dette turde være en Paamindelse om, at man for den ydre Frihed, som vandtes i Frikirken, meget let mister den for en Prædikant langt vigtigere indre Frihed, nemlig Retten til at forkynde Guds Ord frit og utvungent, uden at være bunden af, hvad der tækkes Tilhørerne eller ikke.

Alt dette fik jeg rig Leilighed til at see og høre under mit Ophold i Edinburgh og Glasgow eller paa mine Udflugter i de skotske Høilande. Meget af det er dybt grundet i den reformerte Kirkes Eiendommelighed, navnlig dens Loves Udvorteshed. Det Kjendskab til den reformerte Kirke, som jeg havde vundet i Holland og England, blev end mere klaret og fæstnet ved Opholdet i Skotland, fordi de reformerte Kirkeprinciper her vare gennemførte i største Konsekvents, men ogsaa i største Ensidighed.

Opholdet i Skotland blev Slutningen paa den lange Udenlandsfærd med dens mangfoldige høist forskelligartede Indtryk. Sidst i October tog jeg Afsked med Vennerne, jeg havde vundet derovre, og gik ombord. Det var en stille Efteraarsaften, længe stod jeg paa Dækket og stirrede mod Skot-s. 88lands Kyst, indtil den tilsidst sænkede sig i Nattens Mulm. Seiladsen over Nordsøen gik heldig, først da vi nærmede os

Elbens Munding begyndte det at blæse op, og snart brød Stormen løs i al sin Vælde, men da vare vi i Nærheden af Hamborg. Næste Dag stod jeg atter i mine Kjæres Kreds i Hjemmet, hvor jeg havde Meget at fortælle om og endnu mere at tænke over.

S. 89 BREVENE.

Under hele den lange Udenlandsfærd var Fader min Hovedkorrespondent. Til ham sendte jeg undertiden udførlige, til andre Tider kortfattede Meddelelser om mine Oplevelser, til ham betroede jeg mig under al den Uro, som fremkaldtes ved indre Brydninger og min Uvished om, hvilken Fremtidsvei jeg skulde vælge. Skønt stærkt optagen af Forelæsninger og anden Embedsgjerning samt sin anden Virksomhed fik Fader dog altid Tid til udførlige Besvarelser af mine Breve. Han meddelte mig, hvad der forefaldt i Hjemmet, gav mig gode Raad og Anvisninger for min Reise og søgte med en utrættet Kjærlighed at hjælpe mig til Klarhed og Selvførstaelse.

Alle mine Breve ere skrevne under Øieblikkets vekslede Stemninger og Indtryk og fra min Side uden Tanke om Offentliggjøreise, saa meget mindre, som jeg havde Planer om en Reisebeskrivelse, der ogsaa senere skulde fremlægges for Offentligheden. Men min Fader havde i Stilhed samlet og omhyggelig ordnet mine Breve og derefter opbevaret dem. Hvad hans Mening har væ-s. 90ret dermed, om han har ment, at det kunde interessere mig og mine Nærmeste at gennemlæse dem, eller om han allerede den Gang har tænkt paa en mulig Offentliggjøreise af dem i senere Aar, derom veed jeg Intet. Han har aldrig talt til mig om dem, og jeg vidste Intet om, at disse Breve, Øieblikkets Børn, endnu eksisterede; først efter hans Død bleve de fundne samlede og chronologisk ordnede i en liden Pakke, der blev overgivet til mig som rette Ihændelever. I Pakken fandtes desforuden et Par enkelte Breve fra Fader til mig og ganske undtagelsesvis et enkelt til min ældste Broder. Hvorledes disse Breve ere komne ind i Samlingen, om rent tilfældigt eller om Fader har ment, at de kunde passende føies ind i Samlingen, heller ikke derom veed jeg Noget, men har kun Gisninger. Imidlertid har jeg medtaget dem som udfyldende det Billed, den øvrige Samling afgiver, idet de giver et levende Indtryk af den store faderlige Kjærlighed, hvormed han i Tankerne fulgte mig paa al min Omflakken, og den Overbærenhed, hvormed han modtog mine ungdommelige Udtalelser og søgte at lede mig til Rette.

Selvfølgelig stod jeg ogsaa i Brevvexle med andre Kjære i Hjemmet, mine Søskende og mine Venner, men disse Breve ere spredte og muligvis forsvundne. Jeg har heller ikke gjort noget Skridt for at faa dem tilbage, thi den foreliggende Samling danner en Helhed for sig, og det Helhedsindtryk, den giver, vilde blive forstyrret ved Op-s. 91tagelsen af andre Breve, og Samlingen overskride de rette Grænser.

Da jeg havde faaet Brevene i min Varetægt, lod jeg dem foreløbigt ligge ulæste, og der gik atter adskillige Aar, inden jeg tog dem frem og læste dem paa Ny. Jeg havde da omtrent glemt dem, og det Indtryk, jeg modtog af dem, var i flere Henseender overraskende. Jeg fik overfor mig selv den Erfaring bekræftet, som jeg oftere har gjort overfor Andre, at vi i Aarenes Løb lidt efter lidt omdanner det Billed af os selv i vor Ungdom, som vi oppebærer i Erindringen, efter den Skikkelse, som vi have faaet i de ældre Aar. Den Erfaring, Selvfæstelse og Ligevægt i Sindet, som vi efterhaanden have vundet, føier vi ind i Billedet af de unge Dage og mene, at vi allerede i disse have været i Besiddelse af hine særlige Egenskaber. Her ligger ofte Grunden til Spændingen mellem den ældre og yngre Slægt, hin kan ikke forstaa, at den sidste kan være saa overmodig, selvklog og uvillig til at tage mod de Ældres gode Raad, og den glemmer, at den selv har havt de samme Feil i sin Ungdom. Det er Striden mellem Jeronimus og Leander, som Holberg træffende har skildret den i sine Komedier, og hvor Jeronimus glemmer, at han har selv været Leander i sine unge Dage, han glemmer det, fordi han efterhaanden har levet sig ind i den glade Tro, at han i alle sit Livs Dage har været en sindig, erfaren og roligt over-veiende Jeronimus, medens Leander ikke kan tænke s. 92sig Muligheden af, at han selv i kommende Aar kan blive en Jeronimus.

Denne Erfaring, som jeg oftere har gjort overfor Andre, og faaet stadfæstet ved Læsningen af Selvbiographier, kom jeg til at gjøre overfor mig selv. Thi da jeg efter næsten en Menneskealders Forløb tog de ovennævnte Breve for mig og gennemlæste dem, blev jeg unægtelig overrasket ved det Selvportræt, som her mødte mig. Saa ungdommelig urolig og overmodig kunde jeg dog ikke mindes mig selv. Maatte nu dette i visse Maader være mig en Skuffelse, blev det mig dog paa den anden Side en Hjælp. Thi om jeg vilde give en Skildring af min Livsudvikling, da vilde disse Breve hertil yde en uvurderlig Hjælp. I stedet for at tegne et af smaa Erindringer stærkt overmalet Billede, var her givet et naturtro Virkelighedsbillede. Vel muligt, at dette kunde give Anstød ved den stærkt fremtrædende Selvtillid, der ikke sjældent bliver til Overmod — dog kan jeg overfor dette minde om det gamle Ord: volo esse in adolescente, unde quid amputem (Cicero de orakles II, 87) *). Livet med dets Hændelser og Gjenvordigheder kræver for den Unge et Overskud af Mod og Selvførtrøstning, om han ikke for tidlig skal bukke under i Kampen, men ved denne bliver hint Overskud efterhaanden borttaget, saa at det rette Maal af Villiestyrke og Karakterfasthed opnaas. Her var nu nok at bortskære, og den, s. 93som nærmest paatog sig denne Gjerning, var min kjære Fader, der med største Opmærksomhed fulgte mig og med utrættelig Iver og ikke mindre Kjærlighed i sine Breve atter og atter advarede mig mod en altfor vidtgaende Selvfølelse, ligesom alt Præleri og Selvforgudelse var hans sandhedsvirkende Natur i høieste Grad imod.

Dog maa jeg her tage et vist Forbehold. Man vilde nemlig gaa for vidt i den modsatte Retning og feile, om man vilde tage det her givne Billede ganske, som det fremstiller sig. Det maa erindres, at jeg skrev disse Breve næsten altid, naar jeg var i en særdeles oprømt Stemning, opfyldt af Reisens mangfoldige store og rige Indtryk, hvoraf Følgen gjerne blev, at de sattes et Par Toner høiere op. Ogsaa skrev jeg i fuld Fortrolighed til min Fader om, hvad der for Tiden laa mig paa Sinde, uden nogetsomhelst Forbehold, men saaledes som Tanker og Stemninger i Øieblikket faldt mig ind, hvad der altsaa maa drages med ind under Betragtningen. I det Store og Hele var Reisen en Frigørelse for mig; fra det tidligere indadvendte Tænker- og Grublerliv i Hjemmet var jeg ført ud i et udadvendt, stærkt omtumlet Reiseliv, i hvilket mine Tanker optoges af de mangfoldige Former, hvor saavel Naturlivet som det menneskelige Samfundsliv traadte mig i Møde. Men under alt dette kom de gamle Spørgsmaal op om mit eget Jeg, hvad Vei jeg vilde vælge, hvilket Livsmaal jeg vilde stille mig for Øie, og Usikkerheden herover fremkaldte Tvivl og Uro, s. 94 som ogsaa paa sine Steder kommer til Orde i Brevene.

Brevene meddeles her, som de ere indkomne, selvfølgelig dog med Udeladelse af Saadant, som nu ikke længer kan have Interesse eller som berører hjemlige Forhold uden Interesse for Almenheden. Muligvis disse Forkortelser burde være anvendte i rigere Maal, men dermed kunde ogsaa en Deel af Friskheden være taget bort, og i saa Fald maatte det foretrækkes at meddele Brevene saa vidt muligt i deres oprindelige Udstrækning, saa meget mere, som adskillige af dem maaske lide mere af for stor Kortfattethed end af for stor Udførlighed.

s. 94

Bingen (ved Rhinen), d. 18. Juni 1860. Aften Kl. 10.

Kære Fader!

Uagtet det kun er meget kort Tid, der er givet mig til at skrive i, eftersom jeg skal op i Morgen Kl. 5, vil jeg alligevel afsende en kort Beretning, da jeg kan tænke, at Du allerede et Par Gange har spurgt efter Brev.

Jeg rejste ud i Selskab med en Theaterdirektør og en Skuespiller, hvad jeg tog som et godt Varsel i Modsætning til alle Zu—Zx *) Protester. s. 95 Begge vare meget vakkre Folk, hvis Selskab jeg havde stor Glæde af. — Til Kiel ankom jeg i øsende Regnvejr: saaledes havde jeg nu ikke ventet mig, at Rejsen skulde begynde. I Ältona skiltes jeg fra mine Rejsefæller: min Kuffert var kommet op paa deres Vogn, stor Forvirring herskede der, og denne blev ikke bedre ved, at jeg talte Dansk til Banebetjentene. Lykkeligvis fik jeg Kufferten reddet og stod nu ene; det var min første Fornemmelse af at være i det Fremmede. Jeg gik ned for at opsøge Fuldmægtig Bahrtdt i Ältona Mønt, som laae i den anden Ende af Byen, og var heldig nok til at finde ham. Han er endnu bestandigt den Samme, ligesaa begejstret for Mozart som altid — han har en egen Kategori for ham: langt over andre Mennesker og lidt under Vorherre. Han var usigelig glad ved at kunne faae sig en rigtig Passiar med mig om Søren Kierkegaard og andre filosofiske og æstetiske Materier, det var »ægte Skildpadde paa Aandens Taffel«, som han ikke var vant til at faae i Ältona. Forøvrigt viste han mig Jungfernstig og Børsen: det regnede, Sælgekonerne raabte, Vognene kørte, og jeg gik og talte Dansk: det var mig, som om jeg endnu ikke var kommen bort fra København. Desværre kom jeg paa Grund af Vejret ikke til Wandsbeck, hvad jeg særdeles gerne havde gjort. Om Eft. Kl. 5 sejlede jeg til Harburg for derfra endnu samme Aften at rejse til Hannover. I Ältona blev jeg uden videre hensat paa anden Plads paa Elbdampskibet mellem andre Sjøvere og s. 96 Sælgekoner, men da jeg om Natten Kl. 12 kom til Hannover, havde mit Udseende forbedret sig saa betydeligt, formodentlig paa Grund af Samtalen med en ung Hamburgerinde, som jeg traf paa Jernbanen, at jeg efter et prøvende Blik af Overkellneren paa Hotellet »Rheinische Hof« blev henvist til et Værelse i første Etage ☺: blev funden værdig til at betale en preussisk Thaler for Natteleje og Morgen-the. Forøvrigt er jeg siden kommen efter, at jeg i Reglen bliver antagen for en Engländer. — Efterat have beseet Hannover rejste jeg til Preussisk Minden. Da jeg om Eft. indfandt mig paa Banegaarden her for at drage til Cölin, traf jeg atter mine gamle Rejsefæller, Theaterdirektør Capitain Mundt og Skuespiller Rasmussen. Glæden var ligestor paa begge Sider. Løverdagaften Kl. 11 ankom jeg til Colin. Her traf jeg sammen med to Herrer fra København, med hvilke jeg idag (Mandag) har gjort Rhinturen ned til Bingen.

Din hengivne Søn

Henrik Scharling.

s. 96

Strasburg, d. 28. Juni 1860.

Kære Fader!

Uagtet det kun er lidt over otte Dage siden, jeg sidst skrev, sender jeg Dig dog allerede en ny Epistel, fordi jeg kan tænke, at I især i Begyndelsen ere længselsfulde efter at høre fra mig, og at s. 97 navnlig Du vil høre noget om min Ankomst til Strasburg.

Jeg ankom hertil Onsdag d. 20. Juni Aften Kl. 10 i Mulm og Mørke, blev visiteret, fik Passet paategnet og fik saa først Lov til at begive mig til Ro i Hotel La Vignetto. Den første Dag, jeg tilbragte her, var meget ubehagelig. Jeg vidste ikke ret at finde mig til Rette, det gik med Tydsk og Fransk mellem hinanden, Prof. Reuss var den Dag paa Landet, jeg havde sikkert ventet Brev fra Eder, og der var intet — kort, jeg fandt i Grunden, at det fornøftigste vilde være at sætte mig paa Jernbanen og raabe: »Kjør videre, hvorhen I vil, kun ikke til Strasburg!« — Dog det blev snart bedre: endelig fik jeg Brevet fra Eder, hvorfor jeg takker Eder hjerteligst, det var den første Hilsen fra Hjemmet, gid der maa komme mange herefter! — Saa traf jeg da ogsaa Prof. Reuss, det er en mageløs Mand! jeg havde følt mig ene og fremmed — i ham var det mig, som pludseligt en heel Skare gamle Venner traadte mig i Møde. Først udtrykte han sin Glæde over at se mig og bød mig Velkommen som en gammel Bekendt, saa præsenterede han mig for sin Kone (der er hans Niece), og derpaa tog han Hat og Stok og løb ud i Byen forat opsøge et Logis til mig. Han var utrættelig, han løb Trappe op og Trappe ned, jeg opgav næsten Haabet om at finde Logis i de første fjorten Dage, men han forsikkrede mig, at det havde ingen Nød, han skulde nok skaffe et, og tilsidst landede vi her i Knoblauchgasse Nr. 9. Dernæst førte han mig op paa Universitets-s. 98biblioteket og skaffede mig Tilladelse til at laane Bøger, indførte mig i »Casino«, en Slags Studenterklub, og erklærede tilsidst, at hvis der var Noget, som trykkede mig, skulde jeg først henvende mig til ham. Sit eget ypperlige Bibliotek har han fuldstændig stillet til min Raadighed, og da jeg forleden Dag bad ham om en Kommentar til 1ste Kor. Brev, kom jeg hjem som et Pakæsel, belæsset med Bøger. (Jeg arbejder nemlig paa den lille Afhandling, som Du ved, jeg talte om i København, hvortil jeg alt havde gjort Forstudier der, og som jeg haaber nok vil lykkes mig).

Ogsaa de andre Professorer henvendte jeg mig til, de vare meget venlige, men dog ingen som Prof. Reuss. Hos Prof. Bruck har jeg tilbragt en meget behagelig Aften.

Med Studenterne er det derimod ikke lykkedes mig rigtigt endnu: jeg har kun lært en af dem ved Navn Fischer at kende nærmere; i Aften har han lovet at indføre mig i deres ugentlige Forsamling, saa stifter jeg vel nok Bekendtskab med nogle Flere.

Hvordan det gaar mig med Fransken? — spørge I naturligvis Alle: nu vel — det gaar meget godt, for jeg taler Tydsk. Det viser sig nemlig, at baade Professorer og Studenter som indfødte Elsassere og gode Lutheranere foretrække Tydsk for Fransk, saa vi bleve snart enige om, hvad Maal vi vilde tale sammen. — Dog vil jeg berolige Dig med, at jeg herhjemme i min »Pension« taler Fransk. Jeg er nemlig bleven indkvarteret hos en, som det s. 99synes, meget vakker Familje: en Præsteenke Madame Roth, hendes Datter, en ung Pige paa tyve Aar og hendes Søn, en værdig Gymnasiast — endelig et Dusin Pensionærer i højst forskellige Størrelser og Aldere. Madame Roth havde fortalt mig, at ved Bordet taltes stedse Fransk — men snart opdagede jeg til min store Forskrækkelse, at det Franske skulde jeg ikke profitere meget af, thi Pensionæerne sad og nød deres Foder i dyb Tavshed. Saa tog jeg en rask Beslutning, kastede mig paa Lykke og Fromme ind i en fransk Samtale, og med det heldigste Resultat, thi det viste sig, at Familjen var ligesaa livlig, som Pensionæerne vare kedelige, saa nu blev jeg regelmæssigt en halv Time efterat de Andre vare gaaede og passiarede om Gammelt og Nyt, om Strasburg og Danmark — altsammen paa Fransk: det gaaer meget fornøjeligt.

E. S. D. 30. Juni. Igaar hændte her en stor Ulykke, idet Latinskolen afbrændte og med den »le couvent«, en Stiftelse, hvor 50 theol. Studenter havde fri Bolig og Kost. — Reuss er Direktør for Latinskolen, saa han vil nu faa begge Hænder fulde af Arbeide.

Din

H. S.

s. 99

Strasburg, d. 9. Juli 1860.

Kjære Fader!

Du blev uden Tvivl ikke lidet forbavset over dette tykke og formodentlig ogsaa dyre Brev, som s. 100Du her modtager. Men Du vil snart se Grunden, at jeg nemlig har paa en Maade opfyldt dit Ønske, som Du kun løseligt antyder i Dit sidste Brev og med en øjensynlig Frygt for, at jeg skal blive altfor scribax, — Stykket var allerede skrevet og ventede paa at blive afsendt, da kommer Dit Brev med Dine Ønsker om, at jeg vil skrive Noget, som kunde trykkes —

»Og knap han faar »I Æsler« sagt,
»Før Alting er i Orden bragt!« —

»En Søndag i Cølln« er en lille Rejse-skizze, henkastet let og hurtigt, skrevet med særligt Hensyn til »Illustreret Tidende«. Jeg haaber da, at min berømmelige Broder Carl, auteur illustré, ved Hjælp af sine litterære Forbindelser, vil skaffe Stykket Optagelse i det nævnte Blad *) , helst lidt hurtigt. Om muligt kunde

det maaske blive ledsaget af en Tegning af Cøllnerdom. — Stykket kunde ogsaa optages som Feuilleton i Berl. Tid. — Og nu kommer jeg til, hvad jeg strax skulde have gjort, at takke Dig for dit Brev af 3. Juli, fremfor Alt for den faderlige Kærlighed, som aander derigjennem. Tak for alle Dine gode Raad og navnlig fordi Du udpeger for mig, hvad jeg især skal spørge efter, hvilket jeg beder Dig oftere at gjøre. s. 101 Thi paa Reiser er det en stor Kunst at kunne spørge rigtigt: de fleste vil gerne fortælle, naar de bare faae at vide, hvad de skulle fortælle om, derfor kommer det an paa at kunne udspørge dem paa rette Maade. — Optegnelser gjør jeg en skønne Hoben af, men for det Første er der ikke Tale om at benytte dem — vi vil »lade Gulerødderne groe i Ro«. Dette er ogsaa Grunden til, at mine Breve ere saa mangelfulde, som Du klager over, thi naar jeg har siddet og skrevet Dagbøgerne fulde, har jeg ikke Lyst til at gentage det Samme i Brevene. Og hvad skulde det ogsaa hjælpe, at jeg udbrød i høje Begejstringsraab over Rhinens Dejlighed? I, som har seet den, veed det jo, saa Eder behøver jeg ikke at fortælle det, og I som ikke har seet den, ja Eder kan det heller ikke nytte, at jeg fortæller derom, for I faa dog intet Begreb derom. Nej, saa vil jeg før fortælle om det, som ingen Dejlighed har, men som I Alle kjende, mit eget ringe ego. Thi jeg har ofte lagt Mærke til i Privatbreve, at det som ingen Interesse har for det store Publicum, det har netop den allerstørste Interesse for det lille Publicum derhjemme.

Jeg har været i Sesenheim ^{*)}. Ogsaa dette dit Ønske havde jeg efterkommet, inden jeg fik Dit Brev — »der Graf muss seinen Diener loben etc.«. Her i Strasburg lo man af mig, da jeg talte derom, og mente, at det var ikke Umagen værd. Alligevel jeg vilde derud — reiste først paa Jernbane til Bis-s. 102 wiliér, og jeg havde da endnu to Miil at gaae. I Drusenheim gjorde jeg Holdt — der traf jeg en skikkelig Bondemand, som tog mig op paa en Vogn, og med hvem jeg fik mig en gemytlig Passiar, skøndt vi ikke forstode hinanden, saa at Samtalen egentlig bestod i en Række afvekslende Monologer. Saa kom jeg da til Sesenheim! Det var midt paa Dagen, jeg havde heller ønsket, at det havde været en stille drømmende Midsommeraften — nu, Sligt raader man ikke over. — Der var forøvrigt ikke meget at se: Præstegaarden (der jo alt paa Goethes Tid var faldefærdig) var heelt ombygget; hvor den gamle stod, var nu Have, og hvor før Haven var, staar nu Præstegaarden. Alt er forøvrigt smaat: den havde tænkt mig en stor udstrakt Have, men det var ikke Tilfældet. Det Eneste tilbageblevne (foruden Kirken, der ligger ligeoverfor Præstegaarden) var Jasminlysthuset, som Du vel nok kjender.

»Friederikens Ruhe« vides ikke, hvor er. Forøvrigt er der en begejstret Tydsker, som i dette Aar har skrevet et fem Akts Drama over denne Begivenhed, og som ender med, at Goethe udbryder: »Herr Gott, Du forderst viel von deinen Kindern!« — — ja hvad gjør Tydsken dog ikke for Penge!

— — Ja Skolens og Regentsens Brand har jo desværre sat Alt i Oprør. Forelæsningerne gaae vel deres sædvanlige Gang, men alle Tanker have dog vendt sig didhen. Professorerne have saa fuldt op af Forretninger, at jeg neppe tør besøge dem, og at Studenternes Tanker alle ere henvendte til de rygende Tomter, er jo ikke at undre sig over. Candi-s. 103 dater er her fast ingen af, de ere paa Reiser i Tydskland eller Frankrig eller have taget Plads som Huslærere. Saaledes er jeg saa temmelig henvist til mig selv. Nu, jeg har for dens Sags Skyld nok at tænke over.

Indlagte Brev bedes sendt til Louise ^{*)}, og sig til Ernst Trier, at jeg længes meget efter at høre nærmere fra ham.

Nu, Du kjære elskede Fader, lev vel — tusinde og atter tusinde Hilsener til alle mine Kjære fra

Din Dig inderligt hengivne Søn

Henrik.

s. 103

Strasburg, Søndag 22. Juli 1860.

Kjære Fader!

Det er Søndagsveir idag, det vil sige Regnveir; jeg var i Kirke og hørte en Prædiken, jeg ikke syntes om, saa faldt jeg i Tanker og kjedede mig, og saa fik jeg Hjemvee — Altsammen meget naturligt. — Men da jeg saa kom hjem, laae her to Breve: i det ene var Brev fra Dig, fra Broder Peter, fra Louise, i det andet fra William og fra Tante Emmy — det var jo næsten Besøg fra hele Familjen paa een Gang. Tak og Tak for al Eders Kjærlighed, for al Eders Deeltagelse! — Dette mit Brev skulde komme til Dig som henimod d. 28. Juli ^{**)} for at s. 104 bringe Dig min Hilsen og mine Ønsker om alt Held og Velsignelse! Gud bevare Dig endnu længe for os, at det engang maatte forundes Dig, efterat Du saa længe har arbejdet for Dine Børn, ogsaa engang at kunne arbejde med dem.

Du raader mig til at læse saamange Bøger — ja hvor skal jeg tage Tiden fra? — Ved Siden af Schleiermachers Dogmatik studerer jeg Goethes Dichtung u. Wahrheit med stadig Anvendelse paa mig selv. Ja Paralleler kan jeg drage nok af. Som han er jo ogsaa mit Liv fuldt af Uro — snart drages jeg til den ene Side, snart til den

anden, uden at jeg ret selv veed, hvilket Kald jeg skal følge — som han har ogsaa jeg hejst Poesiens Flag, er bleven hilst med Begejstringsraab af Vennerne, med Haans-ord af Fjenderne — og forat Parallelen skal være fuldstændig, saa har jo ogsaa jeg haft mit Sesen-heim. — Derfor bilder jeg mig dog ikke ind, at jeg er nogen Goethe — langt fra — jeg veed altfor vel, at Ingen kan tage, hvad ikke er givet ham: men læs dog engang selv hans Blade igennem, navnlig den Medfart, som Götz og Werther fik, og Du vil sande mine Ord.

Jeg forlader naturligvis ikke Strasburg, før den bestemte Tid er udløben: men hvad Udbyttet angaar, kunde jeg ligesaa gerne reise idag som imorgen, og jeg sander ganske Dr. Kalkars Ord til mig før min Afreise: »De vil finde et meget behageligt Liv i Strasburg, men vent Dem ikke noget videnskabeligt Udbytte.« Det er ganske sandt. Ogsaa de gode Strasburgere selv sige til mig: »Hvad vil De egentl. s. 105 lig her? De maa da for længe siden have seet Alt, hvad her er at se.« Universitetet er ganske som hos os, kun troer jeg, at der i Almindelighed er mere aandelig Drift i vore Studenter. Det eneste Nye, jeg her har bivaanet med Interesse, ere theologiske Møder under Forsæde af Professorerne Reuss og Cunitz, hvor der forhandles allehaande videnskabelige Themaer, idet det paahviler de Studerende skiftevis at holde Foredrag nu over dette nu over hint Æmne — det svarer til vore skriftlige og mundtlige Øvelser, kun er her større Frihed. Bagefter disputeredes der, og jeg deltog med stor Iver i Disputen, men opdagede snart, at Reuss for sit Vedkommende aldeles ikke taaler Modsigelse, hvad ogsaa Studenterne underrettede mig om. Som den lærdeste og dygtigste Mand her er han vant til at hans Mening finder ubetinget Anerkjendelse. I saa Henseende var jeg heldigere ved en lignende Lejlighed i philologisk Selskab under Forsæde af Professor Baum, thi denne, en yderst gemytlig Mand, takkede mig hjærteligt for min Tilstedeværelse, og fordi jeg havde vist min Interesse ved at deeltage i Discussionen.

Mine bedste Timer tilbringer jeg her hos min Værtinde, i hvis Familje jeg har levet mig saaledes ind, at Madame Roth i en Enesamtale lod et Par Ord falde om, at hendes Datter var forlovet. For denne Efterretning fik jeg iøvrigt kun den gode Kone end mere kær, ligesom den heller ikke i mindste Maade har været hæmmende, men snarere virket i modsat Retning, idet alle Parter nu veed, paa hvad s. 106 Fod de staa med hinanden. Foruden den Behagelighed, som denne Omgang skænker mig, yder den mig tillige den Fordel, at jeg gjør gode Fremskridt i det Franske, da jeg har gjort mig det til en Regel kun at tale Fransk her, i hvilken Henseende Familjen kommer mig imøde med utrættelig Taalmodighed.

I denne Uge vilde jeg gjøre en Udflugt til Schwarzwald, men nødsages til at opsætte den, da jeg af Tante Emmys Brev ser, at Oluf Waage *) vil besøge mig i disse Dage paa sin Rejse til Italien, og jeg grumme nødtigt vilde gaae Glip af et Besøg af en Landsmand.

Af og til har jeg en lille Disput om Slesvigholsten, men som Alt Andet løber ogsaa den meget fredeligt af. Folk paralleliserer i Almindelighed Slesvig og Elsass og mener, at ligesom Frankrig vil paatvinge Elsass det Franske, saaledes vil Danmark paatvinge Slesvig det Danske. Men jeg forestiller dem, at Sagen er lige omvendt, at Dansk er ligesaa hjemme i Slesvig som Tydsk i Elsass, og at det er Tydskland, der staaer overfor Slesvig som Frankrig overfor Elsass. Det morede mig at høre Prof. Baum tale om »die schlauen Dänen« og den godmodige tydske Mikkell, der trækker Nathuen ned over Ørene og sover — hjemme hos os vender man netop disse Beskyldninger om. Hvorvidt er det Præsterne befalet at prædike Tydsk i Slesvig? og hvorvidt kunne vore danske Candidater prædike Tydsk? s. 107 Thi det er det sidste Anker, hvorved man holder fast, idet man paastaar, at der vel prædikes Tydsk, men saa slet Tydsk, at ingen kan forstaae det. Hvorvidt er denne Beskyldning sand?

D. 23. Juli.

Jeg kommer fra en Forelæsning hos Prof. Jung over Kirkehistorien: det var den mest forunderlige Forelæsning, jeg endnu har hørt. Han sad og hviskede oppe paa Kathedret: des mere passiarede og lo Studenterne. Jeg spurgte bagefter om Grunden til deres Latter og fik at vide, at han taler slet Fransk, og at hver en Bommert fremkalder denne almindelige Lystighed.

I dette Øjeblik kom her Brev fra Hans Sørensen *), tak den kære gamle Ven ret inderligt derfor, men sig ham, at han maa ikke vente Brev for det Første, thi jeg har saameget at bestille, at jeg ikke veed, hvor jeg skal tage Tiden fra. — Tak ogsaa Tante Emmy mange, mange Gange for hendes Brev, men siig det Samme til hende, ligesom ogsaa til mine Søskende.

Igaar havde jeg en stor Skuffelse: Portneren paa Seminariet rakte mig et Brev, hvori der laa et Visitkort fra Etatsraad Lautrup, der var kommen til Strasburg. Min Glæde ved Tanken om at tale Dansk kan Du vel nok tænke Dig, men ogsaa min Sorg, da jeg kom derhen og erfarede, at han var alt rejst s. 108— Brevet var blevet forsinket. Maatte nu blot Oluf Waage, hvis Komme Tante har meldt mig, træffe mig, for hans Skyld har jeg opsat min Tur til Schwarzwald endnu otte Dage.

Din Søn

Henrik.

Strassburg, d. 11. Aug. 1860.

Kjæreste Fader!

Efter i otte Dage at have gaaet og ventet Brev, blev jeg usigelig glad ved idag at modtage Brev fra Dig og Broder Carl — Tak, inderlig Tak derfor. Ja atter denne Gang takker jeg Dig for Dine Spørgsmaal og beder Dig vedblive med dem, mange af dem har jeg alt selv rettet til Andre og faaet besvaret, Andre lade sig vel ikke besvare her, men fremkalde nye Tanker hos mig.

Først vil jeg nu sige Dig, hvad der er Dig højlgt imod, thi saa er det sagt: jeg forlader Strassburg Onsdag otte Dage: Onsdag 23. Aug. Nu er her i bogstavelig Forstand Intet for mig at gjøre: idag begynde Sommerferien, Professorerne reise paa Landet, Studenterne drage til deres Hjem: Alt er i Uro og Bevægelse i disse Dage — nu vel, saa drager ogsaa jeg bort. Ogsaa troer jeg nu at have op-naaet et nogenlunde anskueligt Billede af Forholdene her. Det forholder sig iøvrigt, som Du selv formoder, at jeg samler Materialer; det er Grunden til, at jeg er tavs overfor Dine mange Spørgsmaal. s. 109 Hvad og hvorledes det skal forme sig i veed jeg endnu ikke, dog har jeg alt udkastet ubestemte Omrids. Jeg skal ikke forhaste mig med at udarbejde det, derfor kan Du være rolig. Men det er Grunden til, at jeg ikke besvarer Dine Spørgsmaal, saa at Du mangan Gang maaske troer mig blind og stum: men jeg har ikke Lyst til at skrive det to Gange. Dertil kommer, at jeg har altid saa meget at skrive om mig selv i mine Breve, at jeg faaer ikke Tid til mere. Et Par af Dine Spørgsmaal skal jeg besvare, da Du alt to Gange har gjentaget dem: i Torsdags havde jeg en særdeles interessant Vandring med Prof. Baum gennem Miinsteren ned i Kryptkirken, rundt om i alle Gangene, helt oppe i Pyramiden (dog ikke ganske til Spidsen, da de sidste 12 à 15 Alen ere uden Gelænder, og jeg fandt ikke nogen særlig Nødvendighed til at knække Halsen) — det er en af de Vandringer, som har glædet mig mest, men atter her vilde det blive mig for vidtløftigt, om jeg skulde beskrive Indtrykkene, som jeg modtog: Du maa nøjes med at vide, at jeg har været der. — Hvad Katholicismen angaar, har det været mig plat umuligt, at komme i Forbindelse med Katholikerne, Protestanter skyer dem som Pest. Paa mine Spørgsmaal om dette eller hint i den katholske Kultus faaer jeg stadigt til Svar: det veed vi ikke. Hverken Bruch eller Reuss staaer i nogensomhelst Forbindelse med Katholiker, og selv at opsøge katholske Præster paa egen Haand har jeg ikke havt Mod til. Og nu vil jeg tale om det, som ogsaa volder mig Sorg og Uro: hvad skal jeg blive til? At jeg s. 110er Digter, holder jeg for afgjort trods alle mulige Protester, det bedste Vidnesbyrd derfor er den rige Produktivitet, jeg besidder: jeg har ikke sluppet een Idée, før øjeblikkelig en ny fremstiller sig. Men man kan ikke være Digter alene, som Schleiermacher siger i sin Ethik, det er ikke nok til at udfylde Tiden, og heri føler jeg, han har Ret. Hertil kommer en anden mere materialistisk Betragtning: man kan ikke leve af at være Digter. Præst bliver jeg næppe, den Stilling har jeg ikke ret Lyst til. Derimod akademisk Docent: ja, der troer jeg, jeg var paa min Plads. Dertil har jeg Gaver — jeg besidder stor Lethed i at tilegne mig Stoffet, stor Lethed i at anordne og fremstille det, allerede min Prisafhandling vidnede herom trods alle sin store Mangler. Ogsaa har jeg Lyst til en saadan Stilling. Men hvordan skal det saa gaae med Digteren? — — Nu, jeg sætter min Lid til Vorherre, han hjælper mig vel nok ud af denne Vanskelighed. I det sidste Aar er den Tro bleven udviklet stærkere og stærkere hos mig, at Kunsten ved at leve bestaaer paa den ene Side deri at anstrenge sig af alle Kræfter og paa den anden Side at lade Gud raade for Alt og roligt som et Barn overgive sig til Hans Ledelse. I dette Punkt, at man skal lade sig lede, er jeg enig med Goethe, kun med den, rigtignok temmelig væsentlige Forskel, at Goethe vilde lade sig lede af Naturen, hvor jeg vil lade mig lede af Gud. Hidtil er jo forøvrigt alt gaaet efter Ønske: jeg blev baaren frem der, hvor jeg skulde frem, jeg blev standset der, hvor jeg ikke skulde frem. Jeg s. 111takker Gud hver Dag, at han har ført mig, som han har ført mig. Mit Ønske er nu, at det maatte forundes mig i flere Aar at tumle mig i Udlandet, at se og opfatte Livet i dets forskellige Skikkelser — da skal der nok komme noget dygtigt ud deraf.

Den 13. Aug.

Idag vendte jeg tilbage fra en lille Udflugt i Vogeserne. Men at gjøre Fodtur i Vogeserne er noget andet end at gjøre Fodture i Jylland: det fik jeg da at vide. Navnlig igaar aftes: jeg havde vandret hele Dagen, jeg var i Dalen, men havde endnu to Timers Marsch forat naae Toppen, hvor jeg skulde overnatte i et eensomt Skovriderhus. En Tordenbyge stod og truede i Nakken, bestandig blev Vejen mere og mere vild, en snæver Sti, fuld af Stene, saa den trætte Fod gled hvert Øjeblik. Nu naaede Tordenbyggen mig — tak Skæbne! — her aflagde min Plaid Mesterstykke: kun Benene og den højre Arm bleve gennemblødte, Resten havde min Plaid beskærmet. Men Vejen blev strængere og strængere — Stien var bleven til en lille Bæk, der nok saa muntert rislede mellem mine Fødder. I Mulm og Mørke naaede jeg Herberget, hvor »Försteren« fortalte mig Historier om Smuglere og Banditter. Det var en vild, romantisk Aften, kun Skade, at Romantiken ofte er saa besværlig, naar den bliver til Virkelighed! — Hensigten med min Udflugt var forøvrigt et Besøg i Steinthal (Oberlin), hvor det ogsaa lykkedes mig at faae alt at see under en stadig Kamp med Tordenbyger. Men det var i Grun-s. 112den ganske passende Vejr til at besee Steinthal i: graat og mørkt skulde Alt være, saa fik man det klareste Begreb om, hvad Steinthal var, da Oberlin drog dertil, — i et Par Timer oplyste et venligt Solskin de veldyrkede Bakker, saa fik man klart Begreb om, hvad Steinthal er bleven til ved Oberlins kraftige Virksomhed. — Denne Udflugt gjorde jeg i Selskab med en Cand. Guion fra Strasburg, et vakkert ungt

Menneske med et stærkt pietistisk Anstrøg, som flere af Studenterne her. Da han har en vis Forkjærlighed for det Engelske, maatte jeg ogsaa hele Dagen vexelvis tale Engelsk, Tydsk og Fransk. Jeg har her i Strasburg udarbejdet en theologisk Afhandling: »Apostelen Pauli Lære om Forholdet mellem Mand og Kvinde« og navnlig søgt at paavise, hvorledes Paulus efter sin ejendommelige Livsudvikling maatte komme til den i 1. Kor. 7. udtalte Anskuelse om ugift Stands Fortrinlighed, og ligeledes, at der ikke finder nogen virkelig Modsigelse Sted mellem hans Yttringer her og i Pastoralbrevene, men at de tilsyneladende forskellige Yttringer maa forklares af de forskellige Omstændigheder, hvorunder Brevene ere skrevne. Denne Afhandling sender jeg imidlertid ikke endnu til Dig, da jeg efter Dine Yttringer *) kan antage, at den næppe vilde blive nogen velkommen Gæst hos Dig. Den kan nu følge mig til Grækenland, og maaske vokse sig større og stærkere der **).

s. 113 Onsdag 22. Aug. er det da min Agt at forlade Strasburg. Onsdag Morgen rejser jeg til Basel, hvor jeg tilbringer een Dag, derfra til Ziirick (ligeledes een Dag), over Ziirickersøen til Chur, derfra til Mailand, hvor jeg tilbringer et Par Dage, derfra til Venedig (et Par Dage) og saa til Triest, hvor Valdemar Schmidt skal indtræffe 5. Sept., og over Corfu og Korinth gaae vi da til Athen. Og hvad vil jeg nu egentlig i Grækenland? Som sædvanligt er Formaalet dobbelt: theologisk og æsthetisk. I første Henseende ønsker jeg at lære den græske Kirke, det religiøse Liv nøjere at kjende og lover mig i den Henseende en Deel af et Anbefalingsbrev, som Professor Reuss har lovet mig til Professor Lykurgos i Athen, der i flere Aar har studeret i Tyskland. Hvad det Æsthetiske angaaer, da vil jeg see det gamle Hellas, idet jeg atter og atter mindes Thorvaldsens Ord: »først da jeg kom Syd for Alperne, smæltede Sneen fra mine Øjne«. Hvad den orientalske Rejse angaaer, da har jeg ikke opgivet den, men sat et Spørgsmaalstegn ved den.

I dette Brev har jeg indlagt Attester fra Reuss og Bruch; den sidste haaber jeg, Du præsenterer for det theologiske Facultet, at de kan se, hvad for et fortræffeligt Menneske jeg er. Vil Du sende Dit næste Brev til Milano (poste restante) — i Milano antager jeg at indtræffe c. den 27. Aug.

Tusinde Hilsener til Alle fra Din Dig
inderligt hengivne Søn

Henrik.

s. 114

Venedig, d. 2. Sept. 1860.

Gud ske Lov, at Valdemar Schmidt snart støder til mig, thi ellers veed jeg ikke, hvordan jeg skulde holde det ud. Nu har jeg snart i 14 Dage ikke talt med andre Mennesker end med Kellnere og Opvartere og Førere. Jernbanekørslen er altfor hurtig til, at man kan stifte mere betydende Bekendtskaber. Naar jeg da sidder og rumler de mange, mange Mile, ganske alene mellem disse fremmede Tungemaal, ja da er det jo intet Under, at Hjemmets Glæder fremstille sig for mig i Erindringens farverige Trylleskær. — At forøvrigt min Rejse herved ved Siden af sine bittre Timer ogsaa har sine store og herlige, det vil jeg ingenlunde nægte. Forat I ikke blot skulle nøjes med disse kortfattede statistiske Oplysninger, at saa var jeg der og saae det og det — og saa var jeg der etc., har jeg benyttet mine ledige Timer i Mailand til at udføre et lille Stykke i Detail, og beder Dig, efterat Du selv har læst det, at sende det som en Rejseskizze til Illustreret Tidende *).

Dyrt er Alt hernede, og har man ikke et Øje paa hver Finger, bliver man snydt. Det er Prosaen, som det holder noget haardt at vænne sig til. — Poesi er her ogsaa, jeg har haft den Glæde stedse at have klart Fuldmaaneskin i de sidste Aftener, og har saaledes seet Alpetoppene, Mailands Domkirke s. 115 og Venedig i Fuldmaaneskin — slige Glæder lade sig ikke betale med Penge. Overhovedet begynder jeg at mærke, at ligesom Smerten og Hjemveen bliver stærkere, jo længere jeg kommer bort, saaledes bliver ogsaa Glæden over det Nye og Herlige, der aabenbarer sig, større og større. — I Schweiz klavrede jeg med en Fører op til Rhinkilderne — dog ikke til den allersidste, thi den store Mængde Sne spærrede os Vejen. Det var en streng Vandring over Sneen, hvor jeg ideligt faldt, da den er ganske glat, og over nedrullede Lavinestene, hvor man gik i stadig Fare for at brække Benene — men jeg havde ogsaa et Par mageløse Timer deroppe paa en af Alpepynterne, med Udsigt til den hvide, klare Sne og den azurblaa Himmel og saa denne velsignede friske Alpeluft.

I Mailand tilbragte jeg tre Dage og glædede mig ret ved Beskuelser af den herlige Domkirke (Søster Louises Brev læste jeg oppe paa dens Tag, hvor jeg befandt mig i uforstyrret Ensomhed); jeg saae i Mailand ogsaa Originalerne til dine to Kobberstik — Leonardo da Vinci *) og Raphael **) — navnlig af det første havde jeg stor Glæde, uagtet det er i høj Grad ruineret. I Mailand hersker ægte fransk Livlighed, Alverden lever paa Kaffehuse paa aaben Gade. Et fuldkomment italiensk Præg har derimod s. 116 Verona, hvor jeg helligede Romeos og Julies Minde en stille Maaneskinsaiten — Capulettiernes Hus er nu et Herberg for Kudske, men deres Vaabenmærke vises endnu over Døren. Her i Verona staa en Mængde af disse store, stolte Paladser øde og tomme og forfaldne, paa Piazza dei Signori, hvor før Silke-kaaberne raslede, og Sporerne klirrede, sad nu jeg og en Deel skikkelige Borgermænd og drak Kaffe og røg Cigar. Men underligt gærede det i mig, da jeg

om Aftenen gik hjem mellem de maanebelyste, spøgelseagtige Paladser: Billeder fra en svunden Tid, Shakespearske Skygger stege frem for min Tanke. Ja i Verona levede jeg den Gang ganske i romantiske Stemninger, end ikke de kolossale Levninger af det romerske Amphiteater formaaede at give mine Tanker en anden Retning. — Først næste Dag i den trykkende Middagshede, i Larmen af de raabende og skrigende Folkemasser vege Skyggerne atter bort, og jeg vendte tilbage til Virkeligheden.

Venedig gjorde et stærkt Indtryk paa mig, dog et helt andet, end jeg havde ventet. Her føler jeg mest Savnet af en Selskabsbroder — jeg er meget træt af saaledes at vandre alene omkring og ikke have et eneste Menneske, med hvilket jeg kan udvexle mine Tanker. Ogsaa antager Livet her en vis Drivercharakter, som fordrer Selskab.

Fra nu af bliver vor Brevvexling vel temmelig ustadig. Du maa ikke blive ængstelig, om et Brev af og til udebliver — det kan saare let gaa tabt paa den lange Rejse — i hvert Fald kan Du da forhøre s. 117 Dig hos Schmidts i Thyrsted, om der ikke er kommet Brev til dem fra Valdemar.

Ogsaa fra Hans Sørensen laae der Brev til mig i Mailand. Hils den trofaste Sjæl fra mig og tak ham for al hans Kærlighed; sig ham, at han maa ikke udtyde min Stumhed som Ligegyldighed, men at jeg ikke har Tid eller Ro til at svare ham.

Nu Farvel, Du kjære, dyrebare Fader — hvad vilde jeg ikke give for en Samtale med Dig!

Hils dem Alle tusinde og atter tusinde Gange!

Din trofaste Søn

Henrik.

s. 117

Triest, d. 8. Sept. 1860.

Kjære Fader!

Jeg ligger her og er groet fast i Triest og studerer Concordiaformlen. Med min sædvanlige Stundesløshed kom jeg nemlig hertil to Dage før Schmidt, først igaaraftes kom denne hertil, men da Dampskibet afgaar idag til Athen, er det os umuligt at blive færdig med Indkjøb, Pasvisning etc., hvorfor vi maa opsætte Rejsen til paa Tirsdag i det Mindste. Skøndt her just ikke er synderligt morsomt, hvad Du vel nok kan tænke, saa har jeg dog i og for sig ikke noget imod denne Standsning. Jeg trængte til Hvile — jeg var træt af den uafbrudte Række af vekslende Indtryk, jeg var træt af ideligt at prelles for Penge, jeg længtes tilbage efter mine s. 118rolige Strasburgerdage. Og dem har jeg nu atter fundet her. Thi her er ingen synderlige Mærkeligheder (Domkirken og nogle romerske Oldtidsminder vare snart beseete) og Vejret er meget uroligt. Samme Dags Aften, som jeg ankom hertil, brød en voldsom Orkan løs, der om Natten rev Skodder og Vinduer op til mit Værelse, hvorved jeg paadrog mig en Forkjølelse, der dog nu er lykkeligt og vel overstaaet. I to Dage varede Stormen, det peb henad Gaderne, og Regnen pidskede ned — Omslaget i Temperaturen var stærkt; jeg, som havde frygtet for den stærke Hede i Triest, maatte nu gaae med Vinterfrakke. Det var just ikke det behageligste Vejr for den, der bereder sig til en lang Sørejse. Og alligevel har jeg befundet mig vel derved. Jeg tog fat paa Concordiaformlen og under Studiet af »De peccato originali« og »De libero arbitrio« drog jeg mig ind i min stille Tankeverden, hvor jeg i Grunden befinder mig bedst.

Igaaraftes kom Schmidt hertil — ja det var en stor Glæde for mig. Igaar og idag har jeg ret følt Glæden over at have En at raadføre mig med, En at tale med og at udvikle sine Tanker for. Jeg føler alt, hvorledes Hjemveesfønmelserne drage sig bort som tunge Skyer, og jeg føler mig let og frisk tilmode ved atter at kunne tale mit gode danske Maal.

D. 10. Sept.

Igaar (Søndag) havde vi en herlig Tur til den store Drypstenshule ved Cornale, 900 Fod lang, en s. 119Entrepreneur havde oplyst den hele, — det var særdeles interessant. Hjemturen var lidt trættende, da vi gik, men særdeles smuk, da vi fra Alperne skuede ud over Adriaterhavets blaa Flade — tilsidst bleve vi overfaldne af en Regnbyge, men kom dog nogenlunde tørskindede hjem. — Idag have vi travlt med Forberedelserne til Afrejsen, idet vi have besluttet imorgen at afgaae til Corfu, efter en Del Vanskeligheder og Bryderier. Vejret er udmærket — gid det maa holde sig! Vale!

Din hengivne Søn

Henrik.

s. 119

Athen, d. 27. September 1860.

Kjæreste Fader!

Ankommen til Athen igaarftes skriver jeg til Dig strax idag, da Brevet ellers først kommer afsted om 16 Dage. Jeg fandt her et Brev fra Dig af 9. Sept., hvorefter jeg i Dage, næsten i Uger havde følt Længsel, og hvorfor jeg derfor takker Dig af ganske Hjerte — og dog har dette Brev sat mig i en nedslaaet Stemning. Saaledes er det: faaer jeg ikke Brev, da længes jeg efter Brev, og faaer jeg Brev, da længes jeg efter Eder saa stærkt, saa mægtigt, at jeg maa samle alle mine Kræfter forat holde mig oppe. Især de Par Ord, Du taler om, hvis Gud skulde kalde Dig bort — — — Gud forbyde en saadan Ulykke!

s. 120Ogsaa J. L. Heibergs Død har bedrøvet mig — gjerne havde jeg taget en bedre Afsked med ham end den flygtige, da jeg sidste Gang talte med ham. Han er en af dem, som har viist mig liflige og herlige Billeder — Gud lønne ham efter sin Naade og give ham den evige Glæde! — — — — —

Og dernæst vil jeg fortælle lidt om min Rejse, hvorom I vel sagtens gjerne Alle ville høre. Fra Corfu og hertil har jeg haft en mageløs skøn Seilads, som jeg altid vil mindes med Glæde. Vi toge med de græske Dampskibe, der gaae gennem Lysantobugten over Isthmen og lægge an flere Steder, saaledes at vi Lørdagen d. 22. Sept. Kl. 6 om Eft. seilede fra Corfu og først ankom hertil Onsdagen d. 26. Sept.

Skibet seilede nemlig i Reglen kun om Dagen: om Natten laae det stille. Naar vi da havde seilet om Formiddagen, gik vi om Eftermiddagen i Land og lod os om Aftenen atter roe ud i en Baad, da vi sov ombord i Skibet: det var et rigtigt Sømandsliv, saaledes at see fremmede Stæder og Egne og da atter drage ud paa det flygtige Skib forat bringes videre. Vi kom først til Argostoli paa Kephalaria, hvor der dog ikke var Tid til at gaae i Land, saa at vi kun saae Byen fra Søsiden (Ithaka kom vi desværre ikke til), dernæst til Zante, hvor vi tilbragte en herlig Søndageftermiddag. Om Aftenen lode vi os føre ud i Baaden: Fuldmaanen stod klart over s. 121Havet, der laae som en Spejlflade: de klare Stjerner funkledede over Hellas' taageindhyllede Bjerge. Om Morgenen lettede vi Anker og Mandag Middag vare vi ved Patras, og her tilbragte vi den første Aften paa græsk Grund. Under Oliventræernes Skygge, gennem hvis Løv den klare Maane straaledede ned til os, sad vi oppe under Akropolis mægtige Mure og stirrede ud over det blikstille Hav. Næste Morgen op gennem Golfen til Salonas' Havnestad: Kameler laae der nede ved Strandbredden, Egnen var vild og øde, Karavanerne kom ned fra Bjergene til Dampskibet. — Egnen var usikker, derfor bleve vi der ikke om Aftenen, men lod os tidligt sætte over til Dampskibet. Næste Morgen ankom vi til Lutraki (i det Inderste af Golfen). Morgensolen hævede sig majestætisk over Akrokorinths vidtomskuende Top. At gøre en Excursion til Korinth var der dog ikke Tid til, da Vognene strax afgik over Isthmen til den anden Side, hvorfra et nyt Dampskib førte os til Piræus, hvorfra vi under et uendeligt Skraal og Skrig af Førere og Matroser endeligt naaede lykkeligt og vel igaarftes Kl. 11 til Athen. Igaar vare vi oppe paa Akropolis.

Paa Dampskibet gjorde vi en Mængde Bekjendtskaber, først med fine Folk, siden med Bønder, af hvilke sidste det mylrede i deres smukke hvide Nationaldragter. De sidste morede mig mest, de vare Børn af de gamle Hellener: livlige og videbegjærlige som disse. Schmidt og jeg gik engang i en maaneklar Aften op paa Bagstavnen, hvor de laae i talløs Mængde. Schmidt tog et Afrids af Ky-s. 122sten, det vakte straks deres Opmærksomhed. Nu gave de sig i Kast med os og begyndte at lære os Nygræsk: de pegede paa Gjenstandene rundt omkring og sagde os, hvad de hed. Udtalte vi saa Ordene galt, loe de af fuld Hals: de vare ganske som elskelige Børn. Saa sagde de os deres Navne: det var lutter gammelgræske Navne: Odyssevs, Leonidas, Thrasybylus, Aristoteles, en gammel Begsnude hed Sokrates etc. Da vi næste Dag gik forbi dem, kom den ene efter den anden og hilste paa os og spurgte, om vi kunde huske deres Navne. Et Par af dem kunde engelske og franske Brokker, en anden talte flydende Fransk. Med ham indlod jeg mig i Samtale, og hvergang jeg fortalte noget, sagde de Øvrige: »hvad si'er han? hvad si'er han?« Det undrede mig, at de Fleste havde hørt Danmarks Navn, (det var mere end en Triesterborgermand, vi fandt i Triest, hvis Begreber ikke gik ud over Frankfurt).

Ja, jeg maa standse — skøndt jeg har nok at fortælle om. Gid jeg kunde være hos Eder en Aftenstund — da skulde jeg fortælle! Nu med Guds Hjælp kommer den Time vel nok, da vi atter skulle samles og tale om de svundne Tider. Jeg tænker paa Eder aarle og silde — snarere formeget end forlidet, thi jeg fordærver mig selv meget ved disse evindelige Tanker om Hjemmet; men jeg kan nu engang ikke gøre for det.

— — Dit næste Brev er det ogsaa bedst, Du sender »poste restante«, da vi ikke har fundet Logis endnu.

s. 123Og nu Guds Fred og Velsignelse over Dig og Eder Alle!

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 123

Athen, d. anden Oct. 1860.

Kjæreste Fader!

Jeg befinder mig særdeles vel her i Athen. Jeg fører et rigtigt Athenienserliv, driver om paa Gader og Stræder og taler med Alverdens Mennesker — Tydsk eller Fransk, thi begge Sprog er meget udbredte her. Mit Hovedformaal er at indhente Oplysninger om den græske Kirke, hvilket ikke er nogen let Sag, eftersom denne er i en fuldstændig Opløsningstilstand og først lige er begyndt at organisere sig. Men netop paa Grund heraf interesserer den mig i høj Grad, fordi den derved frembyder mangfoldige Paralleler med vore egne kirkelige Forhold. Men derved vanskeliggøres det meget at komme til nogen bestemt og klar Opfattelse, thi den Ene fremstiller Sagen saa og den Anden saa, saa at jeg stadigt maa jævnføre de forskellige Beretninger med hinanden. Ogsaa gaaer næsten al min Tid bort dermed, idet mangen Samtale ikke gjør mig klogere, end jeg har været før. Til andre Tider er jeg derimod meget heldig. Saaledes f. Eks. igaar, da en Handelsmand havde faaet fat i mig og trak mig rundt for at vise mig Athens gamle Mure, som han s. 124særligt havde undersøgt og derfor meente maatte have en lignende Interesse for mig. Det var en lang og trættende Tour over stenede ujævne Marker, og jeg var hjærtelig kjed deraf. Men tilsidst fik jeg dog noget for min Ulejlighed: ved en Kafée i Nærheden af det prægtige Zevs Olympstempel sad et sandt Pragteksemplar af en gammel Papas (Præst) i sin sorte Talar med et langt graat Skæg. Min Ledsager gav sig i Passiar med ham, fortalte ham, hvem jeg var, og nu oplystes det, at Papas'en forstod meget vel Tydsk — hvorpaa jeg naturligvis indlod mig i Samtale med ham, og som gammel Mand var det ham en ligesaa stor Glæde at fortælle som mig at høre. — Nu — til andre Tider maa jeg døje en Del kjedsommelig Snak uden at faae Noget at vide, det er en Selvfølge — men i hvert Fald skaffer jeg mig paa denne Maade en meget betydelig Menneskekundskab.

Læsning har jeg ikke synderlig Tid til — tilmed er det altfor varmt (idag har vi 25° R. i Skyggen) til at foretage strengere Studier. Det kan vel ogsaa vente, til Regntiden begynder, og jeg maa sidde smukt hjemme. Dog beder jeg Dig om muligvis at give mig Anvisning paa flere Skrifter om åen nuværende græske Kirke, som jeg da maaske kan erholde tillaaens her.

Vi have fundet Logis hos en tydsk Bogbinder Werth og give hver 8 Mark daglig for Kost og Logis. Kosten er god, men Logis'et er ikke godt. Dog det sidste har ikke saa meget at sige, saalænge s. 125vi færdes mere udenfor Huset end indenfor Huset. Dertil kommer, at det er overmaade vanskeligt at finde Logis her. Paa Hotellerne er det altfor dyrt, og i Byen kan man i Regelen kun faae Logis, naar man selv medbringer Seng. Hovedsagen er forøvrigt, at det er særdeles vakkre Folk. Konen er fra Athen, men taler ypperlig Tydsk, hun er en ung, rask Kone. Manden er en ærlig Tydsker, der lever i den Tro, at vi ere komne til Athen for at more os og nu gør Alt Sit for at bidrage dertil. Saaledes har han indført os i en Klub af herværende Tydskere, hvor Du nu kan finde mig om Aftenen, rygende Tobak og drikkende 01 midt imellem en Hoben agtbare tydske Borgermænd.

Professor Lykurgos, der alt havde modtaget Brev om min Ankomst fra Professor Reuss, tog ligesaa hjerteligt mod mig som denne. Han taler flydende Tydsk, da han i sex Aar har opholdt sig i Tydskland. Det er en ung Mand paa 30 Aar, fuld af Liv og Ungdommelighed: først for 3 Maa-neder siden er han bleven ansat her som Professor, idet han havde et meget stort Parti imod sig, der beskyldte ham for at være bleven Protestant under sit Ophold i Tydskland. Ogsaa den tydske Hofpræst Hansen, en Holstener, har jeg stiftet Bekjendtskab med — ligeledes med en ung Græker, en teologisk Candidat Papodopolos, der netop nu er vendt tilbage fra et fire Aars Ophold i Tydskland og aspirerer til en Professorpost her ved Universitetet.

s. 126At jeg ivrigt undersøger de gamle Oldtidsmomimenter, behøver jeg vel ikke at fortælle Dig. Underlige Følelser ere gaaede gennem mig — hvad enten jeg stod paa Stedet, hvor Athenienserne lo af Aristophanes Vittigheder, eller paa Stedet, hvor de lo af Apostlen Paulus^{*)}. Ja Acta 17 forstaar man dog bedre, naar man har Skuepladsen for sig, hvor Talen blev holdt.

D. 4. Oct.

Postdag idag — men intet Brev til mig! Jeg bliver nok sat paa smal Kost med Hensyn til Breve — ja Dig er det Synd at klage over, men Familien — hvad gør den? sover den maaske ud ovenpaa Sommerferiens Glæder?

Din inderligt hengivne Søn

Henrik.

s. 127

Athen, d. 2. Nov. 1860.

Du kjære, elskede Fader!

Vi har været lidt inde i Peloponnes og gjort Turen til Korinth, Argos og Nauplion. Vi fik en Anbefalingskrivelse med fra Hr. Werth til en tydsk Haandværksmand i Korinth, der saa kunde hjælpe os videre frem. I det sidste Aar har man anlagt s. 127en lille Stad Nykorinth tæt ude ved den gamle Havn Lechæum, thi den gamle Stad, der ligger en halv Miils Vej oppe i Landet og for et Par Aar siden blev ilde medtagen af et Jordskjælv, er i høj

Grad usund. Vor Tydsker boede i Nykorinth og modtog os med en mageløs Gæstfrihed. Han slagtede sine to Kalkuner og bød os det Bedste, som Huset for-maaede. Vi sov tilsammen med ham i hans Arbejdsværelse, der var vel forsvaret med stærke Slaaer og Laase, to dobbeltløbede Rifler hang paa Væggen og et Par store Hunde holdt Vagt i Haven. Vi gjorde herfra næste Dag (25. Oct.) en Udflugt til gl. Korinth — et usselt Hul, der gjør et yderst uhyggeligt Indtryk paa Beskueren. Des mere glædede den herlige Udsigt fra Akrokorinth os. Ved vor Tydskers Hjælp fik vi leiet et Par Heste for næste Dag. Næste Morgen (26. Oct.) maatte vi være paa Hesteryggen en Time før Solopgang og under den smukke stjerneklare Himmel rede vi forbi Akro-korinth — først nu begyndte Solen at hæve sig og kastede sine rødlige Straaler over Akrokorinths Top. Henved Kl. 12 ankom vi til Mykene: Agamemnons Grav og Agamemnons Borg. Den første er udmærket vedligeholdt, af den sidste er kun Porten tilbage. Om Stedet var nu stille og tyst, mægtige Muurlev-ninger saaes overalt: Fortidens Minder talte højt til mig her. — Henad Kl. 4 ankom vi til Argos og begave os straks paa Vejen til Nauplion tilfods, idet vi hastede afsted, thi Mørket falder paa alt Kl. 5 1/4: først ved Fuldmaanens Skin naaede vi Nauplion. s. 128D. 27. Oct. vandrede vi atter tilbage til Argos forat bese de cyklopiske Mure ved Tiryns og Ruinerne i Argos samt bestege Borgen Larissa, et temmeligt besværligt Stykke Arbejde, men som lønnedes ved en mageløs Udsigt over Arkadiens Bjerge. Søndagen d. 28. Oct. tilbragte vi roligt i Nauplion. Vi havde haft i Sinde at vende tilbage med Dampskibet fra Nauplion til Athen, men dette Dampskib gik ikke, og saa maatte vi vende samme Vej tilbage. Forat spare lidt paa Benene (og Støvlerne: mine vare i Færd med at tabe Saalerne) toge vi en Vogn til Charivati og gik herfra til Kortessu, et lille Røverhul, hvor vi maatte sove paa Gulvet fuldt paaklædte, og hvem der led af Søvnløshed kunde more sig med at kige Stjerner gennem Loftet. Heldigvis vare vi for trætte hertil og sov meget godt. Den næste Morgen begave vi os til Fods til Korinth: fire Timers hurtig Marsch. De to første gik meget godt, men nu bleve vi overfaldne af et Regnskyl, der varede ved hele Dagen. Der var intet Hus eller Træ til at give Ly, saa maatte vi blive ved at trave af Sted. Men Vejen blev efterhaanden opløst af Regnen: store tykke Lerklumper hængte sig under Fødderne som Blylodder, og for hvert Skridt vi gik frem, gled vi atter tilbage. Endelig Kl. 12 naaede vi til vor Tydsker i Korinth. Han blev som himmelfalden ved at se os, men modtog os med sin gamle Gæstfrihed og hjalp os at faa Klæderne tørre. Næste Morgen (31. Oct.) skulde vi gaae over Isthmen til Kalamaki, hvorfra Damp-s. 129skibet afgaaer til Piræus, men da Regnen vedblev, maatte vi tage Billetter til Omnibussen, som gaaer over Isthmen (betale 5 Rigsdaler for at køre 11/2 Mil i en Omnibus, propfuld af Mennesker). Veien var saa dyndet, at Vognen et Par Gange ikke var til at faae af Stedet, og jeg ventede stadigt, at Passagererne skulde faae Ordre til at stige ud og skyde bagpaa, men det gik dog, omsider naaede vi Kalamaki og derfra til Athen, hvor vi ankom d. 31. Oct. om Aft. — Idag har det skylregnet fra Morgen til Aften, saa nu er det da paa Tide at gaa i Vinterkvarter; jeg har i den Anledning taget fat paa Fichtes Moralphilosophi: jeg slider i Begyndelsen til den, som de stakkels Omnibusheste sled for at komme over Isthmen, og tilraaber mig mangt opmuntrende Hyp, Hyp! naar Vognen er ved at gaae i Staa.

Hvad mit øvrige Befindende angaaer, da har jeg vænnet mig til at spise Olie med saadant Liebhaber, at jeg, der i København vendte en Kartoffel tre Gange, før jeg spiste den, nu fortærer hele Læs af Kartoffler, tilberedte i Olie. Ogsaa har jeg tillagt mig et Par frodige Knebelsbarter, der bragte en ung Græker fra Nauplion til at afgive den Erklæring, at jeg saa ud, som om jeg var født og baaren i den By Nauplion. — Og nu Farvel: Gud holde sin Haand over Eder Alle!

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 130

Athen, d. 17. Nov. 1860.

Kjære Fader!

Da Du i et Brev fra Louise beder mig ikke at reise til Syrien, før jeg har hørt Din Mening desangaaende, saa kan jeg kortelig svare Dig med det gamle Vers, at

Wer in Canaans Land will stehn,
Muss erst durch Ægyptens Wüste gehn.

Vor Rejse til Syrien vil gaae over Ægypten, hvor der aldeles ingen Fare er paa Færde — og først her ville vi kunne indhente de nødvendige Efterretninger om, hvorvidt det er muligt at komme til Jerusalem. Vi blive imidlertid endnu fem eller seks Uger her i Athen. Her mener iøvrigt Folk, at der intet er i Veien for at reise til Jerusalem, og hvorledes Rygterne voxer paa Veien, har jeg jo det bedste Exempel paa med dette atheniensiske Oprør, som jeg har haft megen Besvær med at faae Noget at vide om. Ogsaa om Constantinopel hedder det jo, at det skulde være farligt at besøge: ikke desmindre taler jeg oftere med tyske Rejsende, som komme directe derfra og forsikre mig, at de have ikke sporet det Mindste til Muselmændenes Fanatisme. Skulde det derfor ikke lykkes os at komme til Jerusalem, da have vi i hvert Fald i Sinde at reise til Constantinopel.

Vi have da nu endelig faaet en græsk Lærer og ere begyndte paa det Nygræske for Alvor. s. 131 Denne benytter den Ollendorfske Methode, og jeg er nu nysgerrig for at see, hvorvidt man kan komme med denne, ifølge hvilken man kun begynder med et lidet Antal Ord, som atter og atter maa repeteres, og først efterhaanden optages et større Gloseforraad — det er jo i Grunden den Maade, hvorpaa Børn lære at tale, og forsaavidt synes den mig at være ganske praktisk. Vor Lærer er meget consequent, den første Time maatte vi sidde hele Tiden og declinere ὁ, ἡ, τό, uagtet jeg forsikrede ham, at det havde jeg lært for ti Aar siden — men det ligger nu een Gang i Methoden at begynde med Artiklen, hvad enten man kan den eller ikke. Schmidt sad som sædvanlig med stor Taalmodighed og decimerede og følte sig særdeles opbygget derved. Vi have een Time hver Dag (fra 2—3).

Jeg har haft overordentlig Glæde af at studere Fichtes Moral. Kan jeg end langt fra billige Præmisserne, saa er det dog en sand Glæde at studere et fast bygget System igennem, navnlig i Moralen, hvor Fristelsen er saa grumme stor til et løst Ræsonnement paa Maa og Faa og en endeløs Bredde og Selvbehagelighed ved sin egen Tale. Hos Fichte er dette ikke Tilfældet, og den mandige Aand, der gaar gennem Systemet, virker forfriskende som en kraftig Nordenvind. Nu begynder jeg ogsaa saa smaat at bygge mit eget Moralsystem op: Steen og Bjælker ligge hist og her, men endnu er der ikke udtalt noget skabende »Bliv« derover. Det er forøvrigt ogsaa eet af mine mange »pia desideria«, at s. 132 det engang i en modnere Alder maatte forundes mig at fuldføre en saadan Bygning, et ægte videnskabeligt Værk, men om jeg muligvis atter her overvurderer mine egne Kræfter, det maa Vorherre vide. Dog det er som sagt et pium desiderium, der angaaer en fjern Fremtid, for Tiden har jeg saa meget at rydde op i — og saameget at tage vare paa, at jeg undertiden hverken veed ud eller ind. Og i min Utaalmodighed synes jeg ofte, at den ene Dag løber som den anden, uden at jeg faaer noget gjort. Men jeg haaber til Gud, at min gode Engel er med mig og fører mig paa den rette Vej — bl. a. til Jerusalem. Jeg skal nu tage fat paa Dommernes Bog og Davids Historie dels for ikke at glemme det Hebraiske, dels for at forberede mig til Opholdet i Jerusalem, som jeg endnu ikke har opgivet Haabet om.

Vi have i denne Tid været meget sammen med en dansk Billedhugger Herzog, der er ankommen hertil fra Rom og opholder sig her en 14 Dages Tid. Vi have været dygtigt om med ham paa Akropolis, i Theseustemplet o. s. v., og han har aabnet vort Øje for meget, som vi hidtil ikke havde lagt Mærke til.

I klage meget over min Skrifts Utydelighed: for en stor Del grunder dette sig i det jammerlige Blæk, som man faaer her — en sand Grød, som Schmidt spæder snart med Kaffe og snart med Vand, uden at det derfor bliver stort bedre.

Tak for den Overbærenhed, Du viser mod s. 133 mine Breve, der ere temmelig lakoniske, for ikke at sige afjaskede — men som Du ikke desmindre med din sædvanlige Kjærlighed lønner med lange og udførlige Epistler, der da ogsaa blive læste saa hyppigt af mig, at jeg tilsidst næsten kan dem udenad.

Gud velsigne Dig og Eder Alle!

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 133

Athen, d. 1. Dec. 1860.

Kjære Fader.

Mine Penge have hidtil slaaet til, og jeg haaber ogsaa, de ville gøre det for Fremtiden; det vil sige, jeg haaber da, at Consistorium ogsaa for det følgende Aar tilstaar mig firehundrede Daler. — Du erindrer vel, at det er Terminstid nu, og Du er vel nok saa god at indbetale 600 rd. til Firmaet Schmidt og le Maire. — Med det græske Dampskib hænger det saaledes sammen, at Dronningen vil lade hente et Par Palmetræer i Ægypten, og med dette Dampskib kunde vi da afgaae, hvorved vi kunde komme directe til Ægypten, istedetfor at vi ellers maa gjøre den lange Omvej over Smyrna: men jeg frygter forøvrigt, at der ikke bliver Noget deraf — thi »Riget fattes Penge«. At Frøken Bre-s. 134 mer vilde tage med, er en Misforstaaelse, hun bliver her i Athen Vinteren over.

Vi have da været paa Bal — rigtignok i den tydske Klub, men forskellige Grækere vare indbudne, saa at der blev talt langt mere Græsk end Tydsk. Kunde jeg end ikke selv deltage i Conversationen, saa havde jeg dog den Fornøjelse at høre paa en Balconversation, der blev ført paa Græsk — ligesom det hører til min stadige Morskab, naar jeg gaaer paa Gaden, at høre et Par treaars Purke snakke Græsk sammen med en Færdighed, som Madvig maatte misunde dem. Morede det mig forøvrigt paa hint Bal at høre Damerne tale Græsk, saa blev jeg da end mere forbavset over at træffe en Dame, der kunde tale Dansk — meget var det jo ikke, hun kunde, thi hun havde kun været et Par Maaneder i Danmark, men det var da nok til at bringe mig helt ud af Quadrillen. — Med vort eget Græsk gaaer det saa smaat fremad: meget kunne vi jo rigtignok ikke, men det er da altid nok til at hjælpe os frem med. Men naar Du vil lære noget Nygræsk, saa maa Du reise til

Grækenland, thi af Bøgerne lærer Du intet. Hvad Grammatiken siger er rigtigt, det siger vor Lærer er galt — alt det Gammelgræsk, som jeg i sin Tid har gjort mig saa stor Umage med at lære, maa jeg nu see til at glemme igen, saa Enden bliver vel tilsidst, at jeg kommer hjem og hverken kan Nygræsk eller Gammelgræsk.

Igaar fik jeg atter et Brev fra Hans Sørensen s. 135— vil Du takke ham ret meget derfor og sige ham, at han staaer øverst paa Listen blandt dem, der skal have Brev.

Urolighederne ere iorøvrigt begyndte igen. Folket vil have et nyt Ministerium, og Kongen vil ikke give det — forleden Dag rykkede endog Militairet frem, hvorpaa Folkemængden (Schmidt og jeg inclusive) i største Hast toge Flugten *).

Din Dig inderligt hengivne Søn

Henrik.

Valdemar Schmidt beder hilse mange Gange.

s. 135

Athen, d. 15. Dec. 1860.

Kjæreste Fader!

Uagtet jeg idag har afsendt Brev til Dig, tager jeg dog alt nu fat paa et nyt forat svare paa Dit Spørgsmaal: »hvad skal jeg i min (Din) Ansøgning til Consistorium angive om Dine Studier i Athen eller om Dine fremtidige Rejseplaner?« Thi jeg frygter, at jeg under al den Uro, som jeg nu skal leve i, let kunde glemme at svare derpaa.

Hvad Studierne i Athen angaaer, da maa Du sige, at jeg har efter bedste Evne søgt at iagttage den græske Kirkes Tilstand, som den nu er, og at jeg haaber en Gang at offentliggøre noget herom; s. 136dog maa man ikke for hurtigt fordre noget af mig, thi jeg ønsker gerne at overveje det nøiere, ligesom jeg maa stifte et nøiere Bekjendtskab med den romerskkatholske Kirke, inden jeg ret kan forstaa den græske, der, uagtet al sin Protesteren mod Rom, dog har meget tilfælleds med katholsk Religion i sin Praxis (men er saare forskellig i sin Theori). Derfor ønsker jeg at opholde mig et halvt Aars Tid i Rom, thi der først lærer man Katholicismen ret at kjende — hertil ansøger jeg om Understøttelse hos Consistorium. — Jeg har i denne Tid ret ofte ved Samtaler med Billedhugger Herzog erfaret, hvormeget det skorter mig paa Kundskaber i den Retning, thi hvergang jeg i vore Samtaler om Katholicismen siger: »det har jeg læst«

— saa svarer han altid: »men det har jeg seet« — og saa maa jeg jo tie stille.

Vil Du hilse gamle Nørregaard ret meget fra mig og takke ham for hans Brev — ogsaa Jens N. maa Du takke — men Ernst Trier! ja han er vel i en saa uhyre Aktivitet, at han ikke ændser alle mine Opfordringer om Breve mere end Myggestik.

D. 17. Dec.

Regn og Storm — og imorgen skal vi ombord — hu ha!

Syra d. 19. Dec.

Efter en heldig Seilads ankom vi hertil i Morges — jeg skriver dette midt paa Torvet ved et Glas Vin. Kl. 4 sejle vi til Smyrna, hvor vi haabe at ankomme imorgen Middag.

H. S.

s. 137

Cairo, d. 7. Jan. 1861.

Kjæreste Fader!

For en Uge eller mere siden har jeg afsendt Brev til Dig fra Alexandria, hvori jeg har fortalt om min Rejse fra Grækenland til Ægypten. I Alexandria tilbragte vi fem herlige Dage; d. 31. Dec. ankom vi om Aftenen til Cairo. Jeg spadserede ned paa den fælleds Spadseregang her, Esbekieh, og tilbragte Nytaarsaften med at lægge Rejseplaner for det kommende Aar. I Cairo har jeg nu tilbragt en Uge og jeg befinder mig særdeles vel her. Cairo er en ægte orientalsk Stad: snævre Gader propfulde af Tyrker, Kameler og Æsler, Moskeer, Palmetræer, i Baggrunden Nilen og Pyramiderne, der har Du Recepten til Cairo. — Jeg fører Hotelliv her, spiser to Gang om Dagen ved Table d'Hôte, thi jeg kan ikke finde noget Privatlogis. Jeg er jo her kommen ind

paa den rige Englænderroute og maa spille mit Kort godt for ikke at komme til at give Spurven i Tranedans. Saaledes har jeg stiftet Bekendtskab med en rig russisk Dame, der er taget herud for sin Helbreds Skyld. Jeg har gjort Ridetur til Æsels med hende, spadseret med hende, men er nu bleven stukken ud af en russisk Prinds (saaledes kalder Kellneren ham — jeg tror ikke, han er mere end en Adelsmand), men kan dog ikke sige, at jeg føler mig saa synderlig ulykkelig derover, thi rige Folk og fornemme Folk paa Reiser blive som oftest efter to eller tre Dages Forløb yderst kedsommelige: thi Penge, Hoteller, He-s. 138ste, Comedie og Penge — voila den Trædemølle, hvori deres Tanker bevæge sig.

Hvad der ikke lidet bidrager til at gøre Opholdet her behageligt, er den Masse Rideæsler, her findes, og paa hvilke man for en Bagatel kan gennemstreife Byen og Byens Omegn. Hvert af disse Æsler er ledsaget af en Driver, men disse Driveres Uforskammethed gjør Du Dig intet Begreb om — De overgaae langt vore Kaperkudske: forleden Dag var min Frakke nær bleven revet itu, thi idet jeg vilde bestige et Æsel, hængte en lille Gut sig fast i mit ene Frakkeskjød, for at jeg skulde bestige hans Æsel, og først efter nogle truende Bevægelser med Stokken kunde jeg sætte ham i Respect. Naar man da atter kommer tilbage, begynder Ulykkerne først ret — thi de ere aldrig tilfredse med den Betaling, som de faa. I Begyndelsen gav jeg dem noget mere, men det var blot at gyde Olje i Ilden, thi jo mere jeg gav dem, desmere vilde de have, saa nu gjør jeg kort Proces, giver dem, hvad jeg finder for godt, gaaer derpaa ind i Hotellet og lader dem hyle, saameget de vil. — Jeg har truffet to Danske her, den ene ejer en Café, den anden er Sadelmager, hedder Høilund og er en meget flink Mand, der er villig til at hjælpe.

Forøvrigt er jeg Enkemand i disse Dage, idet Schmidt er rejst tilbage til Alexandria for at gjøre Anstalter til Nilrejsen. Denne Rejse sætter mig i Forlegenhed, thi den er kostbarere, end jeg havde troet, saa jeg bliver vist nødt til at opgive den. Schmidt vil derimod under alle Omstændigheder s. 139gjøre den — han har studeret Hieroglypherne med stor Iver i Kjøbenhavn og ønsker nu at faa Anvendelse for dette Studium. I saa Fald bliver jeg nødt til at tilbringe en Maanedstid alene i Cairo eller Alexandria uden at have synderligt Udbytte af et saadant længere Ophold. Men jeg kan ikke rejse til Jerusalem før sidst i Februar Maaned, thi indtil den Tid skal Klimaet være yderst ubehageligt i Jerusalem med Regn og Snee.

Schmidt er nu vendt tilbage til Alexandria for om muligt at bevæge Consul Dummreicher til at gjøre Noget for os med Hensyn til Nilrejsen — men Schmidt vil som sagt i hvert Fald opad Nilfloden.

Henrik.

s. 139

Cairo, d. 15. Jan. 1861.

Kjæreste Fader!

Endskøndt jeg, idet jeg hjemsender det ene Brev efter det andet uden at faa Svar, har samme Fornemmelse, som om jeg talte til en døv Mand, vedbliver jeg dog dermed i Haab om, at I have modtaget mine Breve, men at det er Postvæsenets Skyld, at jeg ikke har modtaget Eders.

Nu har jeg tilbragt fjorten Dage i Cairo og har da ogsaa erfaret, hvad det vil sige at føre Hotelliv. Hermed er jeg imidlertid ingenlunde utilfreds, da Værten er en gemytlig Tydsker. Man begynder s. 140ligesom Børnene med at see paa hinanden; lidt efter lidt stifter man Bekendtskab.

Den russiske Prinds Maniloff (jo han er virkelig Prinds efter Alles Sigende — see iøvrigt mit Brev af 7. Januar) og jeg blev forsonede med hinanden og ere nu iegode Venner. Saa kom den russiske Dame (jvnfr. mit sidste Brev) og en Franskmand paa en spændt Fod, fordi Franskmanden ved Table d'Hôte erklærede, »que tous les femmes Russes sont stupides« (formodentlig vidste han ikke, at en Russerinde var tilstede) — men Franskmanden var for meget Franskmand til ikke at sige hende et Par Complimenter bagefter, og hun formeget Kvinde til ikke at modtage dem, saa blev ogsaa de forsonede.

Forleden Dag ankom der en Polak hertil, med hvem jeg snart sluttede Venskab og Broderskab. Han fik mig til at købe et Par gamle ægyptiske Gudebilleder, som jeg om Aftenen fremviste ved Table d'Hôte — men sikken et Spektakel der blev! Franskmanden paastod, at de var uægte, medens Polakken, der havde forledt mig til at købe dem, erklærede dem for ægte, og hele Selskabet delte sig i pro og contra, indtil endelig Værten beroligede os ved at erklære, at naar jeg bare troede, at de var ægte, saa kunde ingen bevise mig, at de var uægte.

Igaar havde jeg en meget anstrængende Ridetur for at bese Pyramiderne ved Sakkara. Prindsen og Polakken og en tredie Herre vare mine Ledsagere. Prindsen vilde partout have en Dragoman, medenss. 141Polakken og jeg, der af dyrekøbt Erfaring veed, hvad en Dragoman vil sige, paa det Bestemtteste satte os derimod. Prindsen vilde da selv betale Dragomanen, og saa maatte vi andre give efter, men ikke desmindre forstod Dragomanen med den største Forekommenhed at angle henvend en Napoleondor op af Lommen paa os Hver. Turen var forøvrigt yderst interessant, og uagtet jeg trods en stærk Hovedpine maatte i den brændende Solhede vade i det dybe Ørkensand, fortryder jeg dog ikke den havde Besvær. Hvad der mest

vakte min Interesse, var Serapeum ɔ: Apisgravene, der i 1851 ere opdagede af Mariette. Ind i Fjeldvæggen er der hugget en lang Gang, og i Nischer paa begge Sider af denne ere de kolossale Stenkister hensatte, hvor Apis'erne bleve begravne. Ingensinde har jeg fornummet saa stærkt, hvilket Herredømme Overtroen kan vinde over Menneskenes Hjerter som ved dette Syn — hvilket Arbeide, hvilke Suk og hvilken Stønnen, og alt det for at begrave Dyr!

Schmidt er endnu stedse i Alexandria, og hvilke Bedrifter han udretter der, veed jeg ikke, thi jeg faar ingen Breve fra ham. Atter her maa Postvæsenets Uorden være Skyld deri, thi Schmidt er altfor ordentlig til at han skulde undlade at skrive mig til.

Anden Mosebog læser jeg her med stor Glæde — jeg tror ganske sikkert, at Skuepladsen for den første Halvdeel er Memphis og Omegn, altsaa Egnen omkring Cairo. Landskabet her passer ganske s. 142til Beskrivelsen: Nilfloden med sine tætte Siv, Ørkenens dybe Sand, hvori Jøderne have trællet, og hvor Moses begravede Ægypteren, som han havde dræbt, — ja Traditionen vil endog paa den lille Nilø Roda paavise det Sted, hvor Moses blev udsat som Barn. Jeg kan aldrig vandre langs Nilflodens Bredder og see over til Pyramiderne uden at tænke paa, at disse samme Pyramider har Joseph og Moses gaaet og set paa i deres Udlændigheds Dage.

Spørg dog forøvrigt Professor Hermansen om, hvorvidt man med Sikkerhed tør sige, at Memphis har været Skuepladsen for hine Begivenheder, eller om den maaske snarere skal søges ved Theben i Øvreægypten *).

Ogsaa Herodot læser jeg: snart fængsles jeg af det Liv og den Anskuelighed, hvormed han veed at fremstille Alt — snart morer jeg mig over alle de Skipperhistorier, som Herodot fortæller med den mest alvorlige Mine, fuldkommen overbevist om deres Sandhed.

Den 16. Januar 1861.

Jeg blev igaar afbrudt i mit Brev derved, at Schmidt traadte indad Døren. Han har arbeidet ufortrødent i Alexandria, saaledes at den projecterede Nilreise virkelig kommer i Stand. Han har nu leiets. 143en Baad med Capitain, otte Matroser og en Dragoman: Reisen skal gaa til en Dagsreise Syd for Theben, ved Nilens første Katerakt, den skal vare i to Maaneder og vil koste hver af os mellem 3 à 400 Daler. Vi komme saaledes helt op paa Grænsen af Nubien.

Sagtens er Du meget forundret over, at jeg aldeles paa egen Haand foretager denne Reise uden at raadspørge Dig. Men dels kunne dine Raad ikke hjælpe her, da de ville udeblive tilligemed dine Breve, dels er Du ukendt med Forholdene, og endelig foretrækker jeg at handle uden at høre din Mening først istedenfor først at høre din Mening og bagefter alligevel handle mod den.

Imorgen eller iovermorgen, saasomt vor Baad kommer fra Alexandria, gaae vi ombord. Saa farvel da — om jeg end Intet hører fra Dig, saa veed jeg dog, at dine Ønsker og dine Bønner følge mig. Gud velsigne Dig derfor, han holde sin Haand over Dig og over Eder Alle!

Din Dig inderligt hengivne Søn

Henrik.

s. 143

Cairo, d. 21. Januar.

Vi har faaet to Englændere og en gammel Nordmand, Consul Ring til at følge med os opad Floden. Den sidste er en herlig gammel Mand, jeg er overordentlig glad over hans Selskab.

Forøvrigt læser jeg nu Brugsch, Histoire d'Egypte, der indeholder særdeles interessante Op-s. 144lysninger om det gamle Ægyptens Historie. Nei jeg havde Ret: det var ingen tom Phantasidrøm, der drog mig over til den gamle Verden — den gamle Historie er bleven som lyslevende for mig. Blandt Andet opstiller Brugsch den Formodning, at efter hans Beregning skulde den Pharao, der druknede i det røde Hav, være Menephta II — og nu har Schmidt og jeg i det herværende Museum, hvortil alle ægyptiske Oldsager indsendes, fundet en Basaltstøtte med Hieroglyphindskrift af Menephta II. Hvorvidt Brugsch Beregning er rigtig, veed jeg ikke, men det veed jeg, at jeg har aldrig seet et saadant Udtryk af Hovmod og ubøielig Trods, som det, der ligger i hint Ansigt, saa at om en Billedhugger i vore Dage vilde fremstille hiin Pharao, kunde han ikke finde en bedre Model end denne Statue.

Din trofaste Søn

Henrik.

s. 144

Nilfloden, d. 7. Februar 1861.

Kjære Broder ^{*)}!

Da jeg var i Grækenland, bad Du mig om at skrive blot et lille Brev fra Grækenland, og da jeg nu er i Ægypten, beder Du mig om bare et lille Brev fra Ægypten. Det vilde være Synd ikke at opfylde et saa uskyldigt Ønske, og Du faar da s. 145Brevet direkte fra Nilfloden. Vor lille Baad flyver afsted med Pilens Fart, saa Bordet staar ganske skævt, og jeg maa holde vaagent Øie med Blækhuset — vi ere omtrent 30 Mil Syd for Cairo.

Tak og atter Tak for dit sidste varme, broderlige Brev! I Meget maa jeg give Dig Ret, men i Hovedsagen giver jeg Dig Uret (Du maa undskyldte, om mine Sætningskonstruktioner undertiden blive lidt utydelige, thi her sidder en af vore arabiske Søfolk og spiller paa Tamburin og synger; Schmidt og Normanden faae sig en lun Passiar, og den forbistrede Baad krænger hele Tiden, saa at jeg, der ingenlunde er helbefaren Sømand, stadigt sidder i en vis Frygt for, at jeg muligvis kan komme til at maale, hvor dyb Nilen er). Ja vel længes jeg efter Eder, I kære i Hjemmet, men trods al Hjemve, trods al Længsel, trods al Utilfredshed fortsætter jeg min Reise, saalænge Gud giver Helsen og Sundhed, og Universitetet giver Penge, thi jeg vil ikke give efter og ikke lade mig tvinge af nogen Sygelighed i Sindet.

Tro heller ikke, at jeg ikke kjender til Reiseglæderne! Ja vel er der Tider, hvor jeg er nedbøiet og mod i Hu, men der er sandelig ogsaa Tider, hvor jeg med usigelig Glæde heiser mit Flag og stævner min Cours og takker Gud, der viser mig sin store herlige Verden. Og stor var min Glæde, da jeg læste Plutark, og end større var den, da jeg fik fat i Fichtes Moral, thi i denne sidste fandt jeg Opklaring paa meget i mig selv, som jeg før ikke havde forstaaet. Heller ikke skal Du eller Andre sammenligne mig for meget med Valdemar Schmidt, s. 146thi dertil ere vi To altfor forsk] ellige. Det Quantum Glæde, som jeg fortærer i Løbet af en Time, det lever han paa i hele otte Dage.

Engländeren, som skulde følge med os op ad Nilen, gjorde Vrøvl, da det kom til Stykket, saa Schmidt og jeg tilligemed vor gamle Nordmand, Consul Ring (fra Drøbak) bleve alene. Nordmanden er sine 65 Aar gammel, men rask og rørig som Nogen af os. Han har ført et yderst æventyrligt Liv, omtumlet sig paa den hele Klode. I de lange Aftner sidder han da og fortæller os Historier fra sine Ungdomsdage, medens Araberne udenfor antænder et Baal for at varme sig, ligge rundt om det og spille Tamburin og synge til. Men om Christendommen mener Consulen, at det er tom Snak, følgelig faar vi adskillige theologiske Dystløb, saa det knager efter, thi vi ere lige hidsige begge To. Men Gemyt er der i den Gamle og fortælle, det kan han.

Hvad Du fortæller mig om dine poetiske Produktioner ^{*)}, glæder mig, navnlig at Du ikke vil forhaste Dig, men vente til Jul. Thi for ikke at tale om, at det just ikke er hver Dag, at Vorherre lader os faae en god Idee, som man kan benytte, og at man derfor som en klog Husholder ikke bør bortødsle den, saa er ogsaa den fine Udarbeidelse af Smaaparter af stor Vigtighed. Det har jeg lært ved at betragte Strassburgermünsteren, Parthenon og Ereiktonustemplet, thi Beundringen vækkes her i lige høi Grad ved at beskue den store geniale Idee, s. 147der udtaler sig gennem disse Bygninger, som ved at see den Samvittighedsfuldhed, hvormed hver Søjlecapitæl, hvert Marmorstykke er udarbeidet. Det er en Prædiken, som jeg oftere har holdt for mig selv, men som Du vel ogsaa kan have godt af at høre.

Læg af og til et Par Linier ind i Pastor Schmidts Breve til hans Søn, thi jeg har nu snart i tre Maaneder Intet hørt fra Kjøbenhavn. Vilhelmines og dine to sidste Breve vare mig derfor til stor Glæde. — Af Blomster har jeg trods al min Søgen ikke kunnet finde andre end den vedlagte, som jeg vel neppe behøver at sige Dig Navnet paa. Heller ikke Storcken kan jeg hilse Dig fra, thi trods al min Speiden har jeg ingen seet.

— Mine bedste Hilsener til Dig og din Vilhelmine

fra din Dig inderligt hengivne Broder

Henrik.

s. 147

Nilfloden, 60 Mil Syd for Cairo, Onsdag, 13. Febr. 1861.

Min kjære, elskede Fader!

Du kan ikke tro, hvad det er for en forunderlig Følelse for mig nu snart i tre Maaneder Intet at have hørt fra Dig eller fra Eder derhjemme, thi siden hint tidt omtalte Brev af 28. Nov. har jeg intet seet — hvad kan der ikke være sket i den Tid! For et Par Uger siden traf jeg en Franskmand her paa Nilen, der fortalte mig, at han i de sidste s. 148Aviser havde læst, at Krigen var udbrudt mellem Danmark og Tyskland. »Er den virkelig udbrudt?« spurgte jeg forskrækket — »Qui, c'est à dire à peu près«, var Svaret — »naa, ikke Andet! ja vi har i de sidste ti Aar à peu pres havt Krig med Preussen«, — dog hvem kan vide, naar det à peu pres bliver til

Virkelighed!

Nilrejsen har havt sine store Glæder, som ogsaa sine Ubehageligheder. Til de sidste regner jeg, at vi vare næppe komne ud fra Cairo, førend vi bleve overfaldne af den ægyptiske Vinter, der mældte sig i Skikkelse af en heftig Storm fra Syd, der tvang os til i tre Dage at ligge stille paa den samme Plet foran en lille arabisk Landsby, hvor der ikke fattedes meget i, at jeg var død af Kedsomhed. Thi oppe i Land fygede Stormen, saa at jeg skyndsomst søgte ind i Baaden, og ude i Baaden trak det ind i Kahytten, saa jeg atter søgte op i Land; dertil var Kulden saa stærk, som jeg aldrig havde ventet at træffe den i Ægypten, men saa hørte Stormen heldigvis op. — Et andet Uheld var, at Nordmanden, Consul Ring (med hvem vi rejse alene, thi Englænderne bleve tilbage i Cairo) forstaaer sig bedre paa Søvæsen og Madvæsen end vore Arabere. Følgelig laae han i evig Strid med Captainen og Kokken, men da han er meget hidsig og ikke er det arabiske Sprog mægtig, saa gik jeg i stadig Frygt for en eller anden Ulykke. Saaledes hændtes det en af de første Dage, da Schmidt var gaaet i Land, og jeg sad ovenpaa Kahytten i behagelige Drømmerier, at jeg pludselig blev udreven s. 149 af disse ved et heftigt Skænderi inde i Kahytten og et tungt Fald. Jeg ned ad Trappen og saae Nordmanden ude af sig selv af Raseri kaste Captainen paa Døren og raabe: »Jeg skal lære din uforskammede Slyngel at trække mig i Skæget!« Ved Folkenes Hjælp fik jeg nu at vide, at Captainen forat stille Nordmanden tilfreds og bevidne ham sin Højagtelse havde taget ham i Skæget, hvilket hos Araberne er en meget stor Hædersbevisning, men Nordmanden havde forstaaet Sagen uret, og jeg maatte tænke paa Holbergs Oldfux, der giver et Ørefigen forat betegne: »ærbødigste Tjener!«^{*)} — Schmidt vil endogsaa vide, at nede i Nubien bor nogle Negerstammer, der betegne deres Højagtelse ved at spytte den Fremmede i Ansigtet — men saa langt komme vi heldigvis ikke ned.

Nordmanden er i det Hele overordentlig activ; han fik mig til at staae og tappe Vin af paa Cairos Gader, men da han ogsaa vilde have mig til at hakke Petersilie og skrabe Gulerødder, saa gjorde jeg Oprør (da vi havde en Kok med os til at besørge dette Arbejde), og der udbrød formelig Krig imellem os, i hvilken der tilfaldt Schmidt den vanskelige Opgave at holde med begge Parter. Imidlertid kunde vi ikke udholde ret længe at se surt til hinanden — Nordmanden lagde noget Baand paa sin altfor store Virksomhed, og for da atter at føje ham paatog jeg mig af egen Drift at rense noget Smør en Dag, hvorover han blev saa glad, at han s. 150 glemte alt sit gamle Nag, og vi bleve gode Venner som forhen.

Herlige Morgenlandskaber har jeg set — naar jeg kommer udaf min Køje om Morgenen og ser udover den spejklare Flod, da maa jeg altid tænke paa Dig, thi jeg ved, hvilken Pris Du sætter paa en frisk og straalende Sommermorgen. Og her er en paradisisk Ro og Fred udbredt over Alt, Solstraalerne falde saa lifligt hen over de unge Palmetræer, og dertil den store herlige Flod og Ørkenens Bjerge i det Fjerne — ja vel maa jeg da udbryde:

Bryde min Sjæl i Beundring ud!
Love, prise og takke den Gud!

Og aldrig kan jeg se disse Hjørde af Kameler og Æsler, uden at jeg maa tænke paa Abraham:

Rig paa Kameler, Æsler og Faar,
det var den Herre med Ære!

Endnu have vi intet set af Rejsens egentlige Maal, nemlig de gamle Kongeborge og Templer, thi vi benytte enhver Smule god Vind til at naa opad Nilen — hjemad kunne vi nemlig altid gaa med Strømmen. — Varmen har i de sidste Dage begyndt at genere os: den er som den stærkeste Sommervarme hos os — og værre bliver det nok siden.

Schmidt har paa hele denne Rejse viist en fast utrolig Selvopofrelse og Hengivenhed — om ham kan jeg rigtignok sige: »jeg er kommet efter, han s. 151 ejer skjulte Kræfter«. En bedre Rejsefælle kunde jeg vel næppe have fundet herovre.

Onsdag 20. Febr. Kl. 3.

Vi sejle nu mellem de Kyster, hvor fordem det »hundredportede Theben« hævede sine stolte Paladser — nu er her Øde og Tomhed. — Heden er trykkende. — Vi gaa imidlertid ikke i Land, men søge lige ned til Assuan for at benytte den Smule Nordenvind, som Vorherre endnu vil sende os, og da drive tilbage, naar Sydvindene begynde, og da først beseer Ruinerne. Hernede gaae Indbyggerne omtrent i samme Dragt som den, Fader Adam gik i før Syndefaldet.

Vi ere endnu stedse i Færd med at seile opad Floden (idag er det 4 Uger, siden vi forlod Cairo). — Igaar gjorde vi Holdt i Esneh, hvor Skibsmandskabet skulde bage Brød, og besaa der en herlig Tempelhal. Den har tidligere været begravet under Støv og Jord, men paa et Besøg 1842 lod Muhamed Ali den grave ud. Det er imidlertid kun Forhallen, der sees, det egentlig Tempel er begravet af Jord, og Araberne have bygget deres Huse ovenover, saa det er umuligt at trænge derind. Men denne Forhal er noget af det mest Storartede, jeg endnu har set. Vel er den fra en seen Tid, fra Ptolomæernes og den romerske Keisertid, men den er holdt i

gammel ægyptisk Stil, der her imidlertid er sammenblandet med den græske. Saavel Vægge som Søjler ere dækkede med Rækker af Hierogly-s. 152pher, saa at de danner som en stor Bog huggen i Sten. Men Indholdet er ikke synderlig interessant, thi det er lutter Datums Angivelser — som hele Ægyptens gamle Historie i mange Henseender synes mig at ligne et stort Regnestykke. Men storartet er det Indtryk, som Bygningerne afgive, langt større end vore moderne Bygninger, hvor herlige disse end kunne være, thi disse sidste kunne ikke virke saa grandios og ærefrygtsbydende, fordi de mangler den høje Alder og det dybe Fald — thi falden Storhed vækker underlige Toner i Sjælen, og jeg maa da tænke paa Novalis' Ord:

»O einsam steht und tiefbetrübt,
Wer heiss und stark die Vorzeit liebt.«

Den 26nde Febr.

Idag var det Moders Fødselsdag — den har jeg fejret med at være i Nubien: ak ja, hvad mon hun vilde sige, om hun levede og hørte, at en af hendes Sønner havde været i Nubien. — Nu vende vi da atter Skibet mod Nord. — Jeg har været i Syene, den sydligste Grænsestad i Romerriget, hvortil Juvenal blev forvist formedelst sin altfor store Vittighed. Jeg har været paa Nuøerne Philæ og Elephantine, hvis Navne staa som en dunkel Barndomserindring fra min Geographi. — Paa Philæ findes betydelige Levninger af Ibistemplet, rigtignok fra en seen Tid, men de tjene dog til at give en klar Forestilling om den ægyptiske Tempelbygning, der er s. 153saa hel forskellig fra den græske. Øen Philæ selv danner et af de skønneste Landskabsbilleder, som man kan tænke sig. — Jeg talte forøvrigt der med en tysk Missionær, der fortalte mig, at Triester Havn er spærret — saa er det vel Grunden til, at jeg ingen Breve faaar.

D. 27. Febr. Aften. — Idag har vi besøgt Templet i Ombos, der ogsaa er fra Ptolomæernes Tid — en Del er bortreven af Floden, en anden er tildækket af Ørkensand, men hvad der staa tilbage, er dog endnu herligt at skue. Imorgen skulle vi bese Gravene og Stenbruddene ved Silsileh, dernæst Templet ved Edfu, saa Gravene ved El Kab, og dernæst gaae vi til Theben, hvor vi tilbringe ti Dage for ret at betragte alle Mærkelighederne der.

Fredag 1. Marts. — Jeg har idag besøgt Templet i Edfu; det største og herligste af hvad jeg endnu har seet. — Studiet af Architektur er forøvrigt et godt Studium for en Æstetiker; det er som en stor Billedbog, hvori Kunstens Love ere fremstillede.

s. 153

Theben i Øvreægypten, d. 5. Marts 1861. Aften.

Kæreste Fader!

Skøndt her ligger i min Mappe Brev til Dig, til Broder Peter og til Ernst Trier, sender jeg dog ingen af dem af Sted, da jeg aldrig kan tro, at et Brev skulde naae levende fra Øvreægypten til København, og jeg nødtigt vilde, at disse Breve skulle s. 154gaae tabt. Da Schmidt imidlertid vil forsøge at afsende et Brev, sender jeg dette Par Ord med, forat Du kan vide, at jeg har det vel.

Vi har alt naaet Rejsens Maal og ere nu paa Tilbagevejen, for Tiden ivrigt beskæftigede med at undersøge Ruinerne af det hundredportede Theben. De ere i højeste Grad storartede og kolossale, og jeg har følt en levende Glæde ved at beskue dem. — Jeg har fornummet et Aandepust fra de længstsvundne Tidens Storhed. Vi ville tilbringe ti Dage her i Theben. Nogen detailleret Beskrivelse faaar jeg ikke Tid og Lejlighed til at give Dig, men hvis Du har Lyst, kan Du maaske paa et af Bibliothekerne laane Brauns Kunstgeschichte (Wiesbaden 1856) og der finde nogen nærmere Underretning om, hvad jeg har seet her. Naar jeg kommer til Alexandria, sagtens om fire Ugers Tid, skal jeg afsende mine Breve, de ville imidlertid kun meddele Dig nogle af de Stemninger, hvori jeg har levet, thi en klar og anskuelig Beskrivelse maa gives enten i en mundtlig Samtale eller i en trykt Bog, og dertil anbefaler jeg Dig hint Værk.

Fra Dig har jeg intet Brev modtaget siden hint af 28. Nov. Jeg længes usigeligt efter at høre et Par Ord fra Dig og fra Eder. Heldigvis har Peter og Vilhelmine været saa snilde at indlægge et Par Smaabreve i Brevene til Schmidt — ellers vilde jeg leve i fuldstændig Ukyndighed om, hvorledes I leve. Mange bitre og tunge Timer har jeg, men ogsaa Øjeblikke af overstrømmende, jeg kunde næsten sige, Salighed. Imorgen skal jeg hilse paa den s. 155klingende Memnon. — Farvel, farvel — hils alle mine Kjære — og sidst Du selv, min inderligt elskede Fader fra

Din Søn

Henrik.

s. 155

Theben i Øvreægypten, d. 12. Marts 1861.

Da Schmidt vil skrive i ti Minutter, inden han afsender Brevet, vil jeg ogsaa skrive i ti Minutter, saameget som jeg kan. — Jeg tænker paa, at I, efter i saa lang Tid Intet at have hørt fra mig, muligviis alt har drukket mit Gravøl — og dog kan Din Glæde over atter at faae Brev fra mig ikke være saa stor, som min skal blive, naar jeg atter seer en af de gamle gule Konvolutter. Vi har nu tilbragt ni Dage her i Theben, og det har været ni indholdsrige Dage. Jeg havde ikke troet, at her havde været saa meget at see — aldrig havde jeg drømt om, at det skulde falde i min Lod at vandre om i Pharaonernes gamle Paladser. Slemme medtagne ere de jo rigtignok, men med en Smule Phantasi kan man jo nok restaurere dem i sine Tanker og faae en Idee om, hvorledes her har seet ud i hine Tider, da Ramses den Store vandrede op og ned i den store Søjlehal, fuld af stolte Erobringsplaner.

Den engelske Consul Muikapha Aga har tilbudt Schmidt Billedet af en Osiris, som denne skulde købe til Antikkabinetet. Den er lidt over en Alen høj, men fuldkommen ubeskadiget, af sort ægyptisk s. 156 Basalt; den skal koste 1000 Daler (135 Pund Sterling). Skøndt Statuen er god og upaatvivleligt ægte, mener Schmidt dog, at det er for meget at give for den, men han beder Dig dog for en Ordens Skyld at mælde det til Conferentsraad Thomsen og erfare dennes Mening derom, som Du da maaske vil have den Godhed at tilskrive mig. Men glem ikke at sige, at Schmidt mener, at det er for meget. Fra Alexandria skal Du faae et bedre Brev fra mig. Nu farvel — Gud bevare Dig og Eder Alle!

Din Søn

Henrik.

Under ovenstaaende Brev har min Fader tilføjet følgende Note: »Conferentsraad Thomsen erklærede det for en stor Misforstaaelse. Han havde sagt, at Schmidt kunde købe for 10 til 50 Rigsdaler — men 1000 Rigsdaler oversteg langt Kabinetets aarlige Indtægt.«

9. April.

E. E. S.

s. 156

Fredag 22. Marts.

Det er dog græsseligt saa doven, man bliver, naar man er tilsøs — nu er der jo gaaet tre Uger, hvori jeg ikke har skrevet Dig til (jo, jeg har dog afsendt et Par Linjer fra Theben, men jeg veed ikke, om Du har faaet dem).

I Theben tilbragte vi ti Dage, og det var ti travle Dage, thi vi vare paa Færde fra Morgen til Aften. Hvad der mest interesserede mig at see var den klingende Memnon og det store Tempel i Karnak. Den første har jeg fra min Barndom haft s. 157 stor Forkærlighed for, og aldrig har jeg drømt om, at den Ære skulde tilfalde mig at gjøre hans personlige Bekjendtskab. Det er forøvrigt en mægtig Colossalstatue af Kong Amenophis 3. (ved Fordreining heraf er Navnet fremkommet, thi Statuen selv har ikke det Mindste med Memnon at gjøre). Den er næsten halv saa høj som Rundetaarn. Ved Siden af staaer akkurat Magen til den, af samme Højde. — En Araber kryber nu opad den klingende Memnon og klinger d. e. slaaer paa en Sten i hans Skød, men da Statuen har lidt meget af Jordskjælv og Vold og Araberen slaaer meget keitet, saa har Lyden Intet tilfældes med en bristende Harpestræng, som de Gamle skildre den.

Ogsaa en tredje Colossalstatue findes endnu i Theben, nemlig den 60 Fod høje Statue af Kong Ramses den Store, huggen i Granit, men den er i en sørgelig Fornedrelsestilstand, aldeles omstyrtet, Araberne have endogsaa hugget Møllestene udaf Hovedet paa ham, uden at dette dog har taget synderlig Skade deraf — jeg har kravlet om paa Skuldre og Bryst.

Det store Tempel i Karnak er en af den gamle Verdens største Bygninger, men desværre er ogsaa meget heraf ødelagt, blandt andet den lange Række af colossale Sphinxer, 1200 i Antal, der førte herfra til Templet i Karnak, men hvoraf nu kun ynkkelige Rester ere tilbage. Dog den majestætiske Søjlehal staaer endnu og fylder Sindet med mægtig Ærefrygt.

Ja jeg har vandret i de pharaoniske Konge-s. 158 haller, i dem, der stod paa Moses Tid — tre Aartusinder have talt til mig fra disse Stenmasser. Overhovedet har jeg fundet langt mere i Ægypten, end jeg nogen Sinde havde drømt om, og netop derfor er jeg saa glad for min Rejse hertil, thi saa gammelt som det er, saa har det for mig været noget aldeles Nyt og Ukjendt.

Hvad der forøvrigt fortjener ikke mindst Opmærksomhed blandt de mange Oldtidsminder, ere Gravene. Thi i dem, der ere udhuggede i Klipperne ofte til en betydelig Dybde, findes Afbildninger af hele det ægyptiske Liv, og af deres Maader at pløje, saae og tærskes, deres Sejlads paa Nilen, deres Møller og Husgeraad; saaledes at man ved Hjælp heraf faaer et meget anskueligt Billede af, hvorledes man levede her for tretusind Aar siden, altsaa paa Moses Tid. Farverne ere ofte mærkværdig godt vedligeholdte.

Torsdag 28. Marts.

Endelig ved min Tilbagekomst til Cairo d. 26. Marts havde jeg den Glæde at modtage Breve fra Hjemmet, sex i Tal, deraf fra Dig selv fire Breve. Inderlig glad var jeg, over hvad jeg modtog. Du bedes da bringe min inderlige Tak til Greve Præstegaard for det varme hjertelige Brev, som jeg modtog derfra — det var et rigtigt Grevebrev, der ret kvægede mig.

Ogsaa Schebel maa Du takke, naar Du ser ham, fordi han endelig indfrie sit Løfte — ligesom Tante s. 159 Emmy for hendes faa, men kærlige Ord, og Broder William for hans temmelig mysteriøse Brev, der imidlertid viste mig, at han længes ligesaa meget efter mig, som jeg efter ham. Men først og sidst sender jeg min Tak til Dig selv, Du min inderligt elskede Fader, thi fra Dig kom jo et Antal Breve, der langt overgik de Andres, og som viser mig, hvorledes Du i Examens og Forretningens Travlhed med lige Kærlighed tænker paa mig. Gud velsigne Dig derfor!

Og nu skulde jeg til at svare paa nogle af Dine mange Spørgsmaal, men det er ikke nogen let Sag. Hvad nu først min orientalske Rejse angaar, da maa Fremtiden vise, hvorvidt jeg har haft Ret i at gjøre den. Kun saameget vil jeg sige, at Du sætter min Rejses Hensigt for snæver, naar Du kun søger den deri at lære ɔ: at indsamle Kundskaber. Thi det er kun en Del af mit Formaal, et andet ligesaa vigtigt for mig er at udvikle Charakteren, navnlig Følelse og Vilje. Thi jeg mener, at vor Opdragelse i Barndommen og Ungdommen gaar altfor meget i eensidig intellectuel Retning. At indsamle Kundskaber, at forstaa sig paa mange Ting, at blive et godt Hoved — dertil stræbes der altfor meget. Og dog er det ingenlunde dette, der virker mest i Livet. Nei, hvad der virker mest, er Følelsen for og Troen paa det Evige, det Uendelige og dertil den kraftige Vilje. Derfor frembragte Oldtiden og Middelalderen saa store Personligheder, fordi den lærte den Enkelte at vide, hvad han vilde, og at ville, hvad han vidste. Men Sligt kan ikke læres i det stille, s. 160 eensformige Hverdagsliv, hvor Alt er Tryghed og Sikkerhed, det læres kun, hvor der er Kamp, først der lærer man at samle sig sammen i sig selv og roligt at oppebie, hvad der skal komme, sikker i sin Tro og sikker i sit Haab om Sejer. En saadan Opdragelse vilde jeg have, derfor valgte jeg at rejse til Orienten. Thi i Evropa er nu Alt indrettet saa bekvemt og saa mageligt, at man istedenfor at komme hjem som en hærdet og kraftig Mand, kommer hjem som et forkælet Barn, fuld af Fordringer og fuld af Luner. — Og i den Henseende troer jeg, rigtignok kun tildeels, at have naaet min Rejses Formaal. Et har jeg i al Fald lært, det er at have Taalmodighed og at give Tid — navnlig have vore arabiske Matroser, som jeg nu i to Maaneder har levet sammen med, været fortrinlige Manuctørere. — Et Andet, som jeg tilsigtede, var at udvikle Sandsen for det Store og det Ophøjede — ogsaa i saa Henseende er jeg tilfreds, thi jeg har i Grækenland og Ægypten modtaget en Række storartede Indtryk. Du klager over, at jeg taler kun saa lidt om, hvad jeg nu vil gjøre: deri handler jeg som en klog Sømand, der ikke gerne siger, hvor han vil være næste Dag, fordi han veed, at det beroer ikke paa ham at bestemme det. Dog vil jeg sige, at vi, naar vi ere ankomne til Alexandria og have bragt Alt i Orden med Hensyn til Baaden etc., agte at tiltræde Rejsen til Jerusalem, hvor vi da haabe at ankomme c. 8. eller 10. April. Hvor længe vi opholde os i Jerusalem, kommer til at beroe paa Forholdene — dog vilde vi gjerne tilbringe en Maanedes Tid der.

s. 161 Mine Planer om at blive længe borte ere endnu uforandrede — muligviis jeg kan bruge det Hopnerske Stipendium i alle fire Aar. Thi hvad jeg skal gjøre hjemme, veed jeg ikke. Om jeg skal gaae den praktiske eller den akademiske Vej, om jeg skal blive Præst, Biskop, Professor, Huuslærer eller Brandmajor — det veed jeg ikke — og jeg har opgivet alle Planer i saa Henseende. I de første Aar vil jeg rejse og studere — saa kan det altid siden afgøres, hvortil de vundne Kundskaber bedst kunne benyttes. Jeg er bleven klog af Erfaring og lægger ikke længere Planer, der strækker sig langt ud i Fremtiden. Jeg søger at opfylde de Pligter, som Nutiden kræver af mig, og lader Vorherre sørge for Fremtiden.

Første Paaskedag.

Hvor meget havde jeg ikke ønsket idag at være i Jerusalem, men det var umuligt at naae derhen. Saa holder jeg da min Paaske her paa Nilfloden — men atter føler jeg her som altid ved Festdagene, hvorledes disse først faae deres rette Betydning, naar man fejrer dem i Samfund med sine Kjære.

Jeg har nok glemt at fortælle Dig, at Englænderne fulgte ikke med os, saa at Schmidt og jeg rejste alene med den gamle Consul Ring fra Drøbak i Norge. Han var en forunderlig S sammensætning af gode og onde Egenskaber. Vi har havt megen Besvær af ham, thi han havde tænkt sig Ægypten som et sandt Paradis og har derfor hylet og klaget gudsjammerligt ved al den Besvær, vi har havt, som s. 162 jeg overhovedet aldrig har kjendt saa hidsig og saa utaalmodig en Mand. Men paa den anden Side har han været os til stor Hjælp, da han er en udmærket Praktiker, og har derved sparet os mange Penge. Desuden besidder han ved Siden af sin Uregerlighed et rigt Gemyt og megen Kjærlighed: saaledes tog han sig med stor Omhu af mig, da jeg et Par Dage laa syg formedelst en Overanstrengelse, saa at jeg snart atter kom paa Benene. — Han er meget ængstelig for, at hans Kone ikke har modtaget hans Breve og nu gaar i stor Uro for ham, derfor har han bedet mig om at anmode Dig om den Godhed, at skrive to Linjer til hende, at hendes Mand har gjort Nilrejsen med Din Søn og er frisk og sund vendt tilbage til Alexandria, hvorfra han agter sig til Italien og videre, samt at han afsender Brev fra Alexandria, men ikke veed, om hun modtager det. Dette Brev vilde Du maaske sende til Fru Dorthe Ring, født Boll, Aggersvej Nr. 9, Christiania.

Jeg har forøvrigt saare meget at tale med Dig om, men det egner sig ikke til Brevskrivning, og derfor maa jeg beholde det hos mig selv. — Naar Du ønsker, at jeg skulde meddele Noget om mit Strasburgerophold, da har det ogsaa været min Hensigt, naar jeg atter kom tilbage til Europa og kunde faae Ro dertil. Men ingenlunde har jeg i Sinde at gjøre det, saaledes som Du har tænkt det. Thi at give en Oversigt over Reuss og Aandsfællers Retning og Betydning i Videnskaben, dertil hører langt større Aandsmodenhed og Klarhed, end en 25aarig Yngling er i Besiddelse af. Jeg vilde ansee det for s. 163et langt lettere Arbejde at skrive om Erasmus Rotterdamus eller Laurentius Valla, thi Fortiden ligger klar og rolig for Beskriveren, medens Nutiden er fuld af Uro og Gjæring, og vi, som leve nu, dele Tidens Uro og Gjæring. — Nej, min Skildring skulde blive aldeles praktisk. Efter en kort Skildring af Strasburg, dens Beliggenhed, Befolkning etc. vilde jeg skildre Universitetsforholdene, Examens-indretningerne, Studenterlivet etc., hvilket muligvis kunde tjene til Opklaring af vore Forhold hjemme. Ogsaa den Maade hvorpaa streng Lutheranisme, Pietisme og Rationalisme træder op overfor hinanden og spalter Menighedslivet og Præsterne, vilde jeg beskrive. Naturligvis kom jeg ogsaa til at omtale den Stilling, som Reuss indtager i Theologien, men det vilde blive kort og forbigaaende. — Du seer altsaa, at medens Du vil en Skildring af, hvad jeg egentlig kunde have tilegnet mig i Kjøbenhavn ved flittigt Studium af hine Mænds Skrifter, saa vil jeg kun give en Skildring af, hvad jeg har seet i Strasburg og kun kunde erfare i Strasburg, men aldrig i Kjøbenhavn. — See det har været min Hensigt; om den lykkes mig, veed jeg ikke — jeg føler jo selv bedst, hvormeget der fattes mig dertil.

Torsdag 4. April.

Iforgaars kom vi atter tilbage til Alexandria, hvor vi havde en meget besværlig Dag med at losse Baaden. Endnu have vi en Del Bryderier med Hensyn til Betalingen, thi Araberne ere nogle store Kjæltringer, men det jævner sig vel nok. — Paa s. 164Mandag Eftermiddag afgaacr vi med et iransk Dampskib til Jaffa, hvor vi ankomme Onsdag Morgen — Torsdag og Fredag benytte vi til Rejsen til Jerusalem, hvor vi med Guds Hjælp haabe at være Lørdagen 13. April. Saa nær er jeg da nu ved mit kjæreste Ønskes Opfyldelse — Gud give sin Velsignelse dertil! Men Du kan tro, det er underligt nok for mig nu for Alvor at tale med Schmidt om »at rejse til Jerusalem«. — Hvis Du vilde have den Godhed straks at skrive et Brev, naar Du har modtaget dette, da kunde det maaske endnu naae mig i Jerusalem, — muligviis du da vilde recom-mandere det til den preussiske Consul Rosen, til hvem vi have Anbefalingskrivelser.

Og nu, min dyrebare Fader, min Hilsen til Dig! Midt under Rejselivet og Rejselysten sukker og længes mit Hjerte dog efter Dig og Eder! Gud velsigne og bevare Eder!

Din Søn

Henrik.

s. 164

Jerusalem. Søndageftermiddag, 14. April 1861.

Sit Løfte har han holdt,
Den tapre Landsoldat —

Ja, kjæreste Fader, det er tilvisse en usigelig Glæde for mig endelig at skrive »Jerusalem« over mit Brev. Thi naar man først har talt saameget om en Ting, som jeg har talt om den Jerusalemsrejse, saa har man hverken Rist eller Ro, før man omsider faaer udrettet den. Ja jeg beundrer næsten min s. 165egen Taalmodighed, at jeg har kunnet give mig saamegen Tid til at blive i Grækenland og Ægypten, istedenfor at flyve straks hertil. Men jeg er ogsaa bleven kongeligt belønnet derfor, thi jeg er kommen hertil i den allersukkeste Aarstid, da Bakker og Høje ere iklædte mangfoldige Blomster — skjøndt Heden er rigtignok om Middagen trykkende som i de hedeste Hundedage hos os.

Dog jeg gjør vel bedst i at begynde med Begyndelsen og berette om min Rejse fra Alexandria. — Efterat vi i Ægypten havde optraadt som rige engelske Lorder, commanderet en Sejlbaad i et Par Maaneder etc. — droge vi bort derfra som fattige Skomagersvende, idet vi toge tredje Plads ombord i Dampskibet, hvorfor vi ogsaa vare hjærtelig glade, da Farten efter 24 Timers Forløb havde Ende.

Onsdag Morgen d. 10. April saae vi Solen hæve sig over Palæstinas Bjerge. Søen var heldigvis rolig, da ellers Landsætningen i Jaffa er en farlig Sag, eftersom Jaffa ligger ved det aabne Hav; der er ingen ordentlig Landingsbro, saa at man i Tilfælde af den mindste Smule Vind maa hejses op fra Baaden. — Alt i Alexandria havde en dansk Bødkersvend sluttet sig til os; i Jaffa traf vi en tydsk Baron, der ogsaa vilde til Jerusalem. Dette Rejseselskab var nu ikke det allerheldigste, thi Bødkeren var fattig, saa vi maatte hjælpe paa ham, og Baronen var rig, saa vi honoris causa maatte holde os paa samme Højde som han. Efter at have bestilt Heste og et Muldyr til at bære Bagagen, begave vi os paa Vejen til Jerusalem om Eft. Kl. 3. s. 166— Vejret var udmærket smukt. Ved Solnedgang naaede vi det katholske Kloster i Ramlen, hvor vi overnattede. Næste Morgen op med Solen og til Hest. Det var en streng Dag, vi maatte ride i ti Timer inde mellem Bjergene og ad en Vej, der i Slethed næsten overgik de græske Veje. Naar man ikke har seet en saadan Vei eller rettere Uvei, gjør man sig ingen Idée om den. Bødkeren var ude af sig selv af Fortvivlelse og forsikkrede, at han

aldrig mere vilde ride en slig Vei. Uheldigvis ere de syriske Heste ikke saa sikre som de græske, saa at vi ofte maatte staa af og gaa. — Omtrent Kl. 2 havde vi arbejdet os op paa Toppen af en Bjerghøjde, hvor min lille Fører raabte: »Jerusalem!« Jeg stirrede ud i det Fjerne, men formaede intet at see — men hint Raab bragte mig i Erindring, hvorledes dette Ord i Middelalderen lød paa disse Bjerghøjder som et tusindfoldigt Echo. Men vi havde endnu et Par Timers Ridt tilbage over Bjerg og Dal, og hver Gang vi kunde skimte et Huus eller en Kuppel i det Fjerne, spurgte vi stadigt, om det ikke var Jerusalem, som fordum Korsfarerne. Omtrent Kl. 5 naaede vi endelig Jerusalem — den tyrkiske Halvmaane veiede over Stadens Mure. Vi tog ind i det preussiske Hospitium, hvor vi straks fandt en gæstfri Modtagelse — her betales 3 Frank om Dagen (i Hotellerne betales tolv eller femten Frank for hver Dag). Vi fandt en hel Del Tydskere her, der meget gemytligt toge mod os og endelig vilde gjøre os til Svenskere — først efter gjentagne Protester lykkedes det os at hævde vort Fødeland. Og s. 167nu leve vi her i det preussiske Hospitium, hvor vi befinde os særdeles vel, skjøndt vi ere fem Mand om at dele een Stue. Men idag reise nogle Englændere bort, og ved den Leilighed haabe vi at erholde et særskildt Værelse.

Et Uheld havde jeg, idet nemlig Pastor Valentian og Biskop Gobat, til hvilke begge jeg havde Breve, reiste herfra Byen samme Dag, som jeg kom (jeg mødte dem paa Veien, men kjendte dem ikke). Det har gjort mig meget ondt, thi netop gennem disse to Mænd havde jeg haabet at erholde adskillig Underretning om de kirkelige Forhold her, hvilke i flere Henseender ere meget interessante.

D. 17. April.

Det er dog tilvisse en usigelig Glæde at vandre om paa disse Steder: rigtignok har jeg forkastet næsten Alt, hvad Traditionen fortæller, men desto friere Spillerum har jeg givet min Phantasi. Paa min hele Reise har det været min største Nydelse at vandre over de Steder, hvor store Gerninger ere fuldbragte — og hvad maa man da ikke føle og tænke her! Ja tilvisse er det en lykkelig Mand, hvem det blev forundt at vandre paa Oliebjerget og skue over til Zions hellige Bjerg! *)

For Dig og for Eder Alle har jeg bedet her — Gud bønne mine Bønner! Han give, at jeg een Gang efter mine lange Reiser maa træffe Eder Alle s. 168sunde og raske og leve med Eder i Kjærlighedens og Troens Samfund!

Din Dig hengivne Søn

Henrik.

s. 168

Jerusalem, Tirsdag 30. April 1861.

Kjæreste Fader!

Du skal ikke tro, at vi sidde stille her i Jerusalem og ikke vove os udenfor Byens Mure: nei vi tumle os lystigt omkring i Judæas Bjerge og have dog erholdt nogenledes Begreb om Landets Natur til stor Glæde for os; thi for at forstaae et Lands Historie ret maa man ogsaa kjende dets Natur. — Jeg skal nu fortælle om vor store Jordanstur.

For Sikkerheds Skyld sluttede vi os til den store græske Pilgrimskaravane, omtrent 2000 Mennesker, saavel Mænd som Kvinder og Børn, der ledsagedes af et Par hundrede Mand tyrkiske Tropper til Beskyttelse. For ikke at tilbringe Natten under aaben Himmel havde vi i Forening med to Amerikanere leiet os et Telt. Reisens Begyndelse var ikke den heldigste: jeg havde faaet en halt Hest, der kun med Møie slæbte sig af Sted efter de Andre. Veiret var ubehageligt, Regnbyger, stærk Blæst og til Afveksling brændende Solskin. Riddet over Bjærgene var yderst anstrengende, og jeg havde Leilighed nok til at tænke paa »Manden, der drog fra Jerusalem til Jericho og faldt blandt Røvere.« Af og til tittede det døde Hav frem i det Fjerne. Da vi naaede Jerichosletten, skraanede Bjergene saa s. 169stærkt, at vi maatte staac af Hestene og trække dem bagefter os. Jerichosletten straaledede i af sin rige Foraarspragt, smykket med Tusinder af Blomster — men det gamle Jericho er saa sporløst forsvundet, at de Lærde trættes om, hvor det har staaet. — Efterat være vendt tilbage til vort Telt, indlod vi os i Underhandling med en Beduinerscheik om, hvormeget vi skulde betale ham forat ride sikkert til det døde Hav. Karavanen gik nemlig kun til Jordan, men vi havde naturligvis største Lyst til at see det døde Hav. Det var en kostelig Underholdning: vi sad nok saa gemytligt og underhandlede med Røveren om, hvormeget vi skulde betale for ikke at blive udplyndrede. Nær var der imidlertid intet blevet af: thi et Par græske Biskopper, til hvilke vi henvendte os forat erfare nærmere om Sagen, bleve saa forskrækkede, at de erklærede slet intet at ville have at gjøre med slige taabelige Mennesker, der vilde reise til det døde Hav, hvor endnu for en Uge siden et Par Englændere vare blevne udplyndrede. Omsider blev Sagen afgjort dertil, at vi skulde kun næste Dag gjøre et lille Formiddagsridt ned til det døde Hav og derpaa atter vende tilbage til Karavanen. For Sikkerheds Skyld skulde ikke alene Beduinerne, men ogsaa en tyrkisk Underofficer geleide os.

Jeg fik ikke sovet meget om Natten, thi et Æsel havde opslaaet sit Nattekvarter tæt ved Teltet ligeudenfor

mit venstre Øre, og hylede hele Natten igjennem.

Næste Morgen før Solopgang klang Trom-s. 170peten: Karavanen skulde bryde op forat bade sig i Jordan. To Timer brugte vi om at ride derud: aldrig glemmer jeg det mageløse Syn, da jeg var en halv Time fra Floden, og Solen pludselig brød frem gennem Skyerne og ved Lysbrydningen kastede som et Hav af Straaler ned over Floden. Det var den skønneste Kommentar til Matth. 3,16—17, som man kunde tænke sig. Nede ved Floden selv fulgte et Skuespil af hel anden Art. Nu skulde alle Grækere ud og bade sig i Jordan. Mænd og Kvinder plaskede ud under grændseløs Jubel og Glæde; der var imidlertid intet Anstødeligt, ja jeg blev selv revet med af den almindelige Glædesstrøm og badede mit Hoved i Flodens Vand.

Nu skilte vort lille Selskab sig fra den øvrige Karavane og drog gennem Ørkenen ned til det døde Hav. Den Stilhed og Øde, som her herskede, dannede en paafaldende Modsætning til den Larm og Støi, hvorfra vi kom. Det døde Hav selv havde en prægtig blaa Farve, et dybt, tungt Bølgeslag, saa at Benævnelsen »Hav« passer fortrinligt paa det. — Paa Hjemvejen tumlede vore Beduinere deres stolte Hingste rundt om os, idet de svang Bøsser og Landser over deres Hoveder.

Resten af Dagen tilbragte jeg i vort Telt, bestilte Ingenting og tænkte paa Korsfarerne, der vistnok have tilbragt mange Dage i deres Telte paa lignende Maade. — Om Aftenen gik jeg om i vor Leir, der bestod af 80 Telte, og frydede mig over det brogede Liv, som jeg her saae. Vi vare nemlig de eneste christne Mennesker — nei, om Forladelse, de vare jo gode Christne Allesammen — men vi s. 171vare de eneste civiliserede Mennesker. Ellers var det lutter græske og russiske Bønder, og dito Papasser, tyrkiske Soldater, hist og her en enkelt Beduin, der paa sin lille Hest gennemstreifede Leiren — Hærskarer af Kameler og Æsler. Da jeg saae de hvide klare Maanestraaler falde hen over Teltene, hist og her blussede en Vagtild, »jeg hørte et Tungemaal, som jeg ikke forstod,« da maatte jeg tænke paa, hvorlunde Israels Børn leirede sig her til Kamp mod de Kananiter, Hethiter o. A.

Søndagmorgen droge vi atter tilbage.

Om vor Tour til det græske Kloster Mar Saba og dens Hændelser, skal jeg fortælle i næste Brev.

Dit sidste Brev til mig var af 27. Februar — siden har jeg intet hørt. Selv har jeg i den sidste Tid været meget flittig med at skrive Breve og agter derfor nu at lægge mig paa den lade Side — i Forventning om, at jeg nu dog atter snart maa modtage nogle fra Eder. — Hvorlænge vi blive her i Jerusalem, veed jeg ikke ret — muligvis vi blive her Pintsen over, muligvis vi reise herfra før, thi Scirocco'en er ubehagelig.

Mine bedste Hilsner til Dig, min kjære elskede Fader, og til Eder Alle fra

Din Dig inderligt hengivne Søn

Henrik.

s. 171

Jerusalem, d. 6. Mai 1861.

Kjæreste Fader!

»Hvor mon Henrik vel er henne idag?« saaledes spurgte Du sikkert om Morgenen d. 3. Mai, s. 172da I Alle samledes om Thebordet, og jeg for første Gang ikke var hos Eder paa min Fødselsdag. Ja, hvor var jeg da? Jeg stod under den saakaldte Abrahams Eg i Mamre Lund og tænkte paa Fader Abraham og tænkte paa Dig, fordi jeg vidste, at Du netop i hint Øjeblik tænkte paa mig, og rev en lille Kvist af Egen, som jeg bad bringe Bud og Hilsen til Dig.

Rigtignok troer jeg ikke, at hiin gamle Eg er den i Gen. 18 omtalte, men jeg maa sige, at er det ikke den Eg, saa kunde det have været den, og den Skueplads, jeg saa for mig, var aldeles saadan, som den, hvorpaa Gen. 18 er foregaaet. En herlig gammel Eg, frodige vidtstrakte Sletter foran mig, til begge Sider grønklædte Høie og Bakker og dertil en livsalig Morgenfriskhed over Alt — ja vel maatte der i min Sjæl vaagne abrahamitiske Stemninger, Følelser og Ro og Fred. Abraham, Sarah, Mamre Lund — hvilken Klang ligger der ikke i disse Navne, hvor zitrer og bæver det ikke i Sjælen som Lyden af sagte tonende Harpestrænge! — I Sandhed, der er vist ikke mange i vort taagede Nord, hvem det blev givet at tilbringe Morgenen til deres 25aarige Fødselsdag under Abrahams Eg i Mamre Lund!

Resten af Dagen tilbragte jeg for Størstedelen paa Hesteryggen, idet vi red hjem fra Hebron til Jerusalem — syv Timers Ridt. Heldigvis var det lidt graat i Vejret, frisk og kølig Luft, jeg havde denne Gang faaet en god Hest, der gik sikkert, saa at det var en ganske behagelig Ridetour.

s. 173Dagens Aften, da Carls *) Venner samlede sig og Passiaren den gik saa let omkring Bordet, tilbragte jeg i Gravkirken, hvor der var stort Spektakel, det var nemlig den græske Langfredag. De gode Grækere

helligholde den paa en noget underlig Maade; der var et Skrig og Skraal, de red paa Ryggen af hinanden og sang Julia Hopsasa — skjøndt jeg har erhvervet mig en betydelig større Tolerance, end da jeg skrev min Rejseskizze fra Cölln, saa gik det mig dog for vidt her. Den romerske Kirke havde omhyggeligt tilstænget Døren til sin Afdeling af Kirken — den vilde ikke have noget at gjøre med det Gøgleri. De, der opførte sig paa den sømmeligste Maade, vare i Grunden de tyrkiske Soldater, der vare opstillede rundt om i Kirken forat passe paa, at denne »ungeheure Heiterkeit« ikke gik alt for vidt. Men det var kun et Forspil for hvad der skulde ske Dagen efter — saa antændes nemlig den hellige Ild inde i Graven. Jeg havde faaet Plads oppe i et af Gallerierne, da det ikke var uden Fare at være nede i Kirken — oppe og nede var der propfuldt af Mennesker, jeg stod og stak Hovedet ned mellem Benene paa en fransk Officer forat se Noget. Dernede var der som en Bisværme — af og til udstødtes nogle græsselige Raab, der bragte hele Bygningen til at ryste, saa klappede de i Hænderne og dansede foran Graven — atter maatte jeg beundre den Tyrketaalmodighed, hvormed de tyrkiske Soldater lode sig trænge og s. 174 puffe, og den Lemfældighed, hvormed de af og til, naar Spektaklet blev altfor galt, kastede nogle af de værste Skraalhalse paa Døren. Halvanden Time maatte vi vente, saa skeete Miraklet: en gammel Biskop foer ud af Graven som skudt udaf en Kanon, med et tændt Lys i Haanden og løb, som om han havde stjaalet baade Støvler og Sko op imod Høi-alteret, medens Mængden styrtede efter ham og søgte at tænde deres Lys og kun med Møie blev holdt tilbage af Soldaterne. Strax efter kom en anden, men hans Lys blev slukket, idet alle styrtede sig over ham forat tænde — en tredie og fjerde havde derimod bedre Held og nu flammede Lysene overalt — det var et mageløst Skuespil.

Men jeg glemmer jo reent at fortælle den Glæde, der vederfores mig Morgenen efter min Fødselsdag, idet jeg nemlig modtog to Breve fra Dig (det første af 31. Marts—8. April, det andet af 15. April). Underligt nok, at jeg kun modtager Breve fra Dig. Det er mig, ligesom Du er den, der vistnok oftest og med største Kjærlighed tænker paa mig, saaledes faae ogsaa kun Dine Breve Kraft til at naae mig, de Andres blive trætte af den lange Reise og vende om paa Halvvejen, ja de forføre endogsaa et skikkeligt Brev fra Dig, som de reise i Selskab med, til at gjøre Højre om med dem og vende hjem igen. Men hele dette Reiseselskab beder jeg ret meget om at faa at se i Tyskland — saavel Søster Louises otte Sider (!!!!!!!) lange, som Carls og Baagø's Breve.

Og nu Farvel, min kjæreste Fader, over Land s. 175 og Vand sender jeg mine bedste Hilsener til Dig og Eder Alle.

Din Dig inderligt elskende Søn

Henrik.

s. 175

Kjøbenhavn, Onsdag 8. Mai 1861.

Kjæreste Søn!

Det er Aftenen før Christi Himmelfartsdag, at jeg skriver dette Brev, og dog ligger der Hagel og Sne paa Gaden, Luften er bidende kold, og i hele Uger har vi haft Nordveststorm. Træerne vare begyndte at grønnes, men Alt synes at vende tilbage til Vinteren. Kun Dagene længes, og Solen skinner, naar ikke Hagel- og Regnskyer fordunkler Himlen.

Jeg formoder, at Du har det varmere, om Dagen i det Mindste, men hvorledes gaar det om Nætterne? Jeg længes inderlig efter at erfare Noget fra Eder, først forat vide om Eders personlige Befindende, dernæst ere Alle her nysgjerrige og videbegjærlige efter at høre fra Jerusalem og Syrien.

Grundtvigianerne have travlt med at feire Grundtvig Jubilæum: der er samlet Bidrag til en syvarmet Guld-Lycestage, en Medaille, en Pragtudgave af hans Sangværk etc. Af min Collega Hammerichs Forespørgsel veed jeg ogsaa, at mange vente, at Facultetet vil gjøre ham til Dr. Theol. Men dette vil ikke skee. I Betragtning af Grundtvigs store Indflydelse og literære Betydning som s. 176 Psalmedigter kunde man jo gjerne hædre ham med Doctorhatten. Men han har selv ved sin foragtende Nedsætten af det hele Universitetsvæsen og den videnskabelige Theologi gjort det ligesaa umuligt, som om Tschernings Venner vilde have denne hædret med den philosophiske Doktorhat. Man kunde jo ikke engang byde ham et latinsk Doctordiplom, det maatte vel affattes paa Olddansk.

Jeg har sendt Ansøgning ind for Dig til Consistorium, men jeg veed ikke, hvorledes det nu vil gaae, thi egentlig er Du bleven saa godt forsynet med Stipendier som sjelden Nogen (her følger en Regnskabs-Opgjørelse for de forskjellige Reisestipendier).

Vald. Schmidts Ansøgning blev fra Consistorium sendt til det theologiske Fakultet. Her udspandt der sig mod min Forventning Betænkeligheder, fordi »hans Reise dog syntes kun at være lagt an paa eet Aar« — »at han nu havde reist i Hast gjennem Grækenland, Ægypten og Palæstina og saa vilde blive lidt paa et eller andet Universitet.« Jeg tog ham i Forsvar — der blev ikke talt om Dig, men det maatte jo ogsaa gjælde endnu mere om Dig med Hensyn til din ægyptiske Reise. Jeg bemærkede, at Hensigten med en saadan Reise var dog

nærmest ved Autopsi at modtage Indtryk, som siden kunde uddannes ved Læsning og Studium etc. Jeg undrede mig over, at netop Clausen gjorde dette gjældende, da han ligesom andre af mine Colleger jo netop havde talt til Dig om, at Du skulde nu see Dig om etc., medens jeg jo baade i mine s. 177 Samtaler og i mine Breve har indskærpet Dig, hvorledes jeg ansaa det rigtigere for et ungt Menneskes Dannelse at benytte deres Veiledning og Omgang, som stod høiere i Cultur. Jeg veed nu ikke, hvorledes det vil gaae Eders Ansøgninger i Consistorium. Nogle billige Eders Reiser, Andre mene, at I blot reise som sædvanlige Tourister, og maaske undskyldte de Dig med dine æsthetiske Interesser. Løverdag 11. Mai modtog vi dine Breve Ira Jerusalem, daterede 14.—17. April. Jeg takker Gud for denne Glæde med Taknemmelighed, men jeg er dog bekymret ved at see af dit Brev, ligesom af hvad Aviserne berette, at de lever som paa en Vulkan derovre. Meget ondt gjorde det mig, at Du ikke traf Biskop Gobat, men maaske han dog kan vende tilbage, inden I forlade Jerusalem. Afdøde Schneckenburger skildrede ham som en Personlighed, saaledes som han tænkte sig Polykarp eller en anden af den apostoliske Tids Mænd, fuld af Tro og høi Begeistring, men ogsaa tilbøielig til at antage besynderlige Ting som Sandhed og historisk Virkelighed, som Andre ikke ville betragte saaledes.

s. 177

Tirsdag 14. Mai.

Jeg gjentager mit Ønske om, at Du, naar Du kommer tilbage fra Orienten, vil agte paa de forskjellige Yttringer af kirkelige Bevægelser i Tydskland, Schweiz, Frankrig og Holland — at Du vil see at besøge de Kirkedage og Conferencer, der holdes, saaledes den evangeliske Alliance i Genf fra s. 1782. til 12. September. Alle disse Sammenkomster gribe dybt ind i vor Tids kirkelige og religiøse Liv. Det er Visdom og Daarlighed, som kommer til at udtale sig. Maaskee Tydskland paa Grund af den fjendtlige Stemning mod Danmark vil frembyde mindre behagelige Optrin og lade vente mindre god Modtagelse. Men i Schweiz er der ikke mindre Liv og Bevægelse. Se til, at Du kan blive bekendt med Personer og Mænd, som kunne være Dig til Vinding. Finder Du unge Mænd af Kundskab og Hjerte, da søg at benytte deres Omgang! Lad Dig lære — se og hør! — gjør ogsaa det gjældende, som Du har indsamlet, men vær mere ivrig for at høre af de Andre! Jeg er ikke misfornøiet med, at Du ved Din Reise i Grækenland, Ægypten og Syrien har vundet et større Overblik, Du vil derved lære at see det Smaalige i mange Bestræbelser, som ville være christelige paa exclusiv og dog borneret Maade, men Du vil ogsaa see, at man ikke kan bygge paa saa almindelig en Basis som »Kjærlighed til Christus« uden videre Begreb om, hvad dermed skal forstaaes. Man kan dog ikke forene sig til »almindelig Fornuftighed« o. desl. Paa den anden Side ere Menneskene altid tilbøielige til at forvexle Troslære, Trosfremstillinger, Trosbekjendelser med Troen. Saaledes staa nu disse Anskuelser stivt imod hinanden i alle Lande.

Naar jeg i mine Breve mere henvender din Opmærksomhed paa det Videnskabelige og Theologiske, seer Du ogsaa af mange Yttringer, at jeg ikke heelt glemmer dine poetiske Interesser. Men naar s. 179 jeg mindre taler derom, da er det, fordi mine Bemærkninger dog kun ville være af underordnet Natur, dersom Du virkelig har Kraft og Evne til at skabe noget Nyt — og dersom Du kun har Talent til en skjøn og tiltalende Form, da behøver Du idelig at mindes om Betingelsen for at en saadan skal lykkes. Jeg føler mig i mit Hjerte glad ved at kunne anvende paa Dig, hvad Goldschmidt idag skrev i sit Ugeblad (i Anledning af et ubetydeligt Stykke, hvori Richardt har efterlignet Hostrup, men som rigtignok ogsaa efter min Mening kun er en svag Efterligning). »Der maa findes Personligheder, som bære paa en Følelse af at være forpligtede, forpligtede til Dyd, Videnskab, Arbeide, Opoffrelse, som lide Savn derfor, som bære paa Tanker om, at Andre lide Savn for dem, som i deres Fremtræden paavirke Omverdenen med en Fornemmelse af, at »der er Noget«. Der maa være Elementer at samle for en Digter i et heelt Billed, til at frembringe baade det kraftige og det, der staaer skævt, kantet til Ideen og bliver komisk etc.« — I vor gennemreflecterede og kriticerende Tid gjælder det fremfor Alt at bevare Hjertet reent, ædelt og varmt. »Ein Kavalier mit Herz und Kopf ist überall willkommen«. — Derfor glædede jeg mig og med mig Mange over din »Folkvar«. Men Du trænger til at kjende og leve med Mænd og Personer, som staaer over Dig i Kundskab og Erfaring. Ingen kan leve blot af sig selv og sine egne Inspirationer. Fortryd ikke at gennemgaa de samme Tanker atter og atter med Dig selv og med Andre; tro ikke, at det, Du allerede s. 180 kjender noget til, derfor ikke kan blive oplyst fra nye Sider og ved nye Hjælpemidler. Det er mig kjært, at Du har fattet din Reises første Deel ogsaa for dens ethiske Indflydelse paa din Charakter. Disse Indtryk skal Du bevare, men der er nu ogsaa Tid til at ordne og orientere sig for bestemtere Anvendelse. Nu vi faa vel mere Leilighed til at tale derom, naar Du kommer mere til Ro. Vær snar til at høre, langsom til Tale, langsom til Vrede, siger Apostlen!

Min elskede, dyrebare Søn! Jeg omfavner Dig i Tanken og nedbeder Guds Velsignelse over Dig.

Din

Fader.

s. 180

Sichern, d. 14. Maj 1861.

Kjæreste Fader!

»Gives der endnu Samaritaner?« denne Din Afhandling i »Borgervennen« staaer endnu som en dunkel Erindring fra mine Barndomsdage. Nu har jeg her i Sichern haft en lang Conference med en virkelig levende Samaritaner, der skaffede mig god Underretning om mange Ting, skjøndt det desværre tilsidst oplyste sig, at han kun tænkte paa at presse adskillige Pjastere udaf Lommen paa mig. — Lyset er nærved at brænde ned, jeg er nær ved at falde ned af Stolen af bare Træthed — jeg har redet otte Timer igaar, tilbragt Natten under aaben Himmel og sovet slet — imorges redet fire Timer, været s. 181 ved Jakobsbrønden (Joh. 4) — i Eftermiddags har jeg besteget Garizim, — nu gaaer Lyset ud og jeg i Seng. God Nat! god Nat!

s. 181

Tiberias 16. Mai.

Efter otte Timers Ridt igaar maatte jeg atter tilbringe en Nat under aaben Himmel paa fri Mark, det var den første Nat i Galilæa, den var noget urolig, idet man Aftenen forinden fortalte os, at Egnen var fuld af Røvere. Men Vorherre holdt sin Haand over os, og der tilstødte os intet Uheld. Idag have vi redet ti Timer — Schmidt havde faaet et galt Bæst af et Muldyr, der steilede og sparkede og slog ud til alle Sider, saa at det nær havde gjort en Ulykke baade paa sig selv og alle os andre. Vi passerede Bjerget Thabor, i hvis Nærhed den store Beduinerscheik Akil Aga havde opslaaet sine Telte — han hersker over 3000 vaabenføre Mand og er uafhængig af Tyrkiet, altsaa som en lille Konge. Vi fandt for godt at aflægge ham et Besøg og besøgte ham i hans Beduinertelt, hvor han modtog os, omgivet af alle sine Beduinerhøvdinge, og lovede os af den Beskyttelse, som vi kunde ønske. — Men det Beduinerliv, som vi selv føre, er anstrengende nok for en gammel Cavalleer som jeg — navnlig falde disse Nattelogs'er under aaben Himmel ikke i min Smag. I Eftermiddag var jeg træt og sulten: jeg havde redet hele Dagen, i to Dage havde jeg ikke faaet noget ordentligt at spise — da naaede vi den sidste Skrænt, og — Genezarets Sø, straalende i den nedgaaende Sols sidste Straaler, laae for s. 182 vore undrende Blikke. — det var et mageløst Øjeblik!

s. 182

Tiberias, 17. Maj, Aften.

Igaarftes, da jeg havde skrevet ovenstaaende Linier, glædede jeg mig ret til, at jeg skulde komme i en ordentlig Seng. Men hvorlænge var Adam i Paradis? Næppe havde jeg været en Time i Sengen, før Armeen *) rykkede frem i hele sin Styrke, og et morderisk Angreb paafulgte. Efter et Par Timers frugtesløse Kampe hørte jeg, hvorlunde Doktoren laae og vaandede sig. Saa fandt vi da endelig med stor Besvær en Svovlstik og fik et Lys tændt, — jo, jeg takker, der var et ordentlig Balparé paa Lagenerne! — Men efter en saa ubehagelig Nat fulgte en ligesaa velsignet Dag. Først tog vi os et forfriskende Bad i Søens blaae klare Vande — saa kom vi ud i en Fiskerbaad (den eneste, der er at opdage paa hele Genezareth Sø!) — saa en god Middagssøvn og en god Middagsmad — derpaa Besøg af en Munk, livlig og snaksom, der gav os en rigtig Capucinerpris, som bragte os Alle til at nyse et heelt Kvarter. Saa gjorde Schmidt og jeg en Valfart til Rabbi Akibas' Grav, og derpaa sad vi i den stille Aftenstund og saae ud over Søen, hver hensunken i sine Betragtninger. — Ved Aftensbordet have vi Alle med Gysen tænkt paa den kommende Nats Rædsler og lagt Planer om, hvorledes vi bedst skulle møde Fjenden. Schmidt har s. 183 redet sit Leie paa Spisebordet, Englænderen vilde først flygte op paa Taget, men da Husets Folk alt havde besat Pladsen, har han ladet sin Seng flytte ud i Gaarden, Doktoren har i stum Fortvivlelse kastet sig paa en Sofa, hvor han for Tiden er falden i dyb Slummer, og jeg agter slet Ingenting at gjøre, men ganske rolig lægge mig i min Seng med det trøstelige Haab, at om syv Timer staaer Solen vel op igen.

Nazareth Pintsemorgen.

Med livsalig Pintseglans er Solen oprunden over Nazareth By og spreder sit Guld over Bjerg og Dal. Jeg har ligget en halv Times Tid under et skyggefuldt Figentræ og seet udover Byen og dens Omegn og tænkt paa Tømmermandens Søn fra Nazareth!

Samme Dag Kl. 12.

Jeg kommer hjem fra protestantisk Gudstjeneste i den herværende lille arabiske Menighed; af Prædiken forstod jeg kun fire Ord, da den blev holdt paa arabisk. — I den sidste Tid har jeg ofte tænkt paa, hvor jeg skulde gaae til Herrens Bord, thi midt i af denne Uro er det vanskeligt at finde passende Tid og Sted dertil. Men nu skulde netop Sacramentet uddeles, og man kom og spurgte os, om vi vilde tage Del deri. Vi svarede Ja, og jeg takker Gud, som udvalgte Stedet for mig, hvor jeg skulde nyde hans hellige Nadver. Jeg tænkte paa Eder og bad for Eder, som jeg veed, at I tænke paa s. 184 mig og bede for mig, naar I gaae til Herrens Bord sammen.

s. 184

Tirsdag 21. Mai. Karmel.

Igaarmorges forlode vi Nazareth og efter syv Timers Ridt kom vi til Karmel, hvor vi fandt en gæstfri Modtagelse i Klostret, et godt Maaltid, en ypperlig Seng. — Her er en mageløs dejlig Natur, prægtig Udsigt over Havet, rigtig dansk. Den friske Søluft har gjort os Alle vel: Heden og Støvet og Anstrengelserne havde taget paa Kræfterne. Den stakkels Dr. Reincke led af Dysenteri og slæbte sig næsten halvdød herop. Heller ikke jeg selv følte mig ganske vel igaar, men idag er jeg atter Karl for min Hat. — Imorges besøgte vi Eliashulen og havde en meget varm Marsch op og ned ad det stejle Bjerg.

s. 184

Sidon, Torsdag 24. Mai.

Tirsdag Eft. forlode vi Karmel og rede til Akko, hvor Portene vare lukkede, og vi da atter skulde tilbringe Natten under aaben Himmel. Men de Porte, som ikke vilde oplukke sig for den store Napoleon, aabnede sig nu for en lille Bakschisch^{*)}, og vi fandt Optagelse i Fransiskanerklostret. Efter næste Morgen at have beseet Fæstningsværkerne, rede vi til Tyrus, hvor vi ankom efter ti Timers Ridt — det var en streng Dag. I Tyrus havde vi heftige Debatter om, hvorvidt vi skulde seile eller s. 185ride til Sidon: omsider scirede Seilpartiet, men da vi kom ud i Baaden, havde Skipperen ladet Baaden saa stærkt, at vi atter maatte vende tilbage, ved hvilken Lejlighed vor Middagsmad faldt i Vandet. — Men om Aftenen havde vi en prægtig Ridetour gennem det gamle Phønicierland i klart Fuldmaaneskin: det var Føde for min romantiske Sjæl, kan Du tro. — Her i Sidon have vi atter fundet Optagelse i et Kloster. — Ogsaa med det franske Militair have vi truffet sammen: lystige muntre Folk som alle Franskmænd. Men de vente fuldt og fast, at Myrderierne ville begynde samme Dag, som de reise, og hvad, der kan flygte, flygter.

Samme Dag. — Aften.

I Eftermiddag have vi aflagt et Besøg hos vor herværende Consul Riskala, en Maronit, der taler godt Italiensk. Han modtog os meget hjerteligt og vilde endelig formaae os til at blive en Dag endnu, thi i de 23 Aar, han havde været Consul i Sidon (laid), havde han endnu aldrig modtaget Besøg af nogen Dansk. Bl. a. viste han os et Brev fra den maronitiske Biskop og 33 maronitiske Storherrer, hvori disse takkede ham for den virksomme Hjælp, som han havde ydet maronitiske Flygtninge.

s. 185

Beiruth, Søndag 26. Mai.

Træt og søvrig er jeg, som man altid er de første Dage efter en anstrengende Reise, men tillige inderlig glad over, at jeg frisk og sund er ankommen hertil. — Jeg har i mit Brev fra Jerusalem s. 186ikke omtalt, at jeg vilde reise gennem Landet, for ikke at sætte Dig i nogen unødvendig Ængstelse. Til Reiseselskab have vi haft en engelsk Advokat, Mr. Martin, en ældre Mand, meget elskværdig, en fortræffelig Reisefælle, og dernæst den tydske Dr. Reincke — som Dragoman havde vi antaget en flygtet Ungarer, en dristig Krabat, der alt i flere Aar har tumlet om i Orienten. Endelig havde en armenisk Bogbinder og en engelsk Haandværker sluttet sig til os.

Gud bevare og velsigne Dig, Du min inderligt elskede Fader!

Din Dig hengivne Søn

Henrik.

s. 186

Beiruth, d. 28. Mai.

... Det var mig en vis Morskab igaar at sidde i en Café her og læse i de fremlagte Aviser om, hvorledes Tyrkerne skulde have angrebet de franske Tropper i Beiruth, hvorledes Urolighederne atter vare udbrudte i Baalbeke etc. etc. — Ting, som man ikke veed det mindste om her i Beiruth.

Vore Klæder blive ynkeligt medtagne paa alle disse Reiser, navnlig Støvlerne ere ideligt i slet Forfatning, og jeg kan aldrig undersøge dem om Morgenen uden med et Suk at udbryde:

»Hvor lang er vel Vejen, skal jeg troe,
Og mener Du, Støvlerne holder?«

s. 187Undskyld — det var lidt Prosa, næsten fiddet Prosa, men det hører ogsaa med til Reisen — bagefter kommer den gyldne Poesi.

Din trofaste Søn

Henrik.

Den vedlagte lille gule Blomst er fra Genezareth, den hvide fra Nazareth.

s. 187

Beiruth, Fredag 14. Juni 1861.

Kjæreste elskede Fader!

Saa er det da idag et Aar, siden jeg forlod Hjemmet! Ak, hvor levende mindes jeg ikke hiin Stund, da jeg sagde Eder mit Farvel og drog min eensomme Vej ud i det Fjerne! I et helt langt Aar har jeg ikke seet Eders Ansigter, ikke hørt Eders Stemmer — i Sandhed, i enkelte Øieblikke griber Længselen mig saa stærkt, at jeg gerne kunde kaste mig ned i en Dampbaad og dampe af Sted over Vand og Land, til jeg atter saae Eder.

Det har været en meget besværlig Reise, og jeg er inderlig glad over, at den er vel overstaaet. Dagene vare hede, thi Junisolen er ikke at spørge med i Syrien, og Nætterne vare kolde. Ti à tolv Timer om Dagen har jeg maattet sidde paa Hesteryggen, og i de ti Nætter er jeg ikke kommen af Klæderne, men har maattet sove paa Jorden i vort Telt. Ordentlig Spise kunde vi ikke faa, men maatte selv tage vor Proviant med os, der blev saa fortørret af Solen, at jeg knap gad spist den. Saa s. 188sloge vi os til Drik, til Libanons klare, friske Kildevand, men deraf bleve vi daarlige: navnlig i Baalbek tilbragte vi en meget bedrøvelig Dag — Dr. Reinke havde Feber, jeg havde Diarree, og selv Ungareren laa skakmat og svedte i vort Telt. Men vare Besværlighederne store, saa vare Glæderne end større. I Damaskus tilbragte vi tre prægtige Dage. Hos den preussiske Consul Wettstein som hos den preussiske Oberst Kessler fandt vi en meget gæstfri Modtagelse: den første laante os Gevær og Pistoler, da vi havde opslaaet vort Telt ude i Haverne, hvor Sikkerheden endnu ikke er ganske paalidelig, og Oberst Kessler modtog os, som vare vi gamle Venner. Men der hvilede mørke Blodskygger over Damaskus — det var forfærdeligt at høre de nærmere Beskrivelser over Slagteriet. I Snesevis førte man de Christne afsted, dernæst hentede man en Slagter, der skar Halsen over paa dem, som man slagter Faar. Af een eneste Gade havde man senere bortbaaret 500 afskaarne Menneskehoveder. En stakkels Kone var der, som blev frelst, men paa ingen Maade vilde lade Blodet vadske af sine Klæder: »lad mig beholde det,« sagde hun, »det er det Eneste, som jeg har tilbage af min Mand og mine Børn.« Uhyrerne havde skaaret Halsen over paa Manden og Børnene i hendes Skød! — Vi vandrede gennem det afbrændte Christenkvarter: det var et skrækkeligt Syn at see 3000 Huse ligge i Aske. Og overalt hed det: her i denne Kælder slog man 100 ihjel, i denne Kirke indebrændte man 300 o. s. v. o. s. v. Det forunder-s. 189ligste var, at slet ingen har gjort Modstand — i Sandhed, hos os slaar man dog ikke 5000 Mand ihjel, uden at en eneste Fjende falder.

Men interessant var det at tale med Wettstein og Kessler og høre deres Betragtninger over denne frygtelige Begivenhed — dens Aarsager og dens Følger. Alle ere enige i, at Anslaget er udgaaet fra Constantinopel, og at det ikke har været Fanatisme, men Rovsyge. — Jeg benytter forøvrigt Lejligheden her til at spørge Dig, om alle de hos os indsamlede Penge skulde være afsendte. I modsat Fald vilde jeg meget anbefale en Mistress Thompson. Denne Dame har oprettet en Skole for maronitiske Pigebørn her i Beyruth, som jeg har besøgt, og jeg maa i fuldt Maal prise den Orden og gode Tone, som her hersker. Jeg troer, at jeg med god Samvittighed kan anbefale hende, og det skulde glæde mig meget, om man kunde sende hende nogen Understøttelse til hendes Skole, der bestaar af 150 Pigebørn.

— I Damaskus besøgte vi ogsaa et Par af de rige Jødehuse — det var en ægte orientalsk Luxus, som her udfoldede sig. Men al Pragten anvendes paa Bygningen. Eiermanden selv sad og spiste sine Agurker i al Tarvelighed. Hvad der mest tiltalte mig af alt, det var det herlige klare Springvande, som findes i Værelserne og udbrede en behagelige Friskhed og Kølighed. Dernæst de store Gaarde med de grønne Træer og de aabne luftige Haller — o der var mageløst at sidde og passiare. Udenfor derimod see alle Husene ud som Lerhytter, s. 190fattige og elendige, men aabner man saa Døren og træder ind, ja, da forbavses man over den orientalske Yppighed, som her udfolder sig. Netop derfor har dette Besøg i Damaskus glædet mig saameget, fordi Damaskus har et saa østerlandsk Præg, som jeg endnu ikke har fundet i nogen af de østerlandske Stæder, som jeg har besøgt. — Vort Telt havde vi opslaaet paa en udmærket Plads udenfor Byen under store skyggefulde Træer, ved rislende pladskende Kildevæld — der kunde man ligge og sværme og drømme!

— Da Du muligvis gaaer i en vis Uro for, hvad jeg nu muligvis kan finde paa, maaske en lille Udflugt til Babylon eller Niniveh, saa vil jeg trøste Dig med den Efterretning, at vi paa Søndag (d. 16. Juni) gaae ombord i det østerrigste Lloyds Dampskib forat seile til Constantinopel, hvor vi da skulle ankomme d. 23. Juni. Jeg er inderlig glad over atter at vende Farten mod Nord, thi her i Beiruth hersker nu en stærk Varme, der vistnok vilde glæde dit Hjerte, men som falder mig noget besværlig. I Constantinopel fryder jeg mig ret til at finde en heel Hoben Breve — rimeligvis med mange Opfordringer om at vende tilbage fra det falske, svigefulde Østerland — ja, nu kommer jeg, nu kommer jeg; men »chi va piano, va sano, chi va forte, va in morte!«

— Hvorledes er det vel gaet Broder William til Examen? Det er jeg uhyre spændt efter at erfare: jeg haaber, at han sender mig en detailleret Beskrivelse over hine mærkelige Dage, samt om s. 191hine behagelige Morgen drømme, som han havde, da han første Morgen som Candidatus Juris blev liggende i sin Seng til

Klokken Ti.

Bring dem Alle mine bedste og kjærligste Hilsener. Men min første og sidste Hilsen til Dig selv, Du min elskede dyrebare Fader fra

Din trofaste Søn

Henrik.

s. 191

Constantinopel, 28. juni 1861.

Kjæreste, dyrebare Fader!

En dejlig Seilads havde vi fra Beiruth til Constantinopel, men Dampskibet seilede mig altfor langsomt, fuld af Utaalmod gik jeg op og ned ad Dækket — thi i Constantinopel maatte jeg jo finde Breve fra Hjemmet. Vor første Gang var til Baron Hübsch — han kunde først træffes næste Dag, saa maatte jeg tvinge min Længsel een Dag endnu. Næste Dag kom vi igen, traf atter Ingen hjemme, men der laa en dejlig stor Pakke med Udskrift: A Monsieur Henrik Scharling. Hvor bankede mit Hjerte af Glæde ved Modtagelsen — Halvdelen maatte jeg jo udlevere til Schmidt, men der var alligevel meget til mig. Saa løb jeg hjem forat spise til Middag, inden jeg begyndte Læsningen. »Sultanen er død,« fortalte man mig — ja, hvad angaaer det mig, jeg har jo faaet Breve hjemmefra. Saa spiste jeg saa hurtig, som Tænderne kunde løbe — og saa op i Galop paa mit Værelse. Bre-s. 192vene blive tagne frem — Udskrifterne læste — saa rev jeg det ene op, og saa det andet, saa kiggede jeg lidt i dette, saa læste jeg Slutningen af hint, indtil jeg endelig fik saamegen Ro over mig, at jeg kunde læse dem ordentlig fornuftig igennem. Tak og atter Tak for al Eders Kjærlighed og Trofasthed, hvormed I følger mig paa mine Vandringer!

En Draabe Malurt var jo rigtignok din Efterretning om, at Consistorium muligvis ikke vilde give mig Understøttelse for dette Aar, thi saa bliver Smalhans nok Køkkenmester, eftersom jeg har taget op af dette Aar forat hjælpe paa det foregaaende. Ogsaa synes det mig noget ubilligt, naar man beskylder os for at reise som sædvanlige Tourister, thi man kunde dog først vente lidt for at se, hvorledes vi vil benytte vor Reise, og hvorledes vi ville indrette os i det kommende Aar. Imidlertid tabte vi ikke derfor Modet, men gik næste Dag hen og leiede os et yderst elegant Værelse med forgyldt Speil og deilige bløde Lænestole, saadant et, som Broder William vil have til Dagligstue, naar han engang bliver Minister.

— — Paa Cypren gik vi op og besøgte vor danske Consul, en Græker, som taler godt Fransk — han modtog os høfligt og beklagede meget, at i Lavnaka (Byens Navn) ikke fandtes Bibliotheker eller Musæer (det var et græsseligt lille Hul). Ogsaa i Smyrna tilbød vor Consul at være os til Hjælp paa enhver Maade. I Smyrna besøgte vi den tydske Pastor Frederici, der modtog os med s. 193stor Venlighed. Jeg sagde ham mit Navn. »Scharling?« udbrød han (jeg tillod mig at rette det til »Scharling«), »jeg har kjendt en ung Mand af det Navn i Genf« — og nu oplyste det sig, at han har truffet saavel Dig som Broder Peter i Genf, hvor han i hin Tid opholdt sig for at lære at prædike paa Fransk for at ansættes som Præst ved den tydskfranske Menighed i Smyrna. Han viste mig et Kort med Peters Navn og bad mig sende sine bedste Hilsener.

Det lod forøvrigt til, at vort Navn var mere bekjendt i Smyrna, end jeg havde anet. Siden besøgte vi nemlig en dansk Smedemester eller Mekanikus, som han her kaldes, ved Navn Bjerger fra Horsens. Ogsaa ham sagde jeg mit Navn. »Scharling,« sagde han til mig, »det Navn har jeg læst mange Gange paa en lille Kiste i Horsens, der tjente som Skilt for en Snedker.« »Hvad, har De kjendt gamle Scharling^{*)} i Horsens?« Jo, det havde han da rigtignok, men det var længe siden, thi han havde været borte fra Danmark i 30 Aar og ikke været i Horsens siden 1826.

Dit næste Brev beder jeg Dig adressere til Wien, poste restante, thi nu kommer vi jo atter til Lande, hvor man kan benytte den regulære Posttjeneste.

Mine bedste Hilsener beder jeg Dig bringe Onkler og Tanter, Sødskende og Venner, som Du s. 194selv være hilset paa det Kjærligste fra Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 194

Constantinopel, d. 6. Juli 1861.

Dyrebare Fader!

Betænkende den Langsomhed, hvormed Posten gaaer og specielt Baron Hübsch's Depescher, afsender jeg i Tide dette Brev i Haab om, at det maatte ankomme, om end ikke d. 28. Juli, saa i al Fald i Nærheden deraf. I

mange Aar har jeg ikke været hos Dig paa din Fødselsdag, men aldrig saa langt fra Dig som nu. Dog Gud være lovet og takket, at vi omend langt fra hinanden i Legemet, dog kunne være nær hinanden i Aanden. Ja, vel maa jeg atter og atter takke Dig for den Faderkjærlighed, hvormed Du følger mig paa alle mine Veie. Ja, jeg tør vel næsten sige, at jeg derved har vundet ret Tro og Tillid til Gud, thi hvorledes maa vel ikke han, efter hvem al Faderkjærlighed kaldes i Himlen og paa Jorden, tænke paa os og gjøre Alt godt for os, naar vi blot ville føie os ind under hans Villie. Ja til ham beder jeg, at han vil velsigne Dig og os Alle med al aandelig Velsignelse i Christo Jesu i det Himmelske og i det Jordiske, at han vil forunde os, endnu i mange Aar at beholde Dig, Du elskede, hos os, at jeg ved min Hjemkomst maa finde Dig frisk og sund og atter tale med Dig Ansigt til Ansigt.

s. 195 Ifjor sendte jeg Dig til Din Fødselsdag noget af de Strassburgerteologers Lærdom — iaar sender jeg Dig noget af min egen Lærdom, nemlig medfølgende Afhandling: »Apostelen Pauli Lære om Forholdet mellem Mand og Quinde«. Rimeligvis bliver din Forskrækkelse over denne Festgave ikke mindre, end om jeg vilde sende Dig en constanti-nopolitansk Hundehvalp, thi Du bærer maaske endnu i dunkel Erindring et Arbejde af lignende Indhold, som jeg presenterede Dig for et Par Aar siden, og som just ikke fandt synderlig Sympathi hos Dig. Imidlertid vil Du dog maaske blive mildere stemt ved et nærmere Bekjendtskab. Først maa jeg nu sige Dig, at jeg saavidt mulig har beflittet mig paa en streng videnskabelig Form og afholdt mig fra alle poetiske Udskeielser, skjøndt af og til gaaer jo rigtignok Naturen over Optugtelsen.

Muligvis vil Du derfor paa sine Steder finde Afhandlingen noget tør og kjedelig, navnlig Begyndelsen — men jeg anseer det alligevel for det Rigtigste. Paa den anden Side troer jeg, at Du under den videnskabelige universelle Form vil kunne gjenkjende det Individuelle, som derunder udtaler sig, thi Afhandlingen er skreven i Strassburg kort efter min Bortreise fra Hjemmet, og jeg kan om den sige med Goethe:

»Was ich litt und was ich lebte,
Was ich suchte, was ich strebte,
Wollte ausgesprochen sein,
D'rum vertrau' ich 's hier »sub rosa«,
s. 196 Dichtend in ganz schlechter Prosa
In der Forschung stiller Hain.«

Om Du end, hvad naturligt er, finder en Del, som er bekjendt, troer jeg dog, at Du vil indrømme, at Slutningsresultatet er originalt, navnlig min Opfattelse af 1. Kor. 1., i al Fald har jeg ikke fundet den udtalt i nogensomhelst Commentar. Mit Ønske er, at Afhandlingen maatte blive optaget i Theol. Tidsskrift, som udkommer nu til Juul til Tegn paa, at jeg agter at blive Teologiens Fane tro, trods alle Beskyldninger om at reise som Tourist etc. — Correcturen tør jeg vel nok overlade til Din Omsorg.

Og lad mig saa faa Lov til at hyle lidt! Som jeg i mit sidste Brev fortalte, fandt jeg vel Breve her ved min Ankomst, men intet yngre end 11. Mai.

Igaar var jeg atter i Besøg hos Pastor Blom i Bebeck — imorges haster jeg med Dampskibet fuld af Uro som sædvanlig — stormer op paa mit Værelse — der ligger Brev til Schmidt, men Intet til mig!!! Himmel, Jord og sexten Elementer — og jeg som gaaer her fuld af Spænding efter at vide, om det er gaaet Broder William godt, om Consistorium har givet mig Penge, eller om det sorte Touristparti har seiret — om — om — ja ligemeget om hvad, men blot om noget fra Hjemmet. Heldigvis staaer der i Schmidts Brev, at William har faaet Laud, men hvad for et Laud har han faaet? Der er jo gaaet saa lang Tid efter den Eksamen, at han muligvis s. 197er bleven baade Assessor og Dannebrogsmænd, inden jeg faaer at vide, hvorledes Examen er gaaet. Og hvad tænker han nu paa? Vil han straks blive Højesteretsadvokat, eller vil han først reise udenlands? Gaaer han selv og alle I Andre muligvis i en saadan Glædesrus, at I rent har glemt mig arme Stakkel nede ved Bosporus?

Forøvrigt kan jeg melde Dig den glædelige Efterretning, at vi Løverdagen d. 13. Juli bryde op herfra, jeg forat reise til Genf, Schmidt for at reise — jeg veed ikke rigtigt hvorhen. I Genf agter jeg atter at blive et skikkeligt Menneske, som jeg var i gamle Dage, inden jeg begyndte at løbe Jorden rundt. Jeg agter at tage Calvins Institutiones religionis christianæ, begynde paa Titelbladet og saa læse i eet Kjøre lige til Finis. Forøvrigt vilde jeg gerne bede Dig anbefale mig Afhandlinger og Bøger, hvori jeg kan finde saadanne Oplysninger, der kunne hjælpe mig til at orientere mig i de nærværende kirkelige og katholske Forhold i Genf og i den protestantisk-reformerte Kirke. Ligeledes vilde jeg gerne bede Dig sende mig saamange Anbefalingsbreve som muligt baade fra Dig selv og Andre, thi jeg har ofte nok seet, at uden Anbefalingsbreve kommer man dog ingen Vei. Disse beder jeg Dig imidlertid sende til Genf poste restante, for at de ikke skulle gaae feil af mig paa Reisen didhen. — —

— Vi overværede da den nye Sultans Kroningsfest, d. v. s. Optoget fra Moskéen. Baron Hübsch indbød os til at følge med ham: vi roede da op ad det gyldne Horn sammen med ham, indtil s. 198vi kom til Enden af Stambul; her stod Heste stillede til vor Disposition, paa hvilke vi red op til det store Telt, der var opslaaet for den diplomatiske Verden, og hvorfra vi ypperlig kunde oversee hele Toget. Det var et herligt Syn — navnlig den høie Geistlighed i sine Silke- og Atlaskkaaber med guldsmykkede Turbaner aigave et Syn, der mindede

mig om det gamle levitiske Præsteskab, naar dette udfoldede sin rige Pragt. Herlige Heste rigt smykkede med Guld og Ædelstene saae vi da ogsaa. Sultanen selv saae ud til at være en kraftig, bestemt Mand, men noget høiere saae jeg ikke udtrykt i hans Ansigt. — Alt gik forøvrigt meget stille og roligt af. Flere Dage have vi tilbragt hos den norske Legationspræst P. Blom, der med sin vakkre norske Kone boer i den lille By Bebek ved Bosphorus — ja nu kjender jeg det Stykke af Bosphorus mellem Stambul og Bebek bedre end det mellem Kjøbenhavn og Vedbæk.

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 198

Constantinopel, Torsdag 18. Juli 1861.

Kjæreste Fader!

Saa sidder jeg da atter her som i Ægypten og hjemsender Brev paa Brev uden at modtage Svar, thi siden hint Brev af 11. Mai har jeg Intet hørt fra Eder, altsaa i mere end to Maaneder. Aarsagen hertil er vel den ringe politiske Forbindelse mellem s. 199Kjøbenhavn og Stambul, thi formodentlig har Du sendt Brevene op i Udenrigsministeriet, men da dette ingen Depescher har afsendt, har det vel heller ikke afsendt Brevene til mig, og jeg tør da vel atter gjøre mig Haabet om engang ved Lejlighed at modtage en heel Hoben Breve paa een Gang. De skal være velkomne, naar de komme! — Forøvrigt er jeg da endnu ikke kommen bort fra Constantinopel, og Aarsagen her er Pastor Blom. Foruden at han nemlig har meddelt mig mange interessante Oplysninger om Missionsforholdene her, samt om den græske og romerske Kirke, har han tillige viist en stor Gæstfrihed, og vi have tilbragt mange kjære Timer hos ham og hans unge vakkre norske Kone. Jeg, der i mere end et Aar har hungret og tørstet efter Familielivets Glæder, kunde ikke rive mig løs og opsatte bestandigt Afrejsen.

Den unge Baron Hübsch (Sønnen) har viist sig meget forekommende mod os og bl. a. foretaget et Par Excursioner med os, saaledes navnlig en til de store Skove oppe ved Landsbyen Belgrad, 4 Mil herfra, hvor vi maatte galoppere over Stok og Sten, thi saaledes rider Folk her. Skjøndt jeg endnu stedse er en saare middelmaadig Rytter, der, som Ingemann siger »gumper som en Bondemand med Hæl i Hestesiden«, lod jeg mig dog ikke gaae paa, men satte afsted med de Andre, og da jeg havde en god Hest, havde jeg den Glæde at være første Mand, indtil jeg af det voldsomme Ridt fik et stærkt Sting, der tvang mig til at ride i besindigt Fodskridt. Forøvrigt har jeg gjort stadige Fremskridt i den s. 200ædle Ridekunst: i Grækenland red jeg kun i Fodskridt, i Palæstina og Syrien travede jeg, her rider jeg i plein Carrière — skjøndt rigtignok ikke efter Kunstens Regler.

Sophiamoskéen har jeg naturligvis besøgt, hvilket kostede mig 12 francs, men desværre maatte jeg kun blive ganske kort Tid derinde, saa at jeg kun modtog Totalindtrykket, men ikke kunde iagttage Enkelthederne.

Bosphorus har jeg pløiet adskillige Gange, baade i Dampskibe og i de smaa lette Baade, der kaldes Kagiker, og som have stor Lighed med de grønlandske Kajaker. I det Hele er jeg vel tillreds med mit fire Ugers Ophold her: jeg har seet, hvad jeg vilde see og skal vist aldrig glemme det herlige Constantinopel.

Iovermorgen (Løverdag 20. Juli) forlade vi da endelig Constantinopel, seile med Dampskib til Kostandje, derfra med Jernbane til Donau, saa opad Donaufloden og paa Ungarns Jernbane til Ofeu og Pesth, derfra til Presburg og Wien, hvor jeg efter Bestemmelsen skulde indtræffe din Fødselsdag, et Par Dage i Wien og et Par Dage i Strassburg, hvor jeg ret glæder mig til at træffe gamle Venner og Bekjendte, og saa ned til Genf, hvor jeg venter at finde Breve, Creditiv etc. etc. Og nu mine bedste Hilsener til alle Kjære derhjemme!

Din hengivne Søn

Henrik.

s. 201

Wien. Søndag 28. Juli 1861.

Kjæreste, dyrebare Fader!

Saa holdt vi da imorges, Morgenen til Din Fødselsdag, vort Indtog i Wien, hvilket jeg betragter som vort Indtog i det civiliserede Evropa, og derfor var det mig kjært, at jeg netop kunde vælge denne Dag dertil. Men det civiliserede Evropa modtager os med et yderst uciviliseret Vejr — det stormer, saa hvert Øjeblik braser et Vindue ned paa Gaden, og da man tilmed maa gaae med lukkede Øjne for ikke at faae dem fulde af Støv, saa foretrækker jeg at tye ind paa mit Værelse forat skrive til Dig.

Med Jubel modtog jeg endelig Breve fra Hjemmet. (Her følger Fortegnelse over Brevene med Datums Angivelse af de enkelte Breve.)

Forøvrigt vare Brevene jo Gud være lovet fulde af lutter gode Efterretninger. Kun Tante Emmys Sygdom foruroligede mig, men jeg haaber dog, at det ikke skulde have videre Fare. — Ät Consistorium havde gjort et saa mægtigt Greb i sin Lomme, fyldte mig med stor Glæde, ikke alene for Pengenes Skyld, men ogsaa fordi jeg saae et Tillidsvotum deri. Forøvrigt har jeg i mit sidste Brev fra Constantinopel bedet Dig om at sende et Creditiv paa 1200 Rigsdaler fra Smidt og le Maire til Genf (NB. husk: »sans frais« — det forstaaer Smidt nok), thi naar jeg kommer til Genf, ere alle mine Penge opbrugte.

Reisen fra Constantinopel til Wien har været særdeles heldig. Min Glæde over atter at see fri-s. 202ske grønne Træer, ordentlige Huse, reenlige Mennesker — formaaer jeg ikke at beskrive Dig — den var næsten ligesaa stor, som om jeg var kommen hjem til Danmark igjen. Donauen kan i Skønhed ikke maale sig med Rhinen, men den er dog rigere i Landskabsafvekslinger end Nilen. I fire Dage vare vi ombord i Dampskibet — der var temmeligt fuldt med Reisende, bl. a. traf jeg en Nordamerikaner, med hvem jeg havde været sammen i Jerusalem, og en Sachser, der havde været fem Aar i Danmark og talte Dansk som en Indfødt. Han var Instrumentmager, hed Wunderlich, og priste de Danske og Danmark som det Første paa denne Jord, hvilken Hymne jeg istemmede af Hjertens Grund. Der var temmelig mange Personer: Liv og Lystighed herskede overalt, det var Toner fra Wien, det lystige Wien, der strømmede os i Møde. Tre moldauske Jøder trak en stakkels ung Wallacher, der for første Gang var ude at see sig om i Verden, op i Spil, og blankede ham i en lille halv Time af for 30 Dukater og en kostbar Ring. Men Publikum fik det at vide og blev i høj Grad enrageret; vel forsikkrede de tre Spillere paa Ære og Samvittighed, ved Kone og Børn, at de havde alle tre tabt, men Publikum var nu kommet i Aande, og Enden blev, at i al Fald de 20 Dukater tilligemed Ringen atter kom tilbage. —

I Pesth og Ofeu opholdt vi os to Dage og saae paa Ungarerne med deres lange Støvler; igaarftes havde vi en mageløs deilig Sommeraften i Presburg, og imorges kom vi til Wien. Men det lystige s. 203Wien seer græsseligt kedeligt ud, næsten ingen Mennesker er paa Gaden, kun i Caféerne sidder en enkelt Søndagsdriver med Næsen paa Ruden og seer paa Støvet, der hvirvler henad Gaderne. laften vil jeg derfor gaae paa Comedie; det er første Gang, siden jeg forlod Kjøbenhavn: det kan Du fortælle Prof. Bornemann, det vil vist glæde ham. Torsdag 1. August reiser jeg herfra, først med Dampskib opad Donauen til Loisa, saa til Salzburg og til München, hvor jeg tilbringer et Par Dage: c. 9. August venter jeg at være i Strassburg.

Jeg skulde have skrevet til William, til Louise, til Jens Nørregaard, men det faaer at vente, thi nu bringer jeg Brevet paa Posthuset, at Du kan faae det snarest muligt. Hils alle kjære Venner fra

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 203

Salzburg. Lørdag 3. Aug. 1861. Eft. Kl. 4.

Kjæreste Fader!

Det lader næsten til, at alle de Storme, som vi slap for paa Middelhavet, dem faae vi tilsendte nu her i Sydtydskland, forat vi ret kunne skjønne paa, hvor godt vi have haft det. Thi ligesom sidst, da jeg skrev til Dig fra Wien, saaledes er atter nu her i Salzburg en pludselig Storm brudt løs, der kaster Tagstenene ned i Dusinvis og hvirvler Støvet op over Husets Tag. Forøvrigt var det herligt Vejr imorges, da vi kom, og jeg har ret frydet mig s. 204over den mageløse Naturskønhed, som her udfolder sig. Atter idag har jeg haft den Glæde, som jeg regner for en af mine største, og som jeg Gud være takket, nu i saa rigt Maal har nydt: at vandre paa de Steder, hvor de store Aander have vandret. Thi det er mig ligesom om jeg fornået Aandepust fra Evigheden, som om det smaalige, det hverdagsagtige, det prosaiske, der dog hver Dag binder vor Haand og lænker vor Fod, som om alt dette svandt bort, og vi i nogle faa uforglemmelige Øjeblikke i fulde Drag kunne indsuge Livets Vand. Ja, jeg har tænkt paa Mozart idag, tænkt paa, hvorlunde han har vandret her langs Flodens rivende Vande og lyttet til Harmonierne, som suse gennem Træernes Brusen og Vandenes Rislen. Jeg har seet flere af hans Manuscripter, af hans Breve; jeg har seet hans Flygel: det stod saa underligt stille og taust, — ak, Haanden, der før bragte Liv i det Døde, er nu smulret hen til Støv! —

Ogsaa en anden gammel Bekendt traf jeg her, nemlig Dr. Theophrastus Bombastus Paracelsus v. Hohenheim, hvis Billed jeg fandt paa et Huus med Underskrift, at i dette Huus havde han boet.

I Wien tilbragte jeg fire Dage — desværre alt for kort Tid, som jeg overhovedet meget beklager, at jeg saa hurtig maa ile gennem det skønne Sydtydskland. Men jeg har nu engang sat mig for at overvære Kirkemødet i Genf i den Forvisning, at jeg maa kunne drage en heel Deel Udbytte deraf. Hertil kommer tillige, at jeg i Grunden er hjerteligt træt af dette omflakkende Liv og meget længes efter s. 205at tage fast Bolig og atter for en Stund leve mig ind i den stille Bogverden.

Torsdag Morgen 1. August forlod jeg Wien. Schmidt havde egentlig i Sinde at blive tilbage her forat tage sit Ophold her, men jeg overtalte ham til at følge med mig til München, fordi man kan bedre see en saadan By, naar man er To end Een. Vi reiste med Jernbane (ikke med Dampskib, fordi Dampskibsfarten mod Strømmen er saa langvarig) til Lambach, tolv Timers temmelig kedelig Jernbanekjørsel, skjøndt Egnen, vi kjørte igjennem, var meget smuk. Min bedste Moerskab havde jeg af en ung katholsk Geistlig — »geistlicher Herr«, som Bønderne kaldte ham. I de tolv Timer, jeg havde den Fornøjelse at være sammen med ham, talte han ikke om andet end Øl og Kreuzere — jeg troer ikke engang hans Phantasie havde Svingkraft nok til at hæve sig op til Gylden. Kl. 10 om Aft. ankom vi til Lambach — næste Morgen op Kl. 4 forat gjøre en Excursion til Gmunden og Traunsøen samt besee det smukke Traunvandfald, hvilket alt var saare herligt at see. Imorges maatte vi atter op Kl. 4 og ankom Kl. 8 her til Salzburg. Og hvad skal jeg nu tage mig til? — Ja, det veed jeg sandelig ikke: Theater er her ikke, det regner lysteligt — men det synes mig dog at være for tidligt at gaa i Seng Kl. 5½! — min Kuffert staaer paa Jernbanen — jeg har Intet at læse, og Klokken er virkelig ikke mere end 5½!!!

s. 205

München. Tirsdag Morgen 6. Aug. 1861.

Igaareftermiddags ankom jeg hertil med en dyg-s. 206tig Snue, som jeg havde forskaffet mig i Salzburg. Forøvrigt tilbragte jeg en meget behagelig Søndag i Salzburg. Vi traf sammen med en ung Præst fra Nordtyskland, i hvis Selskab vi tilbragte Eftermiddagen.

München har jeg endnu kun gjort et meget overfladisk Bekjendtskab med. Jeg bliver her til paa Torsdag eller Fredag og tænker i disse Dage at leve i lutter Kunstsamlinger. Forøvrigt var München som hele Sydtyskland et Sted, hvor jeg gjerne vilde tilbringe længere Tid. Men det vilde nok snarere blive mine æstetiske end mine theologiske Interesser, som vilde udvikles her. Og de første have draget saa rig Næring i det forløbne Aar, at de nu maa sættes lidt paa Sultecuur. — Her i München bliver Schmidt tilbage, medens jeg drager alene videre.

Vale et ama tui amantissimum

Henriccum filium!

s. 206

Strasburg, d. 13. August.

Kjæreste Fader!

Saa sidder jeg da atter i mit gamle Strassburg. Jeg farer med Haanden over Panden, jeg gnider mine Øjne: har jeg virkelig været saa langt og saa længe borte? Og her seer Alt ud, ganske som da jeg reiste herfra. — Keiser Napoleon holder atter Fødselsdag med stort Spektakel, Md. Ristoris Navn pranger atter paa Gadehjørnerne, som da jeg sidst s. 207reiste herira, kortsagt Strasburg er grangiveligt det gamle Strassburg.

I München førte jeg da et rigtigt Museumsliv og Ølliv, idet jeg paa en saare behagelig Maade forbandt det Spirituelle med det Materielle. De rige Samlinger overgik mine Forventninger, og jeg tænker endnu med sand Hjertensglæde tilbage paa Rubens Malerier og Phidias' Statuer. Paa Jernbanegaarden sagde jeg da Farvel til Schmidt, som vil tilbringe Vinteren her og i Wien. — Det var prægtigt Søndagsvejr, alle Folk var iførte Søndagspuksen — det var heelt lysteligt og fornøieligt. — Mandag 11. August Kl. 12 kom jeg atter til Strassburg, hvor jeg havde den Ærgrelse, at ingen spurgte efter mit Pas. Jeg havde nemlig ladet det visere paa Ny til Frankrig under mit Ophold i München og betalt fem francs derfor, idet den derværende franske Gesandtskabssecretair forsikkrede mig, at det var aldeles nødvendigt, at mit gamle Pas gjaldt ikke mere, da det var over et Aar gammelt. Men sagtens har Manden ment, at naar jeg havde et Femfrancsstykke for meget, saa havde han et for lidt — saa det kunde akkurat slaa til. I Strassburg hvilte jeg mig først lidt ud paa Hotellet og gik derpaa paa Posthuset, hvor jeg forefandt dit Brev af 22. Juli—2. August med sit »non imprimatur«, ledsaget af et Brev fra Peter, hvorfor jeg takker Eder begge paa det Hjerteligste.

Om Eft. gik jeg hen til Prof. Reuss, der blev høilig forbavset over min Tilsyneladelse, men modtog mig meget hjerteligt. Han har endelig modtaget s. 208det svenske N. T., men vidste ikke, hvad det kostede. Jeg sagde ham imidlertid, at det vilde vist være Dig en større Glæde, om han vilde modtage det som en Present fra Dig. Han bad mig dernæst medtage til Dig sin sidstskrevne Afhandling »Les Sibylles chretiennes«, et Arbejde, der vist vil volde Dig megen Glæde, da Du jo selv en Gang har givet Dig af med Sibyllerne. Jeg har allerede læst Begyndelsen deraf og i høj Grad glædet mig over denne Blanding af tydsk Grundighed og fransk Vittighed — et ægte Strassburgerbarn. — Om Aft. henved Kl. 9 gik jeg hen til Madam Roth, hvor jeg blev modtaget med aabne Arme. Hun tilbød mig atter at boe hos hende, hvilket jeg gerne gjorde, da Hotellet er mig modbydeligt.

Torsdag 14. Aug. — Igaar var jeg til Middag hos Prof. Reuss. Eftermiddagen tilbragte vi med at undersøge nogle Blade af et samaritansk Skrift, som jeg har bragt med fra Palæstina, uden at være sikker paa, om det virkelig var et saadant, da jeg jo ikke kan læse de samaritanske Bogstaver. Efter et Par Timers Undersøgelse lykkedes det os at komme efter, hvad det var (nemlig Num. 5,20 — XI, 6) — Alderen kunde Reuss ikke bestemme, men han antog det for meget gammelt. Naar jeg kommer hjem, vil jeg forære det til Bibliotheket. Reuss var meget ivrig, og mig interesserede det høiligt at være delagtig i denne Undersøgelse, deels idet jeg derved saae, hvorledes man skal bære sig ad med en sliq Undersøgelse, deels idet jeg ikke nøksom kunde beundre Reuss' Lærdom og den Lethed, hvor-s. 209 med han vidste at finde sig til Rette.— — Jeg bliver

her i Strasburg til paa Mandag Morgen. Rigtignok ønsker Du, at jeg skal blive her saalænge, til jeg atter kunde faa Brev fra Dig, men da nu Alle reiser herfra i denne Uge, saa har jeg ingen Nytte af at blive her. Ogsaa ønskede jeg at være i Genf, inden den store Flok af Fremmede styrter sammen til Kirkemødet.

Mine bedste Hilsener til Alle derhjemme, først og sidst til Dig selv fra

Din Dig elskende Søn

Henrik.

Toppen af Wengeralp — Hjørnet af Berneralperne, skraaes over for Jomfruen, Munken, Schreckhorn — etc. etc.

s. 209

Onsdagen 21. August

Kjæreste Fader!

Her sidder jeg oppe midt i Alperregionen og speider forgæves efter Eder der langt, langt nede i Kjøbenhavn — men Taage og Snee og Iis omgiver min 1000 Fod høie Alpethrone, og jeg formaaer ikke at see mere af Eder end I af mig. Sagtens bliver Du atter forbavset, idet Du ventede at finde mig nede i Genf i Selskab med Calvins Dogmatik. Virkelig var jeg ogsaa i Færd med omsider at blive et fornuftigt Menneske après l'ideal du Mr. Bornemann, men saa vilde Ulykken, at jeg Dagen før min Afreise fra Strasburg kom til at købe Både-s. 210kers Reisebog over Schweiz. Ved at læse om Vandfaldene, Lavinerne, Gletscherne etc., blev det atter galt fat med mig, og jeg maatte ud at prøve Reiselivets Omskiftelser. Men nær havde Expeditionen faaet et uheldigt Udfald. Jeg styrtede mig nemlig tout courageuxment ned til Lucern, hvor jeg tilbragte en herlig Aftenstund og glædede mig ret ved Beskuelsen af Thorvaldsens Løve. Men næste Dag — o vee! det regnede saaledes, at jeg fristedes til at tro, at jeg havde taget feil af Veien og var kommen til Bern istedenfor Lucern. Saa tog jeg en Deligencebillet og kørte videre.

Da jeg anmodede en af Professorerne om at give mig en Anbefaling, svarede han, at det behøvedes ikke — vous êtes recommandé seulement par votre nom. Jeg meddeler Dig dette, fordi jeg netop i dette Øjeblik har læst i Dit Brev til Constantinopel Dine Klager over Mangel paa Paaskjønnelse hjemme. Nu — Du deler Skæbne med alle Propheter. Reuss vilde ikke give mig Anbefalingskrivelser med: »De behøver jo blot at sige, at De er Deres Faders Søn, og saa er De tilstrækkelig anbefalet« — sagde han til mig. — Forøvrigt var Cellener den Eneste, der med Glæde indlod sig paa at forklare mig Forholdene — ellers modtager jeg kun korte Svar paa korte Spørgsmaal. Det lader til at være vanskeligt at faae Indpas hernede — ja jeg er næsten træt af at løbe om som en Tigger ved Hvermands Dør og sanke aandelige Almisser. Dog »man muss sich nicht verblöffen lassen«, er jo det ellefte Bud. Ja netop denne Mod-s. 211stand, som jeg finder, ægger mig til nye Forsøg. De Fleste beklager, at jeg er kommet i en saa uheldig Tid, og raade mig til at reise bort, naar Kirkemødet er forbi. Imidlertid veed jeg ikke, hvor jeg skal reise hen, da der jo er Ferie ved alle Universiteter. Heller ikke holder jeg af saaledes at forlade Valpladsen uden Resultat. Jeg vil nu søge paa Kirkemødet at knytte Forbindelse med de Geistlige — men jeg savner haardt Anbefalingsbreve. At her fast ingen Studenter findes, er mig ligeledes et stort Savn.

Muligvis skriver jeg ikke i de første fjorten Dage, da jeg gjerne vil have Kirkemødet fra Haanden. Ogsaa vil jeg see Tingene lidt an her, forat kunne meddele Dig noget Bestemt, om hvad jeg vil gjøre. — Jeg frankerer dette Brev, fordi Størstedelen deraf er til Ernst Trier og til Jens Nørregaard — jeg beder Dig slaae en Convolut om disse Breve og sende dem til dem.

For Din Kritik over min Afhandling takker jeg Dig — jeg maa give Dig Ret i, hvad Du siger. Navnlig kan jeg heller ikke selv frikjende den for en vis Kjedsommelighed, der imidlertid har sin Grund i, at jeg frygtede for at komme ind paa Æsthetiken istedetfor Ethiken. Det er vel derfor bedst at lade den ligge.

Gid jeg havde en god Ven, med hvem jeg nu kunde slaae en god Passiar af! Ak, her er jo ikke engang Nogen, til hvem jeg kan meddele min Glæde over at have faaet Brev fra Dig!

s. 212I den tause Nat
Som en stor Dukat
Maanen stænker Guld paa alle Grene!
Ak, de Skjønne svandt
Jo fra hver en Kant, —
Det er tungt, man skal gaae hjem alene!

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 212

Genf. Tirsdag 10. Sept. 1861. Form. Kl. 9.

Kjæreste Fader!

»Man tager sit Parti, man bli'er Borgmester —«. Ja, jeg veed ikke, om Du erindrers hint Sted i Adam Homo, hvor Digteren udvikler alle de forskjellige Partier, som man kan tage i Livet, — nu er endelig ogsaa jeg efter fjorten Dages Vaklen frem og tilbage kommet til mit Resultat.

»Jeg tager mit Parti — jeg reiser bort« — Men hvorhen? ja, det er punctum quæstionis. Til Holland? Holland ligger langt borte, og naar jeg i Vinteren atter vil drage til Syden, saa er det ingen ringe Afstikker at reise op til Holland. Holland staaer paa Listen, men det skal vente til næste Sommer, naar jeg atter drager op til nordligere Lande. Jeg vilde vistnok befinde mig ganske vel hernede, naar ikke den uheldige Omstændighed var, at der er Ferier overalt, og at de faa Mennesker, som ere tilbage, have enten fuldt op af Forretninger eller sidde fordybede i lærde Studier, og have aldeles s. 213ingen Tid til at give sig af med en vandrende Student. Det Klogeste vilde i Grunden være at reise lige til Paris og leve der paa Bibliotheker og Kunstsamlinger nogle Uger, men, for ikke at tale om, at denne Plan næppe vilde være efter Dit Hoved, saa er den heller ikke efter mit, thi jeg trænger for Øjeblikket i høj Grad til Hvile — rigtignok ikke til saadan Hvile, som jeg kan have her i Genf, hvor jeg kan sidde hele Dagen inden mine fire Vægge uden at see et venligt Ansigt — men til rolige Studier i en lille Kreds af Venner og Bekjendte, som jeg har kjær.

Paa Alliancemødet her har jeg forøvrigt ikke stiftet videre Bekjendtskaber — de store Aander ere altid fuldt optagne, og de smaa Aander opsøge hver deres Kreds af Venner og Bekjendte. Det gjorde jeg ogsaa, idet jeg sluttede mig til Dr. Kalkar og hans Datter, Fru Stilling, og vi have tilbragt mange fornøielige Timer sammen og leet over alle de Daarligheder, som Folk hernede finder paa. Mødet havde forøvrigt en aldeles methodistisk-pietistisk Tone, og det har i høi Grad interesseret mig at gjøre Bekjendtskab hermed. Men har vi formegen Debat hjemme, saa er her for lidt — prægtige lange Forelæsninger, som man imidlertid ligesaa gjerne kan sidde og læse hjemme i Kjøbenhavn. Det Interessanteste var den heftige Piecestrid, som gik foran Møderne, idet et stort Parti i Genf har erklæret sig mod Alliancen. Her fulgte jeg Dit Raad, købte det Altsammen og sad og læste fra Morgen til Aften. — Om Enkelthederne ved Mødet vil forøvrigt Dr. s. 214Kalkar fortælle Dig, hvem jeg har bedt om at bringe Dig en Hilsen. Naar han besøger Dig, maa Du takke ham ret mange Gange for de gode Timer, jeg har tilbragt i hans og hans Datters Selskab.

Samme Dag Aft. Kl. 9.

Trods Alt det meget, som jeg har at indvende mod Alliancen, trods alt det Forkeerte, som er i hele dens Optræden, paastaar jeg dog, at Ideen er god og fortjener al mulig Opmærksomhed. Men den er endnu i sin Barndom, taaget og usikker for de Fleste, eller maaske rettere for Alle, og det vil koste megen Kamp og Møie, inden den bliver udviklet. Men lykkes det, da vil der blive en af de største Velsignelser for den protestantiske Kirke. Jeg har ret ærgret mig over den Ligegyldighed, man viser den hos os i Norden. Fra Norge slet ingen, fra Sverrig een og fra Danmark halvanden Mand — see der alle Repræsentanterne for Norden. Og vi kan ikke klage over Mangel paa Imødekommen — tværtimod jeg er i høieste Grad forbavset over den Opmærksomhed, der vises Danmark hernede. Ja, havde jeg blot vidst, i hvad Stil dette Kirkemøde skulde holdes, da havde jeg hverken ladet Dig Ro eller Fred, førend Du var kommet hened og holdt et videnskabeligt Foredrag (paa Tydsk naturligvis). Åt Du vilde have fundet et i høi Grad taknemmeligt Publicum, derom er jeg aldeles overbeviist, ligesom ogsaa, at Du vilde have medbragt Erindringer, der i mange Aar vilde have glædet Dig. Overhovedet vilde Du i mange Henseender have befundet s. 215Dig bedre hernede end jeg, og den ziirlige elegante Form, hvori det Hele er holdt, vilde vist have fundet bedre Paaskjønnelse hos Dig end hos mig. — Saameget er vist, at dette Møde har fremkaldt Tanker og Ideer hos mig, der ville blive af Betydning for min fremtidige Virken.

s. 215

Torsdag 12. Septbr. Morgen Kl. 6.

Jeg har talt med Baggesen, han fortalte mig meget tørt, at der var Ferie i Bern, og at jeg gjorde bedst i at

reise til Basel, hvor der holdes Forelæsninger, altsaa: »Jeg tager mit Parti — jeg gaaer til Basel.« Professor Hagenbach modtog mig meget venligt der ifjor, maaske vil han gjøre det Samme iaar. Ogsaa haaber jeg, at stifte nøiere Bekjendtskab med Missionsvennerne, hvilket altid kan være godt, da Missionsspørgsmaalet jo er et af de brændende Spørgsmaal hos os. I Basel vil jeg kun blive en Maanedstid — i October reiser jeg til Erlangen, for derfra, om Gud vil, i December at reise ned til la bella Italia. — Jeg har talt meget om mine Reiseplaner med Dr. Kalkar, og han er i det Væsentlige af samme Mening som jeg med Hensyn til min fremtidige Reise. Ogsaa han mener, at Hovedsagen er at see og opfatte det forskjellige Folkeliv og Kirkeliv, at blive bekjendt med de brændende Spørgsmaal, med de Opgaver paa hvis Løsning Tiden arbejder, med Universitetsindretninger og Kirkeordninger etc. etc., men de egentlige grundige dogmatiske Studier maa vente, til jeg kommer hjem. Dine Opfordringer om, for Tiden grundigt at lægge s. 216 mig efter Dogmatik og Philosophi, kan jeg først i senere Aar efterkomme. En Professorplads kan være en god Ting, men Vorherre lade Facultetet leve længe endnu! Ensidigt at lægge an paa den, vil jeg ikke, idet jeg muligvis siden kun vil have den Krænkelse, at en Anden kommer mig i Forkjøbet. Jeg er overbevist om, at jeg for Tiden har langt bedre af, i tre Aar at blive kastet fra den ene Ende af Europa til den anden, end i tre Aar at sidde i Paris' Bibliotheker.

Hvad jeg nu studerer, kan under alle Omstændigheder komme til Gavn, hvad enten jeg bliver Professor eller Præst. — Lad Consistorium kun fare fort paa den gode Vej, som det er slaaet ind paa, saa skal jeg ogsaa nok fare fort paa den gode Vei, som jeg er slaaet ind paa, og om ti Aar, om Gud lader Alt gaa, som jeg ønsker det, om ti Aar, men heller ikke før, da skal jeg blive en Professor, der tør concurrere med hvem, det skal være.

Igaar modtog jeg Dit Brev af 6. Sept., hvorfor jeg takker Dig meget. At Du deri angav Brevet fra William og H. Sørensen, var en stor Lykke, thi paa Posthuset talte man ikke derom, og først efter gentagne Anstrengelser lykkedes det mig at fiske dem op af den Lethestrøm, hvori de vare nedsunkne. Nu til Besvarelsen af Dit Brev.

1) Penge og Creditiv, alt er i Orden.

2) Din Anmodning om at skrive en Beretning over Kirkemødet, kan jeg desværre ikke efterkomme. Der hviler ingen Velsignelse over mine skriftlige Arbejder iaar — Alt, hvad jeg har sendt s. 217 hjem, er bleven lagt til Side. Dernæst haaber jeg vel at blive en god Forkæmper i Hjemmet for den evangeliske Alliance, men ikke i Dagbladsartikler, som Folk studerer som Indledning til en Middagssøvn. Alliancen er gjemt, men ikke glemt.

3) Din Efterretning om Christian Richardts Komme har ikke kunnet formaa mig til at blive. I Rom vil jeg sætte stor Pris paa Richardts Selskab, men her i Genf ville vi sagtens kun forføre hinanden til æstetiske Driverier.

4) For Dit Brev til Blom takker jeg Dig endnu mere, end for et Brev til mig selv. At Du har faaet hans Bibler tilsendt, glæder mig overordentligt. Tak, inderlig Tak for Din Kjærlighed! — — — Jeg har selv skrevet til Blom i denne Uge.

5) Veiret er Regnveir.

6) Holland er gjemt, men ikke glemt. Jeg talte med Dr. Ostersee fra Holland — der findes intet luthersk Facultet, men kun et lille luthersk Seminarium i Amsterdam uden videre Betydning. Forelæsninger holdes paa Hollandsk. Holland maa vente til næste Sommer.

7) William og H. Sørensen takkes hjerteligst for deres Breve, men de maa vente noget paa Svar. Nu har jeg i fjorten Dage ikke bestilt Andet, end at gaae paa Kirkemøder og skrive Breve, deraf kan man ogsaa blive træt. — Hvis Onkel v. Wylich har skrevet til Genf, hvad H. Sørensen taler om, da beder jeg om Underretning, forat jeg kan skrive til Postmesteren og faa Brevet tilbage.

s. 218

Basel, Onsdag 18. Sept., Morgen Kl. 7.

Skjøndt jeg alt i Løverdags ankom hertil, kan jeg dog først afsende Brevet idag, idet jeg nemlig havde gjemt Brevet i Kofferten, og denne fik jeg først igaaftes.

Hagenbach modtog mig meget venligt, viste mig Missionsanstalten, indførte mig i et Læseselskab og tilbød mig forøvrigt sin Hjælp, hvor jeg ønskede den. Prof. Riggerbach modtog mig ogsaa meget venligt, ligesom Prof. Steffensen, der har et stort Navn som Philosoph blandt Studenterne. Ogsaa paa Missionsanstalten har jeg aflagt Besøg, overværet et Par af Undervisningstimerne og talt med Folk derude. Paa Universitetet hører jeg et Par Forelæsninger, men Ferien begynder i næste Uge. — Jeg har leiet mig et lille Værelse med en mageløs dejlig Udsigt over Rhinen. Der falder megen Regn, og det begynder at blive koldt.

— Hils Dr. Kalkar og Fru Stilling, om Du seer dem — de reiste saa pludseligt bort, at jeg ikke engang fik sagt Farvel til dem.

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 218

Kjøbenhavn. Fredag 20. September 1861.

Min kjære elskede Søn.

Naar jeg i længere Tid ikke har skrevet til Dig, da er det deels, fordi jeg har havt meget at bestille, s. 219 deels fordi jeg ikke vidste din Adresse. Ved dit Brev af 31. August beroligedes jeg, idet jeg deraf saae, at Du havde faaet Brev og forhaabentlig ogsaa Penge.

Jeg har ikke seet noget til Dr. Kalkar, som maaskee endnu ikke er hjemkommen. Iforgaars afleverede Billedhugger Herzog nogle Photographier fra Dig — jeg var ikke selv tilstede, hvad der gjorde mig ondt. Til Pastor Blau i Konstantinopel har jeg skrevet og ladet ham vide, at han vil faa 10 Bibler og 50 N. T. gratis gennem Udenrigsministeriet, med et Brev fra Lic. Pastor C. Rothe, som vil underrette ham om, hvorledes han fremdeles faaer danske Bibler.

Pastor Schmidt besøgte mig d. 12te ved Hjemkomsten fra Dresden, hvor han havde truffet sin Søn, hvem han neppe havde kjendt, da han havde lagt sig et stort Skæg til og saae gul og mager ud, hvilket han (Pastor Schmidt) forklarede af Eders Anstrængelser og sparsomme Kost for at bestride den kostbare orientalske Reise. Valdemar var imidlertid sund, og hans Fader sagde mig, at han havde seet et muntert og oplivet Brev fra Dig, hvorover jeg trøstede mig og haaber paa, at Eders Opoffrelser skulle lønne sig med, hvad I have seet og hørt paa Eders store Reise. —

Atter har jeg et Dødsfald at berette, som vil gjøre Dig ondt som os Andre, skjøndt det jo ikke kom uventet: Tante Jane Hansen hensov d. 10. September Kl. 7 Aften. I Tirsdags blev hun begravet i Hetsch's Gravsted paa Assistens Kirkegaard. I s. 220 Kirken talte Kolthoff over hende, og derpaa bragte jeg hende det sidste Farvel. Hun var en elskelig og høist agtværdig Personlighed.

Jeg skrev sidst, om Du ikke gjorde bedre i at opsætte din Reise til Rom. Nu hører jeg imidlertid, at Chr. Richardt agter at tilbringe Vinteren der og begge Heise'rne. Maaskee ogsaa Andre, hvis Bekjendtskab og Omgang kunde være Dig til Nytte og Behag.

s. 220

Løverdag 21. Sept. Kl. 3 Eftermiddag.

For en halv Time siden modtog jeg dit Brev, dateret 10.-18. September. Jeg seer deraf, at en Deel af mine ovenstaaende Nyheder har jeg allerede fortalt Dig. Jeg havde troet at skulle modtage en Beretning om Kirkemødet fra Dig, men blev skuffet. Nu invita Minerva skal man ikke skrive i Almindelighed, og uden levende og inderlig Aandens Trang skal man ikke skrive om religiøse Anliggender. Men dog blev jeg lidt underlig tilmode ved dit Brev, som synes skrevet under forskjeilige Stemninger, hvorpaa vel Omgivelserne have havt nogen Indflydelse. Først en vis haanlig Tone om Kirkemødet og dets Forhandlinger ved Siden af Misfornøielse over den kolde høflige Modtagelse i Genf (hvorpaa jeg havde forberedt Dig som Noget, Du vil træffe i alle af Reisende ofte hjemsogte Egne) — saa en vis ærefrygtsfuld Begeistring for den evangeliske Alliance — endelig nogle Mismods »Stozsseufzer« med nogle store Ord om, hvilken Pokkers s. 221 Karl Du skulde blive om ti Aar. Nu, min kjære, dyrebare Søn! Jeg kjender selv disse Stemninger fra min Ungdomstid. Men jeg vil sige Dig at de ere ofte fremkaldte af en Aand, som man maa see at forjage »med megen Bøn og Faste« — den gjør os ellers tungsindige, og Tungsind er hverken behagelig for Gud eller Mennesker. Dens Navn er Forfængelighed, Lyst til et stort og berømt Navn, Modgiften er Ydmyghed for Gud og Kjærlighed til Menneskene i al deres Skrøbelighed, som tænker paa at virke Guds Villie med Troskab, Hengivenhed og Taalmodighed. Forresten er det jo ikke mit Raad eller Opfordring, at Du skulde bruge Reisen til at studere Dogmatik eller nogen anden Disciplin udelukkende eller blot fortrinsvis, men i Forening med Efterforskning om alle de Forhold og Indretninger, Du selv opregner i dit sidste Brev, og hvorom jeg jo oftere har gjentaget det Samme.

Det gjør mig ondt, at Du er kommen tilbage til Europa paa en Tid, hvor Du forgjæves søger et fast Opholdssted, da der overalt holdes Examen ved de lærde Anstalter. Tag Dig nu i Agt for, at det ikke gaaer Dig ligesaa i Erlangen! Men overhovedet kan Du jo ikke vente at finde Omgivelser ganske, som Du ønskede det, forinden Du i nogen Tid har været og levet Dig ind paa et Sted. I Strasburg fandt Du Dig jo ret vel, fordi Du efterhaanden blev mere hjemme der. Dersom et ungt Menneske fra et fremmed Land kom til Kjøbenhavn, vilde han jo ogsaa først efterhaanden kunne vinde Indgang og s. 222 Bekjendtskab til Personer, som han ønskede og haabede noget af til sin Aands Berigelse.

Af fremmed Nyt vil jeg gjøre Dig opmærksom paa den nye Kirkeforfatning i Baden og Richard Rothes — som

mig synes — mærkelige, men betænkelige Tale ved Kirkeforsamlingens Aabning. Han siger Adskilligt, som bør lægges paa Hjerte, men om en saadan demokratisk Kirkeforfatning paa videste Basis vil kunne bestaae? — Jeg fik da ikke noget Hefte ud af Theologisk Tidsskrift i Sommer. Thi jeg selv skulde dog ikke fylde Heftet — nu har man lovet os nogle Bidrag, hvortil jeg saa vil levere min Afhandling om 1. Jos. V, 7 (maaskee over Johannes Evangelium, dersom jeg bliver færdig).

s. 222

Mandag 23. September.

Igaar paa Williams 24de Fødselsdag, hvor det regnede hele Dagen, kom den gamle norske Consul Ring, Eders Reisekammerat i Ægypten og hilsede paa os og forblev om Middagen til ud paa Eftermiddagen hos os. Jeg skal naturligvis hilse Dig mange Gange og paa det Hjerteligste fra ham (Schmidt og han havde truffet hinanden i Hamburg, da Sch. fulgte sin Moder og Søster til denne Stad). Det morede os jo meget at høre ham fortælle om, hvorledes I havde havt det sammen, og han mindedes Dig og omtalte Dig med stor Hjertelighed.

Jeg undrer mig over, hvorfor Du vil gaae til Erlangen nu. Bliv nu engang dog og hvil Dig lidt ud ved fornuftige Samtaler, Beskuelse af Egne, Kunstværker etc. I Basel er der baade Bibliothek s. 223 og Musæer o. dslg. Dersom Aroff, Riggerbach, Hagenbach, Fischer, Steffensen kunne faae nogen Leilighed til at kjende Dig og Du dem, da vil Du jo have bedre af et Ophold her end nu atter at give Dig paa Farten for at leve et Par Uger i Erlangen, hvor der maaskee er Ferie. Lei Dig ind paa et Sted, hvor Du kan føle Dig tilfreds enten i eller tæt ved Byen. Paa Bibliotheket maa være Meget af Interesse, spørg efter deres Manuscripter, de have ogsaa Malerier af Holbein. Se at faae Noget at vide tilgavns om den hele theologiske Tilstand i Schweitz, deres Examinere, deres Kirkeforfatninger. Gid nu blot dette Brev maa komme, inden Du atter er fløiet bort! Og nu lev vel, min kjære velsignede Dreng! Jeg favner Dig mange Gange, beder Dig ikke trættes ved mine mange Slags Raad og Formaninger. Bevar det Sind, Du havde mod mig, og Du vil ikke misforstaae mig. Lev vel!

Din hengivne

Fader.

s. 223

Basel, d. 28. Sept. 1861.

Kjære dyrebare Fader!

Igaar modtog jeg et Brev fra Dig af 20. og 23. Sept., hvorfor jeg takker Dig meget. Det gjorde mig ondt, at Du var blevet skuffet i din Forventning om en Meddelelse om Alliancen, en Forventning, der sagtens er bleven end mere stadfæstet derved, at jeg saa længe ikke lod høre fra mig. At Du virs. 224kelig ventede en sliig Meddelelse, faldt mig under al den Forvirring og Tummel ikke ind, ellers havde jeg afsendt hint Brev noget tidligere. Men Du vil forøvrigt af de »forskjellige Stemninger«, som Du omtaler, see, at jeg for Øieblikket var meget uskikket til at levere en sliig Beretning. Jeg haaber da, at dette Brev vil skaffe Dig mere Glæde, naar jeg fortæller Dig, at jeg har været meget ivrig til at høre Forelæsninger. Hagenbachs Forelæsninger over Dogmehistorien vare heldigvis snart færdige, thi de vare temmelig ordinære. Derimod har jeg hørt nogle udmærkede Forelæsninger af Steffensen, deels over Retsphilosophi, deels over den nyere Philosophis Historie. Sjelden har jeg hørt en saa begavet Docent. Han taler med en Klarhed og Anskuelighed, en Varme og Interesse, der river Alle med. Dernæst har jeg hørt Riggerbach over Exegesen (Synoptikerne), næsten hver Dag to Timer, thi da det var mod Slutningen, blev der sat dobbelt Forspand for. Der var ægte videnskabelig Dygtighed med dyb og inderlig Fromhed; han taler om sine Evangelier med samme Hjertensglæde, som en Kunstkjender taler om Raphael og Correggio. En Forelæsning over den utro Forvalter, som jeg hørte igaar, sidder jeg endnu idag og glæder mig over. — Derimod har Bibliotheket med alle sine Herligheder været lukket for mig. Bibliothekaren, Professor Gerlach, gjorde først mange Vanskeligheder med at laane mig Bøger og endte Talen med at fortælle, at om et Par Dage reiste han bort og tog Nøglen til Bibliotheket med sig. Saa har s. 225jeg privatim laant Bøger. Fra et Læseselskab laante jeg et nyt Værk af den lærde Schmidt i Strasburg: Melanctons Levnet. Det er en fortræffelig Bog, den er skrevet med stor Lærdom og med stort Liv. Jeg vil meget anbefale Dig den. Den danner tredie Del af »Leben und ausgewählte Schriften der Väter und Begründer der lutherischen Kirche« udg. af I. Hartmann, Schmidt o. A. Hvis de ikke har den paa Universitetsbibliotheket, bør de anskaffe sig den. En Deel bekjendte Sager vil Du jo vel finde, men ogsaa en Deel Nyt. Det bedste er maaske Skildringen af Melanctons Ungdomsliv. Bl. A. vil Du see, at selv den stille og beskedne Melancton i sine unge Dage tog Munden mere fuld end som nødvendigt var. — Af Prof. Hagenbach (der desværre nu er reist bort) laante jeg Finsiers »Kirchliche Statistik der reformirten Schweitz«. Den vil jeg nu ikke anbefale Dig, da den er tør — men henede er den mig til stor Hjælp. Du kalder den badensiske Kirkeforfatning for demokratisk — ja da skulde Du se Demokrati her i Schweitz. Selv i Canton Basel, som Alverden roser for dets Besindighed, har Menigheden ikke alene ubetinget Valgret, men kan hvert femte Aar vælge en ny Præst, om den finder for godt.

Hos Prof. Hagenbach tilbragte jeg en meget behagelig Aften. Ligeledes hos Prof. Riggenbach tilbragte jeg en vakker Aften. Han er en ægte Schweitzernatur: prudens et circumspectus. Men jeg holder meget af ham. Mest Omgang har jeg med Pastor Zimmermann, der for ti Aar siden har s. 226reist i Orienten — nu sværmer vi to i orientalske Erindringer. I Geizers Monatsblätter for April 1861 har han givet en god Skildring af Libanon og Damaskus.

Du maa ikke drive for stærkt paa Broder Peter med Hensyn til videnskabelige Arbejder etc. Han lider i Grunden af samme Uro som jeg — kun buser han ikke saa stærkt paa, deels fordi han er en mere sagtmodig Karakter («il a un caractère extrêmement doux», sagde gamle Malan til mig), deels fordi han udlader sig for sin Vilhelmine. Jeg har ingen Anden end Dig at udtale mig for. Du maa derfor ikke give mine Yttringer en altfor bogstavelig Udtydning, men heller tage dem i noget symbolsk Betydning. Dog skal jeg for Fremtiden være mere agtpaagivende, da der er stor Forskel paa, hvad man siger i en livlig Samtale, og hvad man skriver i et Brev. Men naar jeg skriver til Dig, er jeg i Alm. saaledes i Fyr, at jeg skriver ligesaa hurtigt, som om jeg talte til Dig. Derved løber meget med, som heller maatte blive borte. For Dine kjærlige Formaninger og Raad takker jeg Dig: de falde ikke i ufrugtbar Jord.

Ikke desmindre bliver jeg dog ved min Beslutning om 14 Dage at reise til Erlangen.

s. 226

Torsdag Morgen 3. Oct. Kl. 7.

I Søndags havde jeg den Glæde ganske uventet at træffe sammen med Cand. med. Schmidt. Han havde alt været her i otte Dage og bliver her endnu en Uges Tid, hvorpaa han gaaer til Paris. s. 227Vi boe hændelsesvis skraaes over for hinanden og omgaaes jævnlig — efter 14 Dages Regnvejr have vi pludselig faaet det mest straalende Solskinsvejr, hvilket vi da benytte til smaa Udflugter i Omegnen. Ligesom med min gamle Reisefælle Schmidt, saaledes gaaer det mig ogsaa med denne nye Schmidt: hans Ro og Fornøielighed virker velgjørende paa mig. Ja han havde nær fristet mig til at følge med til Paris, men jeg anseer det for rigtigere at blive ved min oprindelige Plan og reise til Erlangen. Hvor vel jeg end befinder mig her i Basel, saa er der dog den Ubehagelighed, at i October er her Ferie, saa at her deels ingen Forelæsninger er, deels, hvad der er et større Savn, er Bibliotheket lukket, saa jeg ikke kan læse efter en bestemt Plan, men maa læse, hvad der ved et rent Tilfælde falder i mine Hænder. Dertil kommer, at jeg har Lyst til at besøge Erlangen, der vel for Øjeblikket maa betragtes som Middelpunkt for tysk theologisk Videnskabelighed. At opsætte dette Besøg til Foraaret, er en mislig Sag: det kunde da lettelig reent blive opgivet — tilmed vil jeg heller sidde i Erlangen og tænke paa Rom, end sidde i Rom og tænke paa Erlangen. En Tid lang har jeg vaklet mellem Tübingen og Erlangen, men i Betragtning af, at jeg vel i Tübingen tildeels vil møde den samme pietistiske Aand, som jeg har seet i Strasburg, Genf og her i Basel, har jeg foretrukket Erlangen forat see et rigtigt luthersk Universitet: muligvis vil jeg faa mere tilovers for Gammellutheranismen, naar jeg gjør dens personlige Bekjendt-s. 228skab, end jeg hidtil har havt ved at kjende den paa Afstand. Hvad Tiden angaar, saa bliver det jo ikke mere end sex Uger, men jeg veed af Erfaring, at naar man har lidt Held med sig, kan man i sex Uger see og høre saare Meget. — Hvad endelig Afstanden angaaer, saa ligger Erlangen ikke længer borte, end at jeg kan reise derop i 24 Timer, naar jeg vil. Prof. Riggenbach lo rigtignok ad mig, da jeg fortalte ham, at jeg kom fra Genf og nu vilde reise over Erlangen til Rom: »ira Genf over Erlangen til Rom!« sagde han, »blot det ikke faaer en symbolsk Betydning!«

Mine bedste Hilsener sender jeg til min egen lille Kreds, Tante Emmy, Louise og Brødrene, og sidst til Dig, som den, der holder Kredsen samlet — give Gud, at den længe maa blive samlet!

Din inderlig hengivne Søn

Henrik.

s. 228

Basel. Fredag 4. Oct. 1861. Modtaget 13. Oct.

Kjæreste Tante Emmy! *)

Det er saare længe siden, at jeg sidst skrev Dig til, men jeg fortrøster mig til, hvad Du eengang har sagt, at selv om jeg ikke skriver til Dig, veed Du dog, at jeg stedse tænker paa Dig med Kjærlighed. I Tillid hertil har jeg længe undladt at sende Dig Brev, thi min Correspondance voxer mig man-s. 229gen Gang saaledes over Hovedet, at jeg ikke veed, hvad jeg skal gribe til forat opfylde mine Pligter, især nu, da jeg paa Grund af mine mange Bekjendte i Øst og Vest ogsaa maa føre en udenlandsk Correspondance. Men slet ikke at skrive Dig til, kan jeg dog heller ikke, og saa skyder jeg da nu Alt tilside, skaffer mig en rummelig Plads paa mit Skrivebord, hvor de mest forskellige Sager ligge i kaotisk Forvirring og tager Brevmappen frem.

Din Sygdom i Sommer satte mig i Uro — Gud være lovet, at den blev vel overstaaet. Min stadige Bøn til Gud er, at jeg, naar jeg engang kommer hjem, maa finde min lille Kreds paa Vesterbro samlet, som da jeg forlod

den. I Sommer ere jo to af mine Kjære bortkaldte — Tante Louise og Tante Jane. Ved det sidste Dødsfald tænkte jeg meget paa Dig: atter er een af Dine »Gamle« gaaet bort. Kan Du huske, hvorledes jeg mangan Aften, naar jeg kom fra Teatret (eller som Trier kaldte det, fra mine Forretninger), hentede Dig hos Tante Jane fra et lille Whistparti? — Fortæl mig dog engang, hvorledes det gaaer Frøken — ja det er dog ærgerligt, nu kan jeg ikke huske hendes Navn, skjøndt jeg seer hende saa tydeligt for mig med sine store Øjne og sit leende Ansigt — men Du veed nok hende, som boede hos Tante Jane.

Iforgaars (d. 2. Oct. om Aft. Kl. 10 — Louise var vistnok henne hos Rings) havde jeg et Jernbaneuheld, men slap med Skrækken. Jeg havde tilbragt en prægtig Dag i Höllenthal i Schwartzwald s. 230 med Doktor Schmidt og to tyske Læger (det kan maaske mere Fader at høre, at den ene af disse hed Socin og nedstammer directe fra Lælius Socinus) og om Aftenen Kl. 8½ satte vi os paa Jernbanen forat kjøre hjem med et Iltog. Efterat have kjørt en Time, fik vi pludseligt et Stød, og et Par Minutter efter standsede Toget. Man havde da forglemt at borttage en Waggon, ladet med Tømmer, som Locomotivføreren paa Grund af Mørket ikke kunde see. Denne Waggon skjød Locomotivet naturligvis foran sig, men det var dog tørbet mod den med saadan Kraft, at det havde løbet sig fast i Vognen, saa at de ikke længer kunde skilles, ligesom omvendt Tømmeret var løben ind i Maskineriet og havde beskadiget dette meget. Saa maatte der telegrapheres til Basel efter et nyt Locomotiv, og vi maatte vente tre Timer, indtil dette kom, som vi imidlertid tilbragte meget behageligt med at spadsere under den smukke, stjerneklare Himmel. Først Kl. 2½ kom vi hjem til Basel.

s. 230

Løverdag 5. Oct. Aften Kl. 8.

Igaar førte Prof. Stöchelin mig ud til det Capucinerkloster, som Fader omtaler i sit sidste Brev. Det vakte i min Sjæl Erindring om de lykkelige Palæstinienserdage, hvor vi saa ofte tog Quarteer i Klostrene.

— Det er et ganske mageløst Veir i disse Dage, saa mildt og varmt og saa lyst og klart, at jeg ideligt maa tænke paa det sidste Efteraar, som jeg tilbragte i Athen.

s. 231 Onsdag 9. Oct.

Mine bedste Hilsener til Alle — et kjærligt Kys til Dig selv fra Din Dig inderlig hengivne

Henrik.

Paa Mandag Morgen, om Gud vil, reiser jeg til Erlangen.

s. 231

Basel. 11. Oct. 1861.

Kjæreste Fader!

Da Du i Dit sidste Brev af 4. og 5. Oct., hvorfor jeg takker Dig meget, forlanger Oplysninger om Examensvæsenet hernede, skal jeg meddele Dig dem, saa godt jeg formaar, med Hensyn til Universiteterne i Strasburg, Genf og Basel. Fælleds for disse tre er da, at der een Gang (i Strasburg endog to Gange) hvert Aar holdes Generalexamen over de Studerende (naturligvis taler jeg her og i det Følgende kun om Theologerne) over, hvad de have læst og hørt i det forløbne Aar. Dette anseer jeg nu for meget urigtigt, det drager Universitetet ned til at blive en Skole og kvæler den frie videnskabelige Aand. Lærer man ikke at studere frit, ∴ af egen Drift, ved Universitetet, saa frygter jeg, lærer man det aldrig. Hvad nu den egentlig Embedsexamen angaar, saa er den indrettet saalunde:

I Strasburg examinerer kun Professorerne selv, og Examen holdes her for lukkede Døre. Efter Loven er den offentlig, men de ældre Studerende have af egen Magtfuldkommenhed efterhaanden udelukket de yngre Studerende og dermed Publicum over-s. 232 hovedet. Efterat Examen er bestaaet, indleveres et trykt Arbejde, over hvilket der disputeres offentligt. Emnet er selvvalgt (f. Ex. Gjendøberen i Strasburg, — Stoicismen — Rousseau — Joh. 6, 53 flg.) Det er affattet paa Fransk. Imidlertid blive Disputatserne snarere kun en Kritik fra Professorerne, da de unge Candidater have for liden Selvstændighed til at kunne haandhæve deres Mening overfor Universitets Professorerne. Ogsaa klagedes der over, at Vedkommende kunde ofte i en senere Alder blive forekastet, hvad de havde offentliggjort i et Ungdomsarbejde.

Studietiden er fastsat til fire Aar — praktisk Examen afholdes samtidig med theoretisk.

Genf. Her har compagnie des pasteurs (∴ Professorerne og de ansatte Gejstlige i Genf) Opsyn med Examen. Af la compagnie udvælges en Jury til at overvære Examen. Studietiden er fastsat til fire Aar, i hvilken Tid der skal indleveres 6 Prædikener og 2 latinske Dissertationer. De theol. Studenter fungere, om de ønske det, ved den offentlige Gudstjeneste, idet de forelæse Bibelteksten og de ti Bud (dette synes mig gavnligt, da de derved vænne sig til at optræde i Kirken). Embedsexamen bestaar i:

- a) en Prædiken, som udarbejdes i 48 Timer over et givet Thema og holdes for la compagnie des pasteurs,
- b) en trykt Afhandling, der maa forsvares for la compagnie (som i Strasburg),
- c) mundtlig Examen, hvor Professorerne examina s. 233 minere over 1) gl. Tests. Exegese, 2) ny Tests. Exegese, 3) Dogmatik og Moral, 4) Indledning, Kritik og Archæologi, 5) Apologetik og Pastoralteologi,
- d) skriftlig Examen; hver Professor giver 3 Spørgsmaal, altsaa i alt 15 Spørgsmaal, hvoraf 5 udvælges ved Lodtrækning. Til Besvarelsen af hvert Spørgsmaal er kun givet een Time (tykkes mig at være for lidet). Ved Siden heraf en latinsk Afhandling over et Æmne af Moralen, der skal udarbejdes i fem Timer.

Den nedsatte Jury er forpligtet til at overvære Examen — men alle Medlemmer af compagnie have Ret til at være tilstede og afgive deres Stemme. Juryen indgiver dernæst en Beretning til la compagnie om Examens Udfald i sine Enkeltheder, og la compagnie bestemmer derefter Charakteren. — Efter Examen ordineres Candidaterne (de saakaldte ministres).

I Basel maa nu først bemærkes den skarpe Sondring mellem Basel-Stadt og Basel-Landschaft, hvoraf hver har sin særegne Kirkeforfatning. Basel-Stadts øverste Kirkeøvrighed er Kirkeraadet, der bestaaer af de theologiske Professorer, de fire Hovedpræster (3: Præsterne ved de fire Hovedkirker) i Basel, to Medlemmer af Regjeringen og to Medlemmer af Borgerskabet. De gejstlige Medlemmer kaldes Konventet. Dette Konvent afholder nu Examina, først de aarlige ovenfor omtalte Generalexamina, dernæst Embedsexamen, til hvilken man først maa indstille sig efter at have studeret fire s. 234 Aar. I de to sidste Maaneder før Examen maa Candidaten udarbejde et latinsk exegetisk og et tysk dogmatisk Arbejde, der indleveres til Konventet (hvert af disse Arbejder maa i det Mindste være paa 40-50 Sider).

Examen selv bestaar af a) Tentamina privata, hvor Professorerne examinere i bibelsk og patristisk Theologi (med Indbegreb af Philo eller Josephus), Indledning og Kirkehistorie, Præsterne i Exegese og praktisk Theologi.

b) Subitanea: korte skriftlige Svar (helst paa Latin) paa 6 forskellige Spørgsmaal, hvor Brug af Bibel og Lexicon er tilladt. De 6 Spørgsmaal skulle være besvarede i Løbet af 3 Timer,

c) en Prædiken, som skal udarbejdes i fjorten Dage.

Hvis Konventet finder det heri Præsterede tilfredsstillende, da afholdes til Slutning:

d) Examen finale, hvor to af Professorerne examinere i Dogmatik og Etik i Konventets Tilstedeværelse. — De verdslige Medlemmer af Kirkeraadet overvære sædvanligt Examen som Tilhørere. —

Efter Finalexamens Afholdelse bestemmer Konventet Charakteren. — Derpaa ligesom i Genf Ordination. — Efter denne Examen har Candidaten Ret til at ansættes i Byen, men vil han ansættes i Basel-Landschaft, maa han underkaste sig en ny Examen for en Examens Commission herfra, hvilken Examen forøvrigt nærmest svarer til vor saakaldte Bispeexamen.

s. 235 Hvad nu mig selv angaar, da vil det vist mere Dig at høre, at jeg iforgaars spiste til Middag hos Ærkebiskoppen af Baden. Jeg var nemlig taget til Freiburg for at besøge mine katholske Venner, Professor Alban Stolz, hvem jeg kjendte fra forrige Aar, og Pastor Sthrele, Secretair hos Ærkebiskoppen, hvis Bekjendtskab jeg havde gjort paa min Reise gennem Schweiz. Den sidste forestillede mig for Ærkebiskoppen, der bad mig til Middag hos sig. Ærkebiskoppen er 80 Aar gammel, men gjør ikke desmindre endnu Fodture i Schweitz. Han syntes at være en yderst mild og kjærlig Mand, uendelig høflig, saaledes maatte Tjeneren stadig byde mig før Excellencen — jeg sad som en Gaas i en Bisperedede og vidste ikke ret, hvorlunde jeg skulde tee mig i al denne Herlighed. Jeg fik to Anbefalingsbreve til Rom: et til Direktør Gassner og et til Cardinal Reisach.

Schmidt reiser idag til Paris — jeg har haft megen Glæde af Omgangen med ham — vi have vandret indtil Midnat i Basels Gader og disputeret over allehaande theologiske og æsthetiske, politiske og ethiske Spørgsmaal.

Paa Mandag Morgen haaber jeg at tiltræde Reisen til Erlangen. Vil Du ikke med Dit næste Brev til Erlangen (poste restante) tilsende mig »Tanker fra Orienten«. Jeg agter nemlig under mine ensomme Timer i Erlangen af og til at kvæge mig ved en Aftenvandring under Orientens Plataner — der kan jeg muligvis faae Brug for hiin Skizze. Det vilde være mig kjært, om Du vilde overstrege s. 236 med Rødkridt, hvad der ikke behager Dig i den. — Igaar har jeg afsendt Brev til Tante Emmy og Broder Carl.

s. 236

Løverdag 12. Oct.

Jeg talte igaaftes med Professor Stähelm — han sagde mig, at der blev examineret i hele gl. Test. Naar nu

tillige Philo eller Josephus opgives, saa veed jeg ikke, hvorledes Studietiden kan absolveres i fire Aar, hvoraf endda det ene gaaer af til Philosophi — hos os kan ingen blive færdig i mindre end fem Aar, de fleste bruge sex Aar. Tænker man paa at forandre patristisk Examen? I saa Fald synes jeg, man skulde indskrænke den til Hagens og Liskovs Bog ^{*)} — naar de Studerende have læst den godt igjennem, saa troer jeg, at man opnaaer et bedre Resultat end nu, hvor de næsten Ingenting læse, men gaae op paa Lykke og Fromme. — Skriftlig Examen synes mig at være bedre indrettet hos os end henede, hvor der gives altfor kort Tid til Besvarelsen. Man fordrer dog ikke en blot Opramsen af Kundskaber, men man vil dog ogsaa see, om Candidaten formaar at give en harmonisk Fremstilling, en videnskabelig Udvikling og dertil er tre Timer virkelig ikke for meget.

Jeg har maaske givet mere af mine egne Meninger, end som Du ønskede. Men jeg har tænkt for meget over den Sag, til at jeg reent kunde tie stille. Var jeg nærværende hos Dig, skulde jeg ud-s. 237 vikle mine Meninger med større Klarhed og Udførlighed, end det kan skee i et Brev. — Gid Du nu maa have nogen Brug for mine Meddelelser.

De kjærligste Hilsener fra

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 237

Erlangen. Tirsdag 22. Oct. Aften Kl. 9.

Det synes, som om alle Professorerne her ere enige i, at det bedste for de Studerende er, at Professorerne slet Intet have med Examen at gjøre. — Forøvrigt er det vanskeligt nok at erholde sikkre Detail Efterretninger. Jeg fortalte saaledes Prof. Delitzsch, at Prof. Stähelin i Basel havde sagt mig, at man der opgav hele Gl. Testamente. »O das brauchen Sie nicht zu glauben,« svarede Delitzsch, »der Stähelin nimmt immer den Mund so voll — das ist ein närrischer Kerl (sie!)« — en Uforbeholdenhed i at udtale sig overfor en Fremmed, der undrede mig ikke lidt. — I Eftermiddag besøgte jeg Prof. Schmid — han lader til at være af de strænge Lutheranere, der intet godt Øje har til den evangeliske Alliance.

Jeg arbejder mig tappert gennem Hofmanns Schriftbeweis — af og til maa jeg rigtignok kjøre med et Schnellzug, thi ellers kom jeg aldrig gennem det Værk. Det er dog virkelig en højst upassende Maade at skrive paa, under en stadig Polemik til Højre og Venstre. Der er forøvrigt meget i den, som interesserer mig, skjøndt jeg maa give Dig Ret s. 238i Din Dom, at der er meget spidsfindigt deri og navnlig en vis rabbinistisk Exegese.

Jeg har gjort Bekjendtskab med en ung Candidat fra Nordamerika, der studerer her — vi To have slaaet os sammen til at foretage en Vandring gennem alle Stadens Kneiper og Spisehuse for at opdage, hvor man spiser bedst og billigst, og hvor man finder det bedste Selskab — tre Betingelser, der vanskeligt lade sig forene under Eet.

Var det ikke muligt, at tilsende mig et Par Æsker af Jansens Tandpulver, som faaes paa Løveapotheket for en Mark Æsken? Jeg har brugt mit ganske Tandpulver op og jeg bruger ikke Andet end Jansens. — Naar Du skriver til Peter, vil Du da sige ham, at jeg har sendt Brev til ham her fra Erlangen.

Tak Carl for hans Brev til mig og modtag selv de kjærligste Hilsener fra

Din hengivne Søn

Henrik.

s. 238

Constanz. Tirsdag 15. October 1861.

Dyrebare Fader!

Skjøndt jeg afsendte Brev til Dig iforgaars (fra Basel), tager jeg allerede idag fat paa et nyt Brev, fordi jeg har tilbragt en særdeles vakker Dag, og Retfærdigheden byder, at naar Du hører saa mange af mine »Stozseufzer«, Du da ogsaa modtager nogle af mine Glædesudbrud, og jeg griber Leilig-s. 239heden, medens jeg er her, thi jeg er ikke uden Frygt for i Erlangen at faa et Genfertibagefald.

Jeg har spenderet en heel Dag paa Constanz — det er ikke formeget til en By, om hvilken jeg har drømt og paa hvilken jeg har tænkt saameget ^{*)}. Indledningen havde jeg igaar i Schaffhausen, hvor jeg løb over ved Vandfaldet ganske alene i klart Maaneskin. Imorges maatte jeg op, medens det endnu var bælmørkt, og havde en taaget og kold Seilads op ad Rhinen til Constanz, hvor det yndigste solklare Efteraarsveir indfandt

sig. Saa vandrede jeg rundt og opsøgte med en sand Englænder-Udholdenhed de Steder, hvortil Hus's Navn knytter sig. Først besøgte jeg Domkirken, hvor jeg havde det mærkelige Held ikke at blive attrapperet af nogen Omviser, men ene og uforstyrret at kunne hengive mig til mine Betragtninger. Det fromme Sagn viser endnu den Steen, paa hvilken Hus stod — den Plet er altid tør, medens Stenene rundt omkring altid ere fugtige — et mærkeligt Naturspil forøvrigt. Dernæst fandt jeg ude i Byen et lille uanseligt Huus med hans Portræt udhuggen i Sten — det var Huset, hvor han først boede, og hvorfra han blev bortført til Fængslet. Jeg kunde først ikke finde det, indtil en omvandrende Plakatklistrer tog sig af mig og viste mig Huset: »ihn haben sie gebrannt, aber das (Billedet) steht, und das soll ewig stehen«, sagde han med en Iver, som kunde han være en af de gamle Hussister. s. 240 Dernæst skulde jeg finde den Plads, hvor han blev brændt. Det holdt vanskeligt, thi der er intet Monument, skjøndt man nu har samlet Penge til et, men venter paa Regjeringens Tilladelse til at opreise det, hvad Katholikerne vel ikke gjerne see. Jeg var temmelig langt udenfor Byen, og jeg saae overalt kun grønne Marker og Træer. Endelig kom jeg ind i et Viinhus, hvor en Veiarbejder sad og holdt Foredrag for et Par andre Arbeidere over »denne Hus, som Paven havde indbudt til Constanz forat hjælpe med til at reformere Kirken, og som de alligevel brændte, men det var vist en uretfærdig Handling«. Taleren var meget beredvillig til at vise mig ud til Stedet, hvor Monumentet skal opføres, idet man for et Par Aar siden havde opgravet en Sten her med Indskriften HUS. Til sidst var jeg i Conciliesalen, som den kaldes. Her er oprettet et Museum i den rigtige gamle Stil med de meest forskellige Sager mellem hverandre, hvor Phantasien af Hjertens Lyst kan overlade sig til allehaande Udskeielser. Saaledes sad f. Ex. midt imellem Billeder af Luther og Wicliffe et Portræt af Angelica Hoffmann, der tog sig høist besynderligt ud i dette theologiske Selskab. Flere Erindringer om Hus fandtes — bl. A. en nøiagtig Copi af hans Fængsel i Dominikanerklostret, en Alen bred og tre Alen langt, og i dette Hundehul (i bogstavelig Betydning) tilbragte Hus tre Maaneder. I Conciliesalen fandtes ogsaa en liden Samling af udstoppede Fugle. Omviseren var ligesaa besynderlig som hans brogede Museum — hans s. 241 egentlige Bestilling var at være Uhrmager, og hans Uhrmagerværksted fandtes ogsaa i Conciliumssalen. — Dette Besøg i Constanz har i høi Grad forøget min Interesse for denne By.

s. 241

Erlangen. Søndag 20. Oktbr.

Saa har jeg da opslaaet mit Paulun i en rigtig tydsk Universitetsstad. Her er en forunderlig Stilhed og Ro i Modsætning til den Larm, hvori jeg nu saa længe har levet. Men det synes iøvrigt, som om Folk er meget venlige og omgængelige her. Idag har jeg spist til Middag hos Professor Herzog *) — jeg traf der et Par yngre Studerende og en ung Privatdocent Köhler, der lod til at være særdeles vel bevandret i sine Theologica. Jeg havde en lang Disput med ham om Forholdet mellem Christendom og Nationalitet med særligt Hensyn til den danske Folkekirke. Prof. Herzog mindede mig meget om Dr. Kalkar — han er ligesom denne en venlig og meddelsom Mand, der veed Besked med alt muligt. I mit Besøg hos v. Hofmann den første Dag kom jeg da ogsaa i en langvarig Debat om Forholdet mellem den personlige Overbevisning og Kirken samt Skriftlæren, idet Professor Hofmann vil, at Troen i Et og Alt skal grunde sig paa fri Overbevisning og i ingen Henseende tilsteder en Autoritetstro, medens jeg holder for, at i mange Henseen-s. 242 der er vor Tro paa Grund af sin Ufuldstændighed en Autoritetstro, thi vi forstaar jo kun stykkevis, som Apostelen Paulus skriver *), og i mange Stykker bøie vi os under Kirkens og Skriftens Lære, fordi vor Tro endnu er i sin Barndom og endnu ikke har naaet til Christi Fyldes Manddomsalder **). Ligeledes mente Prof. Hofmann, at Kirkelæren maa i Alt, Punkt for Punkt, kunne eftervises i Skriften, medens jeg antog, at kun Principerne for Kirkelæren findes i Skriften, men deres Udvikling maa overlades i Kirkelæren, der veiledes af den hellige Aand. — Jeg laante siden fra Bibliotheket Hofmanns tre Bind tykke »Schriftbeweis« og er nu sysselsat med Studiet af den, men er kun bleven end mere bestyrket i min egen Overbevisning herved. Ogsaa Prof. Thomasius har jeg besøgt, ligeledes Professor Spiegel, der kendte Dig fra Professor Molbechs Theseselskaber.

Her have Professorerne aledeles Intet at gjøre med Examen og ansee dette for et stort Gode for de Studerende. Jeg er ikke af den Mening, thi Examen i og for sig kan dog ikke være det Afgjørende; der maa dog ogsaa tages Hensyn til, hvad Vedkommende ellers formaar at præstere, og dette er jo ubekjendt for en Examens-Commission.

Nu komme de lange Vinteraftener, der vel af og til ville falde lidt besværlige, thi naar jeg har tilbragt Dagen ved Bøgerne, holder jeg meget af at slaae mig løs i en gemytlig Passiar om Aftenen.

s. 243 De kærligste Hilsener til Alle, først og sidst til Dig selv fra Din

— — —

Vil Du sende det næste Brev til »Gasthaus zur goldenen Kugel« i Erlangen.

s. 243

Erlangen. Lørdag 2. Nov. 1861.

Kjæreste Fader!

Jeg befinder mig meget vel i Erlangen. Livet her behager mig, der er en Frihed og Ubundenhed i alle Henseender, som i høj Grad har vundet mit Bifald. Synet af al den Glæde hos de unge Studenter har gjort mig selv til ung Student igjen — paa alle Kneiper og Bierhuse, hvor jeg kommer hen, vrimler det af Studenter, der af ganske Hjerter lade Glædens ladte Bøsser knalde. Ogsaa i en anden Henseende er Mindet om tidligere Dage traadt frem for mig — det er i Gjenoptagelsen af de theologiske Studier. Naar Skodderne ere lukkede og Gardinerne trukne for, og jeg iøvrigt sysler med det dogmatiske Tankearbejde, da vaagner jeg mangen Gang pludselig op, helt forundret over, at jeg ikke sidder i Kjøbenhavn og læser til theologisk Embedsexamen. Det tykkes mig da saa underligt, at en Deel af det, som jeg dengang drømte saa meget om, nu allerede ligger bag ved mig. Men det stille Studium har givet mig en Ro og Fred, hvorunder jeg befinder mig vel.

s. 244I mit sidste Brev fortalte jeg Dig, at jeg havde taget fat paa Hofmanns Schriftbeweis — jeg har siden fortsat dette Studium. Her er nu alt fuldt af Begejstring for Hofmann, men jeg maa tilstaa, at jeg deler ikke denne Begejstring. Jeg kan ikke finde mig i hans Standpunkt, og en ny Samtale med Hofmann desangaaende har ikke bragt mig paa bedre Tanker. Det er mig altfor subjectivt schleiermachersk, for løsrevet fra den almindelige Kirkelære. Ogsaa synes Dogmatikken mig at synke ned til reen Exegese; jeg indseer ikke, hvorledes man længere kan skjelne mellem bibelsk Theologi og evangelisk Dogmatik. Allermindst kan jeg finde mig i, at han atter vil drage Ethiken ind under Dogmatiken — det tykkes mig at være et stort Tilbageskridt. — Naturligvis vil jeg hermed ikke nægte, at jeg har fundet meget originalt og godt i »Schriftbeweis«, hans Skriftudlægning har ofte slaaet mig. Ved Siden af »Schriftbeweis« har jeg taget fat paa Thomasius »Lehre und Darstellung Person und Werk Christi«. Denne Bog har i langt høiere Grad tiltalt mig.

Af mindre Skrifter har jeg læst et Stykke af Rudelbachs Selvbiografi i hans Tidsskrift, en Afhandling i Preussische Jahrbücher over F. C. Baur, der paaviser dennes Forhold til Schleiermacher og Hegel, — endelig Delitzsch' og von Scheurls Skrifter mod Baumgarten i Rostock.

I Forgaars begyndte endelig Forelæsningerne, og med dem et øsende Regnveir. Den første Dag hørte jeg sex Timer, men det er dog ikke min Hensigt at fare saaledes fort. — — — Ja nu blev jeg afbrudt s. 245i min Brevskrivning, thi det bliver mørkt; jeg vil hen og besøge Delitzsch. I Formiddags besøgte jeg Prof. Herzog og talte længe med ham — da jeg kom hjem, laae der en Billet fra Prof. Hofmann, hvori denne indbød mig til sig imorgenaften.

s. 245

Søndag Morgen 3. November.

Hofmann læser over Indledning til Ny Test. — naar jeg hører ham, maae jeg levende mindes de Timer, da jeg hørte Dine Forelæsninger over samme Videnskab. Han er begyndt med Galaterbrevet; vil først tage de Breve, som Baur anerkjender, og fra dette Terrain erobre det Øvrige tilbage. Dette er nu meget interessant for den, som kjender Stoffet i Forveien og saaledes faaer det belyst fra en ny Side. Men hvorledes de arme Studenter hjælpe sig til Rette, der paa eengang kastes midt ind i Stridens Hede og begynde med Galaterbrevet, det veed jeg ikke. Ogsaa hans exegetiske Forelæsninger over Romerbrevet synes mig mere at være indrettede for Docenter end Studenter, og dog er disse mageløst begejstrede herover, men jeg troer, at der er Intet, hvorover unge Studenter blive i den Grad mageløst begejstrede, som at høre Forelæsninger af en berømt Professor, hvoraf de kun forstaa Halvparten — saa lyner det saa dunkelt mellem Skyerne, og man har den Stolthed at kunne sige, »jeg har hørt N. N.«.

Der er ingen Professor, der har saa fuldt Auditorium som Hofmann. — Disse mine Skumlerier betroer jeg navnlig til Professor Herzog; som refor-s. 246mert Professor staaer han lidt udenfor Facultetet, og hos ham erfarer jeg da eet og andet, som jeg ellers ikke vilde erfare, naturligvis under Løftet af fuldkommen Taushed — som der staaer i Adresseavisen. Ogsaa med Licentiat Schott har jeg mange Samtaler desangaaende, han er en ung Mand og veed derfor ligesom jeg prægtig Besked med, hvorledes Tingene egentlig burde være. At forøvrigt disse Smaaskumlerier hverken forhindrer ham eller mig fra at føle en virkelig dyb Agtelse for Mænd som Hofmann, Thomasius, Delitzsch, behøver jeg vel ikke at sige Dig. — Angaaende Thomasius' Forelæsninger over Dogmatik og Dogmehistorie har jeg Intet at sige, de synes mig at være gode Normalforelæsninger. Derimod er jeg meget spændt paa, hvad lille Delitzsch har at forebringe over Hjob. Indledningen var pikant, til sine Tider slog han over i salvelsesfuld Prædiken — til andre gav han smaa Vittigheder til Bedste, f. Ex. Sidehug til Franzoserne, der med stormende Jubel bleve modtagne af Auditoriet. Han er forøvrigt ikke saa anseet, som jeg havde troet — Hofmann synes at fordunkle alle Andre, han er Erlangens store Lys.

Den 5. November.

Igaaraftes tilbragte jeg en vakker Aften hos Prof. Schmid og benyttede da Leiligheden til at udspørge ham

noget om Examensforholdene her. Men det er ingen let Sag at faae nøiagtig Underretning, thi Professorerne betragte Examen som noget dem aldeles uvedkommende. Examens-Commissionen s. 247 for Bayern er i Ausbach og bestaaer af en Consistorialraad og fire Geistlige, der vælges (hvorledes, fik jeg ikke at vide). Denne Commission og Professorerne virke aldeles uafhængigt af hinanden, der er ingen Forbindelse mellem dem. Netop dette ansaae Schmid for saa stort et Gode, da f. Ex. i Tübingen F. C. Baur altid havde virket trykkende paa Examen ved at forlange sine eiendommelige Anskuelser, ligesom i Berlin i sin Tid Neander og Marheinicke af samme Grund, hvor det var endnu vanskeligere for de ulykkelige Candidater at slippe igjennem, da disse to Theologer vare af modsatte Anskuelser, saa at hvad der gjaldt for Viidsomsfrugt hos den Ene, af den Anden betragtedes som Anathema. — Heller ikke ere Professorerne i nogen Maade bundne — dog om en Professor vilde udstrække sine Forelæsninger for længe, vilde vel Facultetet gjøre Indsigelser. Schmid selv gjør Kirkehistorien færdig i to Semestre (og Engelstoff brugte hos os otte!), men beklager sig over, at det er meget knap Tid. — Studenterne ere ikke bundne til Forelæsningerne; de skulle kun ved Examen aflægge Attest for i hvert Semester at have hørt eet Collegium, ligemeget hvilket. Saaledes indstille da mange sig, som aldrig have hørt Kirkehistorie. — En af Prøverne er paa Latin, dog mente Schmid, at det var bedre at afskaffe dette, da Latinen var yderst slet, han vilde indføre en Slags patristisk Examen og blev overrasket ved at høre, at denne alt var indført hos os. I Berlin deeltager stedse een af Prof. i Examen, s. 248 medens de Øvrige ere Geistlige — noget nøiere herom har jeg ikke kunnet erfare.

Af en württembergsk Candidat har jeg faaet nogen Underretning om Universitetet i Tübingen. Her examinerer Facultetet selv udelukkende. Studietiden er fastsat til fire Aar, hvoraf 1½ helliges til Philosophi og Philologi (altsaa langt kortere Tid end hos os). De Studerende ere bundne til Forelæsningerne, hvilke ere foreskrevne i en vis Rækkefølge for at forhindre, at ganske unge Studenter begynde med at høre Dogmatik o. s. v. Til Examen haves ingen længere Afhandlinger som i Schweiz, heller ingen Disputats som i Strassburg — der forelægges sex Spørgsmaal, som maa besvares i Løbet af een Dag (to eller tre Spørgsmaal i 3 Timer) i det mindste et af disse skal være paa Latin. — Forelæsningerne ere ordnede saa, at Dogmatik fuldføres i to Semestre, Dogmehistorie i to Semestre, Kirkehistorie i to Semestre — i Hebraisk gives intet bestemt Pensum op, man maa kunne underkaste sig Prøven overalt, men da ingen Student læser hele Gl. Test. igjennem, synes dette mig at være et reent Lykkespil. — Examen synes overalt i Tydskland at ske for lukkede Døre (hvorfor? kan jeg ikke forstaa). Saameget om Examina — hvad Du forøvrigt ønsker Underretning om, maa Du bestemt spørge om, skjøndt jeg som sagt ikke altid tør love Dig Svar. Og modtag nu min hjertelige Tak for det Tilsendte: At Paludan Müllers Digte og Din Afhandling var mig en frydefuld Overraskelse, behøver jeg vel ikke at sige Dig. Din Afhandling s. 249 læste jeg strax, men beklagede meget, at den ligesom en Feuilleton-Artikel brød af paa et meget interessant Punkt, nemlig hvorledes det forholder sig med hiint af Dr. Wieselgreen paaberaabte Citat af Hieronymus. Jeg antager efter et Par foregaaende Antydninger, at det maa være et Citat af en Pseudo-hieronymus, som da overhovedet Dr. W. synes mig at være en underlig Confusionarius, og det er da godt, at der gives Folk med tilstrækkelig Lærdom forat hjælpe slige Vildfarende til Rette. — Men Tandpulveret havde da nær voldt min Ulykke. Pakken skulde nemlig afhentes paa Toldhuset, hvor man først viser mig Fragtbrevet, hvori Pakken angives at indeholde Bøger. Jeg anede strax Uraad, da Tandpulveret ikke var angivet. Nu skulde Pakken aabnes med stor Høitidelighed forat see, om den ikke indeholdt andre Gjenstande, end de angivne — og da trille strax de to Æsker ud. Nu var 101 ude: det var jo en fuldstændig Toldsvig — der skulde skrives til Overtoldadministrationen, hele Pakken confiskeres, og jeg idømmes en Mulkt, fordi jeg havde gjort mig skyldig i Toldsvig. Skjøndt jeg fandt, at jeg var saa uskyldig som et nyfødt Barn i den hele Affaire, taug jeg klogelig stille, idet jeg veed, at Modsigelse kun gjør Ondt værre ved slige Leiligheder. Jeg bemærkede kun, at Vedkommende sandsynligvis havde meent, at Tandpulver var toldfrit — »Tandpulver toldfrit? Nei, der var tværtimod en meget høi Told paa Tandpulver« — — og nu begyndte Lektien paa Ny om Toldsvig og Confiscation! Da jeg vedligeholdte min Taushed, blev Man-s. 250 den omsider udtømt, og Sagen endte med, at jeg fik Pakken mod at betale Tolden og love at skrive til Vedkommende, at naar man for Fremtiden vilde berede mig slige Overraskelser, maatte man i det Mindste deelagtiggjøre Toldvæsenet deri, paa det at ikke Overraskelsen skulde ende sig i en Overjaskelse.

— Det synes forøvrigt, som om jeg skal komme i Conflict med Erlangens forskellige Øvrigheder — idag har Bycommisarien sendt mig Bud, at jeg har at indfinde mig imorgen hos ham forat melde mig som bosiddende i den By Erlangen. Det er tildeels en Følge af mine orientalske Frihedsbegreber, at jeg ikke har gjort dette: jeg tænker imidlertid at stille Manden tilfreds med den Erklæring, at jeg alt i December agter at forlade Erlangen.

Vale et ama tui amantissimum

Henriccum filium.

Hos den gamle Professor Raumer (kjendt ved hans Skrifter om Palæstina) tilbragte jeg en vakker Aften, hvor vi kvægede os i palæstinensiske Erindringer, skjøndt Raumer aldrig har været i Palæstina og vel næppe kommer der, da han er 78 Aar gammel.

Kan ikke William en Dag spadserer ud paa Toldboden og forhøre sig i Toldhuset, om der ikke skulde staa to Kasser med Adresse til Dig (eller mig)? Muligvis staa Kasserne der — jeg vilde grumme nødigt miste dem, da jeg derved venter s. 251 mine palæstin- og ægyptiske Skatte, hvis Pengeværd vel ikke er stort, men des

større deres Erindringsværd.

S. 251

Erlangen. Søndag Morgen Kl. 9 17. Nov. 1861.

Kjæreste elskede Fader!

Det er dog et sandt Ord, som Fichte siger i sin Moralphilosophi, at Glæden beroer paa det Uventede. Og saaledes følte jeg da ogsaa en mægtig Glæde ved den uventede Efterretning om, at Du var bleven Rector magnificus. Rector magnificus! Jeg veed ingen Titel, der har en saa magnificent Klang som den. Jeg tilstaaer gerne, at der er noget barnagtigt i denne min Glæde, men jeg undskylder mig med, at det Barnagtige grændser saa meget op til det Barnlige, og enhver sand Glæde maa dog have det Barnlige i sig, saa man maaske kunde rette hiin ovenanførte philosophiske Sætning til: Glæden beroer paa det Barnlige! — Nu — Du kan kalde min Glæde sønlig eller barnlig eller barnagtig — ligemeget, saameget er vist, at glad blev jeg. Af fuldt Hjerte bringer jeg Dig da min Lykønskning, i sikkert Haab om, at hiin magnificente Titel er et glædeligt Forbud paa, at Vorherre ogsaa vil give Dig en magnificent Kraft og Styrke, saavel aandelig som legemlig, til at Din nye Virksomhed kan blive lykkelig og Din gamle ikke forringet. Det sidste Ønske er ikke ganske frit for Egoisme; det syntes mig, som om Du i den sidste Tid havde sat s. 252 mig paa knap Ration med Hensyn til Brevskrivning, og nu hører jeg, at det skal herefter være min beskikkede Deel. Dog man har jo altid Lov til at haabe, og derfor haaber jeg som sagt, at ogsaa denne Green af Din tidligere Virksomhed maa vedblive i sin tidligere Fylde.

Til Vald. Schmidt skrev jeg i forrige Uge, efter først at have modtaget et langt Brev fra ham, hvor han fortæller mig om sine Studier og sit Liv — jeg seer, at han sidder ivrigt fordybet i romerske, græske, ægyptiske, babyloniske, mesopotamiske Studier, hvorover jeg er meget glad, thi saa er han paa rette Vei. Jeg har altid prædikeret for ham, at han skal slippe Theologien, hvortil han intet Kald har, og derimod lægge sig efter disse Studier, tilmed da Ingen hos os har gjort det udelukkende. Hans Afhandling, som Du omtaler, gad jeg grumme gerne seet, Stoffet maa for største Delen være mig bekjendt, men jeg gad seet Maaden, hvorpaa han behandler det. Glem ikke at fortælle mig noget om den, naar Du engang faaer den at see. — Din egen Afhandling, stykkeviis som den var, maatte jeg forære Delitzsch — da han kan lidt Dansk, viste jeg ham den, og da han bad mig om at beholde den, vilde jeg ikke sige Nei. Det er mig derfor kjært, at Du tilbyder mig den paa Ny tilligemed Andersens Æventyr — jeg tager mod begge Deelee; om jeg ogsaa skal betale et Par Gylden i Porto, saa gjør jeg det gjerne for at nyde den sjældne Glæde at læse Dansk. — Men husk nu blot paa ikke at lægge Andet ind i Pakken, ikke en Gang et Brev, s. 253 thi da var man istand til at sætte mig i Tugthuset i Erlangen, som en uforbederlig Smugler. — Men at vore hjemsendte Kasser ere gaaede tabte, gjør mig bitterligt ondt, ikke alene fordi jeg selv derved mister mange kjære Erindringer, men ogsaa fordi alle de Smaagaver, som jeg vilde bringe Eder fra hine mærkelige Lande, ere gaaede tabte, og jeg kommer tomhændet hjem. Min eneste Trøst er, at jeg nu kan bære mig ad som Manden i Oehlenschlägers Fortælling (jeg har glemt Navnet), der kaster Isklumpen i Ilden, og derpaa udbryder i bitter Klager over, hvilke kostelige Skatte, der ere gaaede tabte — saaledes vil ogsaa jeg gjøre i den sikke Forviisning, at Ingen kan gjendrive mig.

Forøvrigt er mit Liv hengaaet, som da jeg sidst skrev Dig til. Af Forelæsningerne interesserer Delitzsch over Hiob og van Scheurl over Kirkeret mig meest, for det er noget Nyt, alt det Øvrige kender jeg, og det bliver ikke morsommere ved, at Dicteervæsenet gaaer saa skammeligt i Svang her. Herzog hører jeg af og til over den schweizerske Reformation — det er ganske livligt, og det er interessant at høre en Schweizer selv foredrage det — derimod var hans Forelæsning over Dogmatik meget hverdagsagtig, og man mærker strax, at han ikke er skabt til at være Dogmatiker, men Kirkehistoriker.

Hos Raumer (Palæstina) har jeg tilbragt et Par vakkre Aftener. Det er en velsignet gammel Mand, yderst meddelsom, hvor han udtaler sine egne Anskuelser, men naar jeg til Gjengjæld vil s. 254 meddele noget af min Viisdom, som ikke stemmer med hans Meninger, saa vil han ikke høre derpaa. Fyr og Flamme kan han blive, saaledes faldt Talen paa Miraklerne, og han drog da tilfældts mod dem, der nægte Miraklerne, med saadan Iver, at jeg var ganske forlegen og ikke vidste, hvad jeg skulde sige, thi jeg var saa ganske enig med ham, og dog talte han saa ivrigt, som om, hvad han sagde, specielt gjaldt mig. — Om mit uheldige Besøg hos Ebrard har jeg fortalt i et Brev, det var mig en ikke ringe Triumph, da jeg for nogle Dage siden kom hjem og fandt et Visitkort fra Ebrard paa mit Bord. Muligvis er Manden gaaet i sig selv og har fortrudt, at han ikke satte bedre Priis paa min angenehme Conversation.

Foruden Thomasius' Dogmatik har jeg læst Hengstenbergs »Bücher Moses und Ägypten«, hvor det undrer mig, at Hengstenberg tillader en saa rationalistisk Opfattelse af Underne. Raumer udbrød ogsaa i høie Veeraab derover. Ogsaa et Foredrag af Hengstenberg over Hiob har jeg læst — medens Hengstenberg opfatter Hiobs Hustru som en brav og trofast Hustru, opfatter Delitzsch i sin Forelæsning hende som en Zantippe — saa uenige ere de Lærde. — Endelig har jeg læst Robinsons Studier over Baalbek og Damascus — det er strængt at komme igjennem, det hører egentlig til de Bøger, der henligge ulæste af Publicum, indtil en Anden kommer og laver en ny Bog deraf.

Forøvrigt er mine Tanker skiftevis i Kjøbenhavn og Italien. Jeg nærer en vis Frygt for Al's. 255pcrne. Folk sige, at de skulle være slemme at passere om Vinteren. Jeg vil reise ned til Chur og see at slippe over, ellers maa jeg gaae over Marseille istedenfor Genua. I Begyndelsen af December tænker jeg at bryde op, men venter forinden et Brev fra Dig.

De bedste Hilsener til Alle, først og sidst til Dig, Du kjæreste, fra Din

Søn Henrik.

s. 255

Erlangen. 27. November 1861.

Mandag Aften er Professoraften — d. e. saa have flere af Professorerne aabnet deres Hus for Studenterne, der besøge dem. Jeg har ogsaa været Gæst et Par Gange og befundet mig vel. Navnlig hos Kirke-Schmid, som han kaldes til Forskel fra en anden Professor af samme Navn, er der meget vakkert; Schmid selv er tør, men hans Kone og Døttre ere meget livlige og deeltage med Iver i Samtalen. Dette er nu ikke efter Schmid's Hoved, thi han vil have, at Konen og Døttrene skulle tie stille og lære noget nyttigt af Studenternes Samtaler med ham, men uheldigvis mene Studenterne, at de kunne lære langt mere af deres Samtaler med Døttrene, og saaledes blive Professorens Planer stadig tilintetgjorte.

s. 256

Fredag 29. Nov. Aft. Kl. 7.

I Eftermiddag læste jeg i et tydsk Blad en Artikel over Kjøbenhavn. Som sædvanligt begyndte den med at spye Gift og Galde over Alt, hvad som Dansk er, men komisk er det at see, at disse Godtfolk dog ikke kunne lade være at tolke Kjøbenhavn deres Beundring og saaledes ogsaa her. Hvad denne gode Mand navnlig var forbittret over, var, at alle tydske Skilter og Bekjendtgørelser vare forsvundne af Kjøbenhavn, en ærlig Tydsker kan slet ikke finde sig tilrette: det er ligesom han kom til et fremmed Land (sic!).

Igaar besøgte jeg atter Ebrard. I Begyndelsen gik det ligesom sidste Gang — dog var jeg mere utvungen, thi jeg var nu mere vant til Mandens Manerer. Men snart var alt Stof opbrugt, og atter sad vi i en piinlig Tavshed. Da faaer endelig Ebrard den lykkelige Idee at spørge mig, om der var noget ejendommeligt ved den danske Litteratur. Det var at banke paa den rette Dør! Jeg begyndte øjeblikkeligt et langt Foredrag over den danske Litteratur med stadige Sidehug til de gode Tydskere, der aldrig bekymre sig en Døit derom. Derfra kom vi over til at tale om de forskellige Litteraturer, og lidt efter lidt kom der Liv i Manden, saa at jeg til min Forbavselse saa, da jeg gik bort, at jeg havde tilbragt over en Time hos ham.

s. 256

Mandag 2. Dec. Aft. Kl. 6½.

Imiddags, som jeg kom hjem fra en Udflugt paa Landet, blev jeg glædelig overrasket ved at s. 257finde et af de velkjendte gule Breve paa mit Bord. Det forundrede mig rigtignok at se Broder Williams Udskrift, og end større blev min Forundring, da jeg gjenfandt den samme Haandskrift inde i Brevet, der ikke desmindre begyndte med: »Kjære Søn!« I første Øjeblik troede jeg, at William havde skrevet dette i et Anfald af lærd Distraction, skjøndt det var mig umuligt at forstaa, hvad Vei hans Tanker egentlig vare gaaede, men snart fik jeg Opløsning paa denne Gaade *). I Begyndelsen tog jeg Sagen temmelig roligt, men lidt efter lidt kom der mere Uro over mig, og min Phantasi fremmalede mig Dig stedse klarere og klarere liggende syg og lidende paa en Sopha, eller i Din Seng de lange søvnløse Nætter. — Det var egentlig min Agt at reise herfra paa Torsdag og i al Magelighed drive Syd paa, men det vil jeg nu opgive. Det Simpleste vilde jo være at reise sporenstregs til Kjøbenhavn og holde Juul med Eder og i Februar atter gribe Vandringsstaven forat drage til England og opsætte Romerreisen til næste Vinter. — — — Men nu vil jeg først oppebie et nyt Brev her i Erlangen og beder derfor William, saasnart Du har modtaget dette Brev, endnu samme Dag at sende mig et Brev om Dit Befindende. Er dette ikke godt, faaer jeg blive her Julen over og foreløbigt see Tiden an. Men hvis Dit Befindende er godt, og Du uden Betænkelighed raader mig til at reise til Rom, da beder jeg s. 258William sende mig en Telegraphdepesche (hvortil Du maa gie ham Udlægget for ham af mine Penge), paa det at jeg snarest muligt kan komme afsted, thi jeg kan jo ikke nægte, at, reiser jeg til Rom, da vilde jeg grumme gerne tilbringe Julen der og ikke paa Middelhavet, saaledes som sidste Aar.

Jeg har igaar tilligemed tre andre Candidater aflagt et Besøg hos Pastor Löhe i Neudettelbrau og beseet Missions- og Diakonisseanstalten derude. Med Löhe selv fik jeg desværre ikke talt, da hans Tid var ganske optagen — men derimod med Professor Zeschwitz fra Leipzig, en særdeles interessant og aandrig Mand. — Men jeg kan ikke skrive mere, da Brevet maa afsted Kl. 8.

Og nu, Gud styre og vende Alt til det Bedste! Han give Dig Taalmod til at bære, hvad han har paalagt Dig og give Dig snart Din Sundhed tilbage! Hils og tak William — ligesaa Tante Louise og alle mine Kjære fra

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 258

Erlangen. 6. Dec. Morgen Kl. 8¼. 1861.

Kjæreste elskede Fader!

I dette Øjeblik modtog jeg Dit Telegram, og usigelig stor er min Glæde. Først og fremmest min Tak til Ham, fra hvem al Velsignelse udgaaer, baade i det Aandelige og det Legemlige!! Og saa min Tak til Dig, at Du ufortøvet sendte hiint Telegram. At dets Indhold vilde blive godt, derom s. 259tvivlede jeg ikke, men alligevel har jeg i de sidste Dage gaaet i en stærk Spænding, thi den Længsel og Hjemvee, som jeg har gaaet og ruget over, brød nu frem i al sin Styrke. Kjøbenhavn eller Rom — det var de to stærke Magneter, mellem hvilke jeg laa, og som nær havde sønderrevet mig. Nu gjør jeg mig færdig til Afreise, skjøndt jeg først kan komme af Sted paa Mandag, thi Søndag vil jeg ikke reise, og jeg har dog en Deel Afskedsbesøg at gjøre, tilmed er jeg indbudt af Professor Herzog til Søndagaften, og vil da slutte mit Erlangenophold med en gemytlig Aften, hvad jeg veed, jeg faaer der. — Telegrammet var afsendt fra Kjøbenhavn igaareftermiddags Kl. 5¼ — kom her til Erlangen Kl. 8, og dog fik jeg det først i Morges — i Erlangen giver man sig god Tid til Alt!

s. 259

Løverdag 7. Dec. Morgen.

Igaar aftes besøgte jeg gamle Raumer forat sige ham Farvel. Til Afsked kom jeg i en heftig Disput med Fru Raumer over de slesvigske Affairer, hvor jeg troer, det var os begge to en vis Fryd at give vor Harme Luft, jeg talte stedse om den danske Landsdeel, hun om den tydske. Forøvrigt var hun sjældent godt underrettet om Forholdene, men hun er ogsaa fra Hamburg. Mest bragte hun mig i Knibe, da hun begyndte at tale om Ploug og Orla Lehmann, thi Alt hvad de to har sagt og skrevet, det kan jeg virkelig ikke forsvare. Navnlig Orla Lehmann med hans: »Vi ville skrive Slesvigerne med Blod paa Ryggen, at de ere danske« — det Ord er s. 260de fløiet gennem Tydskland fra Ende til anden. I Begyndelsen paastod jeg iriskvæk, at det var Usandhed, thi end ikke Orla Lehmann kunde jeg tiltro en saadan Yttring, men desværre fik jeg af Cand. Schmidt i Basel at høre, at det kun var altfor sandt.

I Dag skal helliges til Afskedbesøg fra Morgen til Aften. Det er bitterlig koldt og har alt længe været det — Vinteren i Erlangen er strengere end Vinteren i Kjøbenhavn, thi Erlangen ligger saa aabent, udsat for alle skarpe Vinde. Mit Værelse ligger ogsaa udsat for alle skarpe Vinde og er næsten ikke til at faa varmt. Jeg har næsten brugt en Favn Brænde i denne korte Tid, og dog har jeg stedse siddet i en halvlunken Stue. Men nu er jeg glad, at jeg skal herfra.

Samme Dags Aften.

I Eftermiddag besøgte jeg Delitzsch og bragte ham Dit Skrift (jeg havde tidligere søgt ham, men ikke fundet ham hjemme). Han blev meget glad derover og bad mig takke Dig ret meget derfor. — Delitzsch har forøvrigt udgivet et lille Skrift for nyligt: han har fundet hiint Beuchlins Haandskrift til Apokalypsen, som Erasmus har benyttet ved sin Udgave af Ny Test. Det er en Commentar af Andreas af Cappadocien, i hvilken Texten til Apokalypsen er indbefattet. Delitzsch viser nu heraf, hvor uforsvarligt Erasmus er gaaet tilværks — det sidste Blad manglede, og det har Erasmus da uden videre oversat af Vulgata, ved hvilken Leilighed han har s. 261udeladt Artiklen, efterdi denne naturligvis ikke findes i den latinske Text. Jeg vilde have sendt Dig dette lille Skrift som en Julegave, men det er allerede udsolgt her i Bogladen. Muligvis har Du alt faaet det i Kjøbenhavn (Titlen er: Handschriftliche Funde von F. Delitzsch). Iøvrigt har Delitzsch givet mig den Commission med til Rom, i de derværende Bibliotheker at søge efter, hvilke Haandskrifter, der findes i de romerske Bibliotheker af Aretas og Andreas Kommentarer til Apokalypsen og da at underrette ham derom. Naar jeg kan have noget Held med mig, er jeg ganske glad over denne Commission, da jeg derved faaer Lejlighed til at blive mere bekendt med Bibliothekerne.

Søndag Eft. Kl. 5½.

I dette Øjeblik havde jeg et Afskedsbesøg af Professor Delitzsch. Han forærte mig til Erindring en nysudkommen religiøs Roman af afdøde Pastor Caspari i München, hvortil han selv har skrevet et Forord. Han tog meget kjærligt Afsked med mig, og hans sidste Ord vare, at jeg skulde sende Hilsen og Tak til Dig. — Ogsaa Professor Harnack^{*)}, hvem jeg idag besøgte, tog hjærteligt Afsked med mig, og bad mig besvare Din Hilsen til Erlanger med en lignende. Mandag Morgen Kl. 8. Og nu skal jeg til at pakke ind — Kl. 3 gaaer iltoget til München. I München maa jeg desværre blive imorgen over forat faae Passet bragt s. 262i Orden, hvilket kan volde Bryderi nok, da Bayern jo endnu ikke har anerkjendt Italien. Onsdag Morgen til Innsbruck og muligvis over Alperne Onsdag Nat — Verona — Mailand — Genua — Rom! Jeg har nu bestemt mig for

Søveien, da jeg af Aviserne seer, at det i Romagnaen vrimler med Røvere.

Du maa ikke vente Brev fra mig før fra Genua, thi før faaer jeg neppe Tid til at skrive. Gud give Dig snart din fulde Helbred tilbage — de bedste Hilsener til Tante, Louise og Brødrene fra

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 262

Genua. Søndag 15. December 1861.

Kjæreste Fader!

Endelig kommer jeg saavidt, at jeg kan skrive et Par Ord til Dig, thi hidtil har jeg ikke gjort stort Andet end rulle afsted paa Jernbaner og i Diligence.

I Mandags forlod jeg Erlangen, Tirsdag tilbragtes i München i taaget raakoldt Veir — gerne var jeg straks reist videre, men jeg maatte blive forat faa Passet bragt i Orden. Onsdag Aften Kl. 6 kom jeg til Innsbruck, det var bitterlig koldt her. Kl. 10 steg jeg ind i Diligencen og saa rullede jeg uafbrudt hele Natten og det Halve af næste Dag. Jeg var høilig overrasket ved at see, at der ingen Sne var falden — det gik ligesaa rask afsted som ved Sommertider. Men koldt var det, Alt var stivfrosset, bl. A. ogsaa mine Fødder. Torsdag For-s. 263middag Kl. 12 kom jeg til Botzen — Luften var her mildere, jeg kunde mærke, at jeg var kommen Syd for Alperne. Og Sydens Liv begyndte ogsaa at røre sig her — der var Skiveskydning og Musik, der var ankommen en ny østerrigsk Commandant, for hvem al denne Lystighed anrettedes. Samme Aften ankom jeg til Verona, her var det atter koldt, en ægte Londonnertaage hvilede over Byen. Jeg mindedes den solhede Dag, jeg sidst havde tilbragt her. Men Skriget og Spektaklet var uforandret det Samme — Hjertet hoppede i Livet paa mig af Glæde, thi nu var jeg atter kommen til det muntre levende Syden. Skjøndt Klokken var henved 11 Aften gik jeg dog lidt ned paa Gaden — det var et kosteligt Syn — hvad bryder Italieneren sig om Kulde og Taage? han skriger og larmer og raser og ramler lige stærkt; Livet i ham er altfor stærkt, til at Vintertaagerne kunde kue det. Ved Midnat gik jeg hjem — Larmen var uforandret den samme. Næste Morgen veg Taagen bort for nogle Timer — Verona laa i herlig, rødlig Eftersaaersbelysning. Jeg gik rundt i den med inderlig Glæde, jeg gjenkaldte alle Minderne fra if jor og jublede over atter at være i Syden. — Fredag Aften kom jeg til Mailand — hvor atter alt var Taage. I disse Maaneder udbrede nemlig Alperne deres Taagemasser over Po-Sletten. I Mailand var det koldt — og endnu koldere bliver det senere, har man sagt mig. Endelig igaar Aftes kom jeg til Genua, hvor der er deilig varm Luft, skjøndt Himlen er skydækket. Jeg besøgte Theatret, det var første Gang, jeg var paa ita-s. 264liensk Comedie, derfor tog jeg Billet til første Plads, forat see Alt rigtig godt, og saa fik jeg Plads ude paa Trappegangen, thi Huset var propfuldt. I Begyndelsen var jeg fuld af Harme herover, men beroligedes ved at see, at det gik mangfoldige Andre som mig; saa det lader til at være Skik og Brug her, at man sælger Billetter, saalænge der er Nogen, som vil købe, uanseet hvorvidt der er Plads til flere eller ei.

Imorgen Eftermiddag Kl. 6 afgaaer Dampskibet, næste Dag ligge vi over i Livorno, Onsdag Morgen komme vi til Civita vecchia og — om Alt gaaer godt og vel — Onsdag Formiddag til Roma!

— Give nu Gud mine Kjære derhjemme en rigtig glad Juul! Gid Din Arm snart maae gjenvinde sin gamle Kraft, og Tiden ikke maae falde Dig altfor lang. Hils Tante og Louise og Brødrene og bed dem om at skrive mig til — jo længere man kommer bort, des stærkere bliver atter Længselen efter de Kjære.

Det er kun et fattigt Julebrev dette, men jeg kan ikke gjøre det bedre. Mine Tanker ere skifteviis i Rom og i Kjøbenhavn, og derfor kan jeg ikke holde Skik og Orden paa dem. Naa lad dem da flyve — naar jeg kommer til Rom, skal jeg skrive et Par Ord, forat jeg derefter kan have noget Ordentligt at fortælle. Gud bevare Dig, Du Dyrebare!

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 265

Roma. 1. Juledag 1861. Kl. 3.

Kjæreste Fader!

Bedre kan jeg vel ikke benytte første Juledag end at gribe Pennen forat skrive til Dig og mine Kjære. Gid I da maa have en rigtig glad og velsignet Juul og et godt og frydefuldt Nytaar — Gud være lovet og priset, som har holdt sin Varetægt over Dig og Tante og Sødskendene, og I være Alle takkede for den Kjærlighed og Deeltagelse, hvormed I have fulgt mig paa mine omflakkende Veie.

— Egentlig skulde jeg have hentet Eders Breve idag, forat have en rigtig glad Juledag, men jeg kunde ikke dæmpe min Utaalmodighed og løb derfor paa Posthuset allerede i Mandags. Der laae da Brev fra Dig og fra Louise, fra Tante Emmy, fra Carl og fra Hans Sørensen. Min bedste Tak til dem Alle, hver især. Det var mig en stor Glæde at erfare, at det gaaer stedse fremad med Din Arm, gid det maa vedblive, og Du maa vedblive at holde Modet oppe og ikke tabe Taalmodigheden.

Om min Ankomst til Rom har jeg fortalt til Broder Peter i vedlagte Brev, som jeg beder Dig sende over til ham, naar Du har læst det. — Det første Par Dage nød jeg ikke synderligt, det var taaget, regnfuldt Veir, og jeg maatte løbe om hele Dagen for at søge efter Værelse. Dette var ikke let at finde, thi jeg er kommet temmeligt sildigt, og de fleste Leiligheder ere allerede optagne. Tilsidst maatte jeg nøies med et beskedent Værelse for 11 s. 266Daler maanedlig. — Her er iøvrigt meget koldt, Brændet er særdeles dyrt, og det hjælper egentlig ikke stort at fyre i, thi disse aabne Kaminer tjene kun til at varme Fødderne, saaat jeg tilfulde erkjender Sandheden af, at man fryser mere i Rom end i St. Petersburg om Vinteren. Alle vi Nordboere gaae og klage over Kulden, thi vi savne i høi Grad vore gode varme Værelser i Hjemmet. — Forøvrigt lever jeg da i Gammen og Glæde med Landsmænd fra Morgen til Aften. Om Morgenen gaaer jeg i en Café — der træffer jeg Danske — om Middagen i et trattoria atter Danske, og endelig om Aftenen paa Ny Danske. Nærmest har jeg sluttet mig til Christian Richardt og en ung Maler Carl Bloch, hvis Malerier Du maaske kjender fra Udstillingen — med Bjørnstjerne Bjørnson har jeg gjort Bekjendtskab, han er nok Matadoren hernede — Prof. M. Hammerich reiser desværre alt i næste Uge hjem igjen — Bispinde Lautrup hilste med stor Glæde paa mig — endelig vandrer jeg rundt med en hel Skare yngre Medlemmer, dels Kunstnere, dels Videnskabsmænd, hvis Navne det ikke kan nytte, jeg nævner Dig, da de er Dig samtlige ubekjendte. Hver Aften samles vi i »Foreningen«, det er en Slags Klub for Skandinavierne, hvor man passiarer, musicerer, spiller Kort — Løvedag Aften kommer regelmæssigt alle Damerne derop. Jeg er der hver Aften, thi man udretter ikke synderligt, naar man skal sidde hjemme i en kold Stue om Aftenen. — Jeg tænker, at jeg vil anvende Januarmaaned fornemmeligt til at vandre rundt og betragte Ruiner, s. 267Museer og Kunstsamlinger, og i Februar Maaned, naar det bliver lidt mildere, da at blive hjemme og tage Bøgerne frem.

Idag har jeg været i Peterskirken og seet Paven. Der var naturligvis stor Fest, Paven blev baaren i Procession op igjennem Kirken — alt straaledede i Guld og Atlask. Idet han blev baaren forbi mig, benyttede jeg Øieblikket, da Alle faldt paa Knæ rundt om mig forat modtage Velsignelsen, til at trække min Kikkert op af Lommen og saae Paven saa tydeligt, som om jeg stod Ansigt til Ansigt for ham. Han har et meget godmodigt Ansigt og saae i Grunden meget veltilfreds ud, saa at han langtfra at bringe mig Hiob i Erindring, som han jo har kaldt sig selv, bragte mig til at tænke paa den tydske Drikkevise: »Der Papst lebt herrlich in der Welt«. Forøvrigt var det paafaldende saameget dette Optog erindrede mig om, hvad jeg havde seet til Sultanen og hans tyrkiske Procession i Konstantinopel.

Igaaraftes feirede vi vor Juleaften, men jeg maa oprigtig talt tilstaae, at den svarede ikke til min Forventning. Kunstnerne havde vel smykket Salen megt smukt, men de kjære Venner har nu engang den Feil, at de kunne aldrig faae Munden op. Der var intet rigtigt Liv, og Publicum syntes mig ikke at være i rette Stemning. Men dette maa Du endelig ikke fortælle videre, for saa løber det straks over hele Kjøbenhavn, og fra Kjøbenhavn gaaer det directe til Rom, og saa faaer jeg en Ulykke. Maaske laae Fejlen hos mig selv, at jeg s. 268ikke ret kunde komme i Stemning. Først Kl. 2 skildtes vi, og saa gik jeg hen med et Par Andre i Kirken Maria maggiore forat overvære en Vigilie, saa at jeg først kom hjem Kl. 4½, — imorges maatte jeg staae tre Timer i Peterskirken, saa jeg er ikke saa lidet træt.

Paludan Müllers Digte, Andersens Eventyr og Hauchs Digte ere meget velkomne hernede. Bjørnson har læst en ny Tragedie høit, men desværre før min Ankomst. Han synes mere og mere at ville vende tilbage til det Oldnordiske, hvorfor han upaatviveligt har et stort Talent. — Modtag endnu engang mit Ønske om et godt og glædeligt Nytaar, en snarlig Helbredelse af Din Haand, og de kjærligste Hilsener til Tante, Søster Louise og Brødrene og Vennerne.

Din inderligt hengivne Søn

Henrik.

s. 268

Rom. 1. Januar 1862.

Kjæreste Fader!

Allerede igaar vilde jeg have skrevet Dig til for paa Aarets sidste Dag at bringe Dig og Eder Alle min Tak for det gamle Aar, for al den Kjærlighed, hvormed I have fulgt mig paa mine mange Veie, men jeg var i Bevægelse fra Morgen til Aften, og saaledes fik jeg ikke Tid dertil. Men idag tager jeg mig Tid dertil, fyrer dygtigt i min Kakkellovn (ifald jeg tør bruge dette Ord), sidder og s. 269fryser paa den ene Side og bliver stegt paa den anden, paa ægte Romermaneer, og sender mine bedste Tanker og Ønsker op imod Nord, at det maa

blive et ret glædeligt og frydefuldt Aar, som nu oprinder for Eder, og at der ikke maa gaa mange Uger af det nye Aar, inden Du har vundet Din tidligere Kraft tilbage.

Jeg kan tænke mig, at Du er en Deel spændt paa at vide, hvad jeg egentlig bestiller her i Rom. Desværre kan jeg aldeles ikke tilfredsstille Din Videbegærlighed i saa Henseende. Idag er det netop fjorten Dage siden, jeg ankom til Rom, og disse fjorten Dage har jeg med Undtagelse af et Par enkelte Timer næsten uafbrudt tilbragt paa Gaderne. Deels har jeg tænkt at holde en god Juleferie og er saa streifet om i Selskab med Landsmænd fra Øster til Vester — deels har jeg ogsaa anset det for den klogeste Maade at benytte Tiden paa, fordi man har dog i Begyndelsen en stærk Trang til at skaffe sig et Overblik, og ved stadigt at følges med Hammerichs, med Roeds o. A. har jeg seet og hørt en Deel, som jeg vel næppe ellers havde faaet at see saa godt. Saa er det endeligt det deiligste Vinterveir, som man kan tænke sig — koldt er det, det er vist, men Himlen er saa blaa, og Solen skinner saa klart, at det er næsten umuligt at sidde hjemme. Imidlertid begynder jeg dog at blive træt af denne evige Omdreven, og derfor har jeg nu besluttet idag at ende min Juleferie og tage Bøgerne frem.

Roms Rigdomme have forbauset mig i høieste Grad! I fjorten Dage har jeg uafsladeligen vandret om, s. 270og dog har jeg kun betragtet overfladisk, og meget er der, som jeg endnu slet ikke har seet. Disse rige Kunstsamlinger er det vel ogsaa, som nærmest ville sysselsætte mig, thi hvad Ruinerne angaaer, da kunne de i Skjønhed ikke maale sig med Athens eller i Majestæt og Colossalhed med Ægyptens. Og medens i Athen og fornemmelig i Ægypten det meste staaer heelt og holdent, saa er det her i Rom Brudstykker og Stumper. Men alligevel er det mig kjært at see det, thi efter at have seet det Øvrige, forstaaer jeg bedre at opfatte det her. — Bjørnstjerne Bjørnson vil jeg sagtens komme nær i Berøring med — da jeg første Gang besøgte ham, var han i Færd med at tage sig et Bad: vi kom i en ivrig æsthetisk Discours — i en halv Time vedblev han at spadserere op og ned ad Gulvet i bar Skjorte og demonstrere for mig. Han er fuld af Fyr og Flamme, og jeg tænker at ville faa megen Glæde af hans Omgang. — — — Jeg skriver ikke mere denne Gang, da jeg ogsaa vil skrive et Par smaa Nytaarsbreve til Tante Emmy og Louise. Modtag endnu en Gang de bedste Ønsker og kjærligste Hilsener

fra Din Søn

Henrik.

s. 270

Rom. Løvedag 25. Jan. 1862.

Kjæreste Fader!

Hvor kort end Dit sidste Brev til mig var (kun een Linie), glædede det mig dog særdeles, da det var skrevet med Din egen Haand, og det var da det s. 271første Vidnesbyrd, jeg kunde see med mine Øjne, at det gaaer godt fremad, og saa vil jeg da haabe, at der ikke skal gaae lang Tid, inden jeg atter modtager et af Dine fordums Breve, om end noget kortere end forhen, hvad jo ligger i Sagens Natur, da der sagtens ligge vigtigere Sager og vente paa Dig end Breve til mig.

Siden jeg sidst skrev, har jeg taget noget mere fat paa Bøgerne. Jeg har læst Tacitus Historiebøger og et Par Komedier af Terents, begge Dele rigtignok i Oversættelse, for jeg har ikke Tid til at læse dem i Originalen, og det er mig desuden ikke saa meget om Sproget som om Aanden at gjøre. Dernæst har jeg læst en fransk Bog (af Charles Clement) over Michel Angelo, Leonardo da Vinci og Raphael, hvilket har interesseret mig meget. Fortiden læser jeg Fabiola (paa Engelsk). — (Ampéres Afhandling i Revue des deux Mondes har jeg desværre ikke kunnet opdrive). Ved Siden heraf fortsætter jeg mine Studier over Athen, har gjennemløiet Beulès fortrinlige Atropole d'Athènes og dermed jævnført hvad Brøndsted og Ussing have skrevet over samme. Theologien vedkommer jo disse Sager strengt taget ikke, men jeg holder det for bedst at beskæftige mig hermed netop i Rom, hvor jeg kan drage saamange Paralleler dermed — jeg er bleven klogere, end da jeg læste Concordiaformlen paa Corfu. Jeg betragter min Læsning som en Repetition og en Udvidelse af min Skoledannelse, og begge Dele kan saamænd have Behov. — Desforuden hører jeg nogle særdeles s. 272gode Forelæsninger af en tydsk Professor Brunn over Antiksamlingen i Vatikanet, Capitolium og de andre Paladser, hvor han vandrer rundt og gjennemgaaer de derværende Statuer. Jeg er særdeles glad derover og ønskede blot, at her blev holdt flere saadanne Forelæsninger, hvortil der kan være Anledning nok her i Rom.

Nordmændene (Hartvig Lassen, Bjørnson, Bætzmann, Glosimodt især) ere stedse mine bedste Omgangsvener. Der er en usigelig Friskhed over de Folk. Dermed vil jeg da forresten ingenlunde sige, at jeg trækker mig tilbage fra de Danske. Med Richardt omgaaes jeg meget, han er et inderligt rart Menneske, men gaaer saa morsomt og tusler med sig selv — og taler j e g ikke, saa taler han heller ikke. Dernæst med Maler Bloch, et rigtigt Kunstnergemyt og vist en særdeles begavet Maler — nu har han lige udkastet en stor Skizze til »Lazarus' Opstandelse« — som jeg næsten hver Dag gaaer op og seer paa og kritiserer — der er megen Originalitet i hans Opfattelse deraf. Julius Lange seer jeg kun sjældent, da han i Reglen er optagen af Puggaard, med hvem han følger.

Mandag 27. Jan. 1862.

Igaarftes var jeg hos Bjørnson. Jeg slutter mig bestandigt nøiere og nøiere til ham, og han vil muligvis faae en ikke ringe Indflydelse over mig. Han har et godt og kjærligt Hjerte. Jeg taler mig ud for ham, som jeg ikke har talt mig ud, siden jeg reiste hjemme fra, fordi jeg ingen har haft at tale s. 273 mig ud for. »Ja,« sagde han bl. A. til mig, »jeg har nu den Tro, at Du vil komme til at ligge paa Reiser Dit hele Liv igjennem. Dermed mener jeg ikke, at Du altid skal ligge paa Jernbaner og Dampskibe — men jeg mener, Du vil ligge paa Reiser i Aandens Verden. Du vil aldrig slaae Dig til eet bestemt og udanne Dig deri, men Du vil bestandig opsøge Dig noget Nyt, som Du ikke har kjendt før, og hvorum Du saa ogsaa troer, at ingen Andre har kjendt det før.« Jeg klagede over den Vaklen, hvori jeg stedse gaaer, at jeg ikke ret veed, om jeg skal kaste mig over Theologien eller Æstethiken, og muligvis bliver det tilsidst Ingenting. . «Den Tvivl vil Du vistnok lide under mange Aar endnu,« sagde Bjørnson, »jeg tror, at Du vil blive ved at skrive, for Du er vist meget productiv, og Du vil sagtens skrive mange Feil (?) endnu, ligesom Du hidtil har gjort, men eengang maaske, i Dine senere Aar, naar Du har samlet megen Erfaring og er blevet klog af Skade, saa vil Du muligt kunne præstere noget, hvorum man vil sige: »det er godt.« *) Og Du gaa blot som hidtil Din Vei roligt, bliv rost af Dine Venner, bliv skjældt ud af Dine Fjender — men lad hverken s. 274 det Ene eller det andet forstyrre Dig.« — Saavidt Bjørnson.

Igaar havde jeg en prægtig Tour ud til Frascati. Vi vare mange samlede, godt Veir og godt Humeur. Men endnu huser Vinteren derude; er Himlen end klar og Luften mild, saa hviler dog den samme Stemning over Landskabet som i November hos os. Vi have ellers megen Regn hernede, og Sciroccoen aander ofte den tunge Aande udover Staden.

Forleden Dag aflagde jeg et Besøg hos Cardinal Reisach, til hvem jeg havde Anbefalingsbreve. *)

Efter at have ventet behørigt i Forgemakket, blev jeg ført ind til ham. Han sad i et stort koldt Værelse, som Italienerne altid gjøre, med sin røde Cardinalhue paa Hovedet. Han talte med mig om min Reise, om Katakomberne og tilbød mig sin Tjeneste, hvis jeg i noget Punkt ønskede den.

— Nu skal jeg forøvrigt til at anstille Eftersøgelser efter hine Haandskrifter til Professor Delitzsch. Men Vaticanet ligger i den anden Ende af Rom, og de Folk, som jeg skal tale med, ere ikke let at faa fat i — saa jeg maa sagtens gjøre adskillige forgæves Løb derud. Men kunde jeg blot faae udrettet Noget, skal jeg ikke fortryde paa Ulejligheden.

Idag skal Paven indvie Jernbanen til Neapel, men det har regnet stærkt inat, saa jeg tvivler paa, at der bliver noget deraf, tilmed da Cardinalerne gjøre Alt deres forat faae det udsat, eftersom de s. 275 ikke gjerne ville have nogen Forbindelse med piemontesiske Stater.

Din Dig elskende Søn

Henrik.

Rom, d. 14. Feb. 1862.

Kjæreste Fader!

Det var mig da en stor Glæde atter at see Din Haandskrift. Jeg har i den sidste Tid fornummet det saa underligt, at jeg næsten Intet hørte fra Dig. Ogsaa glædede det mig, at Du nu atter kan begynde saa smaat at tage fat paa Dit Arbejde, hvorefter Du vel har følt en ikke ringe Længsel, skjøndt jeg jo af Slutningen kunde see, at ret længe kan Du ikke holde ud at arbeide, men det bliver vel bedre med Tiden.

Hvad Indholdet af Dit Brev angaaer, da har jeg Intet at sige dertil — det maatte forhandles mundtligt, det bliver for vidtløftigt at gjøre det skriftligt. At Du fra Dit Standpunkt kan have Ret, nægter jeg ikke — jeg forstaaer vel, at Du med en vis Uro kan see min Fremtid i Møde og frygte, at jeg ved egen Uforsigtighed skal forspilde det herlige otium, som nu er givet mig. — — — — Hvad det angaaer, at jeg kan til sine Tider befinde mig i Tvivl, da er det ikke Noget Særegent for mig alene, men gjælder i Grunden om os Alle hernede i Rom — hver paa sin Maade. Den Alder fra 20 til 30 Aar maa for Mange s. 276 være en Tvivlens og Usikkerhedens Periode, og jeg troer da, at man ikke skal tage sit Parti for hurtigt, men heller give lidt Stunder og »holde det gaaende paa Pumperne« forat bruge et Sømandsudtryk — det vil sige, sørge for, at man, naar man lidt efter lidt kommer til Klarhed over sig selv, har erhvervet sig de nødvendige Forkundskaber og Betingelser forat kaste sig over den Retning, hvortil man særligt føler sig kaldet. Theologien har jeg aldrig tabt ganske af Syne, skjøndt jeg undertiden er temmelig langt borte fra den. De Phænomener, som Du omtaler i Dit sidste Brev, har jeg ikke været blind for — en Deel deraf har jeg optegnet i mine Dagbøger — andet har jeg bevaret i Hukommelsen, men jeg skriver ikke gjerne derom i mine Breve, fordi den Brevskrivning tager saa

megen Tid. Forøvrigt vil jeg ikke paastaae, at Theologien har været mit Hovedformaal paa denne Reise — men jeg har mest concentreret mig paa at vinde et Billed af Oldtiden, thi den, som kjender Oldtiden, har derved skaffet sig et Par Brillor, gjennem hvilke han seer langt klarere paa Nutiden — jvnfr. Schmidts Bog om Melanchton, hvad Melanchton siger om Betydningen af humanistiske Studier for Teologen — dog dertil behøver jeg egentlig ikke at henvise Dig, thi det er ikke Andet, end hvad Du selv mener om den Ting —

En af mine bedste Omgangsvener er nu reist herfra, en ung Nordmand, Hartvig Lassen, Litteratus — han har udgivet Wergelands Skrifter. Han vil i Marts Maaned komme til Kjøbenhavn s. 277 og opholde sig der en Maaned. Jeg har bedet ham bringe Eder Hilsen fra mig — Du vil vist finde megen Behag i ham — det er en særdeles dannet og meget underholdende ung Mand. — I forrige Uge er der kommet en ung svensk Digter, Nyblom, hened.

Jeg faar ikke skrevet mere — jeg har maattet skrive baade til William og Carl — desforuden et Brev til Professor Reuss i Strassburg, saa nu er jeg træt.

Din Søn

Henrik.

s. 277

Rom. Torsdag 27. Febr. 1862.

Kjæreste Fader!

Vi ligge midt i Carnevalet — medens man hjemme slaaer Katten af Tønden og spiser Fastelavnsskaller, overdynger man her hinanden med Confetti og Blomster. Thi det er noget nær det eneste, som nu er tilbage af det før saa berømte romerske Carneval. Maskerne ere forbudte, og med Maskerne ere ogsaa Charakteerdragterne forsvundne, og hele det nationale Præg borte. De fornemme Romere deeltage ikke mere i Carnevalet, saa lidt som den fornemme Verden spadserer paa Volden Store Bededagsaften hjemme hos os. Det er Udlændingene og fornemmeligt Englænderne, der bærer det Hele. Den romerske Finhed, hvormed en Bouquet kastes og gribes, kjender Engelskmanden ikke, han veed s. 278 kun at vælte Confetti i tøndeviis ned fra Balkonerne, saa man med en vis Forsigtighed maa bevæge sig i Corsoen, om man ikke vil blive saa hvid som en Møller. Medens oprindeligt Bouquetterne vare Hovedsagen, og man kun kastede lidt med Confetti, hvor man vilde drille en eller anden god Ven lidt, saa har nu Confettien reent fortrængt Blomsterne, og man slaaer den nævefuld i Ansigtet, som om man vilde slaae Øinene ud paa hinanden. Var ikke Corsoen fuldt besat af Patrouiller og Soldater, vilde vist inden føie Tid hele Carnevalet blive til et gemeent Slagsmaal. Iforgaars var det skyllende Regnveir, kun i kort Tid vovede jeg mig ned i Corsoen, der laa en tyk Meelvælling af Dynd (I deroppe i Norden kunne ikke forestille Eder, hvorledes en sydlandsk Gade kommer til at see ud i Regnveir), Confettien smeltede, men værre var det at faa Bouquetter tilsendte, thi Drengene samlede dem op af Dyndet og — jo det var hyggeligt, kan Du troe. Til sidst kom Hestene (Du veed, at hver Dag i Carnevalet ender med et Hestevæddeløb gjennem Corsoen), de fo'ere af Sted i susende Carriere og sendte en Regn af Dynd efter sig til behagelig Erindring. — Alligevel, fraregnet min Ærgrelse over Englændernes Plumshed, har jeg moret mig godt. Naar Himlen er klar og blaa, og de gyldne Solstraaler falde hen over Corsoen, da er det et yderst livligt Syn at see denne brogede Masse bølge op og ned og raabe og skrig, som vare de fra Forstanden. Ja, jeg kan godt forstaae, hvad det maae have været i gamle Dage, da Alt s. 279 skjulte sig under Masker, Alt var iført Charakteerdragt, da Bouquetterne fløi og bragte Bud fra den Ene til den Anden, da den romerske Adel kappedes om at udfolde sin Rigdom og Pragt, da to lange Rækker af Vogne strakte sig igjennem hele Corsoens Længde, ideligt angrebne af dem oppe fra Balkonerne — det maa have været en af de meest storartede Folkefester!

s. 279

Tirsdag 4. Marts.

Efter at have tilbragt en temmelig urolig Nat paa Grund af et Anfald af Diarrhe og som Følge deraf at have tilbragt Morgenstunden i en vis tragisk Sindsstemning, blev jeg paa det Behageligste oplivet ved at modtage flere Breve fra Eder og det Breve, som alle aandede Glæde og Tilfredshed modsat de sidste (fra Dig og William), der bare Præget af et vist Tryk og nu atter meddelte dette til mig. For Carls jublende Forlovelsesbeskrivelser maa Du takke ham ret meget og ligesaa William for hans Epistler, der aandede et saa varmt og broderligt Sindelag.

Tak for Anvisningen paa Josephus — det er et godt Æmne, som jeg skal huske for Fremtiden. Hvad jeg i Flugten kan faae fat paa, skal jeg tage med, men til at tage fat paa et dyberegaaende Studium nu, dertil har jeg ikke Tid. Der er nok, som lægger Beslag paa min Tid, og der kommer stedse mere. Idag modtog jeg saaledes samtidig med Dit s. 280 Brev et Brev fra Delitzsch i Erlangen med Anmodning om at undersøge to codices og tage en Afskrift af nogle Capitler. Brevets Begyndelse vil jeg dog meddele Dig, den ligner ganske Delitzsch, der gjerne gaar lidt paa Kothurnen:

»In dem Herrn geliebter Freund!

Durch Mr. Bigler (en ung theol. Cand. fra Nordamerika, med hvem jeg havde nogen Omgang i Erlangen, og til hvem jeg havde skrevet fra Rom) hörte ich, dasz Sie unter der Fülle der römischen Eindrücke meiner nicht vergessen haben und ich erlaube mir, Ihrem verheissenen Briefe zuvorzukommen, indem ich den unbestimmtern Bitten jetzt eine bestimmte hinzufüge, deren Erfüllung Ihnen Antheil geben wurde an einer mich jetzt ganz hinnehmenden interessanten wissenschaftlichen Forschung. Es wäre mir eine Freude, Ihren Namen mit dem meinigen verknüpfen zu dürfen und Sie an meiner Seite in die Füsstapfen Birchs und Ihres gleichfalls der neutestamentlichen biblichen Kritik zugewandten Herrn Vaters treten zu sehen. etc.«

I Brevets Fortsættelse anmoder han mig om at finde En, der vil paatage sig at tage de nødvendige Afskrifter («zu allen Kosten bin ich bereit»). Da jeg meget tvivler paa at finde et saadant Menneske her, hvor hver især har nok at gjøre med sit Eget, bliver jeg nok selv nødt til at tage fat paa dette Arbeide.

s. 281

Fredag 7. Marts.

Det er sandelig ikke saa let en Sag, som Du synes at troe, at faae Adgang til Vatikanerbibliotheket. Blot forat gjenemse disse to Codices for Delitzsch, maa der indgives Ansøgning til Cardinal Antonelli. Hvis Du faaer Tid, vilde det forøvrigt være mig kjært, om Du i Dit næste Brev vilde sende mig en Liste over de betydeligste Varianter (som f. Ex. Acta 21, 25, 1. Joh. 5, 7), forat jeg kunde eftersee dem, ifald der nu overhovedet tilstedes mig Adgang.— — —

Bispinde Lautrup beder mig hilse mange Gange — hun har i et Par Dage gaaet med et daarligt Øre som Følge af et heftigt Slag med Confetti, men nu er det rask igjen.

Gid Din Haand nu snart maatte være fuldkommen rask! Hvorlænge kan Du udholde at skrive ad Gangen? —
— De kjærligste Hilsener til alle mine Kjære fra

Din Søn

Henrik.

s. 281

Rom. 26. Marts 1862.

Kjæreste Fader!

Igaar ved min Hjemkomst fra en temmelig trættende Tour til Frascati, blev min Hvile i Lænestolen ikke lidet forsødet ved et velkomment Brev fra Dig af 14.-17. Marts. Det glædede mig meget atter at see Din Haandskrift paa den gule Convolut s. 282 men gjør mig ondt at see, at Du endnu stedse kun kan taale at skrive i smaae Partier. Dog haaber jeg, at Du, naar Du blot er lidt forsigtig og ikke overanstrenger Dig i Sommer, hvor maaske nogle Bade vilde styrke Haanden, kan vinde dens tidligere fulde Kraft tilbage.

For Tiden optager Codex Vaticanus min vigtigste Opmærksomhed. Dit Raad om at kalkere paa Oliepapir fulgte jeg, men havde ikke stor Gavn deraf, da det snart blev opdaget og forbudt mig. Dog havde jeg allerede kalkeret en Side, og den fik jeg Lov at beholde, hvilket jeg altid betragter som en Vinding. Iøvrigt var jeg saa heldig idag at erholde en Medhjælper, idet en Professor Müller fra Padua, som jeg alt oftere har pleiet Omgang med og befundet at være en særdeles dygtig Mand, har paataget sig mod et Honorar at tage de forlangte Afskrifter. Jeg vil da overlade dette mere mekaniske Arbeide til ham og selv overtage Confrontationen med andre Partier, hvilket er et mere interessant Arbeide. Delitzsch har rigtignok i et senere Brev anmodet mig om at undersøge to andre Codices af LXX, men jeg haaber dog ved Understøttelse af den omtalte Prof. Müller at faa Værket fuldendt inden April Maanedes Udgang, ved hvilken Tid jeg tænker at begive mig til Neapel. — Hvad iøvrigt al den Udødelighed, som Delitzsch lover mig, angaaer, da kommer den vel til at bestaae deri, at mit Navn bliver nævnet et eller andet Sted i en Note under Texten, som intet Menneske lægger Mærke til, men det er da heller ikke af den Grund, at jeg har paa-s. 283 taget mig dette Arbeide, men fordi jeg kan hjælpe Delitzsch og selv have en Øvelse, der maaske senere kan blive mig til Gavn.

I den senere Tid har jeg navnlig gjort de gamle Basiliker til Gjenstand for mine Betragtninger, det er Bygninger, som i høi Grad interesserer mig. Jeg glemmer aldrig, hvor mægtigt Synet af den første, som jeg saae ifjor i München, greb mig, skjøndt den er nyopbygget af Kong Ludvig. Her i Rom har jeg jo fundet mangfoldige af dem, flere gaae endog op til 4de og 5te Aarh., skjøndt de jo rigtignok have undergaaet betydelige Forandringer siden den Tid. Navnlig ere Mosaikerne, som ere anbragte i Loftet over Tribunen, interessante, fordi de ere bevarede fra hine Tider og saa levende fremstille den Tankegang, hvori Menigheden dengang levede — Billederne ere som oftest tagne fra Apokalypsen, Christus og Apostlene

næsten altid fremstillede som Lam, de Christne som Fiske o. s. v. Ogsaa de to lange Søilerækker, der føre fra Indgangen helt op til Alteret, og saa tydeligt vidne om den hedenske Oprindelse, som ogsaa selve Søllerne oftest ere plyndrede fra gamle Templer og Palladser, gjøre et i høi Grad eiendommeligt Indtryk paa den, som ikke før har seet slige Kirkebygninger. Dog maa jeg tilstaae, at til Kirkebygning synes denne Bygningsform mig ikke ret at passe, men derimod ypperligt til verdslige Forsamlinger i forskelligt Øiemed, hvilket jo ogsaa har været deres oprindelige Bestemmelse. Forøvrigt ere de fleste Kirker i Rom byggede i Renaissancestilen med s. 284 Peterskirken som Forbilled — mærkeligt er det derimod, at af alle 365 Kirker, som her synes at være, er ikke en eneste opført i gothisk Stil, uagtet Mailandskirken dog ikke ligger saa overordentligt langt herfra.

27. Marts.

»En tung Scirocco hviler over Rom« — — trykkende Lummerhede, Hovedpine og Kjedsommelighed. — Hvad iøvrigt min Mave angaaer, da har den og jeg i de sidste Uger ført nogle temmeligt levende Skærmydsler — snart blev jeg Seierherre og tvang Maven til at gaae rundt med paa Museer og Kirker, snart blev Maven Seierherre og tvang mig til at holde Sengen. Men da jeg omsider har erklæret den i temmelig streng Belejringstilstand og forbudt al Tilførsel af Viin, Kage etc., saa er det lykkedes mig at dæmpe Urolighederne, og i det Mindste for Øieblikket er Tilstanden »ausserlich ruhig«, som »Allgemeine Zeitung« pleier at udtrykke sig.

Baa Søndag reiser Richardt til Jerusalem — han gaaer directe til Jaffa uden at berøre Ægypten. Blot han nu maatte kunne være ligesaa heldig som jeg. Forøvrigt antager jeg, at han kan have godt af en saadan Reise — han trænger til at komme ud blandt Fremmede og tumle sig lidt paa egen Haand.

Til politiske Uroligheder sporer man ikke Stort. Alt seer udvortes saa roligt ud, som om det aldrig skulde blive anderledes. Kun af de tydske Aviser erfarer man, at der her og der er bleven foretagne s. 285 nogle Fængslinger, og Antydninger af, at der skai snart skee noget Stort. Franskændene synes ikke at tænke paa at ville forlade Byen, og saalænge de ere her, kan der vel ingen Forandring skee. Hvorledes Stemningen er i Rom selv, er umuligt at vide, da de Indfødte holde sig strengt afsluttede fra de Fremmede — og enhver Frihedsyttring bliver underkuet. Dog er Stemningen ikke god for Paven — under Carnevalet holdt hele det romerske Aristokrati sig tilbage, kom ikke i Corsoen, men spadserede paa Forum Romanum forat mindes Oldtidens lykkelige Frihedsdage. Men om Stemningen er for Garibaldi, er ligesaa vanskeligt at afgøre — jeg skulde næsten troe, at de Fleste ønsker en Republik.

Din trofast hengivne Søn

Henrik.

s. 285

Rom. Langfredag 1862. 18. April.

Jeg har nu fuldendt mit Arbeide til Delitzsch — jeg har confronteret 20 Capitler og copieret enkelte Partier. Min Medhjælper, Prof. Müller fra Padua, har omhyggeligt afskrevet 10 Capitler, hvorfor jeg har maattet betale ham 80 Francs. Arbeidet er gjort med megen Dygtighed, men det er jo ogsaa en høi Betaling. Dog maae det erindres, at Sligt er langt kostbarere her i Rom end ved et tydsk Universitet, hvor man finder 10 for 1 til at gjøre det, medens man har megen Besvær med at finde Nogen, der kan gjøre det godt.

s. 286 Da dette Arbeide var fuldendt, indtraadte Paaske Ugen, og i denne har jeg saa travlt som en Mus i Barselseng eller forat bruge en mere anskuelig Lignelse, som Ernst Trier, da han var Musikdirektor i Foreningen. I Onsdags, forat tage et Exempel, var jeg først om Formiddagen ude i den prægtige Villa Doria, som jeg endnu ikke havde besøgt, og som ligger en halv Miil fra min Bolig. Her vandrede jeg om en Times Tid under de ranke Pinielunde og saae over til Peterskuplen. Eiter at være kommen hjem, udvilede jeg mig en Timestid og klædte mig derpaa om forat høre det berømte Miserere i det Sixtinske Capel, hvor man altid skal være iført sort Kjole. Det Sixtinske Capel ligger en god Fjerdingvei fra mit Huus, og skjøndt Messen først begynder Kl. 4½, maatte jeg være derude før Kl. 3 forat komme ind. Jeg forefandt en stor Skare sortklædte Gentlemen, i hvis Selskab jeg maatte vente en lille Time, hvorpaa der blev lukket op, og en rasende Kamp begyndte mellem os fine Gentlemen forat komme ind. Eiter seierrig at have tilkæmpet mig Gjennemgangen gjaldt det et Stormløb op ad Trappen og en ny Dyst oppe ved Indgangen til Capellet, som Schweizergarden holdt besat, og hvor min Ven Grøntved fik en Geværpibe i Maven og en Bøssekolbe i Ryggen, men kom dog uskadt udai denne ubehagelige Collision. Jeg var blandt de Lykkelige, der slap ind i Capellet, men Messen varede fra Kl. 4½ til 6½, i hvilken Tid jeg uafbrudt maatte staae. Da jeg endelig naaede hen til vor Aftenrestaurant og haabede nu at kunne hvile paa Da-s. 287 gens Besvær, saa blev dette Haab skuffet, idet Bloch og Bætzmann vilde ned til Philip Nesis Collegium ved Ponte Siste, hvor de fattige Pilgrimme opvartes af Cardinalerne. Jeg fulgte da med og fortrød det ikke. Det var rigtige Pilgrimme, fattige og trætte og mødige, som jeg saa ofte mødte dem i Jerusalem, hvilke jeg her saae. To Cardinaler, flere Monsignorer og Geistlige vare tilstede forat opvarte dem. Forud for Bispisingen gik Fodvaskningen. Jeg var saa heldig at faae Plads

ved Siden af Cardinalerne og saae, hvorledes den tydske Cardinal Reisach tog Sagen fat med megen Iver — han skrumpede Fødderne, som om det gjaldt Livet, og der var Noget i hans hele Maade, der viste, at han tænkte ved det, som han foretog sig.

Derimod saae jeg igaar Paven tvætte Fødderne paa tretten udvalgte Præster — det var det rene Komædiespil. Vand var der slet ikke tilstede, men Paven rørte deres Fødder med største Forsigtighed med en tør Klud — det var en fuldstændig Parodi paa Christi Handling. Paaskefesten feires jo her i Rom paa den mest storartede Maade, og dog iroer jeg næppe, der er nogen By, hvor der holdes saa hedensk Paaske som her. Hele den uhyre Menneskemasse, der har forsamlet sig, synes kun at tænke paa at see og sees — det hele er en storartet Maskerade. Soldater og Politi er der fuldt op af overalt. Alt er det rene Theatervæsen, men det forstaaer man ikke ret, før man selv har seet det. Jeg maae altid tænke paa Luthers Ophold her i Rom — den Forfærdelse, som maae have grebet ham, da han saae s. 288det, hvorpaa han byggede sin Sjæls Salighed, Ansigt til Ansigt og ikke fandt Andet end den rene Hedendom deri. — Jeg læser Benvenuto Cellini i disse Dage — det er en ypperlig Skildring, man faaer deri af det medicæiske Pavehof, som det var paa Luthers Tid, hengiven til Nydelsessyge og aldeles forglemmende de Pligter, der paahvilede det. Cellini, skjøndt god Katholik, tager dog ikke i Betænkning at kalde Pave Clemens 7. formedelst hans ustyrlige Vrede for et rasende Bæst.

Nu maae jeg afbryde forat gaae ud i Peterskirken og høre Aftensangen.

Samme Dags Aften Kl. 8½.

I Tirsdags gjorde jeg en meget interessant Udflugt til Gravene ved det gamle Cære. Disse ere kun lidet besøgte, da det er en temmelig lang og besværlig Fart, og dog er det en af de interessanteste Udflugter, man kan gjøre fra Rom. Prof. Ussing har i et af Vidensk. Selskabs Møder givet en velskreven lille Skildring af dem. Det er af de faa Levninger, som ere tilbage fra den etruske Tid, og jeg blev i høi Grad overrasket ved den Lighed, de i flere Henseender frembyde med de ægyptiske Grave, som jo overhovedet Etruskerne i flere Henseender vare paavirkede af Ægypterne, og der synes at have fundet en vis Overensstemmelse Sted mellem disse to Folk, kun at der er noget langt mere storartet over Ægypterne. Gravene her vare næsten alle Klippehuler under Jorden med en ofte meget smuk arkitektonisk Anordning. Det var noget be-s. 289sværligt at kravle ned i dem, i flere af dem var der en Del Regnvand, og jeg faldt i Vandet i en af dem, ved hvilken Leilighed jeg kom til at tænke paa Tante Emmy, der altid har næret en vis Frygt for, at jeg skulde ende mit Liv i en Mose eller i et Vandhul, siden den Gang, da jeg faldt i Søllerødmosen.

I næste Uge vilde jeg gerne gjøre en lille Udflugt i Bjergene og dernæst til Neapel. Fra Neapel vilde jeg da atter begive mig tilbage til Rom forat tilbringe endnu 12 à 14 Dage her og da først i Juni, om Gud vil, reise til Florents. Jeg beder Dig derfor sende Dit næste Brev til Neapel, poste restante.

Din Dig inderligt elskende Søn

Henrik Scharling.

Med Helbredèn gaaer det ganske godt nu.

s. 289

Neapel, d. 6. Mai 1862.

Kjæreste Fader!

Dette Brev er det mig umuligt at afsende uden at sende et Par Ord til Dig, ihvor knap Tid jeg end har dertil. Heldigvis er et Tordenveir ifærd med at trække op, saa jeg kan faae Ro til at sidde et Par Timer inden Døre.

Neapel har da føiet et nyt og herligt Blad til mine Erindrings farverige Krands. De mange Minder fra Pompeji have interesseret mig i høieste Grad, navnlig de skjønne Vægmaleries, fordi det s. 290er det Eneste, som jeg har seet af den antike Malerkunst. Jeg fandt her den samme rene Simpelhed, den samme ædle Høihed, som saa ofte har voldet mig Glæde ved Beskuelsen af de antike Skulpturværker. Den første Dag, jeg besaae disse Maleries i Museet, følte jeg den usigelige Glæde, som man altid føler, naar en ny Kunstens Verden aabner sig. Desværre er jo meget af den udvisket, men der er f. Ex. nogle Qvindehoveder, der i deres dunkle brændende Øine, Kindernes fine Rødmen, ganske synes mig at udtrykke den høie Idealitet, hvori de gamle Hellener altid fremstille sig for min Fantasi. Derimod maae jeg tilstaae, at Byen Pompeji skuffede mig. Jeg fandt det Alt smaat, saa dukkeagtigt, jeg fik intet oplivende Pust fra svundne Tidens Storhed, som Oldtidens Beskuelse ellers altid giver mig, men derimod et vist kjedsommeligt Indtryk af Hverdagslivet med al dets Smaavrøvlere og Prosaiskhed. Men maaske er jeg bleven forvænt ved de græske Templer og Ægyptens Pyramider.

Igaar besteg jeg Vesuv i Selskab med Bjørnson og Nielsen, (den sidste, Cand. phil., vil sagtens snart bringe Dig en Hilsen fra mig — jeg har haft megen Omgang med ham — muligvis vil Du i Begyndelsen af Sommeren

faae Besøg af enkelte Andre, som jeg ved deres Bortreise har bedet bringe Dig Hilsener f. Ex. Landskabsmaler Kølle). Vesuv er den besværligste Bjergbestigning, jeg endnu har havt. Desværre var Veiret mindre heldigt, tykke Taager leirede sig om Bjergets Top, en gennem-s. 291borende Vind blæste, Asken fløi os ind i Øine og Mund, nedenunder bragede det i Krateret, saa vi skyndte os Alle tre ned igjen, som om Jorden brændte under os, hvad den da ogsaa gjorde i bogstavelig Forstand. Egentlig burde vi have taget en Hest forat skiftes til at ride derop, men Hesten var os for dyr — som en Slags Erstatning styrkede vi os ved et Par Flasker Lacrymæ Christi, hvilket rigtignok kostede akkurat det Samme som Hesten, saa at vi kom til det Resultat, at vi havde drukket Hesten op.

Paa Løverdag reiser jeg vistnok herfra, thi saa reise Alle de Andre, og jeg har ikke Lyst til at gaae muttersalene og drysse om i Neapel. Desværre kommer jeg ikke til Pæstum, men det bliver mig altfor bekosteligt at foretage Reisen alene derud. Jeg reiser da til Rom (ad Søvejen), og agter at tilbringe endnu et Par Uger i denne mig saa kjære, uforglemmelige Stad, inden jeg drager til Florents. Vil Du derfor sende Dit næste Brev efter gammel Viis til Mr. le chevalier Bravo.

Naar Du skriver til v. Wylichs beder jeg Dig takke ret meget for et Brev fra »Greve Præstegaard«, som jeg modtog i Rom, og som jeg skal besvare, saasnart Leilighed gives mig.

De kjærligste Hilsener fra Din Dig
trofast elskende Søn

Henrik.

s. 292

Rom. Fredag 23. Mai 1862.

Kjæreste Fader!

Jeg sidder her i det store Vaticanerbibliothek og skriver Dig til, benyttende en ledig halv Time. Rigtignok troede jeg forlængst at være færdig her, men Delitzsch' Utrættelighed har tilskikket mig et nyt Brev, der nødede mig til atter at gaae herop.

Ved min Hjemkomst fra Neapel (d. 15. Mai) fandt jeg to lange rare Breve fra Tante Emmy og Louise og en lille kjærlig Lykønskning fra Dig selv. Min inderligste Tak herfor til Dig og til dem som for al den Kjærlighed, hvormed I tænke paa mig.

Efter gjentagne Opfordringer (navnlig fra Søster Louise, der er ligesaa utrættelig som Prof. Delitzsch) sender jeg hermed tre Exemplarer af mit Photographi, hvoraf det ene bedes sendt over til Fru Trier^{*)} med en venlig Hilsen fra mig. Jeg har rigtignok ikke ladet mig aftage i Legemsstørrelse (kun Skægget er aftaget i naturlig Størrelse), men Sagen er, at Bloch havde engang i Vinter i en ledig Time ridset mit Billede, hvilket Alle fandt saa træffende, at jeg besluttede at lade det fotografere. Dog er Udfaldet ikke blevet saa heldigt, som jeg havde ventet, og navnlig er Bloch meget misfornøiet dermed og vil, at jeg skal cassere det. Men da Fotografen ligefuldt forlanger sine 7 Daler (jeg har nemlig omdelt 22 Eksemplarer hernede), saa har jeg virkelig ikke Raad dertil.

s. 293Og nu sidder jeg da atter i Rom. Her er bleven betydeligt roligere, thi Størsteparten er nu reist, kun en liden udvalgt Trop er bleven tilbage. Sommeren er nu brudt frem i al sin Fylde — i Middagstimerne ligger man ganske stille og rører sig ikke af Pletten — først ud paa Eftermiddagen, naar Skyggerne begynder at længes, vandrer man atter ud. Men de deilige Sommeraftener hjemme maae vi savne her. — Kl. T¹/₂ gaaer Solen ned, og efter den Tid tør man ikke sidde ude, thi da paadrager man sig let en Feber. — Jeg er nu meget glad ved at see Rom prange i al sin Sommerherlighed — i visse Henseender tykkes den mig at have rundet i Storhed, det er, som havde den et stærkere Udtryk af drømmende Romantik. Man modtager her i Rom et Indtryk af alle Tings Storhed og alle Tings Lidenhed, som man vist ikke glemmer hele sit Liv igjennem.

Jeg har i disse Dage med stor Interesse taget fat paa et Værk af Gregorovius: Die Stadt Rom im Mittelalter, — hvor der behandles et Tidsrum af Roms Historie, som hidtil har været temmeligt forsømt. Ved Siden af denne studerer jeg en Kunsthistorie af Prof. Burchardt (af hvem jeg hørte Forelæsninger i Basel), et dygtigt og grundigt Værk. —

Jeg bliver her sagtens Pintsen over, thi til Pintsen skal her være en stor Fest i Anledning af, at et Par Helgener skulle kanoniseres. Peterskirken er bleven aldeles omskabt, en heel Række Søiler har reist sig, som giver Kirken et fremmed Udseende (jeg vil just ikke sige til det Bedre) — naturligviis ere de ikke af Marmor og Granit, men simpelthen s. 294af Træ, overklistret med broget Papir. Overhovedet er hele Kirken bleven næsten som indpakket i Papir og Fløielstæpper, hvorfor ogsaa vittige Hoveder sige, at nu vil Paven vist snart reise, for han har allerede pakket Peterskirken ind. —

I forrige Uge gik her iøvrigt stærke Rygter om, at de franske Tropper skulde drage bort, og Befrielsestimen omsider slaae — men nu synes Alt atter at være falden hen i den gamle Døs.

Strax efter Pinse agter jeg da at forlade Rom og reise til Florents, hvor jeg vil opholde mig 10-12 Dage, desværre ganske ene, thi jeg kan Ingen faae til Reisefælle. Sidst i Juni har jeg truffet Aftale med Richardt om at mødes med ham i Venedig, naar han kommer tilbage fra Palæstina, men om det lykkes os at gennemføre denne Plan, det veed jeg ikke. Du saa vel det Brev fra ham, som stod i Fædrelandet? — — For omtrent 6 Uger siden havde Bloch og jeg sendt Brev over til ham til Jerusalem; nu kom der imidlertid Brev til Bloch fra ham, at der laae et ufrankeret Brev til ham, om Bloch ikke vilde besørge det sendt til Athen. Ved nøiere Eftersyn viste det sig at være Blochs og mit Brev, som Postdirectionen ikke havde afsendt, fordi det var ufrankeret, men derimod sendt Brev til Richardt, at her laae et ufrankeret Brev til ham. Det kalder man at gaae Per Gantes Gjenvei.

Hvad iøvrigt Bloch angaaer, da strømmer det jo ned med Ære og Berømmelse over ham, Aviserne kunne ikke blæse høit nok i Basunerne for ham, og Bloch befinder sig saa vel derved, som vel enhver s. 295anden Dødelig vilde gjøre under samme Omstændigheder. Med alt det gaaer han i mange Timer en haard Kamp igjennem og lider meget af Mismod og Mistillid til sig selv — Noget, der vel kun end mere vidner om, hvor dygtig en Natur der boer i ham. jeg har næppe endnu truffet Nogen med et saa ægte Kunstnergemyt, som han besidder.

Vil Du muligviis sende Dit næste Brev til Florent (Firenze) poste restante.

Din trofast hengivne Søn

Henrik.

Naar theologisk Embedsexamen kommer, da lad mig dog endelig erfare Noget om Ernst Trier og om Christopher Baagø, saa og om Examen i det Hele.

s. 295

Rom. 27. Mai 1862.

Dyrebare Fader!

Igaar havde jeg den Glæde at modtage et langt Brev fra Dig, ledsaget af Breve fra Peter og Wilhelmine. Det var mig en stor Fryd atter engang at modtage en saa udførlig Skrivelse fra Dig, ikke mindst fordi den vidner om, at Din Haand nu maa være betydelig i Bedring.

Naar Du frygter, at jeg ikke lægger Dine gjentagne Raad og Formaninger paa Hjerte, da er denne Frygt ugrundet. Naar jeg har ladet dem ubesvarede, da har dette sin Grund i, at jeg tildeels er enig med Dig og forsaavidt behøves intet Svar, tildeels er jeg uenig — men det vilde blive mig altfor s. 296vidtløftigt at paavise, hvori og hvorfor jeg er uenig, og derfor har jeg undladt det. Dog kan jeg denne Gang ikke undlade et Par Bemærkninger. Du ønsker meget, at jeg skulde gjøre den christelige Ethik til mit Hovedstudium — her træffe heldigviis Dine og mine Ønsker og Planer sammen. Men der er intet Studium, der kræver saa omfattende en Basis, saa dybt grundlagte Fundamenter, som netop Ethiken. Der undrer det mig, at Du ikke vil erkende, at det er denne Basis, som jeg er i Færd med at lægge. »Des Menschens højstes Studium ist der Mensch« siger Goethe (hvilket nu iøvrigt maa forstaaes cum grano salis) — men hvor skal jeg lære Menneskene bedre at kjende end ved et nøie og inderligt Samliv mellem Menneskene, og hvorledes indtræder jeg bedre i et saadant Samliv end netop ved Reiser? Det som jeg vil erfare, og det, som jeg vil vide, det er, hvad er Gjenstanden for Menneskenes saa mangfoldige Stræben, hvad er Principerne i deres Tænken og Handlen. — Med al Agtelse for Fichte, Schleiermacher og Richard Rothe, synes det mig at være deres store Hovedmangel, at de ikke kjende Menneskelivet. De have siddet indesluttet i deres Studereværelser og med stor Utrættelighed og ikke mindre Genialitet udarbejdet deres dybsindige Systemer — men Menneskene tænke og handle ikke saaledes, som hine Philosopher antage, at de tænke og handle. — Giver Gud mig Evne og Kraft, da vil jeg ogsaa engang begynde at bygge paa mit System, men jeg vil først have indsamlet tilstrækkeligt Stof, at der kan komme Kjød og Blod i s. 297Systemet. — Deri ligger egentlig Hovedgrunden til vor Uenighed, at Du vil, at jeg skal allerede nu lukke mig inde i Studereværelset, men jeg vil først gjøre det, naar jeg er kommet hjem. Indtil den Tid kunne og skulle Bøgerne kun være Nr. 2, siden kunne de altid blive Nr. 1.

— — Dette er kun Punkter, som jeg ganske kort antyder, først i en mundtlig Samtale kunde jeg udvikle dem rettelig for Dig. Som en Bygmester maa opføre et Stillads og en Feltherre opføre Forskandsninger, inden de skride til Værket, saaledes maa ogsaa en Tænkere opføre sit Stillads, inden han gaaer til sin Gjerning. Jeg er netop ifærd med at bygge Stilladset og opkaste Forskandsninger, og i det første Par Aar kommer jeg neppe videre, men jeg haaber da ogsaa, at naar jeg engang er færdig dermed, skal Bygningen blive desto fastere og Seiren desto større. Det give Gud!

Jeg har indlagt fire Fotografier, et til Dig, et til Tante Emmy og et til Søster Louise og et til Fru Trier.

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 297

Florents. 18. Juni 1862.

Kjæreste Fader!

Ved min Ankomst til Florents igaar fandt jeg Brev fra Dig og Louise, hvorfor jeg takker Eder Begge paa det Hjerteligste. Desværre var det ikke de glædeste Breve, — den første Side i Dit Brev for-s. 298talte kun om Sygdom og Død. (Her følger Meddelelser om Dødsfald og svære Sygdomstilfælde). —

Fortsættelsen af Dit Brev bliver ikke lysere. Jeg veed snart ikke, hvad jeg skal svare dertil — thi Brevformen er mig for kort, der maatte behøves en mundtlig Samtale for at forklare mig. Vel seer jeg tilfulde, at det er den inderligste faderlige Kjærlighed, som taler igjennem Dine Raad og Formaninger, og for denne takker jeg Dig af et fuldt Hjerte, som jeg altid har takket Dig derfor — ogsaa veed jeg, at Du fra Dit Standpunkt ikke godt kan see Sagen anderledes an, og maa være fuld af mange-haande Bekymringer — men alligevel er jeg fra mit Standpunkt fuldt og fast overbeviist om, at jeg ikke kunde have anvendt de to forløbne Aar paa nogen bedre og rigtigere Maade, og jeg takker dagligt Gud, at han har ført mig saalunde. — Saa ganske uden Planer for Fremtiden, som Du synes at antage, er jeg da heller ikke. Naar jeg heller ikke har meddeelt Dig noget derom, da har dette ikke sin Grund i Ligegyldighed, men blot deri, at jeg ikke ønskede at mødes af noget Veto fra Din Side. Om Alt gaaer efter Ønske, vil jeg vælge Holland til mit Opholdssted nu, af den Grund, som Du selv angiver, og som tro Søn af Kjærlighed til Dig. Iøvrigt ønsker jeg ogsaa selv at have et mere roligt Universitetsophold efter et saa bevæget Liv, som jeg har ført i Italien, og muligviis kan Holland afgive et større aandeligt Udbytte, end jeg tiltroer det.

Jeg har gjort en meget interessant Reise fra s. 299Rom og her til Florcns, idet jeg har gjort Reisen tillands med Vetturin i følgende Stationer: 1. Dag: til Civita Castellana — 2. Dag til Terni — 3. Dag til Foligno, fjerde og femte Dag i Perugia, 6. og 7. Dag i Siena, endelig 8. Dag i Florents (fra Siena til Florents med Jernbane). — Atter stod jeg da ganske alene mellem de Fremmede — og den første Dag var jeg heel melancholsk i Hu ved Tanken om at have forladt det muntre Landsmandsskab i Rom. — Jeg gjorde snart Bekjendtskab med en skikkelig Capuciner munk, som sad ved min Side og var meget gemytlig, indtil han pludselig til sin Forskrækkelse opdagede, at jeg var Protestant. Vi kom da i Disput sammen om Protestantisme og Katholicisme, hvilken blev afbrudt ved, at Kudsken pludseligt blandede sig ind i Samtalen og erklærede, at han var Protestant ligesom jeg, for han troede hverken paa Paven eller Madonna, men kun paa Maccaroni^{*)}. Ogsaa havde jeg nogle katholske Præster til Rejsesæller, der vendte tilbage fra Kanonisationen i Rom — meget velvillige Folk for Resten. De undgik omhyggelig enhver Disput, indtil der pludselig kom en ung 20aarig Præst til. Han havde rimeligviis aldrig seet en Protestant før og skulde da nu tjene sine Riddersporer ved at omvende mig, men blev afbrudt i sin Iver af de ældre Præster, der meente, at i et Værtshuus var ikke Tid og Sted til slige Forehavender. — Forøvrigt var han aldeles uvidende om Protestantismen, spurgte mig, om vi troede paa Christus, om vi havde Kirker etc. etc. Katholicis- s. 300mens Achilleshæl er Læren om den Hellig Aand, tager man fat der og beraaber sig paa den Bønneret og frie Adgang til Gud, som vi have modtaget i Daaben, da kommer de Godtfolk altid i slem Forlegenhed. Morsomt er det at høre dem tale om Luther, de indrømmer, at han var »un gran talente«. men paastaaer, at han blev Kjætter, kun fordi han ikke kunde tilfredsstille »le sue passione«, hvilke var to, nemlig at blive Cardinal og at gifte sig. Hvad Luthers Lære var, derom ere de naturligviis i tyk Uvidenhed.

Ved Terni besaae jeg det store Vandfald, det største, som Italien besidder. Reisen over Apeninjerne interesserede mig — mørke, vilde Bjerge, rigtige Røverhuler, tungt og langsomt gik det opad — vi havde Oxer foran Vognen. Men meest Interesse havde jeg af Opholdet i Perugia, hvor jeg gjorde mig nøiere bekjendt med den gamle umbriske Skole (Niccolo Alunno, Bonfigli, fornemmeligt Perugino og lo Spagna) — Raphaels Vugge. I Siena studerede jeg den sienesiske Skole (Quido, Duccio, Sodoma o. A.) — det var to af de vigtigste Punkter i den moderne Malerkunsts Historie — om man vil, dens Begyndelse og Fuldendelse. — Her i Florents er det meest Architekturen, som lægger Beslag paa mig — Udviklingen fra den gamle oldchristelige Basilika til den nyere Kirkebygningss to Hovedformer: den gothiske Stil (Køllner- og Strassburgerdom) og den nyere Renaissance (Peterskirken i Rom). — I mine Hviletimer læser jeg Petrarca's Sonetter til Laura — det glødende Sprog, de ildfulde Billeder have ganske henrevet mig.

s. 301Iøvrigt fører jeg et sandt Trappistliv — lukker ikke Munden op fra Morgen til Aften, thi jeg kjender ikke et Menneske. Det falder noget besværligt — og kunde jeg, reiste jeg helst herfra imorgen — men jeg maa først have seet Florents — og saa holder jeg Pinen ud.

s. 301

Torsdag 19. Juni.

Richardt skulde have sendt mig Brev hid angaaende vort Møde i Venedig, men han har ikke gjort det, saa formodentlig bliver der Intet deraf. Jeg vil nu blive 6-8 Dage i Florents, dernæst om Alt gaaer efter Ønske, besøge Pisa, Bologna og Ravenna. Paa Grund heraf kommer jeg desværre til i nogen Tid at undvære Brev, da jeg ikke kan opgive nogen bestemt Adresse. Men jeg haaber i Begyndelsen af Juli at indtræffe i Erlangen, hvor jeg skal aflevere Resultatet af mine vatikanske Undersøgelser til Delitzsch.

De kjærligste Hilsener fra Din Dig inderligt

hengivne Søn

Henrik.

s. 301

Pisa. 25. Juni 1862.

Kjæreste Fader!

I Middags forlod jeg Florents, efterat have tilbragt 8½ Dag der. Moret mig, kan jeg ikke sige, at jeg har, thi jeg er af en altfor selskabelig Natur, til at jeg kan finde Behag i sligt Trappistliv, men jeg er meget fornøiet med Udbyttet og glad over, at jeg s. 302holdt saa længe ud. Det var Kunstens Renaissance, jeg der studerede, som jo i saa mange Henseender danner et mærkværdigt Sidestykke til Videnskabens Renaissance. Om Michel Angelos overordentlige Betydning for de to næste Aarhundreder fik jeg først rigtigt Begreb der. I end høiere Grad interesserede mig den Brydning og Kamp, som her finder Sted mellem den gothiske og den romanske Stil, — den ene kommer Nord fra, den anden Syd fra — de synes ligesom at have udkaaret Florents til Valplads.

I Eftermiddag har jeg nu her i Pisa frydet mig over den romanske Stils skønneste Frembringelser — Domkirken, Baptisteriet og il Campanile.

s. 302

Pistoja 27. Juni.

Igaarmiddags forlod jeg Pisa og begav mig til Lucca, hvor jeg besaae Kirkerne og endte Dagen med at spadserer rundt paa Voldene, saa Solen gaae ned og hørte Kirkeklokkerne ringe, akkurat som kunde det være Storebededagsaften hjemme hos os, kun at jeg her gik ganske solo. Med et Aftentog reiste jeg dernæst til Pistoja, hvor jeg strax ved min Ankomst havde en Dyst at bestaae med Vetturinerne, indtil jeg endelig traf Overenskomst med En af dem, at han for en Napoleon skulde bringe mig til Bologna.

Formiddagen har jeg tilbragt med at bese Kirkerne her i Pistoja — det vil da sige, nogle af dem — thi skjøndt Byen kun har 10,000 Indb., har den henved 50 Kirker (jvnfr. Kjøbenhavn, der med sine s. 303170,000 Indb. tæller henved 30(?) Kirker). — Iøvrigt har jeg fundet gode Skulptursager fra det 13. og 14. Aarhundrede her.

s. 303

La Poretta. Samme Dag, Aften Kl. 9.

»So weit kamen wir beim Tage« — som Tydsken siger. En stolt Fart havde jeg over Apenninerne — mægtige, vilde Bjergkæder, den ene taarnede sig op bag den anden — Veien løber langs bratte Afgrunde — da vi først havde naaet Toppen, gik det i flyvende Fart ned igjen. Jeg var alene i Vognen — Taushed og Stilhed herskede rundt omkring oppe i de høie Bjerge — det var næsten æventyrligt. Imorgen tidlig gaaer Reisen videre til Bologna.

s. 303

Bologna. Søndag Eftermiddag Kl. 4. 29. Juni.

Nær var det gaaet galt paa Reisen til Bologna. Den forreste Hest blev sky, kom om paa Siden af Vognen og begyndte at sparke Vogndøren itu, hvorfor jeg skyndsomst maatte retirere ud af Vinduet paa den anden Side, da jeg ikke kunde faae Tid at lukke Vogndøren op. Neppe var jeg kommen vel ud, før Vognen foer afsted, Kudsken blev reven ned af Bukken, og det vilde sagtens Altsammen være gaaet hovedkulds ned i Renofloden, om ikke den ene Hest var styrtet. Heldigvis havde jeg faaet et Par italienske Rejsfæller med, der kunde yde mere praktisk Hjælp end jeg, et Par forbijørende Vetturiner kom ogsaa til, og saaledes kom vi atter i Orden. Men den stakkels Hest havde brækket s. 304det venstre Bagben — jeg havde inderligt ondt

af det stakkels Dyr, der laae og stønnede af Smerte, og som nu maatte lades tilbage for at dræbes. Kudsken selv var bleven slemt forslaaet, saa han maatte lades tilbage paa næste Station, og en ny Befordring maatte bringe os til Bologna, hvor vi først ankom temmelig sent igaar Eftermiddags, men jeg takkede Gud, der havde bevaret mig Liv og Lemmer. — Bologna selv har et ganske mærkeligt Udseende med sine lange Buegange langs Gaderne, sine mange Paladser og Taarne. I kunstnerisk Henseende frembyder den derimod ikke saa meget — dog fandt jeg i Pinakotheket et af Raphaels skønneste Malerier (den hellige Cæcilie). I anden Henseende interesserede det mig at see den udmærkede anatomiske Samling i Universitetet, den By værdig, hvor det første Lig blev anatomeret.

s. 304

Ravenna. Tirsdag 1. Juli.

Da jeg igaarmorges ganske tidligt reiste fra Bologna, hændtes det mig for første Gang, at jeg maatte gjøre Regning uden Vært. Saavel denne som alle hans Kellnere laae nemlig i dybeste Søvn, og alle mine Bestræbelser forat ringe dem op var forgæves. Tilsidst vidste jeg ikke bedre end at faae fat paa en Dreng og overdrage ham at betale Værten, idet jeg gav, hvad mig syntes at være passende — hvorvidt ogsaa Værten fandt det at være passende, det bliver hans Sag. Saa gik det med Jernbanen til Faenza, derfra med Deligence til Ravenna. Det var rigtige hollandske Landskaber, jeg kjørte igjen-s. 305nem — Alt ganske fladt, bugnende af Frugtbarhed, Canalanlæg og Sumpe — Graaveir var det — jeg følte mig til Mode, som var jeg alt oppe i Holland.

Fra Renaissancen og al dens Kamp og Stræben, der i den sidste Tid har sysselsat mig saa meget i Florents og Nabobyer, gjorde jeg i Ravenna et mægtigt Spring tilbage til den ældste christne Kunst, til de gamle Basiliker, thi det er da navnlig disse, som give Ravenna Betydning. Du veed, hvormeget disse Basiliker interesserede mig i Rom — det var mig en stor Glæde atter at gjenhilse dem her. Disse colossale Mosaikbilleder, næsten alle tagne fra Apokalypsen, ere de bedste Illustrationer, som man kan faae til hine gamle Menigheders »kjære stadige Tanke«. Og naar jeg betragter den byzantinske Fremstillingsmaade, som navnlig er repræsenteret her i Ravenna, synes det mig, som fik jeg et isnende Aandepust fra den gamle byzantinske Theologi, der mere og mere skrumper ind til bestemte Former og en tør Beenrad.

Al Ravennas keiserlige Pragt er iøvrigt forsvunden — Byen er nu en lille Kjøbstad, der gjør samme Indtryk af en vis magelig Gemytlighed, som vore smaae Kjøbstæder hjemme; næsten paa alle Ansigter synes jeg at læse et »fryd Dig ved Livet i Dine Dages Vaar« etc.

s. 305

Padua 4. Juli. Aft. Kl. 10.

Gaarsdagen tilbragte jeg i Ferrara, betagen af de store Erindrings Fylde, som knytte sig til denne Stad. Huset Este i al sin glandsfulde Pragt — s. 306Tasso — Ariost — Calvin — lutter Navne, som vil kunne sætte Phantasien i Bevægelse. Tassos Fængsel besøgte jeg (om dets Ægthed yttres rigtignok Tvivl) — Ariost's Huus — men fremfor alt det store mægtige Slot, der staaer som urørt af Tiden og fortæller Eventyr fra de svundne Tider.

Idag har jeg reist i Deligence næsten hele Dagen — jeg satte over Pofloden, der ved sin Bredde bragte mig den underfulde Nilflod i levende Erindring. Først Kl. 6 ankom jeg til Padua og fik kun Tid til en foreløbig Vandring gennem Byen — imorgen haaber jeg at gjøre nøiere Bekjendtskab med dens Mærkeligheder.

s. 306

Venedig. Søndag 6. Juli.

Richardt var da ikke at finde her — som det nok anede mig, var han bleven opholdt af Pastor Blom i Constantinopel. Heller ikke fra Dig laae her Brev, (hvorom jeg havde bedet i et Brev til Onkel v. Wylich) — muligvis er det underveis, men jeg har en bange Anelse om, at det er et stiltiende Mistillidsvotum af Dig, fordi jeg atter har begivet mig til Venedig. Ganske vist var jeg ikke kommen hertil, om ikke Richardt havde lokket mig herop, men jeg er dog meget glad over atter at være kommen her. Det var med jublende Glæde, at jeg igaar Aftes atter hilste den svømmende By. Hvor levende stode ikke de Stemninger for mig, hvormed jeg sidste Gang var her — en underlig Blanding af romantiske Drømmerier, trykkende Hjemvee og en halv bange Angst for Fremtiden. Det sidste fraregnet s. 307gjør Venedig samme Indtryk paa mig som hiin Gang — det er dog den forunderligste By, jeg har seet. Men hvorfor jeg navnlig er glad over atter at være her, er, fordi jeg har erhvervet mig en Deel Forkundskaber, som jeg dengang savnede — navnlig et betydeligt Fremskridt i Kunsthistorien — jeg seer paa Marcuskirken med andre Øine end dem, hvormed jeg dengang betragtede den.

— —Det er ikke uden Uro, at jeg sender Dig dette Brev — det staaer i en stærk Modsætning til Dine gjentagne Formaninger. Denne Reise har tilmed kostet mig adskillige bittre Timer (snart fem Ugers

Eensomhed siden jeg forlod Rom, — og dog er jeg overordentlig glad over at have gjort den. Jeg har i disse Uger navnlig ved Hjælp af min fortræffelige Burchardts Kunsthistorie faaet en Oversigt over den moderne Tids Kunsthistorie, som et aarelangt Studium aldrig vilde have gjort mig saa levende. Havde Du blot selv gjæstet Italien, vilde Du vistnok dømme anderledes derom, end Du maaske nu gjør. Det er ikke, som Du maaske troer, utæmmet ungdommelig Lyst til de'. Æventyrlige, som atter har drevet mig afsted, men Tørst efter Erfaring og Kundskab.

Nu — jeg haaber da under alle Omstændigheder at finde Brev fra Dig i Erlangen. Modtag de kjærligste Hilsener til Dig og Sødskende og Tante Emmy

fra Din Dig inderligt elskende Søn

Henrik.

D. 7. Juli.

Idag havde jeg uformodet den Glæde at træffe sammen med to af Prof. Abrahams' Sønner, som jeg alt tidligere har truffet i Rom.

s. 308

Erlangen. Søndag 20. Juli 1862.

Kjæreste Fader!

Saa kom jeg da omsider atter op til Erlangen, som jeg finder saa uforandret, som var jeg reist herfra igaar. Jeg fandt to Breve fra Dig og et fra William, hvorfor jeg takker Eder Begge paa det Hjerteligste.

Paa Opreisen fra Italien aflagde jeg et lille Besøg hos Bjørnson, der har opslaaet sit Paulun i Tyrol i en mageløs deilig Egn. Han agter at tilbringe et Par Sommermaaneder der — jeg skulde have havt stor Lyst til at gjøre det Samme. — München gjæstede jeg nu for tredie Gang, hvorfor jeg kun tilbragte en Formiddag der, og derpaa kjørte til Regensburg. Valhalla besaae jeg — det er den af Kong Ludvigs Bygninger, som behager mig meest — men jeg har samme Indvending at gjøre mod den, som mod alt Andet han har frembragt — det har ingensomhelst Forbindelse med det Folk og den Jordbund, hvorpaa det er reist — og staaer der kun som en Slags kostbar Curiositet. Alene Navnet — hvilken Contrast mellem Ordet Valhalla og s. 309et græsk Tempel! — Nok saa megen Fornøielse havde jeg af et Besøg i den gamle Keisersal i Raadhuset — i de smaae Glasruder blinkede middelalderlig Romantik mig imøde. Forøvrigt traf jeg sammen med nogle Tydskere, der vare i levende Strid om de indre politiske Forhold, hvorved jeg blev sat ind i disse brændende Spørgsmaal. Endelig igaaraftes ankom jeg til Erlangen. Idag har jeg været hos Delitzsch, der var meget taknemlig for mit Arbeide, men rigtignok ogsaa ved dette kom til den Erkjendelse, at han var paa et falsk Spor — men ogsaa den Erkjendelse er jo noget værd. Dit Facsimile har han rigtigt modtaget og takker Dig meget derfor, Du vil i næste Uge erholde Brev fra ham.

Iøvrigt bliver jeg modtaget med almindelig Vel-villie af Alle her. De undre sig kun over, at jeg er bleven saa afmagret, og jeg vil heller ikke nægte, at jeg undertiden næsten selv bliver bange, naar jeg seer mig i Speilet. Nu — det er nok paa Tide, at jeg begynder »at lægge Flæsk paa«, som Nordmanden siger.

Köhlers Bog over Holland har jeg anskaffet mig — og ligeledes besøgt Forfatteren selv, der gav mig en Deel Underretning om, hvor jeg skulde henvende mig.

Og nu skriver jeg ikke mere for denne Gang. Du vil nemlig om et Par Dage modtage Besøg af min kjære Ven og Reisefælle, der nu agter sig for en kort Tid til Kjøbenhavn. Jeg har bedet ham om at gaae op til Dig om Morgenen paa Din Fød-s. 310sclsdag (Mandag 28. Juli) og bringe Bud og Hilsen fra mig. Da han besidder min udeelte Fortrolighed, vil han kunne meddele Dig Mangt og Meget om mig og mine Planer, som jeg hidtil ikke har meddelt Dig i mine Breve. Da han tilmed er et grundskikkeligt Menneske, som jeg trods alle hans Feil og Underligheder holder ligesaameget af som af mig selv, saa beder jeg ogsaa Dig og mine Kjære derhjemme at modtage ham med samme Kjærlighed, som om det var

Din trofast hengivne Søn

Solon-marche-toujours. *)

Efter ovenstaaende Brev har min Fader skrevet følgende:

Efter dette Brev kom Henrik d. 28. Juli 1862, paa min Fødselsdag, og besøgte os, forblev i Danmark indtil Fredag d. 3. Oktober. Det næste Brev var fra Hamburg—Lüttich 6.-9. Oktober.

s. 310

Hamborg. 6. Oct. 1862. Aft. Kl. 9.

Kjæreste Fader!

Atter sidder jeg da i det Fremmede og blandt de Fremmede og skriver til Dig — rigtignok endnu Ikke »langt fra Danmark«, men saa nær derved, at s. 311 jeg idag kun behøver at gaae en Fjerdingvei, forat see det stolte Dannebrog vaie paa dansk Grund forat hædre Maiestætens Fødselsdag. Men netop her synes det mig passende at ihukomme Dig og Eder, her paa Grænseskjellet, hvor jeg endnu engang vender mig om forat kaste et Afskedsblik tilbage over Hjemstavnens elskede Sletter. Herfra vender jeg mig da ogsaa til Dig forat sende Dig min hjerteligste Taksigelse for den Kjærlighed, hvormed Du modtog mig i det fædrene Hjem. Ja af ganske Hjerter takker jeg Gud, fordi han i sin Naade opfyldte et Ønske, der i de sidste to Aar daglig har været i min Sjæl og stedse voxet sig stærkere og stærkere: atter at skue Eder Ansigt til Ansigt og atter finde mig omgivet af den Kjærlighed, der har vaaget over mig og værnet om mig fra den tidligste Barndom af. Jeg haaber da ogsaa ret, at disse herlige Dage, hvori det undtes mig at føre et Kjærlighedens Samliv med Dig og mine andre Kjære, saaledes som vi have ført det i tidligere Dage, at de skulle skænke mig ny Kraft og Mod til at fortsætte den Gjerning, hvortil Gud har givet mig saa rigelig Understøttelse. Og nu en kort Reisebeskrivelse. I Sorø tilbragte jeg ikke alene Løverdage, men ogsaa Søndag, deels fordi jeg ikke vilde komme til det travle Hamborg paa en Søndag, deels fordi jeg blev modtagen med saa stor Hjertelighed af Glahns, at jeg med al Glæde lagde en Dag til. Med gamle Glahn passiarede jeg en heel Deel; slig en livskraftig og ungdomsfrisk Gubbe volder altid mit Hjerter stor Glæde. Ogsaa af begge Sønnerne, Apothekeren og Præ-s. 312sten, som af Familien fik jeg en saare hjertelig Modtagelse, saa at disse to Dage staae for mig som en smuk Afslutning paa Opholdet i Hjemmet.

Søndagften drog jeg herfra og havde en deilig Seilads i klart Fuldmaaneskin og fuldkommen rolig Sø, hvorfor jeg sov som en Steen og først vaagnede, da Kellneren næste Morgen vækkede mig med den Efterretning, at nu laae vi i Kielerhavn. I Korsør traf jeg forøvrigt Billedhugger Saaby med Kone og Barn, der atter agtede sig til Rom, og med dem tilbragte jeg en Deel af Dagen i Hamborg.

D. 7. Oct.

Jeg har idag besøgt en Pastor Sengelmann, til hvem Dr. Kalkar havde givet mig sit Kort med — han modtog mig meget venligt og indbød mig til imorgen Middag — men da jeg gjerne nu vil lidt rask til Holland, afslog jeg Indbydelsen. Ogsaa Bahrtdt, Onkel Christians Ven, har jeg besøgt idag, og efter Sædvane faaet en æsthetisk Passiar med ham. Fremdeles har jeg kjøbt mig en saare fiin Vinterfrakke til den Priis af 14 Daler (NB. preussiske).

Min Skrift er mere end almindelig slet denne Gang, men jeg er ogsaa bleven behandlet mere end almindelig slet. Inat har man uden mit Vidende og Villie indquarteret en fremmed Gjæst i mit Værelse, medens jeg sov, og nu er jeg da nødt til at beholde ham Dagen over. Inat agter jeg at kjøre hele Natten igjennem paa Jernbane, for imorgen tidlig, om s. 313 Gud vil, at være i Cølln, hvor jeg forøvrigt kun vil tilbringe et Par Timer forat besee Domkirken, og saa gaa over Aachen og Lüttich til Brüssel.

S. 313

Lüttich, d. 9. Oct.

Imorges havde jeg en meget smuk Jernbanefart til Lüttich, hvor de herlige Udsigter desværre ofte tillukkedes af stærke Taager. Overhovedet har jeg lidt en Deel af Taage — en Slags Forberedelse til mit Hollænderophold — iøvrigt er Veiret tørt, meget koldt — jeg antager, som det er hjemme hos os. Først idag har jeg udmærket smukt Solskinveir med lys og klar Himmel. Lüttich er da en rigtig Fabrikby, de blaa Blouser seer man overalt: desværre som oftest med blege sygelige Ansigter — nei, saa priser jeg mit lille Fødeland med de røde Kinder og de stærke Arme. I Boutikkerne derimod viser stærk Luxus sig: Indflydelsen af den store Verdensstad mærkes tydeligt her. Blandingen af Tydsk og Fransk erindrer mig ganske levende om mit Strasburgerophold, ligesom de prægtige gothiske Kirker minde mig om den store Münster. Imorgen tidlig til Brüssel, og midt i næste Uge haaber jeg at være i Rotterdam og der at finde Brev fra Dig poste restante.

Hils nu Tante Emmy, Louise, Brødrene og Vennerne varmt og hjerteligt fra mig og modtag selv de bedste Ønsker og Hilsener fra

Din trofast hengivne Søn

Henrik.

S. 314

Rotterdam. 19. Oct. Søndagmorgen.

Kjære Fader!

Jeg har aflagt Besøg hos v. Ostersee, Chantepie de la Saussaye og Reville, der alle have modtaget mig meget venligt og indbudt mig til Middag, til Aften etc. etc. De fraraadede mig alle at blive i Rotterdam, der egentlig kun er et andet Hamburg: Ostersee raader mig at gaa til Utrecht, Chantepie til Haag og Reville til Leyden — hver især til det Sted, hvor hans Anskuelse særligt har hjemme, saa nu staaer det mig frit for at gjøre, hvad jeg vil. Jeg bliver her i Rotterdam til Onsdagmorgen, aflægger da et Par Dages Besøg til Haag, hvor Dr. Kalkar jo har givet mig Breve til Capadorc og Groen van Prinsterer, og vil da opslaae mit Quarter i Utrecht, hvor der dog maaske er mest at gjøre for mig. Jeg beder Dig derfor sende Dit næste Brev til Utrecht, poste restante. — Hos Chabots fandt jeg en særdeles hjertelig Modtagelse: jeg spiste der igaar til Middag og er atter indbudt der til idag Middag. Vil Du bede Licent. C. Rothe takke sin Broder for den Anbefaling, han skaffede mig til disse vakkre Folk, og sige ham, at den liden Jan (5 Aar gl.) særligt har vundet min Kjærlighed, skjøndt vi kun kunne tolke vore Følelser for hinanden ved Hjælp af Gebærder. — Ogsaa den herværende lille Missionsanstalt under Vanhoeves Opsigt har jeg besøgt. Jeg studerer med Iver Chantepie: »La crise reli-s. 315gicuse en Hollande«, som Ostersee har laant mig. Du seer altsaa, at jeg sidder ikke ledig paa Torvet. Vær tusinde Gange hilset fra Din

H. S.

s. 315

Utrecht. Fredag 31. Oct. 1862.

Kjæreste Fader!

Modtag min hjerteligste Tak for Dit sidste Brev og for al den Kjærlighed, hvormed Du følger mig. Ja, jeg er da nu midt inde i de hollandske Stridigheder, og de føres med største Iver. Jeg er endnu ganske forstumlet i mit Hoved over alt, hvad jeg har hørt, talt og disputeret. Det er ingen let Sag at finde Rede heri, thi hver Theolog danner næsten et Parti for sig og udtaler sig med større eller mindre Strængighed mod alle de andre. Men Alt er det kun en Efterklang af de Stridigheder, som for 20 eller 30 Aar siden førtes i Tydskland med ligesaa stor Iver — det indrømmer Hollænderne mig selv. Jeg er i saa Henseende blevet noget skuffet. Thi jeg havde heller seet, at det havde været Spørgsmaal af mere praktisk Art, som Forholdet mellem Stat og Kirke, mellem Kirke og Skole, mellem Folkekirke og Dissenters — thi det er jo de brændende Spørgsmaal hjemme hos os, og netop derom ønskede jeg gjerne at erfare, hvad man mener andre Steder, for da siden at kunne faa Anvendelse for Resultaterne af disse Undersøgelser i Hjemmet. Men herom hersker her fuldkommen Taushed — i nogle Henseen-s. 316der ere disse Spørgsmaal afgjort, i andre har man ingen Interesse for dem. Al Interesse er opslugt af de dogmatiske Spørgsmaal: om Kilderne for den religiøse Erkendelse. Rører jeg derved, saa er alt Fyr og Flamme — ved andre Sager forholder man sig rolig, næsten ligegyldig. Jeg føler mig til Mode, som var jeg reist 30 Aar tilbage i Tiden, da Rationalister og Suprarationalister, Hegelianere og Schleiermacherianere kjæmpede paa Liv og Død med hinanden. Men jeg vilde ikke reise tilbage, jeg vil reise frem i Tiden. Ingenlunde vil jeg nægte, at disse dogmatiske Spørgsmaal have deres store Interesse, men de ligge mig selv og de ligge Samtiden hjemme i Danmark fjernere. Danmark og Holland danne i saa Henseende for Øjeblikket en stor Contrast — hos os kjæmper man for Tiden ligesaa ivrigt om reent praktiske Spørgsmaal, som man her kjæmper om reent theoretiske.

En anden Mislighed er, at Alt er saa spredt her. Jeg vilde helst slaae mig til Ro paa et bestemt Sted, thi jeg er træt af den megen Reisen, men det kan her i Holland ikke være Tale om, — man maa opsøge de forskjellige aandelige Retninger hver i sin By. Det er ikke som f. Ex. i Frankrig, hvor man noget nær kan lære alle Forhold at kjende i Paris. Men her er Leyden og Utrecht, Amsterdam, Haag og Rotterdam — det er Stæder, som alle maa besøges. I mest Forlegenhed sætter Groningen mig. Jeg havde egentlig ikke besluttet at reise derop, thi det ligger saa afsides og vil koste baade Tid og Penge, hvortil saa kommer den ubehagelige Aarstid. Men s. 317Flere raade mig bestemt til at tage derop. Jeg er meget tvivlraadig desangaaende. Foreløbigt bliver jeg nu her i Utrecht.

Hvad der derimod er meget glædeligt, det er den gode Modtagelse, som hidtil er bleven mig til Deel næsten overalt. I Haag gjorde jeg Bekjendtskab med Groen van Prinsterer og Capadorc, til hvilke jeg havde Breve fra Dr. Kalkar. Den første fik jeg rigtignok kun seet, thi han havde slet ikke Tid til at tale med mig. Ogsaa hos Capadorc fik jeg første Gang en temmelig kold Modtagelse, hvorfor jeg ikke mer vilde besøge ham. Men Dagen før min Afreise fandt jeg hans Visitkort i mit Hotel. Jeg gik da atter ud forat sige ham Farvel og blev da modtagen med største Glæde af ham — han fortalte mig, at han havde sidste Gang næsten følt Anger over at have modtaget mig saa koldt, men han havde haft Hovedet saa fuldt af Forretninger, at han reent havde glemmt at spørge om mit Logement. Saa var han gaaet om i de forskjellige Hoteller forat opsøge mig, og var endelig kommet til det rette. Han bad mig nu endelig komme at spise til Middag hos ham næste Dag, saa at jeg maatte opsætte Reisen endnu en Dag. Han forærede mig sin Brevvexling med Matamores i Spanien, som han nu havde udgivet i Trykken. — Desforuden besøgte jeg Præsterne Kögel *) og Gunning.

Iforgaars kom jeg her til Utrecht, modtog først Brevene (vil Du takke William mange Gange), opsøgte dernæst Nieuwenhuis, der modtog mig meget s. 318hjerteligt og hjælper mig til at finde Værelse, hvad endnu ikke er lykkedes. Han har for nylig oversat Robert Fulton paa Hollandsk. Dernæst har jeg besøgt Prof.

Doeder og Pastor Barger, hvilken sidste har indbudt mig til Middag idag.

S. 318

Løverdag 1. November.

Takket være Nieuwenhuis' utrættelige Omsorg har jeg da endelig faaet et Værelse og beder Dig adressere Dine Breve til »H. Scharling, by Mejuffrouw (d. e. min Jomfru) de Liefde aan de Neude — Utrecht«. — Jeg er netop lige rykket ind og sidder som Kong Christian i Røg og Damp foran min Kakkellovn, der, som mejuffrouw siger, kun ryger, naar Solen skinner paa Skorstenen. Desaaarsag vil jeg gaae ud nu, thi jeg begynder alt at faae Hovedpine deraf.

Hils Tante Emmy og Carl og vær selv kjærligst hilset fra

Din inderligt hengivne Søn

Henrik.

S. 318

Utrecht. Torsdag 13. Nov. 1862.

Kjæreste Fader!

Hermed opfylder jeg et af Dig tidligere yttret Ønske om at give Eder nogle Reiseskizzer etc. fra Holland. Ogsaa jeg selv har nok Lyst dertil, thi her er en Del at iagttage, som ogsaa kan være ganske morsomt at fortælle igjen. Men en heel Reise-s. 319beskrivelse har jeg ikke Lyst til at skrive, thi baade Publikum og jeg selv kan faae mere end nok af min orientalske Reise. Men saadanne Brudstykker og Fragmenter skrevne under selve Opholdet, kunne vel ogsaa have deres Interesse, navnlig have de det Fortrin at besidde Nyhedens Friskhed. Jeg har valgt Brevformen, fordi den giver større Frihed, fordrer ikke nogen stræng logisk Anordning og tillige tillader Forfatterens Individualitet at træde mere frem end den blot fortællende Form i Reiseskizzen tillader det — og efter min Mening faae alle slige fragmentariske Meddelelser deres meste Værd ved det individuelle Præg, som de bære. — Nu faaer dette første Brev være som en Prøve, ere I tilfredse dermed, skulle I senere faa flere. — Det er vel bedst at lade det indrykke i Illustreret Tidende, men derom kunne I forøvrigt raade, som I selv ville.

Hvad jeg i mit sidste Brev bemærkede om den eiendommelige theoretisk-dogmatiske Art af alle de brændende Spørgsmaal her, medens de praktiske træde reent tilbage, gjentager jeg atter og atter — og Alle giver mig Medhold deri. Noget sært kraftigt videnskabeligt Liv kan jeg ikke sige, rører sig i Utrecht: Alt gaaer sin jævne Gang. Den eneste, der sætter Liv i Tingene, er Philosophen Opzoomer, men han er reen Empiriker, nærvæd at være Skeptiker: Underne nægter han a priori — Theologien er ingen Videnskab — Christendommens Sandhed er i høj Grad problematisk etc. — lutter gamle Sager, som man for 30 Aar siden debatterede i Tydskland, men som her betragtes som noget Splinternyt. A1 s. 320Disput dreier sig om Muligheden af Mirakler og om Grundkilderne for den dogmatiske og religiøse Erkjendelse. — Men det er hjertelige Folk her, velvillige og gjæstfri. — Navnlig skylder jeg Nieuwenhuis megen Tak — han gjør Alt Sit for at gjøre mig Opholdet saa behageligt som muligt — trækker mig rundt til alle Utrechts Mærkværdigheder (hvilke ikke ere mange), indfører mig i Familier, laaner mig Bøger, beder mig til Middag og til Aften etc. etc. B1. A. har han gjort mig bekendt med de lutherske Præster her, Lublink Weddek og Westhoff, to særdeles vakkre Mænd. — Hos Professorerne Doeder og Haar aflægger jeg »Professorvisitter«, af og til hører jeg en Forelæsning hos dem. — Bibliothekaren Vermeulen har kastet en vis Kjærlighed paa mig qua Dansk: hos ham tilbringer jeg af og til en stille Aftentime og morer ham da med at læse lidt Dansk op, hvad han aldrig har hørt før. Endelig Pastor Barger, til hvem jo Pastor Schmidt's har anbefalet mig, modtager mig ogsaa hjerteligt og laaner mig Bøger.

Mit Hovedarbejde gaaer for Tiden ud paa at vinde en Oversigt over de forskjellige Partier og over Theologien overhovedet. Hertil er et stort Værk mig af megen Nytte: »Proeve eener pragmatische laast der vorige ceuw tot op onzere tijd (1787-1858)« af en mennonitisk Præst Sepp i Leyden (1860). 1858) af en mennonitisk Præst Sepp i Leyden (1860). Det er et kronet Prisskrift, meget omfangsrigt, henvend 450 Sider. Det er skrevet fra Leidenrtheologernes Standpunkt. Derfor er nu den gamle Bau-s. 321mann, professor emeritus her i Utrecht optraadt derimod med et andet stort Værk: »De Godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland gedurende het laantste gedeelte der vorige en in den loop der tegenwoordigen eeuw«, 1862. Den er skrevet fra et strængt orthodoxt Standpunkt og siger derfor Sepp adskillige Grovheder. Thi det er en forfærdelig Lidenskabelighed, hvormed Polemiken føres her; man nøies ikke med Beskyldninger for Overfladiskhed og Unøjagtighed, man rykker lige ud med Skjældsord som Løgner og Bagvadsker (skjøndt saavidt gaaer Baumann dog ikke, men vel f. Ex. Opzoomer). Samme Baumann besøgte jeg iøvrigt, da Flere raadede mig til at søge ham op som en meget interessant og lærd Mand. Jeg gik da op til ham en Dag og begyndte Samtalen paa Tydsk — han svarede paa Latin, at han talte ikke godt Tydsk, men foretrak Latin, — jeg svarede paa Fransk, at jeg talte ikke godt Latin, men foretrak Fransk, — han svarede paa Fransk, at enhver

god Theolog burde tale Latin — jeg svarede, at saadan Skik havde vi ikke hos os og underrettede ham derpaa om Hensigten med mit Besøg. Herpaa svarede han: »eh bien, Monsieur, je vous donnerais un bon conseil: Je suis vieillard, je connais pas les rapports maintenant, et je suis fort pressé; mais allez vous à mes collègues, Mrss. Doeder et ter Haar, ils sont plus jeunes et sans doute vous donneront tous les informations, que vous souhaitez. Bonjour Monsieur!« — Og dermed var den Visit endt, der synes s. 322 mig at danne et værdigt Pendant til Besøget hos Ebrard. — Men jeg har dog den Satisfaktion, at Alle, hvem jeg har fortalt om dette Besøg, ere meget indignerede derover.

Sig til Louise, at paa en Maade havde dog Prof. Hermansen Ret, thi her findes ingen Universitetsbygning, saa Studenterne maae løbe rundt til de forskjellige Professorer forat høre Forelæsninger af dem i deres respektive Hjem.

s. 322

Løverdag, d. 15. Nov.

Iforgaars modtog jeg Din udførlige Skrivelse af 7.-9. Nov. tilligemed et lille Brev fra Peter og Vilhelmines Photographi. Min hjerteligste Tak sender jeg Dig for al den Kjærlighed, hvormed Du tænker paa mig og taler til mig, og Du maa ikke troe, at jeg er ligegyldig derfor — men det troer Du vel heller ikke, ellers vilde Du ikke skrive saa langt og saa kjærligt til mig. — Hvad Dit Ønske om Reiseskizzer etc. angaaer, da vil Du af indlagte Brev fra Holland see, at det alt er opfyldt. Flere af Dine Spørgsmaal vil Du finde besvarede her — andre skal jeg maaske siden besvare. Men det er mig meget kjært, at Du gjør disse Spørgsmaal, thi det leder min Tanke hen paa det, hvorom Folk ville vide Besked. Men af egentlige theologiske Meddelelser maa Du ikke vente Dig stort hverken i offentlige Breve eller i Privatbreve til Dig — thi det gjemmer jeg til bedre Leilighed, hvor jeg kan fremstille det som et ordnet Hele og ikke som afrevne Brudstykker.

s. 323 Men hvad nu det egentlige Hovedpunkt i Dit Brev angaaer, da maa jeg vel atter takke Dig for al den indtrængende Kjærlighed, hvormed Du taler til mig, men jeg maa ogsaa gjentage, hvad jeg atter og atter har sagt, jeg kan ikke vælge noget Specialstudium inden jeg kommer hjem. Vilde jeg studere Schleiermacher og Richard Rothe (hvis Hovedværker jeg iøvrigt har studeret og det ingenlunde flygtigt), da kunde jeg ligsaa gjerne være bleven hjemme i Kjøbenhavn. Jeg gjør for Tiden langt mere Gavn med at skaffe mig saa nøiagtigt som muligt Underretning om, paa hvad Standpunkt Theologi og Kirke staaer i Holland og Skotland og siden meddele Eder hjemme Noget derom — og dermed er jeg for Tiden i fuld Virksomhed, saa der levnes mig ikke Tid til noget særeget Specialstudium. Jeg vil her anføre et Par Ord af Sepp i hans ovenanførte Værk (jeg gjør det paa Hollandsk, det vil altid mere Dig at oversætte det): »Ic vergis mig niet in eene wereld van idealiteit, als ik begeer dat de beoefenar der godleerdheid voor alle wetenschapper, sog en hart zal hebben en zich nict et vrede zal stellen met wat Grieksch wat Latijn«.

At Sepp ikke er nogen videnskabelig Fuser, der veed lidt Besked om Alt, men Ingenting til Gavns, derom bærer hiint omfangsrige Værk tilstrækkeligt Vidnesbyrd.

Jeg ønsker ingenlunde nogen Ansættelse, hverken i Kirke eller Universitet, strax efter min Hjemkomst. Mit Ønske er at tilbringe et Par Aar i Ro s. 324 og Studering, inden jeg træder offentligt op. Da kan det altid være Tid at tage iat paa et Specialstudium, men nu er Tiden ikke dertil. Skulde, hvad jeg ikke haaber, et Professorat blive ledigt inden den Tid, saa lad en Anden overtage det, som er mere skikket dertil end jeg — min Tid er endnu ikke dertil. Overhovedet har jeg endnu langtfra truffet et bestemt Valg, om jeg vil hellige Universitetet eller Kirken min Tjeneste, og førend jeg er kommen til Klarhed derover med mig selv, vil jeg ikke modtage nogen Kaldelse, hvor fordeelagtig den end kan være i udvortes Henseende. — »Ja Alt det er godt nok,« indvender Du formodentlig, »men hvor vil Du faae Pengene fra? Du kan ikke vente mere Understøttelse af Universitetet — og skal Du slide Dig op i Informationer og Manuductioner, da taber Du snart Lysten til alt videnskabeligt Studium.« Dertil vil jeg svare, at har Vorherre hidtil givet mig Tid og Penge i Overflod, saa vil han vel ogsaa gjøre det herefter. Som uforlovet kan jeg tumle mig endnu i adskillige Aar efter mit eget Hoved — og for en senere Fremtid behøver jeg vel ikke at ængstes, saalænge min Embedsexamen staaer ved Magt. Nei for min Fremtid nærer jeg ingen Frygt, saalænge vor Herre vil bevare mig Helsen og Sundhed, og jeg ønsker kun, at Du maatte være ligesaa rolig for den som jeg.

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 325

Utrecht, d. 4. Dec. 1862.

Kjæreste Fader!

Dit kjærlige Brev af 21.-30. Nov., som jeg modtog 2. Dec, glædede mig meget, meest fordi mine Breve havde glædet Dig, saa at det dog endeligt en Gang var lykkedes mig at udtale mig saa klart, at Du kunde

forstaae mig.

Jeg maae nu strax begynde med at sige Dig, at jeg efter nærmere Overveielse har opgivet min Plan at besøge Groningen, og det gjør mig derfor ondt, at Du presser saa stærkt derpaa. Men hør nu mine Grunde, og saa vil Du vist give mig Ret.

1) Et noget nærmere Bekjendtskab med den Groningske Theologi har bragt mig til Erkjendelse af, at denne theologiske Retning vistnok for Holland har sin store Betydning ved at have bragt Liv i det Døde, bragt Friskhed og Poesi med sig, men iøvrigt ikke har nogen større videnskabelig Betydning. Den er i høi Grad praktisk, det er sandt, opfatter Christendommen som Liv, ikke blot Lære, men den er tillige noget ubestemt og vag i sine Udtryk, dens Dogmatik er eensidig Christologi — de rent theologiske Lærestykker, Læren om Treenigheden, om den Hellig Aand o. s. v. ere kun svagt udviklede, den giver mere Brudstykker til et System, end et sammenhængende System, og dens værste, og maaske dens Grundfeil, er, at den opstiller Resultater i Stedet for Principper. — Dermed vil jeg ikke nægte dens friske s. 326 Liv og Poesi — men det er da ikke noget, som er Monopol for den — jeg vil da blot nævne Martensens Dogmatik som Exempel.

2) Det er et stort Spørgsmaal, om et Ophold i Groningen vil bære saa rig Frugt. Overhovedet er det ikke af Professorer, man høster saa meget Udbytte, det har jeg seet her i Utrecht.

Hvem jeg derimod har lært af og hørt en Deel af her, det er af de unge Præster — og det ligger ganske i Sagens Natur: thi Professorerne have deres Auditorium, for hvilket de udtale deres Anskuelser, Præsterne derimod have intet Auditorium, og ere derfor meget glade ved at finde en Fremmed, der har Lyst og Iver for at høre deres Anskuelser. I Amsterdam kan jeg nok træffe unge Præster, der høre til denne Retning!

3) Frygter jeg en Reise derop nu i den strænge Vinter — thi der gaaer ingen Jernbane, men kun Deligencer. Varmen kan jeg godt taale, men for Kulden er jeg altid meget ømfindtlig — jeg har været syg nogle Dage her, stærk Forkjølelse med lidt Feber, nu er jeg vel atter paa Benene, men det hollandske Klima er ikke altid godt for Fremmede, de mange Vande og de mange Taager fremkalde hyppige Febre — og under saadanne Omstændigheder er jeg aldeles isoleret oppe i Groningen.

See det er da nu mine Grunde, hvorfor jeg ikke tager derop. Forøvrigt behøver jeg vel ikke at sige Dig, at jeg ingenlunde agter at lade den Groningske Theologi upaaagtet, men vel skal sysselsætte mig med dens Skrifter.

s. 327 Hvad Dclbanco angaaer skal Du have Tak, om Du vil purre lidt op i ham, thi slige Breve maae ikke blive for gamle, de maae ligesom Hvedebrød nydes, medens de ere friske.

— Til Dit Rektorat ønsker jeg Dig til Lykke, at Du lykkelig og vel har ført det til Ende til Universitetets og Din egen Ære, saa at Du nu atter mere udeelt kan hellige Dig til Dine videnskabelige Sysler.

s. 327

Amsterdam, d. 11. Dec. 1862.

Efter i den sidste Uge at have befundet mig ilde i Utrecht, brød jeg op til Amsterdam. Her har jeg fundet en overordentlig gjæstfri Modtagelse hos Grosserer Ludvig Brandt, til hvem Valentiners havde skaffet mig Anbefalingskrivelse. Han har trænge paa mig, at jeg skulde boe i hans Huus og være hans Gjæst. Rigtignok havde jeg allerede leiet Værelse for sex Uger for 40 Gylden, som nu complet blive kastede udaf Vinduet, da min Værtinde var fræk nok til at fordre hele Leien udbetalt, men alligevel flyttede jeg hen til Brandts, der er en munter livlig Mand og har en elskværdig Kone. Saa lever jeg da nu »med den rige Mand« i bogstavelig Forstand — jeg har det i alle Henseender godt og vel — det Værste er, at her er en Deel Tidsspilde derved, men jeg opnaaer ogsaa det Gode ganske anderledes at komme i nær Berøring med det hollandske Familieliv, end ellers vilde være Tilfældet. s. 328 Fru Brandt er Baptist og har stor Lyst til at disputere om Daaben, hvilken Lyst jeg efter Evne tilfredsstiller.

Jeg Isenges meget efter at faae Brev fra Dig angaaende »min Søn Nicolai«. — Eders fremtidige Breve maae adresseres: »A Monsieur L. Brandt, Heerengracht by de Huidenstraat 507«, Amsterdam, men jeg beder Dig og de Andre i denne Tid om at frankere dem, da jeg ikke gjerne vil, at Grosserer Brandt skal betale dem for mig.

s. 328

Den 13de December.

I dette Øieblik hentede jeg Louises og Dit Brev paa Posthuset, men da jeg deraf seer, at I ere ængstelige for mig, saa iler jeg med at sende dette Brev, at I ikke længere skulle gaae i Uro. Du vil af Ovenstaaende see, at Du ikke længere behøver at ængste Dig — jeg er i gode Hænder, en yderst elskværdig Familie, hvor man viser mig den største Forekommenhed, og jeg lever som Blommen i et Æg. Men underligt er det, om jeg nu i

to Aars Fraværelse er bleven afvant med at have Vinter, eller jeg ikke kan taale Hollands taagede Klima — rigtigt vel befinder jeg mig ikke. Men Du behøver ikke at ængstes for at jeg skulde blive syg, thi de sige Alle, at de ikke finde sig vel ved det hollandske Vinterklima. Tilmed er jeg nu i en fortræffelig Familiekreds — Du veed, at jeg er en meget forsigtig General — og endelig, hvad der vel er det Vigtigste, staaer mit Liv i Guds Haand, saa I behøve ikke at nære nogen Frygt for mig.

s. 329»Om jeg allerede er færdig med Holland« spørger Du — nei det har jeg jo aldrig sagt — jeg vil blive her i Amsterdam fire eller fem Uger — og saa endnu et Par Uger i Leyden — saaledes at jeg i Februar først vil reise til London, men da haaber jeg at have den værste Vinter paa Ryggen.

Jeg beder Dig nu meget om at sende mig følgende Bøger:

- 1) 1 Ex. af Peters Bog
- 2) 2 Ex. af Moderne Christendom
- 3) 2 Ex. af Folkvar
- 4) 5 Ex. af Nicolai
- 5) 1 Ex. af Berggreens Psalmemelodier.

At forlange hos Reitzel.

Nr. 5 vil jeg have at forære Brandt's i Julegave — de ere meget fromme Folk, som jeg troer at glæde dermed — og det er det meest passende, jeg veed at give dem — thi nogen anden Present, som de har behov, veed jeg ikke, da de ere hovedrige Folk. Men derfor maa jeg bede den hele Samling tilsendt mig snarest muligt. Jeg beder William forhøre sig hos Skibsmægler Schjøtt og Hochbrandt i Dronnings Tværgade, om der ikke afgaae Skibe fra Østersøen, som passere Kjøbenhavn paa Veien til Amsterdam — i saa Fald kan Pakken afsendes med dem under ovennævnte Adresse. Men afgaaer intet saadant i de første Dage, da send dem hellere umiddelbart pr. Jernbane — da det er mig meget om at gjøre at faae dem lidt snart, og jeg ikke skyer det Par Dalers større Udgift. Men i hvert Fald maae I særskilt underrette mig derom i et Brev.

s. 330»Min Søn Nicolai« længes jeg meget efter at see, da jeg hidtil kun har seet Correcturarkene. Det var nemlig Grunden, hvorfor jeg halede mit Ophold saa længe ud, og ikke, som Du engang lod falde et Par Ord om, af Ubestemthed. Det kneb haardt at faa Bogen trykket i saa kort Tid — derfor kunde jeg ikke lade den trykke hos Onkel Johan, hvad oprindeligt var min Hensigt. Det var Aarsag i, at jeg maatte tage Værnepligten med — det sidste Correctur ventede jeg om Tirsdagen, og havde derfor fastsat Reisen til om Onsdagen, da jeg helt uventet opdagede, at jeg næste Dag skulde møde til Session, og saa, helt uventet for Dig, besluttede at bringe den Sag i Orden inden min Bortreise.

Og nu min inderlige Tak til Dig og Louise og William og Eder Alle for den store Glæde, hvormed I modtog min nye Bog.

Ak! jeg kunde have meget at fortælle om den Bog, men det er saa langsomt at skrive, saa nu maae I nøies med et Par korte Notitser. — Ideen til Bogen havde jeg alt inden min Bortreise: jeg begyndte at skrive den i Strassburg, fortsatte den i Athen og fuldendte den i Ægypten. Siden fulgte den mig paa alle mine Reiser — jeg vedblev at file og file paa den — i mange eensomme Timer har den været min Trøst og Opmuntring. Under den langvarige Fraværelse glædede det mig paa den Viis at sysle med mine Kjære — og jeg søgte ved dens Hjælp at frigjøre mig for et Tryk, der under hele Reisen tyngede paa mig

s. 331Jeg havde ogsaa tænkt at dedicere Bogen til Eder tilligemed et Indledningsdigt, men opgav atter denne Plan, og er glad derover, da jeg seer, hvorledes Corpus Juris bliver opfattet. Imidlertid kan det dog maaske interessere Eder at see dette Digt — I vil finde det, naar I anstille Eftergranskninger i mit Bogskab c: tage alle Bøgerne ud paa den nederste Hylde — da ville I allerinderst inde finde Haandskriftet og ved dettes Side det omtalte Digt. Det er jo ikke noget Pragtexemplar at tilskikke Eder — men I faae trøste Eder med at det er skrevet med ægyptisk Blæk paa den hemmelighedsfulde Nilflod.

Det er et underligt Spørgsmaal af Louise ^{*)}, om jeg veed, at jeg har laant hendes Navn til Andrea

Margrethe — — jeg troede at have laant Mere end blot Navnet. — Derimod om Gamle maa jeg atter sige, at det er ikke det fulde Billed af mig selv, men kun det Billed, som jeg troer, at I have dannet Eder af mig, og derfor er maaske Charakteren skildret saa consequent, fordi den egentlig kun er en billedlig Fremstilling af de Domme, som I fælde over min Maade at være paa. Overhovedet er Præsten den eneste Figur, som man kunde kalde et Portrait — og ikke engang han er det — de andre ere kun sammensatte af Træk, som jeg kjender hos Eder.

Jeg haaber nu, at I underrette mig Noget mere om Bogens Skæbne, dog behøver I ikke at sende s. 332 mig

nogen Afskrift af Clemens Petersens Kritik — et ganske lille Udtog vil være mere end tilstrækkeligt.

— Nu haaber jeg, at En af Eder vil besørge mig de forlangte Bøger tilskikkede — helst den Dag imorgen. Gaaer intet Dampskib (hvad der er høist sandsynligt) — saa send den strax med Jernbanen, og underret mig derom i et Brev. — løvrigt mine kjærligste Hilsener til Dig og alle mine Kjære fra

Din inderligt hengivne Søn

Henrik.

Lad mig dog vide, om der intet er i Bogen, som har stødt Dig — jeg har været meget bange for Hønschuusscenen og Kartoffelscenen, at Du skulde finde dem for plumpe.

s. 332

Amsterdam. 22. Dec. 1862.

Kjæreste, dyrebare Fader!

Modtag min bedste Tak for Dit kjærlighedsfulde Brev af 15.-17. December.— — — — — Du gjør mig mange Spørgsmaal i Dit sidste Brev, tilgiv mig, at jeg saa slet besvarer dem, men Du veed ikke, hvor liden Tid jeg har til Brevskrivning. Flere af dem vil Du imidlertid finde besvarede i indlagte Brev fra Utrecht, som jeg ligeledes s. 333ønsker optaget i *Illust. Tid.*, men paamind Delbanco om, at det ikke skeer altfor seent.

Jeg har det godt og vel her hos Brandts, min eneste Sorg er, at jeg faaer saa lidet bestilt. Men Dagen løber bort som Vand mellem Hænderne paa mig. En stor Deel af Dagen passiares bort herhjemme — en stor Deel anvendes til Besøg hos theologiske Honoratiores: til Læsning er kun saare liden Tid tilovers. Men jeg trøster mig med 1) at jeg har faaet læst en heel Deel i Utrecht, 2) at jeg udvider min Menneskekundskab og uddanner mig til en Dialektiker af første Klasse ved ideligt at disputere med Alverden, 3) at man af saadanne Samtaler ofte lærer, hvad man aldrig finder i Bøger, 4) »i denne glade Juletid tør man sig ret fornøie«.

Ja jeg har det godt og vel her. For mig, der dog stadig gaaer paa Jagt efter at opdage, hvad Menneskene i Livets forskjellige Stillinger tale om, tænke paa, leve for, er det af stor Interesse engang at være optagen i en saadan rig Kjøbmands Huus, der sidder i en stor Bedrift, og derved faae lidt Begreb om, hvorledes det gaaer til i den store Handelsverden. Dertil viser man mig al mulig Forekommenhed, og det er en særdeles vakker Familie.

D. 23. Dec. Jeg har idag og igaar haft travlt med at besøge Skolerne her, hvortil en ung Advokat van Buren har været mig meget behjælpelig, og tillige benyttet Leiligheden til at sætte mig ind i Skolespørgsmaalet om Religionsunderviisning, hvorom s. 334Striden for Øieblikket dreier sig. I det Hele troer jeg dog, at selv om jeg ikke læser meget her i Amsterdam, saa lærer jeg dog meget ved Omgang med saamange forskjellige Personer, der alle have tænkt og læst noget.— — — For et Par Aftner siden var jeg i »ungt Selskab« hos Professor Tidemann: det gik meget muntert til, selv med Dands, ganske som hjemme hos os, paa det nær, at Herrerne (deriblandt ogsaa jeg) trøstigt røg deres Cigarer mellem Damerne. — At jeg kommer paa Comedie og Concert, derfor drager Brandt's Omsorg. — Ogsaa med Studenter har jeg en Deel Omgang, og jeg har da ogsaa hospiteret ved Forelæsningerne, der holdes paa Hollandsk, men jeg har nu lært saameget Hollandsk, at jeg forstaaer et langsomt Foredrag deri; derimod taler jeg det aldrig, men altid Tydsk eller Fransk, skjøndt det undertiden hændes, at den anden Part, navnlig naar det er Damer, taler Hollandsk. Fransk tale Hollænderne godt, men i Reglen hjerteligt slet Tydsk, da de først lære Sproget i en senere Alder, og derfor aldrig faae en ordentlig grammatikalsk Underviisning, og ikke lære at aflægge deres hollandske Accent.

Juleaften Kl. 6½

Nogle Øieblikke river jeg mig løs forat bringe den bedste Julehilsen til Dig og mine Kjære derhjemme. Jeg veed, at I i Aften tænke paa mig og tale om mig, saaledes tænker jeg ogsaa paa Eder s. 335og ønske Eder, at I ret maae have en velsignet Juleaften og af et glædefuldt Hjerte maae takke Gud for al hans Naade i det Evige og i det Timelige.

Det er nu den tredie Juleaften, jeg feirer borte fra Eder, men jeg er hver Juul rykket Hjemmet over 100 Mile nærmere, og denne Gang feirer jeg min Juul i en vakker og elskværdig Familiekreds og derfor, kunde jeg næsten sige, med større Glæde end if jor, thi til en rigtig Juul synes det mig at høre, at man maa være i en Familie, helst vel i sin egen, men jeg er dog saare glad, at jeg er, hvor jeg er, og ikke skal sidde alene paa et eensomt Værelse. Thi her i Holland feires Julen kun som en religiøs Fest med Kirkegang, al den øvrige Gammen og Glæde af mere verdslig Natur, hvormed vi gjøre vor Juul til Aarets Glandspunkt, har man her henlagt til St. Nicolai Fest, d. 5. Dec, egentlig en gammel katholsk Helgen, der har været en stor Børneven, og derfor beholdt sit Regimente, selv efterat man har landsforviist den øvrige katholske Helgenskare.

Det gjør mig ondt, at jeg endnu ikke har faaet min Bogpakke, der formodentlig endnu er undervejs. Nu har jeg kjøbt nogle Smaaforæringar her, men jeg vilde dog gjerne netop i Aften have haft Berggreens Psalmemelodier, at vi kunde have sunget nogle danske Julepsalmer, hvilket ogsaa vilde have glædet Brandt's meget. Nu faae vi nøies med dem, som

staaer i sidste Nummer af Illust. Tid. — — Apropos om Ill. Tid., vil Du ikke sende en Tordenkile i Nakken paa Delbanco, fordi han endnu ikke har s. 336indtrykket mit Brev Ira Holland. Det er ikke nogen synderlig christelig Bøn paa en Juleaften, men det er dog ogsaa noget ulideligt Søvneri, nu har han snart havt det Brev i sex Uger; han maae da hellere indrykke det uden Tegninger.

Er Tante Emmy hos Eder i Aften, eller er hun endnu hos Onkel Peter? I hvert Fald maae Du bringe saavel hende som ham en hjertelig Julehilsen fra mig. Louise og William og Carl ere da vel hos Dig: sig dem, at jeg tænker i Aften som altid paa dem med inderlig broderlig Kjærlighed og haaber til Gud, at vi engang atter skulle holde Juul sammen som i gamle Dage.

Julemorgen Kl. 8.

Det er saa mørkt og taaget i Veiret, at jeg knap kan see Bogstaverne, som jeg skriver, men dog ligger det mig paa Sinde ogsaa nu at sende Dig en Hilsen, at Du maa see, hvorledes i disse Dage mine Tanker ideligt ere hos Eder og følge Eder.

Du er vel nok saa god at besørge vedlagte Brev sendt ud til Greve.

Endnu engang modtage Du, min elskede Fader, en hjertelig Julehilsen og min inderligste Tak for al Din store Kjærlighed mod

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 337

Amsterdam. Syhresterdag 1862.

Kjæreste Fader!

Den sidste Dag i Aaret har jeg feiret med en Pilgrimsfart til Peter den Stores Hytte i Zaandam, hvorfra jeg netop nu vender tilbage. Skjøndt jeg er noget træt, vil jeg dog helst benytte dette Par Øieblikke, hvor jeg er alene, til at skrive til Dig og sige Dig og Eder Alle af Hjertet Tak for det gamle Aar, først for de kjære Dage, jeg tilbragte i Eders Midte i Sommer, og dernæst for al den Kjærlighed, hvormed I tænker paa mig under min Fraværelse. — Det er vidunderligt smukt Veir idag, Himlen er saa klar og blaa, Solen skinner med saa gylden Glands; jeg vender Blikket tilbage over det svundne Aar og skuer paa den Erindringens Farveglands, som hviler derover, og takker Gud af et fuldt Hjerte for al den Velsignelse, han har tildeelt mig deri, og jeg siger da med den gamle Psalme, som Du lod mig lære i min Barndom:

»Det gamle Aar, det er mig Borgen for Herrens Naade i det nye«.

Nytaarsdag 1863.

Glædeligt Nytaar, Du min elskede Fader, og glædeligt Nytaar for Dit hele Huus! Gid det maa blive et rigeligt Naadeaar fra Herren, rigt paa Hans Velsignelse og Eders Glæde i ham. Om vi atter skulle sees Ansigt til Ansigt i dette kommende Aar, eller om vi kun i Aanden skulle udvexle Tanker og s. 338Følelser, veed jeg ikke. Det Besøg, som jeg gjorde i det svundne Aar i Hjemmet, har snarere forøget end dæmpet min Længsel efter Eder. Men hvad enten jeg er ἄπῶν eller πᾶρῶν τῷ σώματι saa tænker jeg med Kjærlighed paa Eder og haaber paa et frydefuldt Gjensyn.

Jeg har hørt en græsselig kjedelig Nytaarsprædiken idag (paa Hollandsk). — Prædikenen handlede kun om, at vi maa skynde os og skynde os — jeg sad og ønskede, at bare Præsten selv vilde skynde sig med at faa den endeløse Prædiken færdig. Den var forresten karakteristisk nok for den reformerte Kirke, der udmærker sig ved en vis Rastløshed (Missioner, Søndagsskoler o. s. v.), der ofte bringer mig til at tænke paa: Martha, Martha, Du gjør Dig Bekymring og Uro for mange Ting: kun Eet er fornødent. Det synes mig da, at vor kjære lutherske Kirke besidder mere af den stille Marialytten ved Herrens Fødder.

— Med min Helbred gaaer det atter, Gud være lovet, godt, og jeg haaber, at det maa saa vedblive.

Fra Professor Hammerich havde jeg Brev iforgaars. Det kom mig rigtignok heelt uventet og undrede mig, thi hvis jeg ikke havde syslet med Besvarelsen af de Spørgsmaal, som han der forelægger mig, veed jeg ikke ret, hvad jeg skulde have bestilt her i Holland. Dog maa Du foreløbigt takke ham; jeg skal senere selv svare ham.

Mit Brev i Illustreret Tidende var da svulmet op til en (med Hensyn til Honoraret) høist glædelig s. 339 Størrelse. Adskillige Trykfeil var der jo (den værste i næstsidste Spaltes sidste Linie — Livet for Barnet), men jeg trøster mig med, at Læserne i Illustreret Tidende gjøre ikke saa grundige Studier, at de jo nok fare hen over den Slags Feil uden at mærke dem. Iøvrigt ønsker jeg ikke, at Delbanco udstykker eller forandrer Dato'erne over Brevet. — Hvad de smaa Skødesløsheder i det andet Manuscript angaaer, da gjør Du mig en Tjeneste ved at rette dem, ligesom det staaer Dig frit for at udstrege, hvad der ikke behager Dig.

Bøgerne har jeg da modtaget og takker Dig meget derfor. Brandt's blev meget glade over Psalmerne.

Peters Bog har jeg læst med megen Glæde; Du maa takke ham meget for den fra mig, naar Du skriver ham til. Jeg skal naturligvis ogsaa selv skrive, men vilde dog helst vente, til han sikkert har faaet Roeskilde. »Fra Drømmenes Land« har jeg kun læst Begyndelsen af; den er skrevet i Sørenkirkegaardsk Form, som ikke huer mig, undertiden en vis blaseret Ironi — dog er jeg ikke kommen saavidt endnu, at jeg kan see, hvor han egentlig vil hen. En overfladisk lagttager kunde vel nok faa den Tro, at jeg havde skrevet den, saaledes f. Ex. S. 42, hvor Helten kommer ud i Søndermarken og finder en Bænk, hvorfra man seer ud over Amager og Kallebodstrand. Og saa forekommer der vel ogsaa en Deel andre Tanker og Betragtninger i Bogen, der kunne minde Noget om »Folkvar«. Men det hele Sprog, den hele Behandling er dog saa forskjel-s. 340 lig, at man snart maatte komme til anden Indsigt. Forøvrigt nægter jeg ikke, at der er megen Dygtighed i Bogen, men nogen endelig Dom over den kan jeg som sagt ikke fælde, da jeg først er midt i den. Den Anmeldelse, som »En Omvei« har fundet i den svenske Avis, glædede mig meget. Jeg troer ogsaa nok, at Peter besidder ikke ringe Begavelse til poetisk Fremstilling, og at Du ikke har Ret, naar Du betragter det mere som en Tidsfordriv, der afholder ham fra alvorligere Arbeide. Hans Bog vil maaske ikke finde mange Læsere, men jeg troer nok, at han vil finde saadanne Læsere, som ville paaskønne den.

s. 340

Søndag Morgen 3. Januar.

Igaarftes have vi haft et lille Bal her. Det gik meget muntert til, heelt utvungent og fornøieligt. Alt var iøvrigt som hjemme hos os, kun med den (iøvrigt ikke ubetydelige) Forskjel, at de enkelte Dandse vare sjældent mere end et Quarteer. For de saakaldte »Hoveridandse« kan det være ganske rart, men det gjør rigtignok al Samtale med Damerne umulig, da man neppe har begyndt, før man maa holde op igjen. Da jeg imidlertid ikke nærrede særegen Interesse for nogen af disse, saa morede jeg mig alligevel ganske godt. — Paa Tirsdag gjør Borgmesteren et vældigt Bal (eller Reception, som det egentlig hedder) for alle Honoratiores; Brandt's har lovet at indføre mig. At more mig venter jeg just ikke, men jeg har nok Lyst til en Gang at see s. 341 en rig Amsterdamerborger udfolde hele sit Huses overflødige Pragt.

(Igaarftes var jeg der — det var rigt og stort, som jeg havde ventet).

Iøvrigt have vi i denne Uge Besøg af Student Jensen^{*)}, Huuslærer hos Bille-Brahe i Haag, om hvem jeg tidligere har fortalt Eder. Han er et livligt, muntert Menneske, en rigtig dansk Student, og jeg glæder mig meget ved at leve mig ind i den gamle Studenteraand og debattere Politik og Æstetik med ham.

Familien her bestaaer af Grosserereren (en Mand paa 42 Aar) og Fruen (Hollænderinde, som Du veed, men hun taler meget godt Dansk, kun med en fremmed Accent; en meget elskværdig Dame), samt deres 16aarige Søn Andreas, om hvem jeg ikke veed, om han er Hollænder eller Dansk. Dernæst Grossererens yngre Broder, som nu er i Compagni med ham, boer et Par Huse herfra, men sees dagligt her i Huset. Han har været gift med en Søster til Fru Brandt, der er død for fire Aar siden og har efterladt sig en liden Datter.

Selve Julen har vi tilbragt temmeligt stille uden synderlig Skral, men det var mig ogsaa kjærest. Juleaften var en Deel af Fruens Familie samlet her, og det gik lidt mere stivt hollandsk til. Nytaarsaften vare vi alene (Jensen var dog alt kommen dengang) vi feirede den paa Ämsterdamerviis med at spise Østers og drikke Rhinskviin — tilsidst fik vi s. 342 en Champagneflaske frem, men den havde muligviis ved at ligge for længe tabt sin Kraft og kunde ikke skumme. Derfor drak vi dog ligefuldt Skaaler for vore Kjære i Hjemmet og gik først til Sengs, da Klokken var slaact Tolv.

— Jeg haaber da, at Du og de Andre vedblive saa smaat at sende mig Underretning om, hvorledes det gaar med »Nøddebo« og »En Omvei«.

Jeg har været adskillige Gange paa Comedie, mest tydsk, men det har ikke Stort at sige. Her hersker endnu bestandig en vis Antipatin mod Theatret, der gjør, at hverken den dramatiske Poesi eller Skuespilkunsten kan trives retteligen. Skuespillerne ere ikke lønnede af Staten, men en Flok sammenløbne Comedianter, der har altfor meget af det reelle Livs Skyggesider ved sig, til at de kunne bringe det til nogen rettelig Fremstilling af Idealiteten.

7. Januar.

Igaar saae jeg Peters Udnævnelse i Dagbladet og ønsker af ganske Hjerte til Lykke. — Jeg begynder saa

smaat at tænke paa Leyden, hvor jeg dog maa tilbringe i det Mindste et Par Uger. — Tungt, tykt Regnveir i disse Dage. Du er vel nok saa god at sende Onkel Edvard indlagte Brev. Hils Alle kjærligst, som Du selv hilses i Kjærlighed. Dit næste Brev maa Du dog sende til Brandt's Adresse.

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 343

Amsterdam. 20. Januar 1863.

Kjæreste Fader!

Idag sætter jeg Punktum paa mit Ophold her hos min gjæstfri Vært. Jeg har nu været her sex Uger og vil ikke gjerne blive her længer, ihukommende det gamle Ord: Kjær bliver kjedsom, naar han bliver længe Gjæst. Tilmed har jeg udrettet, hvad jeg vilde udrette, har talt med Theologerne og seet de herlige Malerisamlinger. Ja Rembrandts Malerier have skaffet mig en rig Nydelse. Ved nærmere Bekjendtskab fik jeg Tilladelse til at see den rige Samling af Kobberstik, udførte af Rembrandt selv. Der var et heelt Billedværk til Bibelen, hvilket det interesserede mig meget at sammenligne med Raphaels Bibel i Vaticanet: hvilken himmelforskjellig Opfattelse af de samme Begivenheder.

Igaarftes var jeg i Selskab hos Grosserer Stricker. Han har lidt meget af Asthma, stakkels Mand, og derfor ikke kunnet indbyde mig synderligt ofte. Det var kun Familien, men dog gik det yderst flot til: Rødvind, Rhinskvind, Portvind, Champagne og en Masse af Stege, Kager og Syltetøier, saa jeg saae et glædeligt Beviis paa min Maves tiltagende Sundhed, at jeg har kunnet kjøre Alt det i mig uden at blive syg.

Jeg har afsendt Brev til Prof. Hammerich, som jeg haaber, at han har faaet. — Mit Brev fra Utrecht var da ikke kommen i Ill. Tidende endnu den 18. s. 344Jan. Jeg er bange for, at disse Breve maaske ere lidt for lange til dette Blad, men jeg kan ikke godt gjøre dem kortere. Du vil snart faae et fra Amsterdam, der er endnu længere.

Vil Du lade Tante Karen ^{*)} vide, at jeg kan ikke skaffe hende Opskrifter paa de hollandske Peberkager, da det er en Hemmelighed, som Bageren bevarer. Men jeg finder hendes egne Peberkager langt bedre, saa hun gjør bedst i at blive ved den gamle Methode.

»Fra Drømmenes Land« er virkelig en forunderlig Bog — jeg maa dog tilstaae, at der er meget i den, som kunde lede Tanken hen paa mig som Forfatter — men Stilen er rigtignok saa aldeles forskjellig fra den, som jeg pleier at skrive. Jeg takker Dig imidlertid meget for Bogen: den har i mange Henseender interesseret mig.

s. 344

Leyden 22. Januar.

Igaarftes ankom jeg hertil i en forrygende Storm, som vedvarer endnu idag. Jeg har som Diogenes været ude at søge Mennesker, men ingen fundet hjemme. Veiret er saa uhyggeligt, som det vel er muligt — de tunge Stormskeer jage hinanden frem i en vild Jagt. Under saadanne Omstændigheder er det vel ikke at undres, at jeg længes tilbage efter Amsterdams Kjødgryder. Jeg har gjort en lille Rundom i Leyden, men i slikt Veir kan ingen By tage sig gunstig ud. Jeg vil søge hen i s. 345Museet for ægyptiske og romerske Oldsager og finde Trøst ved at drømme mig hen under Ægyptens og Roms blaae, klare Himmel.

To eller tre Uger tænker jeg at tilbringe her i Leyden. London drager mig mægtigt til sig — jeg har kjøbt en Bädecker derover og sidder og fryder mig i Tanken ved alle de Herligheder, som findes derovre.

Men jeg er i Grunden temmeligt slet forsynet med Anbefalingskrivelser dertil, navnlig kunde jeg nok ønske til nogle danske Familier. Den skotske Pastor Schwarz i Amsterdam har lovet mig Breve til flere engelske Geistlige i London. Fra Fru Stilling har jeg et Brev til Mr. Schmettau, Secretair, ved den evangeliske Alliance, hvilket jeg haaber, skal blive mig til Nytte. Grosserer Brandts Broder har givet mig et Brev med til en dansk Kjøbmand Danckel derovre.

K1. 4.

Jeg har besøgt Prof. Lehmanns og Janssen idag — begge toge meget hjerteligt mod mig — den sidste har skaffet mig et godt Logis. Jeg har gennemløbet Antiquitetsmuseet idag — en Del bekjendte Ting fandt jeg, men ogsaa meget ubekjendt — jeg blev heelt lystelig i Hu ved at gaae om mellem alle disse gamle Sager og gjenkalde mig Erindringer fra Rom, Grækenland og Ægypten. Ja jeg glæder mig mange Gange over, at jeg fik den Reise sat igjennem, den vil dog blive mig en Kilde til Glæde hele Livet igjennem.

s. 346Du er vel nok saa god at sende Peter og William indlagte Breve — Peters kan Du gjerne læse igjennem,

om Du har Lyst, skjøndt der staaer ingen Nyheder deri.

Indlagte Brev til Prof. Müller har Prof. van der C bedet mig sende til Kjøbenhavn. Du er vel nok saa god at tilsende ham det. — Ogsaa Prof. Bake til hvem Madvig havde givet mig et Brev, har jeg besøgt — han modtog mig meget hjerteligt.

Min nuværende Adresse er I. van der Marck — Breestraat IV, 322 — Leyden.

Hils Tante Emmy og Søskendene som Du selv hilses kjærligst af din

Dig altid hengivne Søn

Henrik.

s. 346

Den 23. Januar 1863.

Kjæreste Fader! Netop ligesom jeg vilde kaste dette Brev i Postkassen, modtog jeg dit kjærlige Brev, jeg har kun Tid til at takke Dig ganske kort, thi inden $\frac{1}{2}$ Time maa Brevet være paa Posthuset. — — — Jeg anseer det for rigtigst at reise til London nu og først siden til Paris. Foraaret er dog den allerbedste Tid i London — tilmed anseer jeg London for »sværere« end Paris — og jeg foretrækker altid at gjøre det sværeste Arbeide først.

Gud bevare Dig, Du Elskede!

Din trofaste Søn

Henrik.

s. 347

Leyden, d. 4. Feb. 1863.

Kjæreste Fader!

I dette Øjeblik modtog jeg Dit kjærkomne Brev og iler med først at besvare Dine Spørgsmaal angaaende Utrechterbrevet. — Foreløbigt maa jeg sige, at det er mig umuligt at udarbeide disse Breve mere — jeg har knap Tid til at skrive dem ned, saa hurtigt Pennen kan løbe. Jeg har kun Valget mellem at skrive dem saaledes eller slet ikke skrive. Thi opsætte dem — det vil sige aldrig at skrive dem. I England og Skotland vil min Tid blive end mere optagen end her, og skal jeg gjemme dem til min Hjemkomst — ja da foreligger først den orientalske Reise — og da mine theologiske Optegnelser her fra Holland, som skulle bearbejdes, — og hine Breve ville aldrig udkomme. Nei jeg maa skrive dem nu, og da overlade til din Kjærlighed at rette dem og pynte paa dem, hvortil Du har fuldkommen Fuldmagt.

Naar jeg om de theologiske Forhold etc. siger, at jeg ikke vil omtale dem videre, da er det kun, forat Folk ikke skal søge saadanne Underretninger i disse Breve (hvad f. Ex. Jens Nørregaard havde gjort og var bleven skuffet) og p. d. a. Side ikke troe, at jeg rent har opgivet Theologien og kun reiser som Æstheticus. — At disse Breve undertiden er brede, undertiden lidt uklare ligger i Sagens Natur. Jeg har her liggende foran mig »Niederländische Briefe«, s. 348mod hvilke man kan gjøre samme Indvending, medens de dog tillige indeholde fortræffelige Bemærkninger. Fortrinnet ved saadanne Breve er, at de ere skrevne paa Stedet, og dette ene Fortrin opveier mange Mangler.

Dit sidste Brev blev saa kort besvaret, fordi jeg maatte afsende mit Brev i samme Øjeblik. Nieuwenhuis' har jeg foræret et Exemplar, derimod ikke Brandt's, fordi de ikke interesserer sig videre for Æsthetik, og der er Intet, jeg frygter saameget som Forfatterpaatrængenhed og Digterforfængelighed. Derimod har jeg ikke sendt Bogen til Norge af Mangel paa Tid.

Men en svar Brand har Du kastet i min Sjæl ved Din sidste, ganske korte Opfordring om at reise til Paris. Jeg er ingenlunde gaaet ligegyldig henover den, men har i de sidste 14 Dage gaaet i en uafbrudt Spænding: London eller Paris. Thi Pligten drev mig over til London, men min Hu og Lyst stod til det lyse, muntre Paris. Jeg frygtede kun, at jeg skulde slaa mig til Ro der og reent glemme London. Der behøvedes da kun et Ord af Dig, og atter stod jeg i lys Flamme. Men da nu dette Ord af Dig tillige blev understøttet af de meest talende Argumenter: 14 Dages uafbrudte Storm og Regn — og alle Mennesker, jeg talte med, raabte: Paris! Paris! — saa har da Paris seiret. Jeg ventede kun paa et nyt Brev af Dig — da deri ingen Forandring er at spore — saa gaaer det til Paris.

s. 349

Torsdag 5. Febr. Aft. Kl. 9

Torsdag 5. Febr. Kl. 9.

Netop nu modtog jeg et rart velsignet Brev fra Otto Kaikar. Tak den kjære Ven tusinde Gange derfor, sig ham, jeg underskriver i Et og Alt hans Kritik over min Fortælling, og at jeg i Brevet seer endnu et Beviis paa hans trofaste Venskab for mig.

Jeg kan ikke undlade at sende Dig hans Brev, jeg veed, at Du vil glæde Dig over dets Lovtaler, og dets negative Kritik vil være som talt udaf Dit Hjerte. Jeg behøver vel ikke at bede Dig om at bevare det for mig — det følger af sig selv.

Ogsaa Dr. Fr. Schmidt maa Du takke ret meget for hans venlige Brev. Sig ham, at jeg netop her i Leyden har tænkt meget paa ham, han husker vel nok, hvorledes vi gik i Basel og lagde Planer om at reise sammen til Paris og Holland. I det store naturhistoriske Museum gik jeg og tænkte paa, at det er dog Jammerskade, at en saa uværdig som jeg skal gaae der, og en saa dygtig Mand som han sidde hjemme.

s. 349

Løverdag 7. Febr.

Jeg sender Dig hermed den første Halvdeel af et Brev fra Amsterdam Det bliver for stort at sende alt paa een Gang, og jeg vil desuden beholde den anden Halvdeel forat file mere paa den. Dette Brev maa vel nu deles i tre, maaske endog fire Nummere, men jeg ønskede dog g jerne, at det i al Fald maatte fortsættes i uafbrudt Række. Hvorledes det skal deles, beder jeg William mundtlig forhandle med s. 350 Delbanco, da det dog vil afhænge af den Plads, som der kan raades over. Den skriftlige Correctur beder jeg Dig at foretage endnu en Gang.

Det har ellers været et meget bevæget Ophold her i Leyden. Jeg havde troet, at jeg her som i Utrecht skulde faa Tid til en Del Hjemmearbejde, men det blev der ikke noget af. Først gjorde jeg en Del Bekjendtskaber med Professorerne og andre Honoratiores, der modtog mig med stor Gjæstirihed. Saa kom jeg ind i Studenterkredsen, og dermed: addio giorni otiosi! Jeg blev indført i Studenterforeningen, og der var en Glæde, som naar en af vore svenske Brødre kommer over til os. Jeg har, kunde jeg næsten sige, levet mine Studenterdage om igjen: er kommen hjem Kl. 4 om Natten og har spadseret rundt i de maanelyse Gader i den gamle Universitetsby — ganske som i gamle Dage, naar jeg kom hjem fra et Sold. Paa Disputer har det heller ikke manglet — thi den moderne Theologi kaster glatvæk den gamle Kirkelære over Bord. Den er fuldkommen Determinisme, Mennesket har aldeles ingen fri Villie, og det har da været et af Yndlingsemnerne for Disputerne. Iøvrigt er her meget Liv og stor Enthusiasme over Professorerne. Jeg har hørt Forelæsning hos Scholten og Kuenen, jeg maa indrømme, at formelt betragtede ere de Mønstre paa Forelæsninger. Scholten improviserer g jerne og taler da med et vidunderligt Liv og Friskhed. Men den hele Aand i den moderne Theologi behager mig ikke — det er kun Kritik og atter Kritik, der tilsidst bortkritiserer al mulig Positivitet.

s. 351 Med det ægyptiske Museum har jeg ogsaa beskæftiget mig en Deel og truffet en ung Ægyptolog Pleyte, der tillige er theologisk Candidat, og af hvem jeg derfor har havt megen Glæde. — — Leyden bliver da sidste Station her i Holland; paa Onsdag reiser jeg herfra, gjør en lille Rundreise over Amsterdam, Utrecht og Rotterdam forat hilse paa gamle Venner og Bekjendte og styrer saa lige paa Paris, hvor jeg med Guds Hjælp haaber at indtræffe d. 18. eller 20. Febr. — — — — — — — — — — Jeg er naturligvis meget spændt paa, hvad Indtryk Paris vil gjøre paa mig.

Til Ernst Trier sendte jeg Brev igaar, som jeg haaber, at han har modtaget. Du er nok saa god at give Broder Carl indlagte Brev og Peter indlagte Lap.

s. 351

Søndagmorgen 8. Febr.

Idag har jeg Besøg af Student P. Jensen, som kommer fra Haag. Igaar var jeg til Middag hos Leemmus, der i det Hele har viist mig overordentlig Gæstfrihed. — Jeg vilde egentlig med dette Brev have sendt et Brev til Conferentsraad Thomsen om en lille japanesisk Samling, som er til Salg her, men da Brevet saa først kunde afsendes imorgen, og jeg frygter, at Du med stor Utaalmodighed venter Brev, vil jeg afsende det nu. — — — — — Gud holde sin Haand over Dig og Eder Alle, til I atter skulle mødes med

Din Dig elskende Søn

Henrik.

s. 352

London. Onsdag Morgen. 29. April 1863.

Kjæreste Fader!

Saa er jeg da nu indkvarteret i den umaadelige Verdensstad og har alt i de første Dage seet og hørt saa meget, at det synes mig, som havde jeg været her flere Uger. Jeg har taget Logis hos Mr. Meyer (en Fætter til Grosserer Trier), Aldgate Jewellstreet 34. Dette Logis har rigtignok to store Feil: 1) at det ligger saa afsides, at jeg maa anvende megen Tid paa at kjøre i Omnibus, 2) at Mr. Meyer som og hans Søn (hvilken sidste jeg kjender fra Kjøbenhavn) snakker saa meget, at de er nærved at snakke Øerne af mig. Men disse Mangler opveies atter derved, at det er meget hjertelige, velvillige Folk, der med største Glæde staae mig bi i Raad og Daad, og saaledes er mig til stor Gavn, da man i en By som London har ondt nok forat finde sig til Rette, selv om man end har slidt Brostenene i saa mange forskjellige Lande som jeg.

London har fra første Øieblik gjort et langt bedre Indtryk paa mig end Paris. Her kan jeg atter blive begejstret over noget storartet og mærkværdigt — saa lykkelig var jeg ikke i Paris. Byen er karakteristisk indtil sine mindste Smaagyder — medens Paris synes mig den mest karakterløse af alle Byer, fordi det karakterløse er det letteste at efterligne. Paris var kun storartet i Eet — i Dagdriveri, og af Dagdriveri bliver man selv lidt efter lidt smittet, saa at man tilsidst endog begynder at s. 353 opkaste det Spørgsmaal, om dog ikke Dagdriveri skulde være den mest hensigtsmæssige Maade at tilbringe sit Liv paa. Naar man har været otte Dage i Paris, bliver Livet en Gjentagelse fra den ene Dag til den anden — i London er der hver Time noget Nyt at iagttage og bemærke. Det brogede Liv, som jeg mindes saa vel fra Orienten, besidder London som et Genskin af — og mangen Gang føler jeg de gamle velkjendte orientalske Stemninger vaagne op paa Ny i min Sjæl. — Man har skildret mig London som en mørk trist By: jeg finder den omvendt lys og venlig, aabne, brede Gader, og navnlig fængsler Themsenpartierne mig i høj Grad. Dernæst er her enkelte Partier, hvor man, skjøndt midt i den store By, kan befinde sig saa ensomt, som var man langt, langt borte fra de tre Millioner Indbyggere — saaledes i Templegarden, Westminsterabbey. I Paris var det mig aldrig muligt at finde selv den mest afsidesliggende Krog, uden at høre Skrig og Skraal og Spektakel. Vistnok har London ogsaa sine Ubehageligheder — fremfor Alt de uhyre Distancer, dernæst den fuldkomne Mangel paa Kaffehuse, hvor man kan hvile sig ud under den megen Omtraven: Londonneren har ikke Tid til at sidde paa Kaffehuse, han staaer foran Disken og skyller et Glas Porter i sig, og styrter derpaa atter ud til Forretningerne.

Jeg har hidtil kun aflagt Besøg hos vor Minister og vor Consul (Westenholz), der begge modtog mig meget venligt, samt hos Pastor Schmettau, Sekretæren ved den evangeliske Alliance (han bad s. 354 meget hilse Dr. Kalkar). Schmettau havde ført lang Correspondance med Consul Brandt om den spanske Reise^{*)}, og følte sig lige saa opbygget deraf, som Du var kjed deraf: han beklagede meget, at den danske Regjering ikke havde givet ham den ønskede Fuldmagt — thi alle protestantiske Lande sendte Deputerede, undtagen Danmark. — løvrigt var det maaske ikke af Veien at anmode Dr. Becker om et Par Anbefalingsbreve, thi baade Ministeren og Schmettau spurgte mig, til hvem jeg havde Brev — saa man kommer maaske ingen Vei med Englænderne uden Breve. — Jeg vil faa meget travlt i denne og de følgende Uger, thi alle de store Missions- og Bibelselskabsmøder afholdes netop nu.

laftes havde jeg en Nydelse i London, som mange i Kjøbenhavn vilde have betalt i dyre Domme — jeg var henne at høre Dickens fortælle et »Christmas Carrol« og en Episode af Pickwickklubben. Samtalerne gjengav han ofte ypperligt, men i det rent Fortællende eller Beskrivende bliver han langt overtruffen af H. C. Andersen.

Det er saa koldt idag, at jeg maa have i Kakkelovnen. Træerne ere udsprungne, vi vente blot paa en god Regn, og vi skulde have fuldt Foraar, men den kjedsommelige Østenvind holder Regnen borte.

Mine hjerteligste Hilsener til Tante, Louise, Brødre, Slægt og Venner, først og sidst til Dig selv fra

Din inderligt hengivne Søn

Henrik.

s. 355 Naar Etatsraad Collin besøger Dig, da sig ham, at havde jeg vidst, hvad London var, havde jeg hverken ladet ham Ro eller Rist, førend jeg fik ham trukket over med mig — efter hvad jeg kjender til ham fra vort Samliv i Paris, troer jeg, at London vilde have interesseret ham mere end alt andet, han har seet paa sin Reise.

s. 355

London. Søndag 3. Mai 1863^{)}.*

Min kjære, elskede Fader!

Idag gaa sagtens Dine og mine Kjæres Tanker mere end een Gang over Nordsøens friske Vande forat gjæste mig, som jeg da hele Dagen har levet i Tanken sammen med Eder. Det er nu den tredie 3. Mai, som jeg feirer fjernt fra Danmark — for to Aar siden hvilede jeg paa hiin Dag under den gamle Abrahams Eg ved

Hebron, for et Aar siden vandrede jeg mellem Roms Ruiner, og nu sidder jeg i det uhyre London: i Sandhed, af et fuldt Hjerte maa jeg vel takke Gud for alle de Vidunderligheder, jeg har seet i disse Aar, og at han dog ved Siden deraf har bevaret mine Kjære for mig: min daglige Bøn til ham er, at han vil bevare denne Naade for mig, at vi eengang i samlet Forening maa glæde os over Frugterne af den lange Adskillelse.

Ved et heldigt Tilfælde føier det sig saa, at den danske Minister har indbudt mig til Middag idag, s. 356 saa jeg haaber i et Glas god Sherry at drikke Din Skaal og min Skaal og alle gode Venners Skaal.

Da jeg sidste Søndag foretog en Udflugt fra London, var det idag den første Søndag, som jeg tilbragte i selve London. Jeg maa tilstaa, at trods Alt, hvad jeg har hørt om en saadan, overgik den dog mine Forventninger. Den Stilhed, der imorges herskede i City, syntes mig mere storartet end al den mangfoldige Tummel. Alle Boderne vare lukkede, og der, hvor man ellers maa anspænde hver Nerve og have baade Øine og Øren med sig, for ikke at blive reven over Ende eller kjørt over, saaes der nu kun to eller tre Mennesker, og man gik saa sikkert, som hjemme i sin egen Stue. Jeg gik og saae forbavset henad Gaderne og opad Husene, jeg var næsten til Mode, som gik jeg i Pompejis Dødestad. En saadan Søndagmorgen har jeg endnu aldrig seet. Al den Harme, jeg ellers nærer mod den engelske Søndag formedelst den unaturlige Tvang og deraf følgende Hykleri, forvandlede sig i det Øieblik til Beundring for et Folk, der i den Grad kan beherske sig selv. — Jeg har ellers feiret Dagen paa ægte engelsk Maneer — jeg har været tre Gange i Kirke og hørt tre Prædikener. Af den første forstod jeg Ingenting — af den andet det Halve — af den tredie det Hele: den sidste var nemlig paa Dansk.

Man har iøvrigt havt travlt her med at overtale mig til at nedsætte mig som Præst ved den herværende danske Menighed (af Berlingske Tidende har Du maaske seet, at en saadan søges). Man lover mig Guld og grønne Skove, forestiller s. 357 mig, at jeg vil have rigelig Tid tilovers til Selvstudium, da hele Gjærningen kommer til at bestaae i, at man prædiker een Gang hver Søndag, hvor rigt paa Erfaringer et længere Ophold i London maatte være for mig etc. etc. I alt dette har man ganske Ret, og jeg kunde føle mig stærkt fristet til at gaa ind derpaa, hvis — — — jeg ikke havde været saa længe hjemmefra. Thi nu begynder det at trække svært hjem efter.

Tirsdag 12. Mai 1863. Om Morgenen d. 4. Mai ankom Brevene fra Dig, Louise og William med deres mange gode Ønsker for mig og min Fremtid. Værer hjerteligt takkede for denne som for al Eders øvrige Kjærlighed mod mig! Ogsaa fra de kjære Mennesker i Greve Præstegaard modtog jeg Breve og Lykønskninger — jeg beder Dig sende dem min bedste Tak, fordi de kjærligt ihukom mig, og for den Glæde, som de derved beredte mig. Saasnart jeg kan faa lidt mere Stunder, skal jeg selv skrive dem til.

Mit sidste hollandske Brev ønsker jeg dog ikke altfor meget tilsnittet — lad det saa hellere blive delt i tre Dele. — Jeg har selv tænkt paa at sammenligne Bildendijk med Grundtvig, men undladt det, fordi denne sidste levede endnu. Ligheden ligger nærmest i Charaktererne, og det forekommer mig lidt stødende at omtale en Levende fra denne Side, for ikke at tale om, at man kan jo ikke røre ved Grundtvig uden at faa alle Grundtvigianerne paa Halsen. Det bliver iøvrigt vistnok det sidste Brev, som jeg hjemsender til Offentliggjørelse, thi jeg kan ikke s. 358 faa Tid til at skrive mere. — Med Pastor Monsell havde jeg alt gjort Bekjendtskab, inden jeg modtog Hr. Schmiths Hilsen, som jeg iøvrigt naturligvis skal overrække ham, naar jeg atter seer ham.

Du maa endelig lade mig noget nærmere vide om Vald. Schmidts Reisebeskrivelse — jeg er meget spændt paa at erfare noget om den. Bladene (se Dagbl. og Berl. — andre seer jeg ikke) har kun omtalt den ganske kort. Han følger jo næsten den samme Orden som jeg. Dog er Hovedsagen ved Reisebeskrivelser jo ikke saameget, hvad der fortælles, som hvorledes der fortælles. Ogsaa kan det maaske engang til Afvexling more Publicum, at see den samme Reise beskrevet af to Forskjellige.

— — — Det er rigtignok Skade, at Meyers boer saa meget afsides, thi det er omtrent som om en Fremmed, der vilde besøge Kjøbenhavn, vilde indlogere sig paa Fasangaarden. Men da det er meget hjælpsomme Folk, bliver jeg her alligevel indtil videre, tilmed da jeg dog træffer en Deel gennemreisende Landsmænd her, i hvis Selskab jeg da gjør forskjellige Udflugter. Bl. a. har jeg truffet en Hr. Hyllested, Translateur og engelsk Lærer i Kjøbenhavn, der har tilbragt nogle Maaneder herovre forat studere det engelske Sprog nøiere. I hans Selskab gennemstreifer jeg London, taler undertiden Engelsk med ham for Øvelsens Skyld og modtager mange interessante Oplysninger om engelsk Skik og Brug, som han har gjort til Gjenstand for et særligt Studium. Undertiden slutter sig til os som Trediemand Løitnant Lillienskjold fra Aarhus, der s. 359 synes at være godt kjendt med Biskop Brammers Familie og ligeledes er herovre forat studere Engelsk. Ligeledes logerer her i disse Dage en Skibscaptain Frimodt, en Broder til Præsten.

Jeg har overværet flere af de store religiøse Meetings, til hvilke Pastor Schmettau utrætteligt sender mig Billetter. Men for i Længden at finde Behag deri, maa man være en Engelskmand, ellers vil man snart finde vel megen Gjentagelse deri. Hvorvidt jeg iøvrigt medbringer noget synderligt theologisk Udbytte fra London, veed jeg endnu ikke: jeg møder den samme Hindring her som i Paris, de uhyre Afstande. Naar jeg endelig efter en Times Kjørsel kommer derud, er der ingen hjemme. Naar dette har g jentaget sig et Par Gange, bliver man kjed deraf. Mange er nemlig nu i Mai Maaned flyttede paa Landet og kommer kun til London forat

varetage de nødvendige Forretninger. Tilmed er der saameget andet, som optager min Interesse, hvilket jeg altid finder hjemme, naar jeg søger det. Jeg tænker, at et Par Ugers Ophold i Oxford vilde give mere Udbytte i saa Henseende. For Tiden vil jeg da tage, hvad der er at tage i London, der næst Rom forekommer mig at være den interessanteste By i Europa. Vi har en kold Mai, den sædvanlige Følge af en mild Vinter — sagtens gaaer det Eder ligesaa hjemme.

Gid det nu maa gaa Carl *) vel til hans Examen. Naar skal han op til mundtlig Examen? Hils ham s. 360 som de andre Kjære mange Gange fra mig og modtag selv de bedste Hilsener fra

Din inderligt hengivne Søn

Henrik.

s. 360

London. 27. Mai 1863.

Kjæreste Fader!

Saa bortreven er jeg af Londonerlivets Malstrøm, at jeg maa gjøre en voldsom Kraftanstrengelse forat kunne meddele Dig nogle høist sparsomme Efterretninger, at Du ikke skal tro, jeg er forgaaet med Mand og Mus. Særlig idag tænker jeg paa Eder, — der er Travlhed og Forventning hos Eder — jeg synes ordentlig, det er ganske underligt, at jeg gaaer saa rolig herovre, som om Sagen slet ikke vedkom mig. Men jeg opsender alle gode Bønner, at det maa gaa godt, — og at I iaften maa feire en glad Aften.

Min bedste Tak til Dig og Tante Emmy for Eders kjærlige Breve af 21.-22. Mai. Hvad nu først Præstesagen angaaer, da vilde man gjerne have en theologisk Candidat herover til at prædike indtil videre, da man nødt vil lukke Kirken rent. Man kan tilbyde ham sikkert 20 Pund for den Tid, men haaber at kunne give ham 50 eller 40 Pund, saa at han aldeles skal faa Reise og Ophold betalt. Man har spurgt mig til Raads. men jeg veed ingen anden at henvise til end Chr. Richardt. Vilde ikke William eller Carl gaa ud og tale med ham derom? s. 361 Her er intet andet at gjøre end at holde en Prædiken hver Søndag, og Opholdet her vilde jo være en god Maade at lære London at kjende. Den egentlige Mening er nok, at man vilde have mig selv dertil, men jeg maatte i saa Fald opgive min skotske Reise, hvilket jeg grumme nødt vilde. Jeg har iøvrigt prædiket Pindsesøndag her og haft megen Glæde deraf, da det er strømmet ind med Taksigelser fra alle Kanter, men man trænger ogsaa stærkere ind paa mig forat overtale mig til at tilbringe Sommeren her i London.

Var det ikke, at den skotske Reise laa mig paa Sinde, vilde jeg slaa mig til Ro her. Igaar traf jeg helt uventet Componisten Ravnkilde (fra Rom), der er kommen hertil forat »blive noget berømt«. Glæden over Mødet var stor paa begge Sider. Han vil indføre mig hos Goldschmidt, der atter er kommen hertil fra Rom og efter Ravnkildes Sigende længes meget efter at gjøre mit Bekjendtskab. Jeg er ligeledes truffen sammen med Prof. Jerichau og Fru Jerichau — og har med den sidste gjort en interessant Vandring gjennem den herværende Maleriudstilling, hvor vi naturligvis var af stik modsat Mening — alt, hvad jeg roste, dadlede hun, og omvendt. — — Vor Minister, Kammerherre Bille, viser mig al mulig Artighed — paa Søndag er jeg for tredje Gang bedt til Middag hos ham. Den danske Consul Westenholz er ligeledes meget forekommende; han indførte mig igaaftes i en stor Soirée hos et geografisk Selskab, hvor jeg bl. A. traf en Doktor Shaw, der har studeret i Kjøbenhavn under H. C. s. 362 Ørsted og Onkel Edward, til hvilken sidste han bad mig sende mange Hilsener — i Champagne drak vi Skaal for gamle Kjøbenhavn. — Imorgen tidlig er jeg buden til Frokost hos en Mr. Gibbs, der vil give mig Breve til Oxford og Cambridge, og imorgen Aften skal jeg i Selskab hos en Fru Rowan, hvor der kommer mange Danske. I forrige Uge var jeg i Selskab hos Mrs. Bushby *), til hvem H. C. Andersen havde givet mig Brev.

Blandt interessante Udflugter maa jeg nævne en Nattevandring med Londons Politi, som jeg foretog i Selskab med et Par Landsmænd (bl. hvilke Prof. Jerichau), og hvorom Du kan læse den nøiere Beskrivelse i Billes Skizzer fra England.

s. 362

Løvedag Morgen. 30. Mai.

Jeg tænker nu at forlade London for et Par Uger og reise ud til Universiteterne, inden Sommerferien begynder, hvilket snart vil ske. Jeg kommer derud med Lommerne fulde af Anbefalingsbreve, saa jeg haaber paa en god Modtagelse.

Iøvrigt kan jeg ikke sige, at jeg er saa begejstret over engelske Forhold som Folk i Almindelighed, og jeg er saare langt fra at dele Professor Fr. Hammerichs Mening, som han udtalte i et Brev til mig, at vi kunde lære mere af Englænderne end af Tydskerne. Her er meget saa middelalderligt, saa forældet og saa lidet svarende til vore moderne Anskuelser, at jeg mangan Gang maa undre mig over, s. 363 at Maskinen overhovedet kan gaa med sligt et gammelt forslidt Tridseværk. En Statskirke, der maa understøttes af

Dissenter, skjøndt den er rig nok til at underholde sig selv — den bestyrer geistlige Embeder paa over 50000 Daler, saa at den, der faaer dem, umuligt kan faa Tid til Andet end til at tænke paa disse mange Penge, hvorfor disse Embeder i Reglen gives bort til adelige Personer, der ingenting have at leve af — en storartet Nepotisme, der drives fra Top til Taa, saa det er umuligt for selv den dygtigste at komme frem uden Connection og Protection — og Alt dette uden Udsigt til at blive ændret, da Englænderne saa godt som Hollænderne holde paa det Gamle, blot fordi det er gammelt. Institutionerne kan jeg aldeles ikke skjænke noget Bifald, men hvad der derimod har grebet mig, er den Aand, der gjør sig gjældende trods slige hæmmende Institutioner, et kraftigt religiøst Liv, der, om end i mange Henseender udartende til Ensidighed, dog er dybt og stærkt nok til at afgive en solid Basis for hele Livsanskuelsen. —

— Du bad mig engang om nogle Underretninger om Examensvæsenet i Holland, men der er ikke meget at sige om den Ting, thi man er misfornøjet dermed, og Alt stunder til Forandring. Der er iøvrigt to Examinere, en af Professorerne og en senere af Geistlige — den sidste er den strængeste, hvorfor den i Reglen tages et Aar efter den første. Lev nu vel og tænk i Kjærlighed paa

Din — — —

s. 364

Cambridge. Løverdag Eft. 13. Juni 1863.

Min kjære, dyrebare Fader!

Mit Ophold i Cambridge nærmer sig nu stærkt sin Ende — Kufferten staaer pakket, og imorgen styre vi Coursen tilbage til London.

Modtag nu først min Lykønskning til Din yngste Søns hæderlige Examen. Jeg takker Gud, at han har bevaret Dig saa længe for os, at Du ogsaa har seet den sidste »løbe af Stabelen«, og nu kan sige med en god Samvittighed: »Nu har jeg gjort Mit, nu faaer de selv at gjøre Deres«. Min stadige Bøn er, at Gud vil bevare Dig endnu længer, at Du maatte faae endnu mange Frugter af Din inderlige Faderomsorg, der maae kunne tjene som Erstatning for de møiefulde og mangen Gang angstfulde Timer, Du har haft for Dine Børn.

Mit Cambridgeophold, der har varet c. tolv Dage, har været et rart og rigt Ophold for mig. Vel sandt, at jeg har haft mere end een Time fuld af Hjemvee og Ensomhed, som altid, naar jeg siger Modersmaalet Farvel og pladsker ud mellem de Fremmede paa egen Haand — og det har mangen Gang trukket stærkt efter det nære og kjære London til Vennerne og Landsmændene der — men jeg tæller dog endnu flere Timer, som jeg altid vil mindes med Glæde. Jeg har mødt megen Gjæstfrihed og Hjælpsomhed — næsten hver Dag været indbudet til Middag og drukket en foruroligende Mængde Portviin og Sherry. Men jeg har desfor-s. 365uden lært og seet en hel Del Nyt og Interessant, ja det er maaskee første Gang, at jeg har haft rigtig Glæde af et Universitetsophold. Thi Du veed nok, at jeg ikke deler Din Begeistring for de fremmede Universiteter — thi ved alle de tyske, hollandske, franske og schweitziske Universiteter, jeg har besøgt, kunde jeg kun sige med den gamle Vismand: nihil novi subter solem. Her derimod har jeg for første Gang seet et heelt andet System bragt i Praxis, heel andre Principer lagt til Grund for Universitetsdannelsen, end de hidtil kjendte. Jeg kan sige derom, som om alt, hvad jeg seer i dette Land: »Stort i Fortrin, stort i Fejl«. Den humane Uddannelse er fortrinlig — nu forstaaer jeg, hvorfor Englænderne ere saa vel bevandrede i deres Classikere — thi de bestille ikke stort andet ved Universitetet end studere de gamle Forfattere — voila det store Fortrin. Men den store Feil er, at den specielle Faguddannelse er saa overordentlig ringe. Al den Theologi, der tildeles deres Geistlige, er ikke Mere, end at den mageligt kan tages ombord i Løbet af eet Aar. Et tusindfoldigt Ekko tilraaber mig her fra alle Sider den Maxime, som jeg fornemmeligt har fulgt i de sidste tre Aar: »uddan Dine Evner paa alle mulige Maader — — Kundskaber kan

Du altid faa, naar Du skal bruge dem«. Dog er jeg langt fra saa ensidig i at anvende denne Maxime, som Englænderne ere det.

Jeg har søgt efter det af Provst Becker forlangte Brev fra Joh. Duræus af 1640, men kun fundet et af 1634, hvoraf her er vedlagt Begyndelsen. En s. 366af Bibliothekarerne, Mr. Bradshaw, har afskrevet dette for mig, og med stor Velvillie tilbuden at afskrive det (det Hele er c. 20 Quartsider).

Sommerferien er begyndt — alle Mennesker reise: derfor reiser jeg ogsaa. I Oxford begynde Ferierne først 14 Dage senere. Imorgen reiser jeg til London, — paa Torsdag til Oxford, hvorhen jeg beder Dig sende Dit næste Brev. — Siden d. 1ste Juni har jeg Intet hørt hjemmefra (jeg haaber ikke, at I har sendt noget Brev til Cambridge).

s. 366

London 16. Juni.

I London fandt jeg Alt ved det Gamle. I overmorgen tager jeg ud til Oxford, hvor jeg sagtens ogsaa vil træffe

Alt i Opbrud, men dog haaber at faae seet og hørt Noget.

Din — — —

s. 366

Oxford. 24. Juni 1863.

Kjæreste Fader!

Efter i længere Tid at have ventet Brev fra Dig, blev jeg overordentlig glad ved at modtage det idag. Jeg besvarer det strax — hovedsageligen for at sende dig medfølgende Stykke, som jeg ønsker optaget i Berl. Tid. Jeg er nemlig bleven ikke lidet opirret over den Maade, hvorpaa mine gamle østerlandske Venner ere blevne omtalte i Dagbladet, og synes at skylde dem denne Æresopreisning til Tak for den Gjæstfrihed, jeg har modtaget hos dem. Jeg s. 367haaber nu, at Vedkommende vil tage sig af denne Sag med den tilbørlige Interesse.

Jeg er iøvrigt ankommen endnu uheldigere i Oxford end i Cambridge. Alle Studenterne ere borte, af Professorerne »apparent rari nan tes in gurgite vasto«. Jeg ligger og brænder inde med de dejligste Breve og Anbefalinger til Dr Pusey og Stanley, hvilke ere blandt Englands mest bekendte Theologer for Øieblikket. Hos de Faae, jeg har været saa heldig at træffe inden deres Bortreise (thi saasnart Ferierne begynde, reiser hele den lærde Verden bort fra Oxford) har jeg mødt megen Gjæstfrihed, navnlig hos to unge Tutors (= Professor), der i høi Grad have antaget sig mig og meddelt mig mange interessante Efterretninger. Ogsaa har jeg havt megen Glæde af at vandre om i stille Ensomhed mellem de ærværdige Bygninger og tænkt paa, hvorlunde denne By har været Sædet for Englands Lærdom i tusinde Har, lige siden Kong Alfreds Tider, thi saa langt fører i det Mindste Traditionen Universitetets Alder tilbage. Saavel her som i Cambridge har jeg havt god Øvelse i at tale Engelsk og modtaget mange Complimenter for min Færdighed i dette Sprog, skjøndt den forekommer mig selv mere at udmærke sig ved Negativitet end ved Positivitet. Men Englænderne selv ere yderst ynkelige i at tale fremmede Tungemaal, og det er derfor ikke mere end billigt, at de rose den Fremmede, der i al Fald kan gjøre sig forstaaelig i deres Sprog.

s. 368Jeg agter at forlade Oxford i næste Uge og gaae tilbage til London, hvor jeg har lovet Landsmændene at prædike for dem i Juli Maaned. Du vil rimeligviis modtage et Besøg af den danske Generalkonsul, der sagtens vil tale med Dig om den eventuelle danske Præst i London. Skulde ikke Cand. Schebel egne sig dertil. Jeg har anbefalet ham til Vedkommende. Rigtignok kan Schebel ikke Engelsk, men han med sit Sprogtalent vil snart lære dette Sprog: tilmed skal han jo ikke prædike paa Engelsk, men paa Dansk. Schebels store Beskedenhed vil formodentlig gjøre ham ængstelig — men sæt Du Mod i ham; jeg anseer ham for særdeles velskikket til denne Post.

Fra Grosserer Brandt i Amsterdam har jeg havt Brev, hvori han bl. A. skriver: »jeg gaaer i stor Angst over at have været paatrængende overfor Deres Hr. Fader og at have forskrækket ham ved mine lange Epistler«. — Nu kommer han forøvrigt til Kjøbenhavn, hvor jeg haaber, Du for min Skyld vil give ham en god Modtagelse: jeg tvivler ikke paa, at Du vil finde mere Behag i hans Person end i hans Breve, og i hans Kone vil Du finde en yderst elskværdig Dame (glem ikke, at Sønnen Andreas er 15 Aar gammel, men ikke døbt endnu, da Moderen er Mennonit). Han opholder sig sikkert hos sin Svoger, Justitsraad Skibsted, hvor jeg meget gjerne vilde, at Du skulde opsøge ham og besøge ham, da han maaskee føler sig lidt generet ved at gjøre det første Besøg hos Dig. Han vil sikkert blive meget glad over at see s. 369dig, og jeg kan ikke noksom erindre dig om den store Gjæstfrihed, jeg har nydt i hans Huus.

Hvorledes det egentlig staaer sig med mine Pengesager, bliver jeg aldrig ret klog paa. Vil Du tjene mig i at forespørge hos Smith og Le Maire, om (foruden den sidste Indbetaling, som Du sagtens har eller vil gjøre nu) jeg skylder dem Penge eller de mig — saasnart jeg faaer klar Besked derpaa, skal jeg selv klare Resten.

Tak for de kjaerlige Ord om min Fremtid. Men jeg kan strax sige Dig, at til en Plads i Kirkehistorien vil jeg aldrig indstille mig og neppe til en Plads i Exegese. Den Detailkundskab, som her udkræves, vil jeg aldrig erhverve mig. Min Plads kan kun blive i de systematiske Discipliner, hvor Hovedsagen bliver at construere i det Store — kun deri kan jeg haabe at være mine Medbeilere overlegen: i Lærdom og Kundskab ville de altid staae over mig.

Din — — —

S. 370EFTER HJEMKOMSTEN.

Saa stod jeg atter i mine Kjæres Kreds, efter hvilke jeg havde følt saa stærk Længsel — jeg havde meget at fortælle og meget at gjøre. Jeg følte mig styrket paa Legeme og Sjæl, havde samlet aandelige Skatte og glædede mig nu til at optage Arbejdet til Fremme af Samfundets Vel i Samvirken med de Andre. Men det skulde komme ganske anderledes.

Meget havde jeg seet og meget havde jeg lært paa den lange Reise, men Eet var ganske undgaaet min Opmærksomhed, og det var netop det, som efter Hjemkomsten laa mig allernærmest: den Vej, som Aandsudviklingen havde taget i mit Fædreland. Dette kan forklæres af, at jeg i mine tidligere Aar og i mine Studenteraar havde staaet ganske udenfor den politiske og kirkelige Udvikling i Hjemlandet, som netop dengang var i stærk Bevægelse. Aarsagen hertil var de stærke Brydninger i mit Indre, som ovenfor ere skildrede — jeg var ganske optagen af de store Evighedsspørgsmaal og i Samklang dermed af det theologiske Studium; hvad der laa udenfor dette, hele det stærkt bevægede Samfundsliv, havde for mig ingen Interesse. s. 371 Og det blev ikke anderledes paa Reisen. I Brevene fra Hjemmet fik jeg kun spredte og sparsomme Meddelelser, danske Blade og Aviser saae jeg kun undtagelsesvis og var tilmed ganske optagen af at opfatte og forstaa alt det Fremmede og Nye, som jeg saae omkring mig. Dette vilde nu i og for sig Intet have gjort, thi jeg kunde da efter min Hjemkomst have baaret mig ad paa samme Maade som i de fremmede Lande, jeg havde besøgt, og snart sat mig ind i de stærkt bevægede politiske og kirkelige Forhold og derefter taget mit faste Stæde. Det gjorde jeg nu ogsaa, men blev efterhaanden klar over Noget, der bragte mig i store Vanskeligheder, nemlig, at Udviklingen i Hjemmet var gaaet i modsat Retning af den, hvori jeg selv havde arbejdet mig frem. Fra Studietidens Drømmerier og Grublerier havde jeg under Paavirkning af Reisens mangfoldige Indtryk levet mig ind i Objectivitetens Virkelighed og deri fundet Sundhed og Livsglæde. Men hjemme havde man fra Samfundslivets faste Objectivitet i dets Love og Institutioner taget sit Stæde i Individualitetens subjective Krav og Fordringer.

Dette kjendtes strax i det politiske Liv, stærkt i Forholdet til Udlandet. Her var det de store Talere og Digtere, som førte Ordet og vare de Ledende. I Slutningen af 1863 var Spændingen mellem Danmark og Tydskland naaet til et Høidepunkt i Anledning af det i lange Tider omtvistede Spørgsmaal om Slesvig; og man kunde vente Krigens snarlige Udbrud. Opmærksomheden maatte da være s. 372 henvendt paa de nødvendige Forberedelser, saavel af Hærens Udrustning og Væbning som af den nødvendige Istandsættelse af Fæstningsværkerne. Men herom bekymrede man sig kun lidt, man levede høit i Romantikens Phantasiverden med begejstrede Taler og Sange. Sjældent har en Krig, som længe var ventet, blevet indledet med saadan Letsindighed: man optog Krigen mod to europæiske Stormagter uden at have sikkert sig nogensomhelst sikker Alliance og mødte med forældede Vaaben overfor en i Tal langt overlegen Fjende, der var udrustet med de bedste moderne Skydevaaben.

En Modsætning til al denne Lethed og Løshed dannede den danske Hær. Saavel dens Generaler og Officerer som dens Soldater udviste under de til Tider næsten fortvivlede Forhold et Mod, en Udholdenhed og en glimrende Tapperhed, der aftvang selve Fjenden Beundring, og midt i al Ulykken og Elendigheden staaede som et straalende Lyspunkt i Danmarks Historie. Indtrykket af disse Modsætninger vakte hos mig som hos mange Andre saavel levende Glæde som dyb Vrede. For mit Vedkommende gik det efter det gamle Ord: *ira facit poetam* ^{*)}, og jeg tog nu fat paa en ny større Digtning, i hvilken jeg vendte mig fra Idyllen i Nøddebo Præstegaard til Krigens Heltebedrifter. Uffe Hjælm blev da dennes Skikkelse, som her styrtede frem, og var jeg bleven derved, var vel Alt gaaet godt. Men nu vaagnede Vreden og fremkaldte Satiren i Palle Løves Skikkelse. Tidens Løsen var »Frihed«, og jeg s. 373 kunde stemme i med, men det gik snart op for mig, at man ved »Frihed« forstod Frihed til at have samme Mening, som Partiførerne havde, og det stemmede ikke med mit Forlangende. Bogen udkom anonymt, men det kom snart ud, at jeg var Forfatter, og nu brød Uveiret løs med fuld Voldsomhed. Det var dog ikke Personer, men politiske Retninger, som jeg havde gjort til Gjenstand for Satiren. Den nationalliberale Kreds beherskede den Gang Hovedstaden og gennem den hele Landet. Den var ude af sig selv af Harmen over denne uhørte Frækhed af en ganske ung Forfatter og vilde intet ringere end knuse ham — ja der manglede ikke meget i, at »Uffe Hjælms og Palle Løves Bedrifter« havde spærret mig Veien til Universitetet. Dette skete dog ikke, da man ved Universitetet var besindig nok til intet Hensyn at tage til disse literære Spektakler, som Intet havde med Videnskaben at gjøre. Imidlertid var der ved de voldsomme Angreb vakt en Uvillie mod mig hos det store Publikum, der snart skulde virke i høj Grad hæmmende paa min digteriske Virksomhed.

Det var imidlertid ikke blot her; ogsaa paa det kirkelige Omraade var Udviklingen gaaet i samme Retning — ogsaa her havde en ensidig Subjectivisme tilrevet sig Magten. Det var Følelsen og Stemningslivet, hvorpaa Hovedvægten lagdes — det var ikke, hvad man troede, men hvorledes man troede, som blev det Afgjørende. Her fandt Grundtvig og hans Venner banet Vej; vel lagdes Hovedvægten paa »Daabsordet«, den apostoliske Trosbe-s. 374 kjendelse, og i dette havde Grundtvig og hans Venner fundet en fast og urokkelig Objectivitet som Støttepunkt for den christelige Tro, men da denne stod aldeles isoleret uden Forbindelse med Aabenbaringshistorien og den evangeliske Kirkelære, kunde Enhver udlægge den paa sin Vis. Hertil kom Grundtvigs rige Digterbegavelse, der førte Grundtvigianismen over i Romantikken og dermed i en Sammenblanding af Phantasi og Virkelighed og i en livsglad Äntinomisme, der ligger langt fra Christentroens alvorfulde Pligtfølelse. Da jeg overtog Ledelsen af et kirkeligt Ugeblad, i hvilket jeg førte en skarp Polemik mod Grundtvigianismens Udskejelser, var jeg snart inde i en heftig Kirkestrid. Noget senere kom den saakaldte »Indre Mission« frem og vakte et stærkt Menighedsliv. Den tiltalte med sin Alvor og Pligtfølelse mod den lutherske Lære, til hvilken den imidlertid ikke havde noget dybere Kjendskab, men atter her mødte en ensidig Subjectivisme, der i Lighed med Methodismen lagde Hovedvægten paa den indre Frelsesudvikling, en dyb og voldsom Anger over Synden og derefter en jublende Glæde over Syndsforladelsen ved Jesus Christus. Derfor sattes bestemte ydre Kjendemerker, hvorefter det kunde

kjendes, hvem der var den sande Troende, og hvem der kun var Skinchristne. Herved fremkaldtes en Dømmelyst, der efterhaanden fik den Troens Inderlighed, hvormed man var begyndt, over i en kold Udvorteshed. Herved kommer man ind i en ensidig Subjectivisme, der bevæger sig i visse foreskrevne Følelser og s. 375Stemninger, men mangler Tankens Fasthed og Klarhed, i hvilken de kunne finde Hvile. Følelser og Stemninger er som Veir og Vind, der kommer og gaaer, Ingen veed hvorfra, ei heller hvorhen.

Saaledes kom jeg i en Særstilling til Opvækkelsen, som i anden Halvdel af det forrige Aarhundrede og lige indtil vore Dage indtager den herskende Stilling i vor Folkekirke. Jeg følte mig tiltalt af dens naive Trosiver og dens utrættede Virksomhed for at vække de mange Steder sovende Menigheder til et stærkere og friskere Aandsliv — men jeg blev atter frastødt ved dens Fastholden af visse ydre Former, dens ensidige Betonning af Følelseslivet med Tilsidesættelse af det moralske Villiesliv, hvori Troen skal sætte sin Frugt, og dens Ligegyldighed for de kirkelige Former og den fast udformede Lære. Alt dette førte til Foragt for den videnskabelige Theologi, hvilken af Mange betragtedes som skadelig for det christelige Trosliv. Da jeg ikke lagde Dølgmaal herpaa, men aabent udtalte min Opfattelse baade i Skrift og Tale, og advarede mod Opvækkelsens farlige Følger, idet dens ensidige Subjektivisme vilde føre til Sværmeri og Sektdannelse og derigennem til Folkekirkens Opløsning — saa kunde det ikke undgaaes, at jeg blev indviklet i heftige Feider.

Det skønne Haab om, at jeg efter min Hjemkomst skulde deltage i fælles Samvirken med ligesindede Venner, gik saaledes ikke i Opfyldelse. Det blev ikke en fredelig Samvirken i fælles Glæde, men det blev et Kampliv og en Stridstid, og havde jeg i s. 376Udlandet mødt Velvillie og Glæde, hvor jeg kom frem, saa blev jeg i Hjemlandet Gjenstand for heftige og voldsomme Angreb fra forskellige Sider.

I Modsætning hertil formede mine ydre Livsforhold sig yderst heldigt for mig. Efter at have seiret i en Konkurrence blev jeg ansat ved Universitetet som Docent i christelig Moral og Religionsfilosofi, netop de Fag, som i mine Vandreaar mest havde vakt min Interesse, og et Par Aar efter blev jeg udnævnt til Professor i Theologi med særlig Forpligtelse til at docere systematisk Theologi; hvad der i ikke ringe Grad forøgede min Glæde var, at det sjældne Tilfælde indtraf, at jeg blev Kollega med min dyrebare Fader, der alt i en Aarrække havde været Professor i nytestamentlig Exegese, og dernæst med mine tidligere Universitetslærere, til hvilke jeg saae op med Høiagtelse, og som modtog mig med megen Velvillie.

Til alt dette kom den endnu større Livslykke, at jeg i Elisabeth Marie Tuxen, Datter af Direktør ved Orlogsværftet Nicolai Elias Tuxen, vandt en elskelig og trofast Hustru, der i en lang Aarrække bragte Lys og Glæde i mit Hjem. Hun var en inderlig from Kvinde med en lys og klar Forstand, dyb Følelse og et livsglad Sind. Mit Ægteskab var i høi Grad lykkeligt og blev velsignet med tre Børn, for hvilke hun var en udmærket Moder. Under al den Strid og Uro, hvori jeg var kommen ind, gjorde hun Hjemmet til et sandt Fredensborg, i hvilket jeg sankede nye Kræfter, og hvor hun med sine kloge Raad ofte pegede paa den rette Vei.

s. 377 PROFESSOR SCHARLING
holder Forelæsning paa Universitetet.

s. 378Naar jeg med saa stor Iver kjæmpede mod den sig stedse videre udbredende Subjektivisme, der i Aarenes Løb fremkaldte en tiltagende Opløsning i vort kirkelige og vort politiske Samfundsliv, da var det ikke, fordi jeg oversaa dens Betydning for Sandhedens Virkeliggjørelse, ei heller fordi jeg var ukjendt med den — tværtimod jeg har i Ungdommens stille Tanker loddet dens Dybder saa godt som Nogen for at finde Sandheden i den, men jeg fandt kun Tomhed. Kierkegaards bekendte Slagord: »Sandheden er i Subjektivismen« — er kun den halve Sandhed, og den halve Sandhed bliver ofte til heel Usandhed, saaledes ogsaa her. Gud har i Mennesket nedlagt en dyb Længsel efter Sandhed og Modtagelighed for Sandhed, men denne selv finde vi ikke i vort Indre, men udenfor os i Livets Virkelighed og her paa dobbelt Vis, dels i de menneskelige Samfunds Ordning og Virken, dels i Naturlovene, hvilke Videnskabens Forskning lærer os at kende. Dette bliver da vor Verdenskundskab — dels i Guds Aabenbaring af hans Væsen og Villie og i hans Frelse i en Række Kjendsgjerninger, som udfolder sig i Aabenbaringshistorien — herved bestemmes vort Gudsforhold. I al denne Objektivitet ligger Sandheden, men den bliver kun til Sandhed for os ved at tilegnes af os gennem vor Viden og vor Tro. Den anførte Sætning af Kierkegaard maa da for at blive rigtig omformes saaledes: »Sandheden er i Objektiviteten og dennes Tilegnelse af Subjektiviteten«.

s. 379Intet Menneske, end ikke det rigest begavede, kan nøies med sin egen Subjektivismes Indhold, det maa søge Virkeligheden i Objektiviteten og deri finde sit Aandsindhold og sin faste Støtte. Dette gjælder baade om Videnskaben og Kunsten, og netop Nutidens Videnskab og Kunst frembyder Exempler paa, hvilke besynderlige Vanskabninger og Abnormiteter, der fremkommer, naar man forlader Virkelighedens Objektivitet for at fordybe sig i sine egne uklare og taagede Drømmerier. I en Provindsavis læstes engang følgende: »Maaneformørkelsen indtraf igaar Aftes til den fastsatte Tid« — det er, hvad man kalder et »quid pro quo« — man gaaer ud fra, at det er Astronomernes Beregninger, der bestemmer Maanens Bevægelser, istedenfor, at det Omvendte finder Sted.

Hvad der gjælder om Videnskab og Kunst, gjælder i allerhøieste Grad om vor religiøse Tro, netop fordi vi her stræber mod det høieste Maal, som vi overhovedet kunne naae. Men vor Tro hviler ikke paa vore egne Speculationer og Granskninger, i hvilke vi søge at komme Gud i Møde, men den hviler paa Guds

Aabenbaring, i hvilken Gud kommer os i Møde. Ingen sand Religion uden Guds Aabenbaring, men denne er ikke drømmende Phantasier, lige saa formløse som Himlens Skyer, men den er Kjendsgerninger, som indesluttede Tanker og Villiesbestemmelser. At finde disse Tanker og Villiesbestemmelser og udforme dem i den størst mulige Klarhed og Bestemthed, det er Theologiens Opgave. Og at fremstille den i videnskabelig Form for den s. 380studerende Ungdom gennem Forelæsninger og Øvelser paa Universitetet — det blev min Livsopgave.

Men ved Siden af den, var der en anden Opgave, som ikke blev stillet mig af nogen ydre Myndighed og Magt, men fremkaldt af en stærk og dyb indre Drift — det var Digtingen. Hvorledes denne begyndte at røre sig og lægge sig for Dagen i forskellige Arbejder, er skildret i det Foregaaende.

Særlig Interesse havde jeg for Dramaet; i det fandt jeg Poesiens Høidepunkt, fordi det stiller sig til Opgave det Høieste i Tilværelsen, som falder indenfor vor umiddelbare Erkendelse, navnlig Mennesket selv, hvilket det fremstiller i dets Storhed og Høihed (Tragedien) som i dets Svaghed og Ringhed (Komedien), og sætter de store Tanker og dybe Følelser i Bevægelse. Jeg gjorde derfor Dramaet til Gjenstand for mine Studier, særlig Handlingens stigende Opbyggelse og Karakterernes fremskridende Udvikling og dermed sammenhængende Klargjørelse, hvorved det navnlig var Shakespeare, som blev min Veileder.

Medens jeg syslede hermed, brød pludseligt og uventet et Aandens Uveir løs, der som en Stormvind foer hen over vort Folk og feiede gamle Traditioner bort, der havde Aarhundreders Anseelse og Ærefrygt, først og fremmest Religion og Moral, derefter politiske og æstetiske Anskuelse. — Det var Radikalismen, der nærmest kom fra Frankrig, og i dens Følge Naturalismen. Denne revolutionære Bevægelse fik en dygtig Fører i Georg Brandes, der besad Mod og Kamplyst, stor Belæsthed og Kund-s. 381skabsfyldt og endelig en glimrende Overfladiskhed, der satte Kronen paa Værket og lokkede Mange til sig, som man ellers ikke vilde have ventet at finde i denne Leir.

Aarsagerne til, at denne nye Bevægelse vandt saa hurtig Fremgang, kan søges paa forskellige Omraader. For det første i det danske Folks og særligt Hovedstadens store Bevægelighed, hvad der skaber en livlig Phantasi og hurtigt vakte Følelser. Hertil kom for de Dannedes Vedkommende den Vending, som Philosophien tog i Aarhundredets Midte først henimod den Hegelske Pantheisme senere mod den fransk-engelske Positivisme, der kastede de høiere religiøse og moralske Idealer overbord som unyttige Drømmerier og krævede, at man skulde holde sig til den haandgribelige Virkelighed. Og hertil kom endelig den politiske Udvikling med dens ubegrænsede Frihedsbegreb. Vel kan det ikke siges, at denne i sin første Begyndelse var irreligiøs eller umoralsk, tværtimod var flere af dens ypperste Førere alvorlige Christne og moralsk hæderlige Mænd, men det kunde dog ikke undgaaes, at den folkelige Frihed gjorde sig mere og mere gjældende som det ene Fornødne, overfor hvilket det religiøse Liv antog Skikkelse af visse Former, hvilke man behandlede med skyldig Ærefrygt som overtagne fra Fædrene uden dog selv at føle sig greben af dem. Men den yngre Slægt, som voxede op, stærkt greben af Tidens nye Ideer, fandt da, at for disse gamle, ærværdige Traditioner havde man egentligt ikke længer nogen praktisk Brug, og der var da heller ingen Grund til s. 382at bevare dem. Det var især i den akademiske Ungdom, at Radikalismen fandt Udbredelse, hvad der er forklarligt nok paa Grund af Ungdommens livlige Phantasi og hurtig vakte Begeistring — unge Studerende foretrække gjerne nye Vildfarelser fremfor gamle Sandheder. Hertil kom endnu en tredie Bevægelse, der krævede en Omstyrtelse af alle de bestaaende Samfundsformer og istedenfor forlangte Oprettelsen af et helt nyt Samfund, hvilket udmaledes med en farverig Phantasi som et nyt Paradis paa Jorden. Det var Socialismen; den henvendte sig til Arbejderne, hvilke den skildrede som den undertrykte og forkuede Klasse, og blandt hvilke den snart fandt begejstrede Tilhængere, der samledes i en fast Organisation.

De nye Tanker og den herpaa byggede Livsanskuelse fandt snart Udbredelse saa vel i de høiere som de lavere Klasser, og fik deres Holdepunkter ved Universitetet og ved Theatret. Til begge var mine Interesser knyttede, men min Stilling til dem var høist forskjellig. Ved det første havde jeg min faste Plads i Fakultetet, hvortil kom, at trods de skarpe Modsætninger i Livsanskuelserne bevaredes det collegiale Forhold ved Universitetet, og jeg følte mig derfor hjemme her; men ganske anderledes med Theatret. Det Lynglimt, som J. L. Heiberg havde sendt mig ved sit Causeri over mit første dramatiske Arbejde, var hurtigt bleven slukket ved hans snart efter paafølgende Død. Anden Forbindelse med Theatret havde jeg ikke — jeg stod overfor det som en Fremmed og vedblev at staa som s. 383en saadan, og de Forsøg, jeg gjorde paa en Tilnærmelse bleve tilbageviste. Nu stod Sagen for mit Vedkommende saaledes, at selve Theatret med Skuespillerne, Kouliserne og hele det ydre Apparat, som vækker Hoved-Interessen hos det store Publikum, for mig kun havde ringe Interesse, medens derimod Dramaet, som er Theatrets Sjæl, optog min hele Opmærksomhed. Dramaet udfolder sig gennem Handling, men denne maa ikke forstaaes som en blot udvortes saaledes som Slagsmaal eller anden Voldsomhed, ei heller som en Række Begivenheder, der rent tilfældigt støde sammen og Intet have med hinanden at gjøre, men Handlingen skal bæres af en Idee, som er Sjælen i Skuespillet. Den dramatiske Opgave bliver for Digterens Vedkommende at opbygge Handlingen saaledes, at den udvikler sig i en Række Optrin, i hvilken den ene Begivenhed fremkalder den anden, saaledes at de danne en sammenhængende Kjæde og derved i stigende Grad fængsler Tilskuernes Opmærksomhed. Hertil kommer Karakterernes Udvikling, som dels bestemmer Handlingens Gang dels atter bestemmes af denne — og endelig den moralske Idee, som er Underbygningen for det Hele og giver det et blivende Værd. Først hvor Alt

dette er heldigt gennemført, bliver Dramaet til et digterisk Kunstværk.

Men alt dette kastede Naturalismen overbord som gammelt Skramleri, for hvilket Nutiden ingen Brug havde. Istedendfor krævedes en nøiagtig Efterligning af Virkeligheden, men for Idealer og Karak-s. 384terer var der ingen Interesse, da saadant maatte betragtes som blotte Drømmerier. Det moderne Drama kunde vel for en Tid holdes oppe af geniale Aander, der bragte Friskhed og Nyhed, men efterhaanden tabte det Nyhedens Interesse og sank dybere i Aandløshed og Sentimentalitet. Theatret lagde mere og mere Vægten paa det rent Udvortes, Kouliser og Kostumer, paa hvilke der bortødsledes betydelige Summer, men Aanden var borte.

I Modsætning til al denne tomme Udvorteshed søgte jeg at fremstille et nationalt Drama paa christelig Grund, hvilket jeg udførte i forskellige Skuespil, som jeg udgav. Hertil føiede jeg forskellige Afhandlinger, i hvilke jeg gjorde nærmere Rede for min æsthetiske Opfattelse, men Alt var forgjæves. Hvad jeg tilstræbte var en æsthetisk Forhandling om det høiere Dramas Form og Formaal, i hvilken de forskellige Opfattelser kunde mødes og muligvis komme til Forstaaelse, men om Saadant var der fra Modstandernes Side aldeles ikke Tale. De betragtede Sagen som en Konkurrence, hvor det gjaldt om med et Magtsprog at slaa den anden Part ned og dermed bringe ham til Tavshed^{*)}. Da Modstanderne havde Dagspressen til sin Raadighed, og det store Publikum blindt fulgte dens Ledere, var der for mig ikke Andet at gjøre end at s. 385opgive Dramaet og Theatret og søge andet Maal for mine Tanker og min Virksomhed. Dermed opgav jeg dog ikke min Sag, men henstillede den til en kommende Tid med bedre Forstaaelse og høiere Tanker.

Da skete der en Menneskealder senere noget ganske Uventet, og det gik mig, som det er gaaet andre danske Digtere, at de maa søge til Udlandet for at vinde Anerkjendelse. Det kom uventet uden nogen Indvirkning fra min Side som et Lyn, der pludselig kaster Lys i Mørket.

Fre en Theaterdirektør i Prag kom der en Anmodning til mig om Tilladelse til at opføre Tragedien »Johan Hus« paa det derværende »Weinburger Theater«. Anledningen hertil var givet af Professor Kraus ved Prager Universitetet. Han havde nøie Kendskab til den nyere danske og norske æsthetiske Literatur, deriblandt ogsaa til mit Drama »Johan Hus«, hvilket han i sine Forelæsninger havde omtalt med megen Anerkjendelse. Nu hændte det, at der netop for nylig var opført et »Hus-Drama« af en czeckisk Forfatter i Prag, men Stykket var for langt og var blevet køligt modtaget. Professor Kraus henvendte sig da til Direktøren for det nævnte Theater og sagde, at han havde et Drama liggende af en dansk Forfatter og bad om Tilladelse til at læse det høit for Direktøren paa Czeckisk. Dette skete, og Direktøren udbrød efter at have hørt det »Det er godt, det kan jeg bruge — kan De skaffe mig Forfatterens Tilladelse, skal jeg lade det opføre med et smukt Udstyr«. Dette skete s. 386og nogle Maaneder senere blev Dramaet opført og modtaget med stort Bifald. Efter en indtrængende Opfordring af Direktør Stech reiste jeg sidst i September 1912 til Prag sammen med min Søn, der var ikke mindre ivrig for at see Skuespillet opført.

Til den bestemte Tid traadte vi ind i det store Weinburger Theater og fik efter en venlig Modtagelse vore Pladser anviste i Direktionens Loge, hvorfra vi kunde overse hele det store Theater, der siges at kunne rumme 2000 Tilskuere og nu var fuldt Selvfølgelig kunde vi ikke forstaa det smukke og vellydende, fremmede, af os ukjendte Sprog, men vi kjendte jo Dramaets Gang saa godt, at vi uden Vanskelighed kunde følge den. Den store Tilskuerskare fulgte det med stor Opmærksomhed, som af og til blev afbrudt af bragende Bifaldssalver. Efter anden Handling's Slutning var der en lille Pause, og da Tæppet atter gik op, var Skuepladsen tom, men midt paa den var opreist en mægtig Laurbærkrands. Direktøren meddelte mig, at den var til mig som en Hyldest og Tak for Skuespillet, der havde grebet Tilskuerne stærkt. Nu traadte forskellige Honoratiores ind i Logen for at hilse paa mig: blandt dem kan nævnes Prof. Kraus' Datter, Fru Lerna-Krausowa, der havde oversat Dramaet paa Czeckisk; det var netop nu udkommet paa Tryk, og der overrastes mig et Exemplar — dernæst Udsendinge fra Forfatter-Foreningen, som bragte en varm Tak fra denne for den ædle Hus-Skikkelse, som den danske Digter havde skjænket dem, For-s. 387manden for Theaterforeningen, videre Theaternotaren, Medlemmer af Bestyrelses-Komiteen o. fl. a. Derefter optoges Skuespillet igjen og gik sin Gang til Slutningsscenen, stadig fulgt af Tilskuernes Bifaldsytringer.

Hvad Udførelsen angaaer, saa var den i Overensstemmelse med Dramaets Aand: Hovedrollen, Johan Hus, udførtes med Værdighed og Kraft, og hans Søster, Maria, spilledes med en rørende Inderlighed, der i Afskedsscenen med Hus i Fængslet var gribende og rev Publikum med sig. Hvad Opførelsen som Helhed angaar, var den i Overensstemmelse med Dramaets Aand: der var Alvor, Inderlighed og dyb Følelse i den; Skuespillerne havde ikke blot lært deres Roller udenad, men ogsaa levet sig ind i dem^{*)}.

I de czeckiske Blade blev Dramaet omtalt med Velvillie, dog faldt Dommen her som hos os forskjelligt ud i Henhold til Bladenes forskjellige Standpunkt. De radikale Blade fandt, at Stykket fjernede sig for meget fra Historien, at Hieronymus og Chlum var ganske omdigtede — at hvad der ligger Aar imellem, sammentrækkes i nogle faa Dage — og lignende Indvendinger, som jo ogsaa var velkjendte hos os. Men i de samme Blade indrømmedes dog ogsaa, at Stykket var virkningsfuldt fra Scenen og rev Tilskuerne med sig. Dette sidste var for mig Hovedsagen, thi Spørgsmaalet om, hvor nær det digteriske Drama skal holde sig til Historiens Virkelighed, er ikke af historisk, men af s. 388æsthetisk Art og vil besvares forskjelligt i Henhold til det æsthetiske Standpunkt, der indtages. Dog kan det hændes, at et Skuespil, der nøie holder sig til

Historiens Virkelighed med dennes Rum- og Tidsanskuelser, maaske i og for sig kan være et interessant Læsedrama, og dog ikke vil kunne fremføres paa Scenen. Her møder os Noget, hvilket hedder »den dramatiske Forkortning«, som er en nødvendig Betingelse for den sceniske Opførelse, og som man da ogsaa til alle Tider har anerkjendt. Den strænge historiske Nøiagtighed overfor Tid og Rum vil maaske kunne overholdes i et stille Læsedrama, som man nyder i Ensomhed eller i en lille Vennekreds, men en friere Bevægelse med Hensyn til Tid og Rum vil blive nødvendig for et kraftigt og virksomt Theaterdrama, der skal sætte et Publikum paa nogle hundrede Personer eller, som det her var Tilfældet, paa et Par tusinde Personer, i samtidig og livfuld Bevægelse.

Saa førte jeg da Seiren med mig fra Prag, men om praktiske Følger deraf kunde der ikke være Tale i Hjemmet. Her sad Naturalismen altfor fast i Sædet, til at et Drama med et idealt Præg kunde vente at blive modtaget med Bifald, og ovenikjøbet et Drama med saa kirkeligt Præg som her — det vilde af den herskende Radikalisme kun hilses med Spot. For den som for Naturalismen existerer jo ingen Idee, og med den bortfalder ogsaa Handlingen, gennem hvilken Ideen skal udfolde sig. Tilbage bliver kun Stemning og Følelse, der synker sammen i Sentimentalitet, medens Publikum sidder s. 389 og glæder sig ved at see over til »sine egne Vinnever«, see til sit eget Hverdagsliv, hvori det bevæger sig. Om noget Stort og Sjælsløftende kan her ikke være Tale, og det har dog altid været det Maal, mod hvilket det høiere Theater skulde stræbe hen.

Under disse Forhold var der for mig intet Andet at gjøre end at fastholde Haabet om en kommende Tid, være sig nær eller fjern, der vilde frigjøre sig for Naturalismens knugende Aandløshed og forstaa, at Dramaets og Theatrets som overhovedet al Kunsts Berettigelse hviler paa, at den ikke stivner i en fotografisk Gjengivelse af Virkeligheden, men formaar at hæve Virkeligheden op i en høiere Sfære og fremstille den i Lyset af den Idealitet, som er Gjenstand for Menneskesjælens dybe og inderlige Længsel.

Reises nu til Slutning det Spørgsmaal: »Theolog eller Digter?«, da kan det vel være, at Samtiden nærmest vilde besvare det med et »Enten — Eller« — medens Fremtiden, der er mere uafhængig af Partiforholdene og derfor seer klarere paa Sagen, vil besvare Spørgsmaalet med et »Baade — Og« — hvormed den nys meddelte Skildring fra Festen i Udlandet giver et ikke ugrundet Haab.